شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى

6

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

شىنجاڭ
تارىخ ماتېرىياللىرى

6

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشى ش ئۇ ئا ر كومىتېتى
تارىخ ماتېرىياللار تەتقىقات ھەيئىتى

[redacted]

1982.3.24

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇندەرىجە

شىڭ شىسەيىنىڭ شىنجاڭدىكى ھوكۇمرانلىغى ... جۇدۇڭجياۋ ... 1
(خ. تومۇر تەرجىمىسى)

شىنجاڭ چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئەمەلـ
دىن قالدۇرۇلۇشى .... لى گوچىڭ ... 129
(ئەبەيدۇللا باستى تەرجىمىسى)

يولداش دۇچۇڭيۈەننى ئـەسلەيمىز ...... گاۋ چۇڭمىن ... 154
(ئادىل ئەخمەت تەرجىمىسى)

جاڭ پېييۈەن بىلەن ماجۇڭيىڭ بىرلىشىپ شىڭ شىسەيگـە
قـارشى تـۇرۇش ۋە مـەغـلـۇپ بولۇشىنىڭ ئـوتمۇشى
.... چىڭ فىڭ ... 187
(ئەبەيدۇللا باستى تەرجىمىسى)

شـىڭ شـىـسەي بـىلەن مـاجۇڭيىڭنىڭ سـوھبىتى توغرىسىدا
.... ۋۇئەيچىن ... 205
(خ. تومۇر تەرجىمىسى)

يولۋاسنىڭ قۇمۇل گارنىزون سىلىڭگىلىغىنى قولغا كەلتۈرۈش
جەرياىى .... ليۇ يۇڭلىڭ ... 227
(رىسالەت تەرجىمىسى)

تارىخىي پاكىتلار ئارقىلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر نەزەر
.... خېۋىر تـومۇر ... 239

قورچاق ئاتلىق 5 - دۆزىيىنىڭ ھەقىقەتكە قايتىش جەر-
يانى توغرىسىدا ئازغىنە ئەسلىمە ... خەن يۆۋېن ... 256
(رىسالەت تەرجىمىسى)
شىنجاڭ ھەقىقەتكە ئوتتۇشتىن ئاۋۋالقى «شىنجاڭ گې-
زىتى» .... چىڭ چۆەنچۇ ... 266
(ئابلىمىت تەرجىمىسى)
شىنجاڭ كان ئىشلىرىغا ئائىت ئىككى ئىش توغرىسىدا
ئەسلىمە .... پەن زوخۆەن ... 282
شىنجاڭدا قۇرۇلغان فۇمىن توقۇمىچىلىق شىركىتىنىڭ جەريانى
.... پەن زوخۆەن ... 292

شىڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدىكى ھوكۇمرانلىقى

جۇدۇڭجياۋ يېزىپ قالدۇرغان ماقالا

تەھرىردىن: بۇ ماقالا جۇدۇڭجياۋ تەرىپىدىن يېزىل-
غان «شىنجاڭدىكى ئون يىل» سەرلەۋھىلىك ماقالىنىڭ ئالدىنقى
قىسمى بولۇپ، 1947 - يىلى يازدا يېزىلىپ 1948 - يىلى
قىشتا تاماملانغان. مەدىنىيەت زور ئىنقىلاۋىدىن ئىلگىرى نە-
شر قىلىنغان بولسىمۇ، ئېلان قىلىنمىغان ئىدى. بىز بۇ ماقالىدا
قىسمەن مۇھاكىمىلەرنى قىسقارتىپ ھەقىقى بايانلارنى قالدۇر-
دۇق. ماقالىدىكى ماتېرىياللارنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا قىلىنىشقا
مۇۋاپىق بولمىغانلىرىدىن باشقا قىسىملىرى ئومۇمەن ئېيتقاندا
ھەقىقى پاكىتلاردىن ئىبارەت. بۇنىڭدىن شىڭ شىسەينىڭ شىن-
جاڭدىكى ھوكۇمرانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ مۇستەبىتلىكىنى كورۇۋال-
غىلى بولىدۇ. ماقالىدىكى ماۋزۇلار تەھرىر تەرىپىدىن قو-
يۇلدى.

ئاپتورنىڭ ئەسلى ئىسمى، جۇچۇنخۇي، شىڭ شىسەي ھو-
كۇمرانلىقىنىڭ دەسلەپكى ژەزگىللىرىدە شىنجاڭغا كېلىپ
«شىنجاڭ گېزىتى» دە تەھرىر، ئالتاي گېزىت ئىدارىسىغا مۇدىر
بولغان. كېيىن شىڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان، تۇرمى-
دىن چىقىپ شىنجاڭ ساقچى باشقارمىسىدا خىزمەت قىلغان

پۈرسەتتە، كۆپلىگەن ماتېرىياللارغا ئىگە بولۇپ، لەنجۇغا قايتـ
قاندىن كېيىن رەتلەپ يېزىشقا باشلىدى. «شىنجاڭدىكى ئون
يىل» سەرلەۋھىلىك ماقالا ئۇنىڭ يېزىپ قالدۇرغان ماقالىلىـ
رىدىن بىرسى. كېيىنكى قىسمىدا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا
دائىر ماتېرىياللار بايان قىلىنىدۇ. بىز بۇ جەھەتتىكى ماتېـ
رىياللارنى داۋاملىق نەشر قىلماقچىمىز.

قالايمىقان يىللاردا

(مىڭگونىڭ 22 ـ) 1933 ـ يىلى ئۈرۈمچىدىكى 12 ـ ئاپـ
رېل ئۆزگىرىشى، پۈرسەتپەرەست شىڭشىسەيگە پۈتۈن شىنجاڭـ
نىڭ ھوكۇمرانلىقىنى قولغا كىرگۈزىدىغان ئوبدان پۈرسەت
يارىتىپ بەردى.

شىڭشىسەي لياۋنىڭ ئۆلكىسى، كەييۈەن ناھىيىسىدە
دىخان ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان. ياپونىيە قۇرۇقلۇق ئار-
مىيە ئالى مەكتىۋىدە ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ۋەتەنگە قايتقاندىن
كېيىن، جياڭ جيېشى قىسىملىرىدا ھەربى مەسلىھەتچى (سەنمۇ)
ۋە ئۇرۇش قىلىش بولۇمىدە كىچاڭلىق خىزمەتلەردە بولدى.
بۇ ئىشلاردا ئانچە چوڭ ئىستىقبال يوق دەپ چېگرا رايونلارغا
بېرىپ چوڭراق ئىش قىلىشنى ئويلاپ يۈرگەن پەيتتە، يەنى
1930 ـ يىلى پېڭ شياۋشەن دىگەن كىشى نەنجىڭدىكى شىنجاڭ ۋەكىلى
لۇشياۋزۇغا تونۇشتۇرغاندىن كېيىن. شۇ يىلى كۈزدە شىڭشىسەي
سىبىرىيە يولى ئارقىلىق شىنجاڭغا كەلدى. جىن شۇرېن ئۇنى
مۇھىم ئىشلارغا قويمىغاچقا، ئۇ، شىنجاڭغا كەلگەنـ
لىكىگە پۇشايمان قىلدى. 1931 ـ يىلى قۇمۇلدا ۋەقە چىقتى.
شىڭشىسەي شۇ پۈرسەتتە شىنجاڭ بويىچە كاتتا ھەربى باشلىق
بولۇپ قالدى. سەنمۇلۇقتىن سەنمۇجاڭ بولدى. ئەڭ ئاخىرىدا
زۇڭ زىخۇي (باش قوماندان) بولۇپ ھەر قايسى جايلاردىكى

ئۇرۇشلاردا نەتىجە كۆرسىتىشكە باشلىدى. شىڭ شىسەي قول ئاستىدىكى ئەسكەرلەرگە كەڭ بولۇپ ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولدى. «12 - ئاپرېل ئۆزگىرىشى» بولغاندا ئۈرۈمچى ئەتراپىدا تۇرغان شىڭ شىسەي ۋەزىيەت تەرەققىياتىغا دىققەت قىلدى.

«12 - ئاپرېل ئۆزگىرىشى» بولغاندا شىمالىي شىنجاڭدا ئەمەلىي ھەربىي كۈچكە ئىگە سەردارلار: غۇلجىدىكى جاڭ پېيۈەن، ئالتايدىكى ۋېي جىڭگو، سانجىدىكى چېڭ پىڭشيۇ، ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى شىڭ شىسەي قاتارلىقلار ئىدى. «12 - ئاپرېل ئۆزگىرىشى»نى قوزغىغانلار جۇڭگو تەۋەلىكىگە ئۆتكەن ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىگە تايانغان ئىدى. شەرقىي شىمالدىن كەلگەن ئەسكەرلەر ئۈرۈمچىدە مېھمان سۈپىتىدە تۇراتتى. ئۆزگىرىش قوزغىغانلار قورال - ياراق جەھەتتە ناچار بولغانلىقتىن، ئەمەلىي كۈچى بار قىسىملارنىڭ ھېسداشلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشكە توغرا كەلدى. قوزغىلاڭچىلار ئۆزگىرىش قىلغان كېچىسى ئامانلىقنى قوغداش كومىتېتى نامىدىن جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى قىسىملارغا تېلېگرامما يوللاپ ئۇقتۇرۇش قىلغاندىن تاشقىرى، 13 - كۈنى چېڭ جۇڭ ۋە باپپېنگورتلار بېرىپ شىڭ شىسەينى شەھەرگە كىرىشكە تەكلىپ قىلدى. شىڭ شىسەي پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، ئالدى بىلەن باپپېنگورتنى قولغا كەلتۈرۈپ، 14 - كۈنى مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن شەھەرگە كىرىپ ئۆلكىلىك پىرقىدە ئېچىلغان ئامانلىق قوغداش كومىتېتىنىڭ يىغىنىغا قاتناشتى. يىغىندا باپپېنگورت قاتارلىق ئاق ئورۇس باشلىقلار: «شىنجاڭ ۋەزىيىتى مۇقىم ئەمەس، زۇڭ زىخۇي

شىڭ شىسەي ھەربىي جەھەتتە بىر قانچە يىل باشقۇرسۇن، ئۇنىڭ كۆرسەتكەن خىزمەتلىرىنى نەزەرگە ئېلىپ ۋاقىتلىق دۇبەنلىككە سايلايلى. قوزغىلاڭ كېچىسى قۇرۇلغان ھەربىي كومىتېت ئەمەلدىن قالسۇن» دەپ تەكلىپ بەردى. شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ ھەربىي باشلىقلىرى ئىچىدە خېلى باتۇر پىدائىلار بار بولسىمۇ، لېكىن ۋاقىتلىق ھەربىي كومىتېت باشلىقى جىڭ رۇڭچىڭنىڭ سىياسىي قارا نىيىتى بولمىغانلىقتىن ئىچكى ئۆلكىلەرگە بالدۇرراق قايتىپ كېتىشنى كۆزلەيتتى. شۇڭا ئورۇننى ئۆزلۈكىدىن شىڭ شىسەيگە ئۆتكۈزۈپ بېرىش ئىپادىسىنى بىلدۈردى ھەمدە شىڭ شىسەينى يۇرتداش ئىكەنمىز، بىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەرگە قايتىپ كېتىشىمىزگە ياردەم قىلىشىنى ئۈمىت قىلىمىز دىدى. ئامانلىق قوغداش كومىتېتىنىڭ ئەزالىرىدىن مەسىلەن، چېڭ جۇڭ قاتارلىقلار مەزكۇر ئورۇنغا قىزىققان بولسىمۇ، ئەمما ئىناۋىتى شىڭ شىسەيچىلىك بولمىغاچقا ۋاقىتىنچە بېسىلىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن شىڭ شىسەي ۋاقىتلىق دۇبەن بولدى. ليۇ ۋېنلۇڭ ۋاقىتلىق رەئىس (جۇشى) لىككە تەيىنلەندى. ئامانلىقنى قوغداش كومىتېتى نامىدىن مەركەزگە تېلېگراممىلار يوللاندى.

شىڭ شىسەينىڭ ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان كۈنى ماجۇڭيىڭنىڭ 2 - قېتىم شىنجاڭغا كىرگەن كۈنىگە توغرا كەلدى. ماجۇڭيىڭنىڭ ئەسلى ئىسمى مابۇيىڭ، مابۇفاڭ بىلەن بىر نەۋرە، ئېيتىشلارغا قارىغاندا ماجۇڭيىڭ كىچىك ۋاقتىدىلا شوخ ۋە يۈرىكى چوڭ، شۇنىڭدەك سىياسىي كۆز قاراش ۋە ھەربىي

لاياقەتكە ئىگە ئىدى. ئۇنىڭ مەسلەھەتچىلىرىنىڭ تولىسى جۇڭگو گۇڭچەنداڭ تەرەپتىن كېلىپ قالغان كىشىلەر ئىدى. قۇمۇلدىكى مىللىي قىرغىنچىلىقنى توساپ، يەرلىك ئەمەلدارلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلدى. ئۇلار قۇمۇلدىكى ۋاقتىدىلا، ئۈرۈمچىدە ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى ئاڭلاپ يەتتە قۇدۇق تەرەپكە جىددى ئىلگىرىلىدى. يول بويى توسقۇنلۇققا ئانچە ئۇچرىماستىن چىتەيگە يېتىپ كەلدى. چىتەينى ساقلاۋاتقان لى خەيرۇ قىسىملىرىدا قورال-ياراق خىل بولۇپ، بىر باتالىيون ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىكتە شەھەرنى قاتتىق مۇداپىئە قىلىۋاتاتتى. ئەمما ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ 2-كۈنى شەھەرنى ئىشغال قىلدى. بۇ جەڭدە ماجۇڭيىڭنىڭ ئىنىسى ماجۇڭجې ئۆلدى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن تەرتىپ-ئىنتىزامغا رىئايە قىلدى. مىللەتلەر ئوتتۇرىسى تېچ بولدى. جىمسار ناھىيىسىدىكى قىسىملارمۇ تەسلىم بولدى.

ماجۇڭيىڭنىڭ 2-قېتىم شىنجاڭغا كەلگەنلىكىنى ئۆلكە تەرەپ خەۋەر تاپمىغان ئىدى. ئۇلار مورى ناھىيىسىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىنلا، بۇ خەۋەر ئۈرۈمچىگە ئاڭلاندى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىنىڭ كۈچلۈكلىكىنى چۈشەنگەن شېڭ شىسەي، 5-ئاينىڭ 26-كۈنى شەرقىي شىمال ئارمىيىسى، ئۆلكە قىسىملىرى ۋە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى بولۇپ 5 مىڭ كىشىلىك قوشۇننى باشلاپ چىتەي بىلەن مورى ئارىلىقىدىكى سەنتەيگە كەلدى. چىتەينىڭ قولدىن كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان شېڭ شىسەي ئۈرۈمچىدە بىرەر ئۆزگىرىش بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئۆزى

ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ئۈرۈمچىگە قايتتى. ئەسكەرلەرمۇ ئارقىمۇ-ئارقا چېكىنىدى، شۇ ۋاقىتتا ئالدىنقى سەپنىڭ غەلىبىسىنى مەركىزىي شەھەرگە يەتكۈزگەن خەۋەپكە سېلىشتۇرغاندا، ئانچە مۇھىم ھېساپلانمايتتى. شېڭ شىسەي ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، جاۋگولياڭ (خۇيزۇ)، خۇسەيىن باي (تاتار)، مەنسۇر (ئۇيغۇر)، تۇڭباۋ (شىۋە)، ۋۇئەيجىن (خەنزۇ) قاتارلىقلارنى مىللەتلەر بىرلەشمىسى نامىدىن ۋەكىل قىلىپ ماجۇڭيىڭ بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن چىتەيگە ئەۋەتتى. بۇ ۋەكىللەر 6-ئاينىڭ 1-كۈنى مىللەتلەر بىرلەشمە ئۇيۇشمىسى ۋە شەرقىي شىمال ئارمىيىسى باشلىقلىرى نامىدىن ماجۇڭيىڭغا خەت يېزىپ ئۈرۈمچىدىن يولغا چىقتى، ئۆلكە تەرەپ ۋەكىل كەتكەنلىكىنى تېلېگىراممىدا ئارقىلىق ئۇقتۇرغاندا، ماجۇڭيىڭ قارشى ئالىمەن دەپ جاۋاپ قايتۇردى ھەمدە ۋەكىل تەيىنلەپ جىمساردا كۈتۈۋالماقچى بولدى. 6-ئاينىڭ 4-كۈنى ۋەكىللەر چىتەيگە يېتىپ باردى. بۇ ۋەكىللەرنىڭ تىنچلىقنى تەشەببۇس قىلىشتىن باشقا قارار ماقۇللاش ھوقۇقى يوق ئىدى. ماجۇڭيىڭ سىياسى تەلىم-تەربىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى مابوچىڭنى ۋەكىل قىلىپ 7-كۈنى ئۆلكە ۋەكىللىرىگە قوشۇپ ئۈرۈمچىگە ماڭدۇردى. 8-كۈنى ئۇلار شېڭ شىسەي بىلەن تەنپەن ئۆتكۈزدى. ماجۇڭيىڭ، شېڭ شىسەي رەئىس بولسۇن، ماجۇڭيىڭ دۇبەن بولسۇن دېگەن پىكىرنى تەشەببۇس قىلدى. شېڭ شىسەي ماجۇڭيىڭنى جەنۇبىي شىنجاڭغا زۇڭ سىلىڭ (باش قوماندان) بولسۇن دېگەن شەرتنى قويدى.

ماجۇڭيىڭ پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئويلايتتى. شېڭ شىسەي تەڭ باراۋەر بولۇشنى تەشەببۇس قىلاتتى، بۇ ئىككى تەرەپنىڭ تەشەببۇسىدا ئارىلىق يىراق بولغاچقا مابوچىڭ چىتەيگە قايتىپ يولىيورۇق سوراپ ئاندىن سۆھبەتلەشمەكچى بولۇپ 10 - چېسلا يولغا چىقماقچى بولۇۋاتقاندا، مەركەزنىڭ ھال سوراش ئەلچىسى خۇاڭ مۇسۇڭ ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى. خۇاڭ، چىتەي ھاۋا بوشلۇقىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىنى ئىلگىرىلەشتىن توساپ بۇيرۇق چۈشۈردى. خۇاڭنىڭ ئۈرۈمچىگە كېلىشى ماجۇڭيىڭنىڭ سىياسى جەھەتتە قارار چىقىرىشىغا پايدىسىز ئىدى. شۇڭا ئۇ، قوشۇنلىرىنى فۇكاڭ تەرەپكە ماڭدۇردى، شېڭ شىسەي بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ بۇ ھەم فۇكاڭغا ئەسكەر ماڭدۇردى، 6 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ھەر ئىككى تەرەپ قوشۇنلىرى زىمىچۈەنزىدە ئۇچرىشىپ ئۇرۇش قىلدى. دەسلەپتە ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ئۈستۈن كېلىپ كېچىسى شېڭ شىسەي ئەسكەرلىرىنىڭ جەڭگاھىدىن ئوتۇپ كەتكەن ئىدى. يىراق يامغۇر يېغىپ قاتتىق چۈدۈن بولغانلىقتىن يالاڭ كىيىنگەن ماجۇڭيىڭ ئەسكەرلىرى بەرداشلىق بېرەلمىدى، قوشۇنلار ئارا ئالاقە ئۈزۈلدى. بۇ پەيتتە شېڭ شىسەي ئەسكەرلىرى قايتۇرما ھۇجۇمغا ئوتۇپ جىمسارنى قايتۇرۇۋالدى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى تۇرپانغا چېكىندى، ئولكە ئەسكەرلىرى چىتەي ناھىيىسىنىمۇ ئىشغال قىلدى.

12 - ئاپرېل ئوزگىرىشىدىن كېيىن، ئۈرۈمچى ۋەزىيىتى

ئىنتايىن مۇرەككەپلەشتى: (1) سىياسى ئوزگىرىشنى قوزغىغۇچىلاردىن چېڭ جۇڭ، لى تيەنشاۋلار، شېڭ شىسەيدىن ئەسكەر تارتىشنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، ئالدىنقىسى ئوزىنى مەزكۇر باتالىيوننىڭ سەنمۇجاڭى دەپ ھېساپلىسا، كېيىنكىسى ئوزىنى ئاۋىئاتسىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى دەپ ھېساپلايتتى. تاۋمىڭيۈي گەرچە قەلەم ئەھلى بولسىمۇ، ئەمەلىي ھوقۇق تۇتۇشنى ئويلايتتى، نەتىجىدە ئولكىلىك ھوكۇمەتنىڭ باش كاتىۋى بولالىدى. بۇ ئۈچ كىشى ئومۇمەن خاتىرجەم ئەمەس ئىدى. 4-ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا چېڭ جۇڭ موسكۋاغا كەتتى. تاۋمىڭيۈي نەنجىڭگە باردى. بۇ ئىككى كىشى ئوزگىرىش ئەھۋالىنى دوكلات قىلىمىز دەپ داۋراڭ سالغان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە مەركەزنىڭ شېڭ شىسەي بىلەن ليۇۋېنلۇڭنى ۋەزىپىدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى، دېمەك بۇلار ئوز مەنپەئەتى ئۈچۈن ھەركەت قىلىشقا كەلگەن ئىدى. خۇاڭ مۇسۇڭ ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن، ئۇلارمۇ قايتىپ كېلىپ خۇاڭنى ئوراۋېلىشتى؛ (2) سىياسى ئوزگىرىش بولۇپ بىرەر ئايدىن كېيىن تارباغاتاي ئارقىلىق كەلگەن شەرقىي شىمال ئارمىيىسى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى. بۇلارنىڭ تەركىۋىدە مۇنتىزىم ئەسكەرلەر، پىدائىي قوشۇنلار بولۇپ، فەنخاۋسى مۇرەككەپ، ئادەملىرى تەكشى ئەمەس، ھەرقايسىسى ئوز ئالدىغا بولغانلىقتىن، ئۇلارنى بىرلەشتۈرۈش قىيىن ئىدى؛ (3) يەرلىك كىشىلەرنىڭ گۇرۇھى كوپ ئىدى. بولۇپمۇ جىن شۇرېن دەۋرىدىكى يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار، شېڭ شىسەينىڭ ھاكىمىيەتنى

新疆人民出版社 样书

ئىگىلىۋالغانلىقىغا تېخى بەرمەي، شىڭ شىسەي مەغلۇپ بولىدۇ،
دەپ بىر مەۋقەگە كەلمىگەن ئىدى. شۇڭا بىرقانچىسى ئىلىدىكى
جاڭ پېييۈەن بىلەن بىر نەپەستە بولدى، بەزىلىرى خۇاڭ مۇ-
سۇڭ بىلەن قويۇق مۇناسىۋەت قىلىشتى؛ (4) ئاق ئورۇسلار
بالدۇرراق تىنچلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشنى مەقسەت قىلىپ ئۆزگى-
رىشكە قاتناشقان ئىدى. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇلار چەتئەل كۈچ-
لىرى بىلەن بىرلىشىپ سوۋېتكە قارشى ئارقا سەپ تەشكىل
قىلىشقا ئۇرۇناتتى. دېمەك ئۇلار ئۆزمەنپەئەتىنى كۆزلىگەن
ئىدى؛ (5) جىن شۇرېن دەۋرىدىكى سىياسىي مەيدان ئىنتايىن
چىرىكلەشكەن ئىدى. شۇڭا سىياسىي ئۆزگىرىش ئارقىلىق بىر
قىسىم باشلىقلارنى يۆتكەپ تاشلىدى. مەمۇرىيەت جەھەتتە بىر
مەزگىل ئۆز ئىزىغا چۈشەلمىدى. 4- ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئالتاي ۋالىيسى
ۋېي جىڭگو خىزمىتىنى تاشلاپ ئۈرۈمچىگە قېچىپ كېلىپ پۈتۈن
ۋىلايەتنىڭ قالايمىقان بولۇشىغا سەۋەپ بولدى. 6 - ئايدا ما-
جۇڭيىڭ قىسىملىرىدىن ماخىيىڭ ئالتايدىن چۆچەككە ھۇجۇم
قىلدى. دېمەك شىمالىي شىنجاڭمۇ خۇددى جەنۇبىي شىنجاڭغا ئوخ-
شاشلا 12 - ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىنكى يېڭى قۇرۇلغان ھا-
كىمىيەتتىن ئەنسىرەشكە باشلىدى.

زىمچۇەنزىدىكى بىر ئۇرۇشتا شىڭ شىسەينىڭ ئاب-
رويى تىكلەندى. ئۇرۇش غەلىبىسىنىڭ تەنتەنە ساداسى بىلەن
6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىپ 26 - كۈنى
دۇڭخۇا يۈەندە ۋاقىتلىق جىددىي يىغىن چاقىردى. بۇ يىغىندا
چېڭ جۈك، تاۋ مىڭيۈي، لى شياۋتىيەنلەرنى قولغا ئېلىپ ھويلا ئى-

چىدىلا ئېتىپ تاشلاپ ئاندىن ئۇلارنىڭ جىنايىتىنى ئېلان قىل-
دى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆزى خىزمەتتىن ئىستىپا بې-
رىپ، ئەسكەر تارتىپ چۆچەككە بارىدىغانلىقىنى ئېيتتى.
بۇخىل قورقۇنۇچلۇق شارائىتتا قانداق قىلىشىنى بىلمىگەن
ليۇۋېنلۇڭمۇ جۇشىلىقتىن ئىستىپا بەرمەكچى بولدى. يىغىنغا
قاتناشقۇچىلار ئۇلارغا يېلىندى ھەمدە خۇاڭ مۇسۇڭدىن مەر-
كەزگە دەرھال تېلېگىرامما يوللاپ دۇبەنلىك تۈزۈمىنى ئۆزگەرت-
مەسلىكىنى تەلەپ قىلدى. چۈنكى خۇاڭ مۇسۇڭ كېلىپ دۇبەنلىك
تۈزۈمىنى ھەربىي ھەيئەت تۈزۈمىگە ئۆزگەرتكەن ئىدى. بۇ ئىشقا
شىڭ شىسەي نارازى ئىدى. دۇبەنلىك تۈزۈم قايتا ئەسلىگە كەل-
تۈرۈلگەندىن كېيىن، شىڭ، ليۇلار ئۆز خىزمىتىگە چۈشۈپ،
چېڭ، لى، تاۋ قاتارلىق 3 كىشىنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھ-
ۋالىنى مەركەزگە مەلۇم قىلدى ھەمدە مەركەزدىن چېڭ لىفۇ،
پېڭ شياۋشەن، ليۇگۇاڭ، جاڭ فىڭجۇ قاتارلىق 4 كىشىدىن
بىرسى كېلىپ تەكشۈرۈش يۈرگۈزۈشنى تەلەپ قىلدى.

ياڭ، جىن دەۋرلىرىدە، مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى ئۆلكى-
لىرىدە مىلىتارىستلارنىڭ قالايمىقان ئۇرۇش قىلىشى داۋامىدا
تاكى 1929 - يىلى پۈتۈن مەملىكەت بىرلىككە كەلگەنلىكىنى
ئېلان قىلغانغا قەدەر مەركەزنىڭ ئەمەلىي كۈچى شىنجاڭغا يې-
تىپ كەلمىگەن ئىدى. 12 - ئاپرېل ئۆزگىرىشى ياخشى پۇرسەت
بولدى دەپ چۈشەنگەن مەركەز، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، شىن-
جاڭنى قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن ھال سوراش ئەلچىسى نامى
بىلەن خۇاڭ مۇسۇڭنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتتى. خۇاڭ ئۈرۈمچىگە

كەلگەن ۋاقىتتا، شىڭ شىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى دەل
ئۇرۇشۇۋاتقان پەيت بولغاچقا، ئۇنىڭ بۇيرۇغى ۋە نەسىھەتلىرى
كارغا كەلمىدى. ئۇرۇمچىدە هال سوراش مەھكىمىسى قۇرغان
خۇاڭ مۇسۇڭ، سىياسى جەھەتتە پىلان تۈزۈپ پەرلىك مەمۇرى،
هەربى كىشىلەر بىلەن كورۇشتى، جاڭ پېيۈەن بىلەن پىكىر
ئالماشتۇردى. 6 كىشىلىك ۋەكىل ئۇيۇشتۇرۇپ جەنۇبىي
شىنجاڭغا ئەۋەتتى. خۇاڭنىڭ بۇ ئىشلىرى شىڭ شىسەيگە
قارىتا قورقۇنچ سېلىش ئىدى. شىڭ شىسەي شىنجاڭغا مەركەز-
نىڭ تەسىرى كىرىشىنى خالىمايتتى، خۇاڭ مۇسۇڭ يەنە دۇبەنلىك
تۈزۈمنى هەربى هەيئەت تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىش ۋە شىنجاڭنى
قانداق كونتۇرۇل قىلىش توغرىسىدا مەخپى تەلىگىراممىلار ئەۋەت-
تى، بۇ ئەھۋاللارنى شىڭ شىسەي بىلىپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ، ئالدى
بىلەن ئادەملەرنىڭ يۇرىگىنى مۇجۇپ تاشلاش چارىسىنى كوروپ،
زىمىچۇەنزىدىكى غەلىبىنى قولغا كەلتۇرگەن هەيۋىسى بىلەن
كېلىپ ئۇچ كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بەردى. بۇ خۇاڭ مۇسۇڭغا
بېرىلگەن سىگنال، شۇنداقلا ئىككىلىنىپ تۇرغانلارغا بېرىل-
گەن بىشارەت ئىدى. خۇاڭ ئۆز پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرالماي
7 - ئاينىڭ 21 - كۈنى قايتىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى.

1933 - يىلى 7 - ئايدىن 9 - ئايغا قەدەر شىڭ شىسەي
بىلەن ماجۇڭيىڭ شەكلەن تىنچلىق سوھبىتى يۈرگۈزۈپ ئەمەلىيەت-
تە ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى. شىڭ شىسەي هاكىمىيەتنى قولغا
كىرگۈزۈۋالغاندىن كېيىن هەممە مىللەت هوقوقتا باراۋەر، دىنىي
ئېتىقات ئەركىنلىگى قاتارلىق شوئارلارنى جارسىلىپ ئۇرۇمچى-

دىكى بىر قىسىم ئۇيغۇر، خۇيزۇلارنى ئۆزىگە تارتتى ۋە بۇ
كىشىلەر ئارقىلىق نەنسەندە تۇرۇۋالغان ماشىمىڭ قىسىملىرىنى
پارچىلاپ، ئىچكى جەھەتتە ئۇلارنى ئۆز ئارا ئۇرۇش - تالاش
قىلدۇرۇشقا ئورۇندى. مەسىلەن، مادىشياڭنىڭ ماچۇەنلونى
زەخىملەندۇرۇپ يېڭى هوكۇمەت تەرەپكە ئۆتكەنلىگى بۇنىڭغا
مىسال بولالايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ماجۇڭيىڭ بىلەن خوجانى-
ياز هاجىنىڭ ئوتتۇرىسىنى بۇزۇشقا ئۇرۇندى. نەتىجىدە خوجا-
نىياز هاجى ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىغا هۇجۇم قىلىپ يېڭى هوكۇمەت
(شىڭ شىسەي هوكۇمىتى) بىلەن بىرلەشتى. ماجۇڭيىڭ زىمىچۇەن-
زىدە يېڭىلگەندىن كېيىن خوجا نىياز هاجى قىسىملىرى ئارقايولنى
توساپ قويامدىكىن دەيدىغان ئەندىشە بىلەن چېكىنىي تاشلاپ
تۇرپانغا قاچتى، تۇرپان، پىچان، توخسۇن 3 ناھىيىنى ئىگەللەپ
ئەسكەر تەربىيىلىدى ۋە ماددى ئەشيا تەييارلىدى ھەمدە غۇل-
جىدىكى جاڭ پېيۈەن بىلەن بىرلىشىپ ئۇرۇمچىگە ھۇجۇم قى-
لىش توغرىسىدا توختام قىلىشتى. 8 - ئايدا ماجۇڭيىڭ ئۇ-
رۇمچىگە ئۇچ نەپەر ۋەكىل ئەۋەتىپ يەنە تىنچلىق سوھبىتى
ئۆتكۈزمەكچى بولدى. شىڭ شىسەي ۋۇجاۋشۇن، لەنيەنتاۋ
(خۇيزۇ) لارنى ماجۇڭيىڭ ئەۋەتكەن ۋەكىللەرگە قوشۇپ، تۇر-
پانغا ئەۋەتىپ، ماجۇڭيىڭ ئالدى بىلەن قۇمۇل، بارىكۆل
تەرەپكە چېكىنىشىنى تەلەپ قىلدى. ماجۇڭيىڭ بۇ تەكلىپكە
ماقۇل كەلدى. ئۇلارنىڭ ئاشلىق تەمىناتلىرىنى ئۆلكە تەرەپ
تەمىنلەشنى ئوتتۇرىغا قويدى. شىڭ شىسەي دۇبەن
مەھكىمىسىنىڭ سەنمۇجاڭى ليۇبىڭنى قۇمۇلغا ئەۋەتىپ ماجۇڭ-

يىلى تەرەپنىڭ ۋەكىلى جياڭ ياشاۋ، ياۋ جىڭپىڭلارنى ئۇرۇمچىگە
ئالدۇرۇپ كېلىپ سوھبەت ئۆتكۈزدى. شىڭ شىسەي ئۆز قولى
بىلەن 10 ماددىلىق تېچلىق توختامى يېزىپ ماجۇڭيىڭنى شەر-
قىي يولىنىڭ گارنىزون قۇماندانى نامى بىلەن قۇمۇل، بار-
كول، پىچان ناھىيىلىرىنى مۇداپىئە قىلىدۇ دەپ كۆرسەتتى،
جياڭ ياشاۋ بۇ ماددىلارنى ئېلىپ تۇرپانغا قايتىپ، ئارىدىن ئۇ-
زاق ئۆتمەيلا يەنە ئۇرۇمچىگە كېلىپ، ماجۇڭيىڭدا باشقىچە
پىكىر يوقلۇقىنى ئېيتتى. شىڭ شىسەي ئۆلكە تەرەپتىن ۋۇجاۋشۇن-
نى تۇرپانغا، لەنيەنشۈنى پىچانغا شەنجاڭ قىلىپ ئەۋەتتى،
بۇ ۋاقىتتا خوجانىياز ھاجى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە مېڭىپ
قاراشەھەردىكى ماشىمىڭغا ھۇجۇم قىلدى. ئەمما مۇۋەپپەقىيەت-
سىزلىككە ئۇچراپ، كۇچار تەرەپكە كەتتى، بۇ ئەھۋالغا قاراپ
ماجۇڭيىڭ قومۇلغا بېرىشتىن يالتىيىپ تۇرپاندا تۇرۇۋەردى. دەل
بۇچاغدا لوۋېنگەن ئۇرۇمچىگە كەلگەن ئىدى.

لوۋېنگەن 2 - سېنتەبىردە ئۇرۇمچىگە كېلىپ 7 - سېنتەب-
بىردە شىڭ شىسەي، لىۋۋېنلۇڭ ئىككىسىنىڭ خىزمەت تاپشۇرۇۋې-
لىشىغا رىياسەتچىلىك قىلدى. 9 - سېنتەبىر كۈنى ئۇ، لىۋبىڭ،
شىڭشىچىيلەرنى ئېلىپ ماجۇڭيىڭنىڭ ۋەكىلى جياڭ ياشاۋ بىلەن
بىرلىكتە تۇرپانغا كەلدى. مېڭىش ۋاقتىدا شىڭ شىسەي لوۋېن-
گەنگە ماجۇڭيىڭنى ئۇرۇمچىگە تەكلىپ قىلىشنى ھاۋالە قىلدى.
لوۋېنگەن تۇرپاندا بىرقانچە كۈن تۇرۇپ 12 - سېنتەبىر كۈنى
قايتىپ كەلدى. ماجۇڭيىڭ ئۇرۇمچىگە كېلىشنى خالىمىدى.
ئۆلكە تەرەپ ئاشلىق ۋە مائاش بىلەن تەمىنلىسۇن، ئۇنداق

بولمىسا ئۇرۇشتىن ساقلانغىلى بولمايدۇ، دېدى. 15 - سېنتەبىردە
شىڭ شىسەي ماجۇڭيىڭنىڭ ۋەكىلىنى قاماپ قويدى. 17 - كۈنى
لوۋېنگەن چۆچەككە باردى. ئۇ يەردىكى ھەربىلەر شىڭ شىسەي-
نىڭ كونتروللۇقىدا بولغانلىقتىن لوۋېنگەن ھېچقانداق ھەر-
كەت قىلالمىدى. ئاندىن غۇلجىغا كېلىپ جاڭپېيۈەننىڭ 5 - دى-
ۋىزىيە سىجاڭى بولغان مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قىلدى. 10 -
ئاينىڭ 13 - كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق نەنجىڭگە
كەتتى.

لوۋېنگەن شىنجاڭغا كېلىپ خۇاڭ مۇسۇڭدىن كۆپرەك
رول ئوينىدى. ئۇ، گەرچە ھەر تەرەپلىمىلىك مۇناسىۋەتلەرنى
ئىشلەپ كۆرگەن بولسىمۇ، بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ ھېچقايسىسى
شىنجاڭنىڭ پۈتكۈل ھاكىمىيىتىنى قولغا كەلتۈرۈشكە قادىر
بولالمىدى. چۈنكى ئۇ، شىنجاڭنىڭ 20 نەچچە يىللىق تارىخى-
دىن، كىمكى شىنجاڭنىڭ پۈتكۈل ھوقۇقىنى قولغا ئېلىۋالسا
مەركەز بىلەن ئاتاقتىلا مۇناسىۋەت باغلاپ، ئەمەلىيەتتە ئۆز ئال-
دىغا بولۇۋالىدىغانلىقىنى چوڭقۇر چۈشەنگەنتى، شىڭ شىسەي ئۇ-
نىڭ نىيىتىنى چۈشەنگەچكە ماجۇڭيىڭنىڭ ۋەكىلىنى قاماققا
ئېلىپ ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆزىنى تونۇتۇپ قويدى. شۇنىڭ
ئۈچۈن لوۋېنگەن ئۇرۇمچىدىن كېتىشكە مەجبۇر بولدى.
لېكىن يەنىلا كۆڭلى ئۇنىماي ئىلىغا بېرىپ سىياسى بىدىكلىك
ئويۇنىنى ئويناپ كۆردى. ئۇنىڭ بۇ ئويۇنى شىڭ شىسەينى چەت-
نىڭ ياردىمىنى ئېلىشقا مەجبۇر قىلدى.

شىڭ شىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭ ئىككى تەرەپ بولۇپ

شىنجاڭنى پاراكەندە قىلىشتا بىر مۇنچە ئاساسقا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەمەلىي كۈچى بىر-بىرىسىنى بويسۇندۇرۇشقا قادىر ئەمەس ئىدى. شۇڭا ھەر ئىككى تەرەپ چەتئەلنىڭ ياردىمىنى ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى. ماجۇڭيىڭ چەتئەلنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىنلا، خۇيدادىشەن ئىسىملىك بىر ئادىمىنى ئالتايغا ئەۋەتىپ ئۇيەردىكى سوۋېت كونسۇلى بىلەن ئالاقە باغلىدى. بىراق زىمچۈەنزىندە مەغلۇپ بولۇپ تۇرپانغا كەتكەندىن كېيىن، بۇ ئىشتىن نەتىجە چىقمىدى، شېڭشىسەي ماجۇڭيىڭغا قارىغاندا تېخىمۇ ئالدىرايتتى. بۇرۇن تاشكەنتتە باش كونسۇل بولغان چېنىڭ دېلى ئارقىلىق ئۈرۈمچىدىكى سوۋېت كونسۇلى بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ بىر يەرگە كېلىشىۋالدى. 1933 - يىلى 9 - ئايدا شېڭشىسەي داۋانچىڭدا ماجۇڭيىڭ بىلەن ئۇرۇشۇپ يېڭىلگەندىن كېيىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئۆز ئىچىنى رەتلەپ تازىلاشقا باشلىدى، شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ باشلىقلىرىدىن جىڭ رۇڭچىڭ باشلىق 20 نەچچە كىشىنى قولغا ئالدى، ئولكە رەئىسى ليۇۋېنلۇڭنى نەزەربەنت قىلدى. شۇ يىلى 12 - ئايدا جاڭ پېيۈەننىڭ ئالدىنقى قىسمى ياڭ جىڭجۇڭ ئەسكەرلىرى شەرققە يۈرۈش قىلىپ شىخوغا يېتىپ كەلدى ۋە ماناسقا خەۋپ سالدى. بۇ چاغدا قورغاس چېگرىسىدىن زور تۈركۈمدە رۇس ئەسكەرلىرى بېسىپ كىرىپ ئىلىنى ئىشغال قىلدى. جاڭ پېيۈەن بۇ ئەھۋالدا نەگە بېرىشنى بىلەلمەي بىر پارچە ۋەسىيەتنامە قالدۇرۇپ ئۆزىنى ئۆزى ئېتىپ ئۆلۇۋالدى. ياڭ جىڭجۇڭ ئۆز ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئىلى

تەرەپكە قايتىپ ئىلىنى ئۆز ئالدىغا سوراپ شېڭشىسەيگە تاقابىل تۇرماقچى بولدى. لېكىن ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي رۇس ئەسكەرلىرى يەنە بېسىپ كىردى، ياڭ جىڭجۇڭ مۇزات ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭغا قېچىپ ئۆتۈپ ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىۋالدى.

1934 - يىلى 1 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىپ 3 كۈن ئىچىدە كونا ئايرودۇرۇم بىلەن رادىيو ئىستانسىسىنى ئىشغال قىلىپ ئۈرۈمچى شەھىرىنى قامال قىلدى. شېڭشىسەيگە چەتتىن كېلىدىغان ياردەم يوق دەپ ئويلىغان ماجۇڭيىڭ ئەمەلىي كۈچىنى زايا قىلماي قامالدا قالغان شەھەرنىڭ تەسلىم بولۇشىنى كۈتتى، ئەسىر ئالغان ئايروپىلان ئارقىلىق ئۈرۈمچى شەھىرىنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلىپ تەشۋىق ۋەرەقىلىرى تاشلىدى، ئۈرۈمچى شەھىرى نۇرغۇن قىيىنچىلىقلار ئىچىدە بىر ئايدىن ئارتۇق جان تالاشتى. 1 - ئاينىڭ باشلىرىدا زور تۈركۈمدىكى رۇس ئەسكەرلىرى ئون نەچچە ئايروپىلان ۋە تۆمۈر كوڭكا (برونېۋىك) لار بىلەن ماسلىشىپ تارباغاتاي ئارقىلىق كېلىپ تۇدۇڭخابادا ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى بىلەن ئۇرۇشتى، تۇنجى ئۇرۇشتا رۇس ئەسكەرلىرىنىڭ بىر پولكى تەلپاتقا ئۇچرىدى. كېيىن ئۇلار تۆمۈر كوڭكا ۋە ئايروپىلان ياردىمى بىلەن قايتا ئۇرۇش باشلىدى، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى 2 - ئاينىڭ 11 - كۈنى داۋانچىڭغا چېكىندى، شۇنىڭ بىلەن ئۈرۈمچى مۇھاسىرىدىن قۇتۇلدى.

1934 - يىلى 3 - ئايدا شىڭ شىسەي قوغلاپ زەربە بېرىش قىسىملىرىنى تەشكىللەپ داۋانچىڭدىن ئۆتۈپ جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە قوغلاپ ماڭدى، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ھېچقانداق قارشىلىق كۆرسەتمەستىن قاراشەردىن قەشقەرگىچە چېكىندى. ماجۇڭيىڭنىڭ چېكىنىشى شىڭ شىسەي ئۈچۈن ئورۇن بوشۇتۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن نۇرغۇن خىزمەت كۆرسەتتى، چۈنكى ئۇ چاغدا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا يەرلىك مىللەتلەر قۇرغان ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئورگانلىرى بار ئىدى. ماجۇڭيىڭ چېكىنىش يولىدا ئۇلارنى بىر بىرلەپ يوقىتىپ شىڭ شىسەي ئۈچۈن بولىدىغان سىياسى، ھەربى جەھەتتىكى نۇرغۇنلىغان توسالغۇلارنى تازىلاپ بەردى.

1934 - يىلى 4 - ئايدا ماجۇڭيىڭ قەشقەرگە يېتىپ بېرىپ، قەشقەرنى تايانچ قىلغان ھالدا شىڭ شىسەي بىلەن يەنە ئېلىشماقچى بولدى ھەمدە ئۆزىنىڭ سىياسى تەشەببۇسىنى نامايەن قىلىش ئۈچۈن ئەنگلىيىگە قارشى ھەرىكەت قوزغىدى. يەرلىك مىللەتلەر ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىشنى رەت قىلىپ يەركەن، يېڭىسار تەرەپتىن ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىغا ھۇجۇم قىلدى، ئۆلكە تەرەپنىڭ قوغلىغۇچى قىسىملىرى مارالۋېشى تەرەپتىن ھۇجۇم قىلدى، ماجۇڭيىڭ ئەھۋالىنىڭ جىددىيلىكىنى چۈشىنىپ، قالدۇق قىسىملىرىنى ماخۇسەنگە تاپشۇرۇپ 36 - دىۋىزىيە نامى بىلەن خوتەنگە ماڭدۇردى. گۇما ناھىيىسىنى ئالدىنقى سەپ قىلىپ خوتەننى مۇداپىئە قىلىشنى تاپشۇردى.

ئۆزى بولسا بىر قىسىم يېقىن ئادەملىرىنى ئېلىپ ئېركەشتام ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتۈپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن شىڭ شىسەي ۋە ماجۇڭيىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش بىر باسقۇچ ئاخىرلاشتى.

شىمالىي شىنجاڭ تەرەپتە، ياڭجىڭجۇڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا كەتكەندىن كېيىن شىڭ شىسەي ئىيۇبىڭنى ئەۋەتىپ ئىلىنى ئۆتكۈزۈۋالدى. ئۇ يەردىكى ھەرقايسى ئىدارىلار ئۆز ئەسلىگە كەلدى. ئالتاي تەرەپتە 1934 - يىلى قىشتا ئۆلكە تەرەپ شەرىپخاننى ئالتاي گارنىزون سىلىڭى قوشۇمچە ئالتاي ۋالىيلىقىغا تەيىنلىدى. شۇ يىلى كۈزدە، ھەربى مەسلىھەتچى قىلىپ مالىنكوۋ (سوۋېت گىرازدانى) نى ئالتايغا ئەۋەتتى. زويەنسىڭ قاتارلىقلار ئالتايغا بېرىپ موڭغۇل - قازاق ئەسكەرلىرىنى ئۆزگەرتىپ چېگرا مۇداپىئە ئەترىدى قۇردى. شەرقىي شىنجاڭ تەرەپتە قۇمۇل ۋەقەسىنى قوزغىغۇچىلاردىن يولۋاس ئۆز ئەسكەرلىرى بىلەن 1934 - يىلى يېڭى ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ تېلېگرام يوللىدى. شۇ يىلى يازدا خۇددى ئالتايغا ئەۋەتكەندەك سوۋېتلىك ھەربى مەسلىھەتچى بىلەن لويىفۇنى ئەۋەتىپ ئەسكەرلەرنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللىمەكچى بولدى، شۇنىڭدەك شەرقىي شىمال قىسىملىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن شۈي يۈشىڭنى قۇمۇل، بارىكول گارنىزونىنىڭ سىلىڭى قىلىپ ئەۋەتتى، يولۋاس قۇمۇلنى قولدىن بەرگىسى كەلمەي سوۋېتلىك مۇشاۋىرنى قاماققا ئالدى؛ توغۇچى (سەنباۋ) ئەتراپىغا ئەسكەر ئورۇنلاشتۇرۇپ شۈي يۈشىڭ قىسىملىرىنى توستى، شىڭ شىسەي

ئىشىنىڭ يوغىناپ كېتىشىدىن ۋە سوۋېتلىك مۇشاۋىردىن
ئەنسىرەپ يولۋاسنى قومۇل گارنىزون سىلىڭلىقىغا،
ليۇبىڭلىنى قومۇل ۋالىيلىقىغا بەلگىلەپ، شۈي
يۇشىڭنى چەتتەيگە قايتۇردى. يولۋاس سوۋېتلىك مۇشاۋىرنى
قوغلاپ بەردى. گەرچە ئۆزى سىلىڭ بولغان ھالەتتىمۇ خاتىرجەم
بولالماي گومىنداڭ مەركىزى بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتتى.

تېچلىقنىڭ باشلىنىشى

شىڭ شىسەي، 1934 - يىلى 6 - ئايدا ماجۇڭيىڭنى قوغ-
لىۋەتكەندىن كېيىن، شىنجاڭ بويىچە خوتەندىن باشقا جايلارنىڭ
ھەممىسى ئاساسىي جەھەتتىن بىرلىككە كەلدى، شۇڭا 1 - ئاۋغۇست
كۈننى شىنجاڭنىڭ تېچلىق بىلەن بىرلىككە كەلگەن خاتىرە كۈنى
قىلىپ بەلگىلىدى.

ئۇ، ۋەزىيەتنى تېخىمۇ تۇراقلاندۇرۇپ ھاكىمىيەتنى مۇستەھ-
كەملەش ئۈچۈن ھەر مىللەت، ھەر ساھەدىكى كىشىلەرنى ئۆزىگە تار-
تىشقا باشلىدى. ئالدى بىلەن خوجانىياز ھاجىنى مەركەزگە مە-
لۇم قىلىپ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە مۇئاۋىن رەئىس-
لىككە تەستىقلاتتى. شىڭ شىسەي دۇبەنلىك نامى بىلەن مەھمۇت
مۇھىتنى 6 - دىۋىزىيىنىڭ سىجاڭى قىلىپ قەشقەردە تۇرغۇزدى،
يۇنۇس بەگنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى، قوشۇمچە دىخانچىلىق -
كانچىلىق نازارىتىگە نازىر قىلدى. خوجانىياز ھاجىنىڭ يېقىن
ئادەملىرىدىن ئابدۇراخماننى مالىيە نازارىتىگە مۇئاۋىن نازىر
قىلدى. مەخسۇتنى مائارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىقىغا،

ھىيازنى ئاقسۇ ۋالى (نىيازدوتەي) لىقىغا، ئاق موللىنى ئۆل-
كىلىك بانكىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تەيىنلىدى. شۇنىڭ-
دەك تورغوت جەنۇبىي ئايماقىنىڭ باشلىقى، مانچوكجاپنى ئۆلكى-
لىك ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا، قازاق زىيالىيلىرىدىن بايەننى ئىچكى
ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىقىغا، شەرىپخاننى ھۆكۈ-
مەت ئەزاسى ۋە ئالتاي ۋالىيلىقىغا، تاتار زىيالىيلىرىدىن بۇر-
ھان شەھىدىنى تۈسەن گۈڭسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلىدى،
جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى شەنجاڭلارنىڭ ئومۇمەن
مىللى توپىلاڭ مەزگىلىدە چىڭ تۇرغانلارغا يەنىلا خىزمەت
بەردى. ئۇلارنى ئانچە يوتكەپ تاشلىمىدى. يىغىپ ئېيتقاندا،
يەرلىك مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئىناۋىتى ۋە تەسىرى بولغانلارنى
ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا جەلپ قىلىپ ئۆزىگە يارىشا خىزمەت
بەردى.

شىڭ شىسەي يەنە مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي - مائارىپىنى
ئوستۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئۈرۈمچىدە ئۇيغۇر مەدەنىي ئا-
قارتىش ئۇيۇشمىسى، قازاق - قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇ-
يۇشمىسى، موڭغۇل مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، شىۋە، سو-
لون، مانجۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇردى. تەسىرى بار مىللى
زاتلارنى ۋە دىنىي ئەرباپلارنى ئۇيۇشمىلارغا رەئىس قىلدى.
جايلاردا شۆبە ئۇيۇشمىلارنى قۇرۇپ ھۆكۈمەتتىن بىر قىسىم
خىراجەت ئاجراتتى. 1935 - يىلدىن باشلاپ ئۈرۈمچى دارىلمۇ-
ئەللىمىندە ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل سىنىپلىرى قۇردى ھەمدە
تەرجىمان ھەيئىتى تەسىس قىلىپ ھەر مىللەت تىلىغا دەرس-

لىكلەرنى تەرجىمە قىلدۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن، ئوتتۇرا ئاسىيادىن ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنغان تەبىئىي پەن دەرسلىكلىرىنى ۋە باشقا ئوقۇتۇش ئەسۋاپلىرىنى سېتىۋالدى. 1936 - يىلى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، ئاقسۇ، قەشقەرلەردە مائارىپ ئىدارىلىرى قۇرۇپ، مائارىپقا بىۋاستە رەھبەرلىك قىلدى. شۇنىڭدەك ناھىيىلەردە باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئېچىپ ھەر قايسى مىللەت بالىلىرىغا ئوقۇش پۇرسىتى يارىتىپ بەردى. ھەرقايسى ۋىلايەتلەردە يەنە ئالدى ۋە باشلانغۇچ دارىلمۇئەللىمىن مەكتەپلىرىنى ئاچتى، يەنە تەتىل ۋاقتىدا ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش كۇرسلىرى ئېچىپ ھەرمىللەت مائارىپىنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىنى تەمىنلىدى. 1935 - يىل قىشتا ئۈرۈمچى، ئىلى، چۆچەك، قەشقەردە ئۇيغۇرچە گېزىت نەشر قىلىندى. ئالتايدا قازاقچە گېزىت چىقتى، بۇ گېزىتلەر مىخ مەتبەدە بېسىلغان ئىدى.

شىڭ شىسەي كورۇنۇشتە 14 مىللەت باراۋەر دېسىمۇ، ئەمەلىيەتتە مىللىي بولگۇنچىلىك قىلاتتى. شىنجاڭ مىللەتلىرىنى: ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، خەنزۇ، خۇيزۇ، قىرغىز، تارانچى، تاتار، تاجىك، مانجۇ، شىۋە، سولۇن، رۇس، ئۆزبېكتىن ئىبارەت 14 مىللەتكە ئايرىپ ھەرقايسى مىللەتنى ئۆز ئىستىقبالى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان مەدەنىيەت، ئىقتىسات جەھەتتە ئارقىدا قالغان رايوندا تارمىللەتچىلىك چۈشەنچىسىنى ئۇلغايتىپ، ئۇلارنى ئۆز ئارا چىقىشالمايدىغان، بىر بىرىنى چەتكە قاقىدىغان، ئۆز ئارا ئىتتىپاقلىشالمايدىغان قىلىۋەتتى.

شىڭ شىسەي ئۆز ھاكىمىيىتىنى ئىشپىيونلار ئارقىلىق مۇستەھكەملىدى. 1934 - يىلى 3 - ئايدا دۇبەن مەھكىمىسىدە مەخپىي تەكشۈرۈش ئەترىتى قۇرۇپ ھەربىي مەكتەپتىن 1 - قارار ئوقۇش پۈتتۈرگەن ۋاڭ يۈيشۇنى دۈيجاڭلىققا تەيىنلىدى. شۇ يىلى 10 - ئايدا ئۆلكە بويىچە سىياسىي تەكشۈرۈش مەھكىمىسى قۇرۇپ، شىڭ شىسەي ئۆزى جۈيجاڭ بولدى. بوگونىن (سوۋېتلىك) ئورۇنباسار جۈيجاڭ بولدى. سىڭ يۈفۇ (يەنە بىر ئىسمى ۋاڭ لىشياڭ تاشقى موڭغۇلىيىدە باشتىن - ئاياق ئىشپىيونلۇق خىزمىتى ئىشلىگەن) باش كاتىپ بولدى. بۇ ئىدارىنىڭ تەشكىلىدە تەكشۈرۈش، سوراق قىلىش، خارجىي ئىشلار، سىياسىي ئىشلار بۆلۈملىرى بار ئىدى.

بۇ ئىدارىنىڭ نامى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئوڭاي قوزغاپ قويغانلىقى ئۈچۈن 1935 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ ئۆلكىلىك ئامانلىق قوغداش ئىدارىسى دەپ ئۆزگەرتتى. بوگونىننى كەتكۈزۈۋېتىپ سوۋېت ئىتتىپاقىدا يۇقۇرى دەرىجىلىك ئاتەقۇچىلار مەكتىۋىدە ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن شىنجاڭغا سۈرگۈن قىلىنغان جاڭ بىۋۇنى مۇئاۋىن جۈيجاڭلىققا بەلگىلىدى. ئىچكى تەشكىلى ئاۋالقىدەك تۇرۇۋەردى. ئامانلىق قوغداش ئىدارىسى سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭغا سۈرگۈن قىلغان ياكى جوڭگو گوڭچەنداڭى پارتىيىسىدىن چىقىرىۋەتكەندىن كېيىن ھەرقايسى جايلاردا ئېقىپ يۈرگەن تۇرغۇن ياشلارنى ئۆز قوينىغا ئالدى. ۋ ئىدارىدىكى تۆۋەن دەرىجىلىك خىزمەتچىلەرمۇ ژاندارما ەكتىۋىدىن تاللىۋالغان ئوقۇغۇچىلار ئىدى. بۇ ئىدارىدا يەنە

سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن، قادىرھاجى، ياسىن دېگەنلەر، يەرلىكتىن تاللىۋېلىنغانلاردىن ئاباۋ قاتارلىقلار بار ئىدى. 1935 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى يەنە لىيۇشەنچىڭنى ئورۇنباسار باشلىق قىلىپ ئەۋەتتى.

ئامانلىق قوغداش ئىدارىسىنىڭ تەشكىلى چىڭ ھەم مەخپىي ئىدى. كادىرلىرى ئىشلارنى ئەستايىدىل بىر تەرەپ قىلاتتى. شىنجاڭدا بولغان نەچچە قېتىملىق چوڭ ئۆزگىرىشلەر ئارقىلىق ھەربىي ۋە مەمۇرىي ساھەدىكى كادىرلارنىڭ تولىسى تۆۋەندىن ئۆسۈپ چىققانلار بولۇپ، ئوڭايلىقچە باشقىلارنىڭ ھەسەتخورلۇقىنى قوزغىمايتتى. بۇ ئىدارە كەڭ كۆلەمدە ئىشپىيون ۋە قۇلاقلار (ئىشپىيونلار ئۈچۈن تىڭ-تىڭلاش خىزمىتىنى قىلىدىغان غالچىلار)دىن پايدىلىنىپ ھەرساھە خەلقلىرىنىڭ سۆز-ھەرىكەتلىرىنى تەكشۈردى. 1934 - يىلى قىشتىن ئېتىۋارەن قاتمۇ-قات تۈرمە بىنالىرىنى ياساتتى. كوچا-دوخمۇشلار ئىشپىيون-قۇلاقلار بىلەن تولدى. بۇ ئىدارە ھەر جەھەتتىن ئۆزىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى نامايەن قىلىشقا باشلىدى. مەن-مەن دېگەن يۇقۇرى دەرىجىلىكلەرمۇ ئامانلىق قوغداش ئىدارىسىغا خىزمەت قىلىشنى ئۆزىگە شەرەپلىك ھېس قىلىپ مەخپىي مەلۇماتلار بېرىپ تۇردى. ئىدارىنىڭ دائىرىلىرىگە ھەر كۈنى دېگۈدەك يېڭى ماتېرىياللار قوشۇلۇپ تۇردى. تۈرمىلەردىمۇ ئايمۇ-ئاي يېڭى گۇناكارلار كۆپەيدى، بۇنى ئاڭلىغان كىشىلەر شىڭشىسەينىڭ ئەمىر-پەرمانلىرىغا خىلاپ كېلىدىغان سۆز-ھەرىكەتلەرنى قىلمايدىغان بولدى.

1936 - يىلىغا كەلگەندە بۇ ئىدارىنىڭ نامىنى جامائەت خەۋپسىزلىك باشقارمىسى قىلىپ ئۆزگەرتتى. ۋىلايەت، ناھىيىلەردە جىڭ ئىدارىلىرى قۇرۇپ تەشكىلنى كۈنساناپ كېڭەيتتى. يالغۇز جىڭ باشقارمىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، باشقارمىنىڭ ئورۇنباسار باشلىقلىرى ئىچىدە يۇقۇرى دەرىجىلىك 4 كىشى بولاتتى، تەپتىش باشقارمىسى، ئىشخانا، ئىشپىيونلار ئەترىدى، جىڭ ئەترىدى بولغاندىن تاشقىرى يەنە 5 بولۇم بار ئىدى، 2 - بولۇم مەخسۇس ئىشپىيونلار خىزمىتىنى باشقۇراتتى، 1936 - يىلى جىڭ باشقارمىسىدا 260 كادىر، 292 ساقچى بار ئىدى، ئۆلكە بويىچە گوڭئەن خادىملىرى 992 نەپەر، ساقچىلار 2333 نەپەر ئىدى.

شىڭشىسەي بىر تەرەپتىن چوڭ ھەجىمدىكى جىڭ ئورگانلىرى ئارقىلىق ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملىدى. ئەمما جىڭ ئورگانلىرى ئاشكارا بولغانلىقتىن، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر ئىشپىيونلۇق تەشكىلىنى قۇرۇپ چىقتى. بۇنىڭ بىرخىلىغا شىڭ ئۆزى بىۋاستە قوماندانلىق قىلدى. بۇنىڭدا ئىشلىگەنلەر شىڭ بىلەن بىۋاستە ئالاقە باغلايتتى، تەشكىلدىكى خادىملارنىڭ چوڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرى، تۆۋەندىكىسى ھارۋىكەش، ئەسكەرلەرگىچە بولۇپ ھەممىسى ئېغىزچە ياكى يېزىق بىلەن شىڭشىسەيگە دوكلات بېرەتتى. شىڭشىسەي ھەر قانداق ئادەمنى ئىدارىلارغا باشلىق ياكى ئورۇنباسارلىققا تەيىنلىگەندە ئۇلار بىلەن ئايرىم سوھبەت ئۆتكۈزۈپ خىزمەت تاپشۇراتتى. مەسىلەن: ئىلغار ئىدىيىلىك كىشىلەرنى خىزمەتكە

قويغاندا شىڭشىسەي ئۇنىڭغا: «بۇقېتىم سېنى خىزمەتكە قو-
يۇشتا سەن بارغان ئىدارىنىڭ ئورۇنباسارى ياكى پالانچى -
پالانچىلار بولسا جاھىل ئۇنسۇرلار ، سەن بېرىپ ئۇلارغا
رەھبەرلىك قىل، شۇنداقلا ئۇلارغا دىققەت قىل، ئۇلارنىڭ
يەرلىك فېئوداللار بىلەن قانداق ئالاقىسى بار، بۇ توغرىدا
ماڭا مەلۇمات بېرىپ تۇرغىن» دەيدۇ. ئەگەر جاھىللاردىن
بىرسىنى خىزمەتكە تەيىن قىلسا، ئۇنىڭغا: «پالانچى - پالان-
چىلارنىڭ بىلىمى يۇقىرى بولسىمۇ، بىلىملىك ئۇنسۇرلارغا
ئىشەنگىلى بولمايدۇ، سەن ئۇلارغا رەھبەرلىك قىلغاچ دىققەت
قىلغىن، ئۇلارنىڭ قانداق تەشكىلاتى بار، چەت كىشىلەر
بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بار، بۇ ھەقتە دائىم مە-
لۇمات بېرىپ تۇرغىن» دەيدۇ. شۇڭا ئۇ، ئۆيىدىن چىقماي
تۇرۇپ ئىدارىلاردىكى ھەممە ئىشلارنى ئىگىلىۋالاتتى،
ئۇ يەنە كىشىلەر كۆزگە ئىلمايدىغان بىر خىل ئادەملەرنى
تەرەپ - تەرەپكە ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش خىزمىتى يۈرگۈزەتتى،
مەسىلەن، 1937 - يىلى كۈزدە دۇبەن مەھكىمىسىدىن بوشىتىلغان
زوشاۋشيەن ئىسىملىك بىر ئەسكەرنى ئالتايغا تەكشۈرۈش
ئۈچۈن ئەۋەتكەندە، ئالتاي جخ ئىدارىسى بۇ ئادەمنى تۇتۇۋې-
لىپ قىيىن - قىستاققا ئېلىپ سورىغاندا، ئۇ راستىنى ئېيتىپ
قويىدۇ. ئالتاي جخ ئىدارىسى بۇ ئىقرارنى ئۈرۈمچى جخ باش-
قارمىسىغا خەۋەر قىلغاندا شىڭشىسەي مەزكۇر ئەسكەرنى ئۈ-
رۈمچىگە ئالدۇرۇپ كېلىپ 1940 - يىلى كۈزدە ئولتۇرۇۋەتتى.
بۇ خىلدىكى مىساللار ناھايىتى كوپ. يەنە بىر مەخپى تەشكىل-

گىمۇ شىڭشىسەي ئۆزى رەھبەرلىك قىلاتتى. بۇنىڭدا ئىشلەي-
دىغانلار ھېچقانداق سىياسى - ئىدىيىۋى غايىگە ئىگە
بولمىسىمۇ، ئەمما قولىغىنى دىك تۇتىدىغان بىر خىل
ئادەملەر بولۇپ سولچىل ئىدىيىدىكى ئۇنسۇر-
لارنى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولىدىغان مۇنا-
سىۋەت ۋە سوۋېتلىكلەرنىڭ سوز - ھەركەتلىرىنى
تەكشۇرەتتى، شىڭ شىسەي ئىشپىيون قىلىپ ئىشلەتكەن ئادەملەرنى
بىرمەزگىل ئىشلەتكەندىن كېيىن قاماققا ئېلىپ ئولتۇرۇپ تاش-
لايتتى، بۇندىن باشقا ھەر بىلەر ئىچىدىمۇ ئىشپىيون قوياتتى.
دۇبەن مەھكىمىسى سىياسى باشقارمىنىڭ بىر دىنچى بولۇمى مەخسۇس
مۇشۇ خىزمەتكە رەھبەرلىك قىلاتتى، بىرىگادا، پولك، روتا، ھەتتا
بەنلەرگىچە مەخسۇس ئادەم ئورۇنلاشتۇراتتى، سىياسى باشقارما
1935 - يىلى قۇرۇلۇپ 1937 - يىلىدىن باشلاپ ئىشپىيونلۇق
ئىشىنى يۈرگۈزدى.

شىڭ شىسەي ھەرقانداق كىشىگە ئىشەنمەيتتى، سىڭلىسىنىڭ
ئېرى پىڭ جىيۇەن، قېينى ئاتىسى چۇزۇگجۇن، باجىسى ۋاڭ
خۇڭساۋلارغىمۇ ئىشەنمەستىن ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا ئادەم قويغان
ئىدى.

شىڭ شىسەي ئىشپىيون ئىشلىتىش خىزمىتىگە ئايانماستىن
پۇل سەرپ قىلىپ قوللايتتى ۋە راۋاجلاندۇراتتى. خىزمەتچى خادىملار
ۋە ھەربى - ساقچىلار مۇبۇ ئىشپىيونلاردىن قورقاتتى. 1937-يىلدىن
كېيىن ھەممىسى دىگۇدەك قورقۇنچ ئىچىدە قىمىر قىلالماستىن
جان ساقلاشقا باشلىدى.

شىڭشىسەي ئۆز ھاكىمىيىتىنى ئىشپىيونلۇق ۋاستىسى بىلەن قۇرۇپ شىنجاڭدىكى كوپلىگەن ئىشلارنى بېسىپ تاشلىغان بولسىمۇ، ئەمما بۇ ئۇسۇل بىلەن ھەممىلا ئىشلارنى ھەزىم قىلىپ كەتكىلى يوق. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىدارە ئىشلىرىنى رەتكە سېلىش- تازىلاش، مالىيەنى تەرتىپكە سېلىش، ھەربىلەرنى رەتلەش، ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇش، قاتناش يوللىرىنى ئېچىش قاتارلىق ئىشلارغىمۇ كۆڭۈل بولدى.

1 - ئىدارە ئىشلىرىنى رەتكە سېلىش ۋە تازىلاش

شىنجاڭنىڭ ئىدارە ئىشلىرى پارىخورلۇق بىلەن مەشھۇر ئىدى. ياڭ، جىن دەۋرىدە ئولكە تەرەپتىن ئامبال قىلىپ ئەۋەتىشنىڭ ئۆزى، ناھىيىلەرگە بېرىپ گويا بىر قەۋەت يەرنى سويۇپ يەپ باي بولۇش چۈشەنچىسىدە ئىدى. شۇڭا ئەمەلدارلار چىرىكلىشىپ خىيانەت بىلەن ئادەتلەنگەن. شىڭشىسەي پۈتۈن شىنجاڭنى قىسمەن مۇقىملاشتۇرغاندىن كېيىن پارىخورلۇقنى جازالاشقا كىرىشتى. ئالدى بىلەن ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان بىر تۈەنجاڭنى بىر نەچچە نەپەر يوق ئەسكەرنىڭ ئايلىقىنى يىگەن گۇناسى ئۈچۈن ئۆلۈم جازاسىغا ھوكۈم قىلدى. قۇتۇبى ئامبىلى شۈي ۋېيبىڭگىمۇ پارىخورلۇق جىنايىتى ئۈچۈن ئۆلۈم جازاسى ھوكۈم قىلدى.

1934 - يىلى قىشتا مالىيە تەكشۈرۈش ھەيئىتى تەشكىل

قىلدى. بۇ ھەيئەتمۇ ئامانلىق قوغداش ئىدارىسىغا ئوخشاش شۇ چاغدىكى ھوكۈمەت خادىملىرىغا ۋەھىمە سالدى. بۇ ھەيئەت ئىدارە، مەكتەپلەرنىڭ ھىساۋات دەپتەرلىرىنى، ئىدارە باشلىقلىرىنىڭ تۇرمۇش خىراجەتلىرىنى تەكشۈرەتتى. شۇنىڭدەك يەنە پەۋقۇلئاددە سوت مەھكىمىسى قۇرۇپ 1935 - يىلى 1 - مايدا ئېلان قىلىنغان پارىخور - خىيانەتچىلەرنى جازالاش ماددىلىرى بويىچە پارىخورلۇق ئەنزىلىرىگە ئىشلىدى. بۇ ماددىلار تۆۋەندىكىچە 12 ماددىدىن ئىبارەت ئىدى:

1 - ئومۇمەن ئولكىمىزدىكى ئەمەلدارلارنىڭ خىيانەتچىلىك ھەركەتلىرى كورۈلسە بۇ ماددىلار بويىچە جازاغا تارتىلىدۇ.

2 - بۇ ماددىدا كورسىتىلگەن ئەمەلدارلار بارلىق خىزمەتچى خادىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3 - خىيانەت سوممىسى 500 دوللاردىن يۇقۇرى بولغانلارغا ئۆلۈم ياكى مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىلىدۇ.

4 - خىيانەت سوممىسى400 دوللاردىن يۇقۇرى 500 دوللارغا يەتمىسە 10 يىلدىن يۇقۇرى 15 يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلىدۇ.

5 - خىيانەت سوممىسى 300 دوللاردىن يۇقۇرى400 دوللارغا يەتمىسە، 5 يىلدىن يۇقۇرى 10 يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلىدۇ.

6 - خىيانەت سوممىسى 100 دوللاردىن يۇقۇرى 300 دوللارغا يەتمىسە، 1 يىلدىن يۇقۇرى 5 يىلدىن تۆۋەن قاماق جا-

زاسى بېرىلىدۇ.

7 - بۇ ماددىدا بەلگىلەنمىگەنلەر جۇڭخۇا مىنگونىڭ جازا قانۇنى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

8 - ئۆلكە پۇل تۈزۈمى قىممىتى بەلگىلەنمەستىن ئىلگىرى، ئۆلكىلىك بانكىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن سىندۇرۇپ ھېساپلىنىدۇ.

9 - ئەمەلدارلار ئۈستىدىن خىيانەت قىلدى دەپ قىلىنغان ئەرزلەر تەكشۈرۈش ئارقىلىق پاكىتقا ئۈيغۇن چىقمىسا، جۇڭخۇا مىنگونىڭ يالغان ئەرزلەرنى بىر تەرەپ قىلىش قانۇنى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

10 - بۇ ماددىلار ئۆلكىمىزدىكى ھەربى ئەمەلدارلارغىمۇ ئوخشاش قوللىنىلىدۇ.

11 - بۇ ماددىلارنىڭ ئەگەر تۈزىتىشكە تېگىشلىك جايلىرى كورۇلسە ئۆلكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەتلەر يىغىنىدا مۇزاكىرە قىلىنىپ تۈزىتىش كىرگۈزۈلىدۇ.

12 - بۇ ماددىلار ئېلان قىلىنغان كۈندىن ئېتىۋارەن ئىجرا قىلىنىدۇ.

بۇ ماددىلار ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن شىنجاڭ بويىچە چوڭ - كىچىك ئەمەلدارلاردىن خىيانەتچىلىك جىنايىتى بىلەن ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلەر قانچە ئون كىشىگە يەتتىدۇ. 1936 - يىلى چەتەي باج ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭى، ۋاڭ ×× خىيانەتچىلىك جىنايىتى ئۈتكۈزگەنلىگى ئۈچۈن سازايى قىلىنىپ ئۆلۈم جازاسىغا ھوكۇم قىلىندى. شىنجاڭ ھوكۇمىتى بۇ تەدبىر-

لەرنى قوللىنىپ، گەرچە خىيانەتچىلىكنى پۈتۈنلەي تازىلاپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن شۇ ۋاقىتتىكى ئىچكى ئۆلكىلەرگە سېلىشتۇرغاندا بىرقەدەر پاك ئىدى. ئەمەلدارلارنىڭ تۇرمۇشىغا غەمخورلۇق قىلىش يۈزىسىدىن 1935 - يىلىدىن باشلاپ تەمىنلەش كوپىراتىۋى تەسىس قىلىنىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئاشلىق ۋە تۇرمۇشقا ئېھتىياجلىق نەرسىلەر بىلەن تەمىنلىدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى مەيلى كوپ ياكى ئاز بولسۇن ھەممىسىلا كوپىراتىپتىن بەھرىمەن بولدى. ئۇچاغلاردا شىنجاڭ ئۆلكە پۇلى تەرتىپكە سېلىنمىغان بولسىمۇ، خىزمەتچى خادىملارغا ئاشۇنداق غەمخورلۇق قىلىنغانلىقتىن تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولدى. شۇنىڭدەك تۇسەنگۈكسى (يەرلىك ماللار شىركىتى)مۇ خىزمەتچى خادىملارغا ئەرزان باھادا نەرسە - كېرەكلەر سېتىپ بېرەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن 1936 -، 1937- يىللىرى خىزمەتچىلەرنىڭ ماددى تۇرمۇشى خېلى ياخشى ئىدى.

2 - مالىيە ئىشلىرى

شىنجاڭ، 3 يىللىق ئۇرۇش پاراكەندىچىلىگى بولغان ۋاقىتتا ھوكۇمەت، پەقەتلا، قەغەز پۇل تارقىتىش ئارقىلىقلا جان بېقىپ كەلدى. 1934 - يىلىغا كەلگەندە 500 سەرلىك قەغەز پۇل تارقاتتى، مالىيە خاراپ بولۇش ھالىتىگە يەتكەن ئىدى. شىڭ شىسەي ۋەزىيەتنى تۇنجى قەدەمدە مۇقىملاشتۇرغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن ئوشۇقچە خادىملارنى قىسقارتىش، ھەربىلەرنى

تەرتىپكە سېلىش، ھاجەتسىز ئىدارىلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئارقىلىق چىقىمنى تېجەمەك بولدى. ئىلگىرىكىدەك باجنى كۆتىرەبېرىش تۈزۈمىنى ئېلىپ تاشلاپ ۋىلايەت، ناھىيىلەردە باج ئىدارىسى قۇرۇپ، تاموژنا ئىدارىسىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، ئالتۇن كان ئىدارىسى تەسىس قىلدى. تۈسەنگۈگىسى ئارقىلىق كىرىمنى ئاشۇردى. 1936 - يىلىدىن كېيىن ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا سىياسى ئىشلار مۇناسىۋىتى بىلەن ھۆكۈمەت تەرەپتىن ئالاھىدە باقىدىغان ئادەملەردىن باشقا بىكارنان يەپ ياتىدىغان بىرمۇ ئادەم قالمىغان ئىدى. ھەتتا بىرلا ئورۇندىن مائاش ئالىدىغان بىر كىشى بىرقانچە كىشىلىك ئىش قىلاتتى.

3 - ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش

1934 - يىلى قىشلىقى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ شىنجاڭ دېھقانلىرىغا زور مىقداردا قەرز پۇل ۋە ئورۇغلۇق تارقاتتى. 1936 - يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭ بويىچە ھەر قايسى رايونلار دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانلىرى قۇردى. كورلىغا دېھقانچىلىق مەيدانى، سانجىغا دېھقانچىلىق تەجرىبە مەيدانى تەسىس قىلىندى، دېھقانچىلىق شۆبە مەيدانلىرى ئۈرۈمچى، چىتەي، ماناس، پىچان، چۆچەك، شىخۇ، ئېمىل، ئىلى، سۈيدۈڭ، قورغاس، تېكەس، قۇمۇل، بارىكول، سارسۇمبە، جىمىنەي، قابا، قاراشەھەر، توخسۇن، ئاقسۇ، كۇچار، قەشقەر، يەركەن، خوتەن قاتارلىق جايلاردا قۇرۇلدى. ھاۋا رايى ئولچەش پونكىتلىرى: ئۈرۈمچى، سانجى، تۇرپان، ئىلى، چۆچەك،

ئالتاي، قاراشەھەر، كورلا، كۇچار قاتارلىق جايلاردا قۇرۇلدى. تۇرپان، كورلىغا ئۈژمە كۆچىتى يېتىشتۈرۈش پونكىتى قۇرۇلدى. تۇرپانغا نەمۇنىلىك پىلە بېقىش پونكىتى قۇرۇلدى. يەنە تۇرپان، ئىلى، چۆچەكلەرگە مېۋىلىك كۆچەت يېتىشتۈرۈش پونكىتلىرى قۇرۇلدى.

(1) چارۋىچىلىق جەھەتتە: ھەرقايسى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلاتتى. ئۇلكە بويىچە 506 دانە نەسىللىك ئايغىر، 50 تۇياق نەسىللىك بۇقا، 2348 نەسىللىك قوشقار، 230 نەسىللىك توخۇ بار ئىدى. 1937 - يىلى 70 نەپەر نەسىللەندۈرۈش خادىملىرى يېتىشتۈرۈلدى. ئۈرۈمچىدە مال دوختۇرلۇق مەكتىۋى قۇرۇلۇپ، يۈزدىن ئارتۇق موڭغۇل - قازاق بالىلىرى ئوقۇيتتى.

(2) كانچىلىق ئىشلىرى جەھەتتە: مايتاغدىكى نېفىت زاۋۇدى 1936 - يىلى 8 - ئايدا قۇرۇلدى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مۇتەخەسسىسلەر تەكلىپ قىلىنىپ قۇدۇق قېزىش ئۈسكۈنىلىرى سېتىۋېلىپ، 5 دانە قۇدۇق قازدى ۋە 4 يۈرۈش نېفىت ئايرىش قازانلىرى ئورناتتى. نېفىتنىڭ دەسلەپكى مەھسۇلاتى يۇقىرى بولمىسىمۇ، كۆلىمى خېلى بار ئىدى. ئالتاي ئالتۇن كان ئىدارىسى 1935 - يىلى قۇرۇلدى. 1937 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدىن 200 دەك ئۇيغۇر ئىشچىلىرىنى قوبۇل قىلىپ ئىش باشلىدى.

(3) سانائەت جەھەتتە: ئۈرۈمچىدە "يېڭى نۇر" ئېلېكتىر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. بۇنى ھۆكۈمەت بىلەن تىجارەتچىلەر شىركەت-

لىشىپ 250 كىلوۋاتلىق ئېلېكتىر ئۈسكۈنىلىرىنى 400 مىڭ دوللارغا سېتىۋالغان ئىدى. ئىلى ئېلېكتىر ئىستانسىسىنى تىجارەتچىلەر بىرلىشىپ قۇرۇپ 1936 - يىلى 5 - ئايدا ئىش باشلىدى. چىراق يورۇغىدىن ئاشقانلىرىنى سانائەت ئېنېرگىيىسىگە ئىشلىتەتتى. چوچەك ئېلېكتىر ئىستانسىسى 150 كىلوۋاتلىق بولۇپ 210 مىڭ دوللارغا سېتىۋېلىنغان، 1937 - يىلى نۇر بېرىشكە باشلىدى؛ شىخۇدىكى ئېلېكتىر ئىستانسىسىنى تاشيول ئىدارىسى قۇرغان، بۇ ھەم 1937 - يىلى نۇر بېرىشكە كىرىشتى. ماناستىكى ئېلېكتىر ئىستانسىسى تىجارەتچىلەر شىركىتى تەرىپىدىن قۇرۇلۇپ 1937 - يىلى يورۇتۇشقا كىرىشتى. كون - خۇرۇم زاۋۇدى جەھەتتە، ئىلىدا خۇرۇم زاۋۇدى بار ئىدى. ئۈرۈمچى، چوچەك، ئالتاي شەھەرلىرىدىمۇ شەخسلەرنىڭ كون زاۋۇتلىرى بار ئىدى. يەنە ياغاچ كېسىش شىركىتى قۇرۇلۇپ ھوكۇمەت ماشىنا-ئۈسكۈنىلەر بىلەن تەمىنلەيتتى. تىجارەتچىلەر ئۆز ئالدىغا ئوقەت قىلاتتى. ئىلىدا ئۇن زاۋۇدى، توك ھەرىسى، ھاراق زاۋۇدى ، قىسماق (ياغ زاۋۇدى) ئاپتو - رېمونت زاۋۇتلىرى بار ئىدى.

سودا تىجارەت جەھەتتە: شەھەر نوپۇسىنىڭ ئوسۇشى، سودا - تىجارەتنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر كورسەتتى. ھەر قايسى جايلاردا ئاز سانلىق مىللەت تىجارەتچىلىرى راۋاج تاپقان ئىدى. 1937 - يىلىغا يەتكەندە شىنجاڭ بويىچە 500 دىن ئارتۇق يېڭى تىجارەت دۇكانلىرى قۇرۇلدى. بۇ سانىنى ئەسلىدە بار بولغان چوڭ دۇكانلارغا قوشقاندا 1600 دىن ئېشىپ كېتەتتى.

(4) ھەربى جەھەتتە: جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قالايمىقانچى-

لىق بېسىقتۇرۇلغاندىن كېيىن ئولكە بويىچە ھەربى قىسىملار تەرتىپكە سېلىندى. ھوكۇمەت بىرمۇنچە يېڭى ئورگانلارنى قۇرۇپ، بۇ ئورگانلارغا تولاراق ھەربى قىسىملار تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن ئېشىپ قالغان ھەربى ئەمەلدارلارنى ئورۇنلاشتۇردى. كوپلىگەن يۇقۇرى دەرىجىلىك ھەربى ئەمەلدارلار يۇقۇرى دەرىجىلىك مەمۇرى ئەمەلدارلىققا قويۇلدى، 1934 - يىلى قىشتا دۇبەن مەھكىمىسى ئەۋەتكەن قۇرۇقلۇق ئەسكەرلەرنى يوقلىما قىلىش ھەيئىتى يوقلىما قىلىپ قايتا رەتلەش نەتىجىسىدە ئولكىدىكى ھەربى قىسىملار تۆۋەندىكىچە بولدى:

ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن دەرىجىلىك ھەربى ئوفىتسېرلار يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن، شىڭ شىسەي ئۈرۈمچىدە ھەربى ئوفىتسېرلار مەكتىۋى تەسىس قىلدى. بۇ مەكتەپ پىيادە، ئاتلىق ۋە زەمبىرەك قىسىملىرىدىن ئىبارەت 3 تۈرگە بولۈنەتتى، 1934 - يىلى ئوقۇشقا كىرگەن 300 دەك ئوقۇغۇچىلار 1936 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇنىڭغا ئۇلاپلا 3 - قارار ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنغان ئىدى. ھەربى مەكتەپتە يەنە ياشلار ئەترىتى ۋە مىللى ئەترەتلەر بار ئىدى. ئالدىنقىسى ئۇرۇش پاراكەندىچىلىگىدە يېتىم قالغان بالىلارنى ئوبېكتى قىلغان بولسا، كېيىنكىسى ئۇيغۇر، قازاق مىللەتلەرنى تەربىيلەشنى ئاساس قىلغان ئىدى. ساقچى ئوفىتسېرلەر مەكتىۋى 1934 - يىلى قىشتا قۇرۇلۇپ 200 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى؛ ئاۋىئاتسىيە مەكتىۋى 1933 - يىلى قۇرۇلۇپ 1 -، 2 - قارارلىرىدا كوپلىگەن ئۇچقۇچىلار تەربىيلەپ يېتىشتۈرۈلدى،

شىنىڭ زوبەن (ئالىي ئوقۇش كۇرسى) 1937 - يىلى قۇرۇلدى. بۇ كۇرستا يۇقۇرى دەرىجىلىك ھەربى ئەمەلدارلار تەربىيە ئالاتتى. ۋاقتى ئالتە ئاي، سەنمۇ (مەسلىھەتچىلەر) سىنىپىنىڭ ۋاقتى 3 ئاي ئىدى. بۇ كۇرستا تەربىيە كۆرگەنلەر 2 مىڭدىن ئاشاتتى.

شىڭشىسەي دەۋرىدىكى ھەربى قوشۇنلارنىڭ سانى ۋە ئورۇنلاشقان جايلىرى تۆۋەندىكىچە:

دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مۇھاپىزەتچى پولكى، ئادەم سانى 1500، شىڭنىڭ 4 - ئىنىسى شىڭشىچى پولكوۋنىك ئىدى.

ئۈرۈمچى شەھەر مۇداپىئە دادۇيى، ئادەم سانى 800، ئۈرۈمچى داۋانچىڭ، گومۇدى (ھازىرقى مىچۈەن - شال بۇلاق) تا تۇراتتى، پولكوۋنىك يۇدىشىڭ.

جياۋداۋتۈەن، ئادەم سانى 1000، ئۈرۈمچىدە تۇراتتى، پولكوۋنىك ليۇجىڭشىن، بۇ پولك خىل قوراللانغان ئىدى.

چىتەي مۇداپىئە گارنىزونى، ئادەم سانى 800، چىتەي، مىچۈەن، فۇكاڭ، مورىلاردا تۇراتتى، پولكوۋنىك لياڭجىۋېن.

ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەھكىمىسى، ئوفىتسېرلىرى 75، ئەسكەر سانى 150 نەپەر، چۇزۇڭجۇن (چۇسىلىڭ) باشقۇراتتى.

ئىلى گارنىزونى، ئوفىتسېرلىرى 63، ئەسكەر سانى 221 نەپەر، چۇسىلىڭ باشقۇراتتى.

قۇمۇل - باركۆل گارنىزونى، ئوفىتسېرلىرى 70، ئەسكەر سانى 359 نەپەر، 90 پىرسەنتى ئۇيغۇرلار بولۇپ گارنىزون سىلىڭى يولۋاس ئىدى.

تۇرپان، پىچان، توخسۇن گارنىزونى، ئوفىتسېرلىرى 60، ئەسكەر سانى 88 نەپەر بولۇپ مەزكۇر 3 ناھىيىدە تۇراتتى. سۇڭ چىڭلىڭ گارنىزون قوماندانى (سىلىڭ) ئىدى.

چۆچەك گارنىزونى، ئەسكەر سانى 400 نەپەر، چۆچەك، شىخۇدا تۇراتتى، ياۋشۇن سىلىڭ ئىدى.

ئالتاي گارنىزونى، ئوفىتسېرلىرى 120، ئەسكەر سانى 400 نەپەر بولۇپ، سارسۇمبە، بۇرچىندە تۇراتتى. 80 پىرسەنت قازاق، قالغانلىرى موڭغۇللاردىن بولۇپ گارنىزون قوماندانى شەرىپخان ئىدى.

قاراشەر گارنىزونى، ئوفىتسېرى 61، ئەسكەر سانى 325 نەپەر، 90 پىرسەنتى موڭغۇل ئەسكەرلىرى بولۇپ گارنىزون قوماندانى مانچۇكجاپ ئىدى.

قەشقەر گارنىزونى، ئوفىتسېرلىرى 65، ئەسكەر سانى 243 نەپەر، گارنىزون قوماندانى ليۇبىڭ.

پىيادە ئەسكەرلەر 12 - پولكى، ئوفىتسېرلىرى 101، ئەسكەر سانى 602، مىلتىق 900 تال، زەمبىرەك ئىككى، پىلىموت 6، تۇرپان، پىچاندا تۇراتتى، جاڭ فىڭيى پولكوۋنىك ئىدى.

ئاتلىق 4 - پولك، ئوفىتسېرلىرى 45، ئەسكەر سانى 542، مىلتىق 604 تال، پىلىموت 7، قەشقەردە تۇراتتى، يىپچىڭبو پولكوۋنىك ئىدى.

ئاتلىق 5 - پولك، ئوفىتسېرلىرى 45، ئەسكەر سانى 365، مىلتىق 382 تال، پىلىموت 2، قەشقەردە تۇراتتى. ئەسكەرلىرى يەرلىك خەنزۇلاردىن ئىدى.

ئاتلىق 6 - پولك، ئوفىتسېرلىرى 45، ئەسكەرسانى 502، مىلتىق 512 تال، مارالۋېشىدا تۇراتتى. ھەممىسى ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى بولۇپ پولكوۋنىك چېرنوپ قوماندانلىق قىلاتتى.

ئاتلىق 7 - پولك، ئوفىتسېرلىرى 45، ئەسكەرسانى 585، مىلتىق 603 تال، ئىلىدا تۇراتتى. 95 پىرسەنتى خەنزۇ ئەسكەرلىرى ئىدى.

ئاتلىق 8 - پولك ئوفىتسېرلىرى 42، ئەسكەر سانى 243، مىلتىق 250 تال، پىچاندا تۇراتتى. دۇڭبېيلىق خەنزۇلار ئىدى.

ئاتلىق 9 - پولك، ئوفىتسېرلىرى 40، ئەسكەرسانى 632، مىلتىق 287 تال، پىلىموت 3، قەشقەردە تۇرىدىغان يەرلىك قىسىم ئىدى.

پىيادە ئەسكەرلەر 7 - دىۋىزىيەسى، ئەسكەرسانى 1500، قەشقەر، يەركەندە تۇراتتى، ئۇيغۇرلار 80 پىرسەنتنى تەشكىل قىلاتتى. قالغان قىسمى قىرغىزلاردىن بولۇپ مەھمۇت مۇھىتى سىجاڭ ئىدى. بۇ دىۋىزىيىنىڭ ئەسكەرلىرى خوجانىياز ھاجى، تومۇر ئېلى، ئوسمان ئېلىلاردىن قالغان قىسىملار ئىدى.

(5) قاتناش - تىرانسپورت جەھەتتە: 1935 - يىلى ئەتىيازدا تاشيول ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ئۈرۈمچى - ئىلى ئوتتۇرىسىدىكى تاشيول ياسالدى. بۇ تاشيول، سانجى، قۇتۇبى، ماناس، شىخۇ، جىڭ، ئىلى ئارقىلىق قورغاسقىچە بېرىپ

سوۋېت ئىتتىپاقىغا تۇتىشاتتى. بۇ، يول يەنە شىخۇدىن چۆچەككە شاخ ئايرىدىتتى. ئۈرۈمچى - قەشقەر، ئۈرۈمچى - قۇمۇل، ئۈرۈمچى - ئالتاي تاشيوللىرىمۇ ياسالدى، ئۇ ۋاقىتتا گەرچە رەسمى ياسالمىغان بولسىمۇ، لېكىن خەلق ئىشچىلىرىنى ھەركەتلەندۈرۈپ، ئىلگىرىكى چوڭ يوللارنى بىر قۇر ئىسلاھ قىلىپ ماشىنا قاتنايدىغان قىلىپ ياساپ چىققان ئىدى، قاتناش - تىرانسپورت باشقارمىسى قۇرۇلۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن 400 دانە ئاپتوموبىل سېتىۋالدى، ئۈرۈمچى، ئىلى، چۆچەك، شىخۇ، قۇمۇل قاتارلىق شەھەرلەردە ئاپتو - رېمونت كارخانىلىرى قۇرۇلدى.

شىڭ شىسەي يەنە شىنجاڭنى ئىدارە قىلىدىغان «6 بۈيۈك سىياسەت» نى ئوتتۇرىغا چىقاردى.

1934 - يىلى شىڭ شىسەي جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، تېچلىقنى ساقلاش، شورالار ئىتتىپاقى (سوۋېت ئىتتىپاقى) بىلەن دوست بولۇشتىن ئىبارەت 3 سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويىدى. جاھانگىرلارغا قارشى تۇرۇش سىياسىتى ئىچكى سىياسەت بولۇپ، مەركەزگە تاقابىل تۇرىدىغان سىياسەت دېيىشكىمۇ بولىدۇ. ئۇ ۋاقىتلاردا ياپون جاھانگىرلىكى دولىتىمىزگە غالجىرانە ھۇجۇم قىلىۋاتقان، گومىنداڭ مەركىزى ھوكۇمىتى نومۇسسىزلارچە يول قويۇپ چېكىنىۋاتقان بىر پەيت بولغاچقا، بۇ سىياسەت بىلەن كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىنى بىر نۇقتىغا توپلاپ مەركەزگە قارشى كەيپىياتنى قوزغاتقىلى بولاتتى، تېچلىق سىياسىتىمۇ ئىچكى سىياسەت بولۇپ ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقلىرىدىن

كېيىن خەلق تېچلىققا مۇھتاج ئىدى. شۇڭا بۇ سىياسەتنى خەلقلەر ئوڭاي قوبۇل قىلدى ۋە ھىمايە قىلدى. شورالار بىلەن دوست بولۇش سىياسىتى ھەم ئىچكى، ھەم تاشقى سىياسەت ئىدى.

ئانچە ئۇزۇنغا قالمايلا شىڭ شىسەي يەنە خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت 2 سىياسەتنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنىڭ بىلەن بەش بۈيۈك سىياسەت بولدى. 1935 - يىلى 4 - ئايغا كەلگەندە ھەممە مىللەت ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش سىياسىتىنى قوشۇپ 6 بۈيۈك سىياسەت تولۇقلاندى.

1934 - يىلى قىشتا شىڭ شىسەي ئۆزى يازغان، «ھوكۇمەتنىڭ نۆۋەتتىكى مۇھىم ۋەزىپىلىرى» ناملىق بىروشوراسىدە 5 بۈيۈك سىياسەتنى شەرھىلىگەندىن تاشقىرى، ھەرمىللەت خەلقىنى ھەركەتلەندۈرۈپ، شىنجاڭ خەلقلىرىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇپ 6 بۈيۈك سىياسەتنى ئىجرا قىلىدىغان ئورگان قىلدى. بۇئۇيۇشما 8 يىل داۋاملاشتى. ھەركەت دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ بولدى. ئۇنىڭ نىزامنامىسىنى تۆۋەندىكىچە قىسقارتىپ بايان قىلماقچىمەن.

1 - باپ. بۇ ئۇيۇشمىنىڭ ۋەزىپىسى

1-ماددا: شىنجاڭ خەلقلىرىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى، خەلق ئاممىسى ئۆزلۈكىدىن قۇرغان سىياسى تەشكىلات بولۇپ سۈن زۇڭلىنىڭ (سۇن جۇڭشەننىڭ) مىللى مەسىلىگە ئەمەل قىلىپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى خەلق ئاممىسىنى يېتەكلەپ شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ مەڭگۈ ئايرىلماس ئۆلكىسى قىلىپ،

مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تېچلىقنى بۇزۇپ، مۇستەملىكە قىلىشقا قەست قىلغان جاھانگىرلارغا قارشى تۇرىدۇ.

2 - ماددا: بۇ ئۇيۇشما ھازىرقى شىنجاڭ ھوكۇمىتىنى پۈتۈن كۈچ-قۇۋۋىتى بىلەن ھىمايە قىلىدۇ. ھەرمىللەت خەلقىغە رەھبەرلىك قىلىپ ھەممە بىرلىكتە دۇنيادىكى جاھانگىرلارنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرىدۇ.

3 - ماددا: بۇ ئۇيۇشما جۇڭگونىڭ دولەت ئەھۋالى ۋە شىنجاڭ خەلقىنىڭ تەلىۋىگە ئاساسەن، تۆۋەندىكى تەشەببۇسلاردا بولىدۇ: (1) شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئارازلىقلارنى تۈگىتىش؛ (2) مەركەزنىڭ قانۇن - نىزاملىرىغا ئاساسەن ئۆلكىنىڭ مەمۇرى تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش، ئۆلكە ۋە ناھىيىلەرنىڭ يەرلىك مۇختارىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ (3) قانۇنسىز زومىگەر ئۇنسۇرلارنى، خىيانەتچى ئەمەلدارلارنى، تۇخاۋ - لېيشىنلارنى يوقىتىش؛ (4) قانۇننى ئىسلاھ قىلىش يەنى قانۇن ئورۇنلىرىنىڭ مۇستەقىل تۈزۈمىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، ھەردەرىجىلىك ئەدلىيە ئورۇنلىرىنى تەسىس قىلىش، ئەدلىيە خادىملىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈش؛ (5) خەلقىنىڭ سىياسى بىلىمىنى ئۆستۈرۈش، سودا - سانائەتنى راۋاجلاندۇرۇش، يەرلىك سانائەت كارخانىلىرىنى قۇرۇش، قاتناش - ترانسپورت ئىشلىرىنى يولغا قويۇش، كان سانائىتىنى ئېچىش، مالىيە ئىشلىرىنى ياخشىلاش؛ (6) ھەربى ۋە خەلقنى ئايرىپ ئىدارە قىلىش، ھەربى قىسىملارنى ياخشىلاش، جەڭگىۋار كۈچىنى

كۆچەيتىش، ھوكۇمەتكە بولغان ئىشەنچىنى ئۇستۇرۇش؛ (7) ھەر مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ ئەركىن تەرەققىي قىلىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، ھەر مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى بويىچە خەلق مەكتەپلىرىنى ئېچىش، بارلىق مەدەنىي خىزمەتلەرنى راۋاجلاندۇرۇش، مەسىلەن، مەتبەچىلىكنى يولغا قويۇپ، كىتاپ، گېزىت ۋە ھەرخىل ژورناللار نەشر قىلىش؛ (8) خەلقنىڭ سۆز ئەركىنلىگى، مەتبۇئات ئەركىنلىگى، دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگىنى ئىشقا ئاشۇرۇش؛ (9) بارلىق ناچار ئادەتلەرنى يوقىتىش، قۇللۇق، كۆپ خوتۇنلۇق تۈزۈمىنى تازىلاش، ئادەم سېتىش ئىشلىرىنى قەتئىي چەكلەش، ئەپيۇن ۋە باشقا زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئى قىلىش؛ (10) ئىنسانپەرۋەرلىكنى تەشەببۇس قىلىش، پاھىشە ئىشلىرىنى چەكلەش، خوتۇن - قىزلار مائارىپىنى تەشەببۇس قىلىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش، نىكا ئەركىنلىگىنى تەشەببۇس قىلىش؛ (11) ياشلارنىڭ بىلىمىنى ئۇستۇرۇش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، تەدرىجى يوسۇندا مەدەنىي - مائارىپ ۋە تەنتەربىيە تەشكىلاتلىرى قۇرۇش.

2 - باپ. ئۇيۇشمىنىڭ خىزمىتى

4 - ماددا: ئۇيۇشمىمىز نورمال خىزمەتنى داۋاملاشتۇرغاندىن تاشقىرى كونفېرېنسىيە يىغىنلىرى ئۇيۇشتۇرۇش، ژورنال نەشر قىلىش بىلەن مەدەنىيەتنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ توغرا پىكىرلىرىگە ۋاقتىدا رەھبەرلىك قىلىش.

3 - باپ. ئۇيۇشما ئەزالىرى

(بۇ باپ قىسقارتىلدى)

4 - باپ. ئۇيۇشمىنىڭ تەشكىلى

6 - ماددا: ئۇيۇشما ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا سايلانغان 29 نەپەر ئىجرائىي ھەيئەتلەردىن ئىجرائىي ھەيئەت تەشكىل قىلىدۇ. 5 نەپەر تەپتىش ئەزالىرىدىن تەپتىش ھەيئىتى تەشكىل قىلىدۇ.

ئۇيۇشمىدا ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى ئەڭ ئالى ئورگان بولىدۇ. قۇرۇلتايدىن كېيىن ئىجرائىي ھەيئەتلەر يىغىنى ئەڭ ئالى ئورگان ھېساپلىنىدۇ (قىسقارتىلدى). بۇ نىزامنامىدا بەلگىلەنگەن ئىجرائىيە ھەيئەتلەر يىغىنىدا كاتىۋات باشقارمىسى، ئومۇمى ئىشلار، تەشكىلات، مائارىپ، تەشۋىقات، ياشلار، خوتۇن - قىزلار ۋە جەمىيەت بۆلۈملىرى تەسىس قىلىنىدۇ.

شىڭ شىسەي دەسلەپتە جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا زور ئۈمىت باغلىغان ئىدى. ئۇ ئۆز قولىدا مۇستەھكەم تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن ئىچكى ئۆلكىلەردىن تەكلىپ قىلىپ چىققان ئاغىنىلىرىنى بۇ ئۇيۇشمىنىڭ رەھبەرلىك خىزمەتلىرىگە قويىدى، مەسىلەن، ئۇيۇشمىنىڭ رەئىسى خې يۈيجۇ، باش كاتىپ لاڭ داۋخىڭ، تەشكىلات باشلىقى ۋاڭ لىشى، تەشۋىقات باشلىقى شۈي لەن، ياشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى چىڭ دۇڭبەي قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ياش ۋاقتىدىكى يۇرتداشلىرى ۋە ياپونىيىدە بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرى ئىدى.

جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما قۇرۇلغاندىن كېيىن،

دەرھال كادىر تەربىيلەش ئۈچۈن كىرىشىپ، جاھانگىرلىككە قارشى ئۇرۇش تەلىم - تەربىيە كۇرسى تەشكىل قىلىپ خىزمەتچىلەردىن ۋە ئوقۇغۇچىلاردىن يۇتكەپ كېلىپ تەلىم - تەربىيە ئېلىپ باردى. ھەر ئايدا بىر قېتىم ماركسىزم - لېنىنىزمنى ئاساس قىلغان ئەزىرىيە دوكلادى بېرىلدى. ئۇچاغدا شىنجاڭ يېڭىدىن كوزى ئېچىلغان بولغاچقا، كىشىلەر جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا ئەزا بولۇش ۋە تەلىم - تەربىيە كورۇش بىلەن پەخىرلىنەتتى، ئىدارىلاردىكى ھەربى قوشۇنلاردىكى خادىملار بەس - بەس بىلەن ئۆزىنى تىزىملىتىپ تەلىم - تەربىيە ئېلىشقا كىرەتتى. 1935 - يىلى قىشتا ئۇيۇشمىنىڭ رەئىسلىگىنى شىڭشىسەي ئۆز ئۈستىگە ئالدى، ئولكە رەئىسى لى رۇڭ، مۇئاۋىن رەئىس خوجانىياز ھاجىلار بۇ ئۇيۇشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. فېودال كۈچلەر ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن ئادەملەر ھەر قايسى بۇلۇملەرگە باشلىق ۋە ئورۇنباسار باشلىق بولۇپ ئۇيۇشمىنىڭ ئىجتىمائى مۇناسىۋەتلىرى كۈچەيتىرۇلدى. ئىلى، ئالتاي، تارباغاتايلاردا مەركىزىي ئۇيۇشمىنىڭ شۆبىلىرى قۇرۇلدى. جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ كورسەتكەن تەسىرى ھەقىقەتەن زور ئىدى، بولۇپمۇ ئۇرۇمچىدە ياچېيكا ۋە گۇرۇپپا مۇزاكىرىلىرى ۋە تەشكىلىي خىزمەتلەر شۇ قەدەر قانات يايدۇرۇلدىكى، كوپلىگەن كىشىلەرنىڭ سىياسى قىزغىنلىقى قوزغىلىپ 6 بۇيۇك سىياسەت ئۈچۈن ئاكتىپ كۈرەش قىلدى. 1934 - يىلىدىن باشلاپ ئۇيۇشما تەرىپىدىن نەشر

قىلىنغان «جاھانگىرلىككە قارشى بىرلىكسەپ» ژورنىلى بىلەن ھەرقايسى ياچېيكا ۋە شۆبە ئۇيۇشمىلار چىقارغان مەجمۇئە ۋە تام گېزىتلەرمۇ ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۇرۇپ شىڭشىسەي ھوكۇمىتىنىڭ سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىشتا غايەت زور تىرىشچانلىق كورسەتتى. ئۇيۇشما ئەزالىرىنىڭ سانى گەرچە قاتتىق چەكلەنگەن بولسىمۇ، دەسلەپتىكى 500 كىشىدىن كوپىيىپ 2 مىڭغا يەتتى.

شىڭشىسەينىڭ سىياسى مەقسىدى قانداق بولۇشىدىن قەتئى نەزەر، ئۇنىڭ 6 بۇيۇك سىياسىتى ھەقىقەتەن خېلى مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشىپ ئىچكى ئولكىلەردىكى ئىلغار ياشلارنى ۋە كوپ ساندىكى بىلىملىك زىيالىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، شىنجاڭنى جۇڭگودىكى ئەڭ ئىنقىلاۋىي ئولكە دەيدىغان تونۇشقا كەلتۇرگەن ئىدى. 6 بۇيۇك سىياسەتنى ئىجرا قىلىش ئورگىنى جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا ماسلاشقان ھالدا يەنە شىنجاڭدا خەلق ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى بار ئىدى. بۇ ئۇيۇشمىلار 1934 - يىلى 4 - ئايدا ھەر مىللەت باشلىقلىرى قاتنىشىپ تەشكىل قىلىنغان بولۇپ ۋىلايەت، ناھىيەلەردە شۆبە ئۇيۇشمىلىرى قۇرۇلۇپ ھوكۇمەتكە ياردەملىشىپ ئىجتىمائى مائارىپ خىزمەتلىرىنى ئالغا سۇردى. مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تالاش - تارتىشلارنى ھەل قىلدى. ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقىدىن كېيىن، ھوكۇمەت بىر تەرەپ قىلىشقا ئەپلەشمەيدىغان نۇرغۇن مىللى مەسىلىلەرنى بۇ ئۇيۇشما بىر تەرەپ قىلدى. 6 بۇيۇك سىياسەتنى تەشۋىق قىلىشتىمۇ غايەت زور كۈچ قوشتى.

شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن گومىنداڭ تەسىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى چەتكە قاقتى. گومىنداڭ بولسا شىنجاڭنى كونتىرول قىلىش ئۈچۈن خېلى تىرىشىپ كۆردى. 1933 - يىلى بەيچۇڭشى شىنجاڭغا كەلگىدەك دەيدىغان گەپ پەيدا بولدى. 1934 - يىلى خۇاڭ شاۋشۇن شىنجاڭغا كېلىشكە تەييارلىق كۆرۈۋېتىپتۇ دىگەن گەپ پەيدا بولدى. نەتىجىدە ھېچقايسىسى ئەمەلگە ئاشمىدى. 1934 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا مەركەز ئەۋەتكەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى ۋە قوشۇمچە ئىچكى ئىشلار نازىرى پىڭشاۋ-شيەن بىلەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزاسى قوشۇمچە تەمىرات نازىرى گاۋشىبىڭلارنى مەجبۇرەن خىزمەتتىن بوشىتىپ ئىچكى ئۆلكىگە قايتۇردى. 1933 - يىلى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك پىرقەسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى ۋە مەركەز ئەۋەتكەن پىرقە ھەيئىتى گوڭ بىجىڭ، ساۋجىۋېنلەرنى شىنجاڭدىن كېتىشكە مەجبۇر قىلدى. 1934 - يىلى 8 - ئايدا ئۆلكىلىك بانكا باشلىقى سۇشياڭدا بىلەن تەمىرات نازارىتىدىكى بولۇم باشلىقى جىن شىۋېنلەرنى گاۋشىبىڭ بىلەن باردى - كەلدىسى بار دەپ قولغا ئالدى. شۇ يىلى كۈزدە قاراشەرگە ۋالى بولغان گومىنداڭ ئەزاسى ياڭ مىڭجۇنى ئۆلتۈرۈشكە پىلان قىلدى. 1933 - يىلى ياۋرو - ئازىيا ئاۋىئاتسىيە شىركىتىنىڭ ئايروپىلانلىرى شىنجاڭ ھاۋا بوشلۇقىدىن ئۆتۈپ ئۆتۈشنى چەكلىدى. مەزكۇر شىركەتنىڭ ئۈرۈمچى، تارباغاتاي پونكىتلىرىنى قامال قىلدى. 1934 - يىلى سۇيىيۈەن - شىنجاڭ ئاپتو - ترانسپورت شىركىتى

ئاپتوموبىللىرىنىڭ قۇمۇلدىن غەرپكە قاراپ ئىلگىرىلىشىنى توستى ھەمدە مەزكۇر شىركەت شىنجاڭغا كېلىدىغان پاسسازىر-لارغا ساتىدىغان بېلىتىنى شىنجاڭ ھۆكۈمىتىگە ئالدىن مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىش، ئۇنداق بولمىغاندا چېگرىدىن كىرگۈزۈل-مەيدۇ دەپ بەلگىلىمە چىقاردى. شۇ يىلى قىشتا قۇمۇلغا ئامانلىق ساقلاش شۆبە ئىدارىسى قۇرۇپ، يولۇچىلارنى قاتتىق تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى ۋە شىنجاڭدىن قايتىپ كېتىشكە بېرىلىدىغان يول خېتىنى چەكلەپ قويدى. 1935 - يىلى 3 مىللى مەسلەك روھى بىلەن يېزىلغان دەرسلىك كىتاپلارنى مۇسادىرە قىلدى. مەكتەپلەردە پىرقە مەسلەكلىرىدىن دەرس ئۆتۈشنى چەكلەپ ئۇنىڭ ئورنىغا ئىجتىمائىي پەن كىرگۈزدى. ئىچكىرى-دىن شىنجاڭغا ئەۋەتىلگەن خەت - چەك ۋە گېزىت - ژورناللارنى تەكشۈردى، تۇتۇپ قالدى. بولۇپمۇ پوچتا خادىملىرىنى قاتتىق تەقىپ قىلدى.

شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى مۆلچەرلەش ئۈچۈن گومىنداڭ مەركىزى ھۆكۈمىتى 1935 - يىلى 7 - ئايدا جۇڭگونىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى-دا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ ھەربى ئەمەلدارى دىڭ ۋېنيېنى شىنجاڭغا ئەۋەتتى، بۇ ئادەم 13 - چېسلا چو-چەككە چۈشۈپ ئۇ يەردىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ دۇبەن مەھكى-مىسىنىڭ شەرقىي باغچىسىغا ئورۇنلاشتى. شېڭ شىسەي بۇ ئا-دەمنى چەتئەل كىشىلىرىگە مۇئامىلە قىلغاندەك قاتتىق نا-زارەتكە ئالدى. ئۇنى كۈتكۈچىلەر مەھرەملەرنىڭ ھەممىسى ئامانلىق ساقلاش ئىدارىسىنىڭ ئادەملىرى بولۇپ دىڭنىڭ

سوزلىرىنى ھەر كۈنى دوكلات قىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ھەرىكىتى، ئۇ بارغانلىكى ئورۇنلارغا، شىڭشىسەي ئالدىنئالا
كەتلىنىشىگە يەرلىك ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى چەك سۈن جۇڭشەن ۋە جياڭ جيېشىنىڭ سۈرەتلىرىنى ئاستۇر-
دۇكبەي بىلەن قاتناش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى كاك بىلىنغان ۋە كۈتكۈچىلەرنى بەلگىلەپ قويغان ئىدى. دىڭ يەنە
نى ھەمرا قىلىپ قويدى. دىڭ بىلەن كورۇشۇشنى ئارزۇ قىلغان 1 - ئاۋغۇست شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەن بايرامدا ئۇتـ-
ئۇرۇمچىدىكى ھەر ساھە خەلقلىرى ئالدى بىلەن شىڭشىسەيگە مەلۇم كۆرۈلگەن ھەربى پاراتقا قاتناشتى ۋە تۇرپانغا بېرىپ ھەربى
قىلىپ تەستىقلىتىش زورۇر ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن قىسىملارنى كوزدىن كەچۈردى.

ئەۋەتىلگەن ليۇشەنچىڭ، سىڭ يۇفۇلار ئالدىن ئوزىنى تار- دىڭ ئۇرۇمچىدە بىرەر ئايغىچە تۇرۇپ غۇلجا ئارقىلىق
تىپ چەت ناھىيە ۋە نەنسەنگە جايلاشقانلىقتىن دىڭ ۋېيىي خىزمەت ئورنىغا قايتىپ كەتتى، ئۇنىڭ سەپىرى يېپىپ باس-
شەخسى سوھبەتلەر ئارقىلىق شىڭشىسەي ھوكۇمىتى مەركەزدىن قوۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش باشلىنىشتىن بۇرۇن مەركەزنىڭ
ئايرىلمايدۇ. ئۈچ مىللى مەسىلىككە قارشى تۇرمايدۇ، تۇرۇشەك ئاخىرقى قېتىم شىنجاڭنى كۆزەتكەنلىكى بولسىمۇ، ھىچقانـ-
قالايمىقانچىلىقىدىن كېيىن، مالىيە قىيىنچىلىقى بار، ھوكۇمەتداق ئۇنۇم ھاسىل قىلالمىدى.

خادىملىرى جاپاغا چىداپ ئىشلەۋاتىدۇ. مەركەزنىڭ ئىقتىسا- ئەنگلىيىنىڭ شىنجاڭدىكى كونسۇلخانىسى شىنجاڭنىڭ
دىي جەھەتتە ياردەم بېرىشىنى ئۇمىت قىلىدۇدىگەن سوزلەرنى سىياسى ۋەزىيىتىگە تەسىر قىلاتتى. 30 - يىللاردىكى چوڭ
قالايمىقانچىلىقلاردا ئەنگلىيىنىڭمۇ قولى بار ئىدى. 1934 -
ئىگەللىدى.

دىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرغان جەرياندا شىڭشىسەي بىلەن يىلى ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى قەشقەردە تۇرۇشلۇق ئەنگلىيە
بىر قانچە قېتىم سوھبەتلەشتى، شىڭشىسەي ئوزىنىڭ شىنجاڭنى كونسۇلىغا ھۇجۇم قىلىپ زەربە بەردى. شىڭشىسەي ھوكۇمىتى
بىرلىككە كەلتۈرگەن توھپىسىنى شەرھىلىگەندىن تاشقىرى، سوئەنگلىيە ۋە ھىندىستان ماللىرىنىڭ كىرىشىگە، شىنجاڭ -
ۋېت ئىتتىپاقىغا تاقابىل تۇرۇشتىكى جاپا - مۇشەققەتلىرىنى ئىچ ھىندىستان چېگرىسىدىكى ئەنگلىيىنىڭ خارجى
كى ئولكىلەردە شىنجاڭ توغرىلىق پەيدا بولغان سوزلەرنىڭ ترانسپورتىغا ۋە ئەنگلىيىنىڭ شىنجاڭدىكى مىسسىئونىرلىق
ئاساسسىز ئىكەنلىكىنى چۈشەندۇردى ۋە مەركەزنىڭ شىنجاڭنىڭ ھەركەتلىرىگە توسقۇنلۇق قىلدى. 1935 - يىلدىن
تەرەققىياتىغا ئىقتىسادىي ياردەم قىلىشىنى تەلەپ قىلدى. دىڭ ۋېيتىڭ ئارەن ئەنگلىيە تەۋەلىكىدىكى ھىندىستانلىق-ئافغانىستانـ-
ئۇرۇمچىدە ھەر قايسى ئىدارە، مەكتەپ، ھەربى قوشۇنلارنىلمقلارنى قولغا ئالدى. ئەنگلىيىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلـ-
كوزدىن كەچۈردى ۋە ساماۋىي كول (بوغدا كولى) سەيلىسىگەچىقانسى بۇ ئىشقا ئارىلىشىش ئۈچۈن جىق كۈچ چىقىرىپ،

ئاخىرى شىنجاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ رۇخسىتى بىلەن 1935 - يىلىدىن بىلەن بىر قانچە قېتىم سۆھبەتلەشكەندىن تاشقىرى خارجى ئىشلار
باش ئەلچىخانىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى دېكماننى شىنجاڭغا ئەۋەتىپ مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى چېڭدېلى بىلەن سۆھبەتلەشتى، دېكمان
ۋە ھىندىستان ئارقىلىق دۆلىتىگە قايتماقچى بولدى ھەمدە ئەنگلىيە پۇقرالىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرىش گۇۋاھنامىسى مەسىلى-
قەشقەردە ۋاقىتلىق كونسۇل تامسوننىڭ ئۈرۈمچىگە كېلىشىنى، ئەنگلىيە پۇقرالىرى شىنجاڭغا كىرىپ سەييارە تىجارەت
كورۇشۇشكە بۇيرۇق قىلدى. قىلىش، نەشە سېتىش، ئەنگلىيە - ھىندىستان ماللىرىنى
دېكمان 1935 - يىلى 14 - سېنتەبىردە بېيپىڭدىن يولغا شىنجاڭغا توشۇپ كېلىش قىممىتىنى مۆلچەرلەش،
چىقىپ، جاڭجىياكۇ، سۈيۈەن ئارقىلىق سۈيۈەن - شىنجاڭ - شىنجاڭدىكى ئېنگلىز پۇقرالىرىنى قايتىدىن
ئاپتوموبىل شىركىتى ماڭغان يول بىلەن 29 - ئۆكتەبىردە تىزىملاش، شىنجاڭ - ھىندىستان ئارىلىقىدىكى قاتناشنى ئېچىش
ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى. تامسون ھەم ئايلى بىلەن ئۈرۈمچىگە قاتارلىق مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى بۇ
كەلگەن ئىدى. بۇلار خارجى مەھكىمىگە ئۇرۇنلاشتى. شىڭ شىسەي مەسىلىلەرگە مۇنداق جاۋاپ بەردى: ھىندىستاندىن شىنجاڭغا كىر-
سەي بۇلارغا بولغان نازارەتنى دېڭ ۋېنيىغا ئۇرۇنلاشتۇرغان. گۇچىلەردە جوڭگونىڭ ھىندىستاندا تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسىنىڭ
دىنمۇ قاتتىقراق ئۇرۇنلاشتۇردى. ئاشپەزلەرنىڭ ياردەمچىلىرىگە گۇۋاھنامىسى بىلەن ئۆز دۆلىتىنىڭ پاسپورتى بولۇشى كېرەك، ئەگەر
ئامانلىق قوغداش ئىدارىسىنىڭ خادىملىرى ئىدى. دېكماي يول يىراق گۇۋاھنامە ئېلىش قىيىن دەيدىغان بولسا، شىنجاڭدىن
قومۇلغا يېتىپ كەلگەندە شىڭ شىسەي شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇ كونسۇل تەيىنلەپ ھىندىستاننىڭ چېگرىغا يېقىنراق بىر يېرىگە ئورۇن-
ھەررىرلەر باشلىقى ۋەن شەنتىڭنى ئالدىغا ئەۋەتتى. چۈنكى لاشتۇرۇش؛ ئېنگلىز تەۋەلىگىدىكى كىشىلەر شىنجاڭدا سەييارە تىجارەت
دېكمان خەنزۇ تىلىغا راۋان ئىدى. ۋەن شەنتىڭنىڭ ۋەزىپىسى قىلىدىغان بولسا، قايسى جايغا بارسا ئۆز پاسپورتىغا شۇ جاينىڭ
ئۇنىڭ ھەر قايسى جايلاردىكى ئەمەلدارلار ۋە خەلقلەر ئاغزىدىن يەرلىك ئورۇننىڭ رازىلىقىنى ئېلىش؛ نەشە توشۇش مەسىلىسىدە
ھەرقانداق خەۋەر ئىگىلىشىگە توسقۇنلۇق قىلىش ئىدى. دېكماي شىنجاڭ ھۆكۈمىتى نەشىنى چەكلەپ ئېلان چىقىرىشتىن ئىلگىرى
ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن نازارەتنى كۈچەيتىپ دۇبە ئېنگلىز پۇقرالىرى سېتىۋالغان نەشىلەرنى تېزدىن توشۇپ كېتىش،
مەھكىمىسىنىڭ سىياسىي تەلىم - تەربىيە باشقارمىسىدىكى بىيە ئېلان چىقىرىلغاندىن كېيىن يەنە سېتىۋالغان بولسا ئۇلارنى چەتكە
كوچاڭنى خارجى ئىشلار مەھكىمىسىگە كۆچۈرۈپ كېلىپ كېچە توشۇپ كېتىش مەنئى قىلىنىدۇ. ئەنگلىيە - ھىندىستان ماللىرىنى
كۈندۈز ئايرىلمايدىغان قىلدى. شىنجاڭغا توشۇپ كىرىشنى مۆلچەرلەش چارىسى مەركەزنىڭ بەل-
دېكمان ئۈرۈمچىدە يېرىم ئاي تۇرۇپ شىڭ شىسەي بەلگىلىمىسى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، شىنجاڭدىكى ئېنگلىز

پۇقرالىرىنىڭ تىزىمغا ئالدۇرۇشى ئۆزى بىلەن چەكلەنمىدۇ. كو... بولغاندىن ئۇ ئىككى ئەۋلاتتىن ئۆزۈپ كەتمەسلىك كېرەك، لېكىن... تىزىملاتقۇچىلاردا جۇڭگو چېگرا قورغانلىرى ئىسپاتلىقتىن ئۆتكە... ئەنگلىيە، ھىندىستان پاسپورتلىرى بولۇشى شەرت، شۇندا... بولغاندىلا ئىناۋەتكە ئىگە. شىنجاڭ - ھىندىستان يولىنى ئېچىش... مەسىلىسىدە شىنجاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مالىيە كۈچى چەكلىك بو... ...ى ئۈچۈن بۇ ھەقتە كېيىنچە مەسلىھەت قىلىش ۋە باشقىلار.

سوھبەتتە شىنجاڭ ھۆكۈمىتى دېكمانغا تۆۋەندىكى تە... لەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى: (1) ھىندىستان ھۆكۈمىتى ھىندى... ستان ئامرىتساردىكى قەشقەر يۇرتداشلار ئۇيۇشمىسىنى چەكلەش... تەلەپ قىلدى ھەمدە مەزكۇر ئۇيۇشمىنىڭ باشلىقى ئا... دۇللا ئاخۇن، پېشىمىن توكيودىن كەلمەكچى بولغان شۇچا... نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىسمايىل ئاخۇنلارنىڭ شىنجاڭ ھۆك... مىتىگە قارشى ھەركەتلىرىنى يەنى ئۇلار پۈتۈن قەشقەر خەلقىنى... نامىنى سۇيىئىستېمال قىلىپ، شىنجاڭ قىزىللاشتى، جۇڭگو... ئايرىلىپ كەتمەكچى دەپ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە ئەرز - شىكايە... سۇنۇپ شىنجاڭ بىلەن مەركەزنىڭ مۇناسىۋىتىگە بۇزغۇنچىلى... قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرسەتتى؛ (2) ھىندىستان ھۆكۈمىتى خوتەن... ئۆزئالدىغا سوراش غەرىزىدە بولۇۋاتقان ماخۇشەننىڭ ھىندى... ستاندىن قورال - ياراق سېتىۋالماقچى بولغانلىقىنى تەكشۈرۈ... چەكلەش؛ (3) ئەنگلىيە پۇقرالىرىنىڭ شىنجاڭدىكى كۆچمە... مۈلۈكلىرىنى ئالىدىغانلار بولسا سېتىشقا بولىدۇ، ئەمما چەتئ... گىراژدانلىرىغا سېتىشقا بولمايدۇ، جۇڭگو خادىملىرىغا سېتى...

بېرىشكە بولىدۇ. بۇندىن كېيىن ئەنگلىيە تەۋەلىكىدىكى كىشىلەر كۆچمەس مۈلۈك سېتىۋېلىشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ؛ (4) قەشقەر- دىكى ئەنگلىيە كونسۇلخانىسى قۇرغان سىمخانا (تېلېگراف ئىستانسىسى) ۋە تاشقورغان بىلەن قەشقەر ئارىلىقىدىكى پوچتا بىر ۋاقىتتا ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ. شىنجاڭ - ھىندىستان ئوتت... تۇرىسىدىكى پوچتا ماتېرىياللىرىنى بىرلىكتە قوشۇپ چېگرىدا ئالماشتۇرۇلىدۇ؛ (5) ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى ياپونىيىنىڭ ھىندىس- تان ۋە قەشقەردىكى ئاق تەنلىكلەرگە قارشى تۇرۇش ھەركى- تىگە دىققەت قىلىش ۋە باشقىلار. دېكمان بۇ قېتىمقى سەپىرىدە شىنجاڭ ھۆكۈمىتىدىن ئەنگلىيە پۇقرالىرىنىڭ شىنجاڭغا كېلىپ- كېتىشىدە تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى كەڭرەك قويۇۋېتىشنى تەلەپ قىلماقچى ئىدى. ئەمما ئۇ ياڭ زېڭشىن، جىن شۇرېن دەۋرلىرىدىكى ئەنگلىيە پۇقرالىرىنىڭ تەسىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرگىلى بولمايدى- غانلىقىنى ھېس قىلسىمۇ، لېكىن خېلى تىرىشىپ كۆرۈپ ئا- خىرى ئۈمىدسىزلەندى. يۇقۇرىقى سوھبەتتە ئىككى تەرەپنىڭ ئارى- سىدىكى بەك يىراق بولغىنى ئۈچۈن بىرەر مەسىلىنىمۇ ھەل قى- لالمىغان دېكمان، مەيۈسلىنىپ تاشقورغان ئارقىلىق ھىندىستانغ- ا كەتتى.

شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىگە سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ئارىلاش- ...مىغان ئىدى:

ئىقتىسادىي جەھەتتە: شىنجاڭ ئۆلكىلىك مالىيە نازارى- تىدە 1935 - يىلدىلا سوۋېت ئىتتىپاقى مۇشاۋىرى مىخارىمان مالىيە خىزمىتى ئىشلىگەن ئىدى. مىخارىمان ئىلگىرى تاشقى...

موگغۇلىيىدە خىزمەت قىلغان ئىدى. شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن ماتېرىياللىرىنى تەكشۈرەتتى. (5) مايتاغدىكى نېفىت كانى
مالىيە ئىشلىرى ۋە باج ئىشلىرىنى تەرتىپكە سېلىشتا توختاپ-سوۋېت ئىنژېنېرلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ماشىنا بىلەن ئېچىلدى
جىق، 1935-يىلى 1936-، 1937- يىللىرى دائۆلكە غەزنىسى سوۋېتتىن ۋە نېفىت پىروكاتلاش (ئاجرىتىش) ئىشى باشلاندى. قىزدىش
ئىتتىپاقى مۇشاۋىرىنىڭ تەستىقىسىز چىقىم قىلالمايتتى، ئۆلكىلىكئۇسكۇنىلىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقى تەمىنلىگەن. نېفىت كانى پۈتۈن-
بانكىدىمۇ سوۋېت مۇشاۋىرى بار ئىدى. (2) ساۋسىنتورگ شىركىتى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمى ئاستىدا ئېچىلدى دېيىشكە
كېتى ئۈرۈمچىدە ۋە باشقا جايلاردا شۆبىلىرى قۇرۇلغان بولۇپبولىدۇ.
جىن شۇرېن دەۋرىدە ئىمزالانغان شىنجاڭ - سوۋېت ۋاقىتلىق مال   سىياسى جەھەتتە: (1) ئامانلىق ساقلاش ئورگانلىرىنى
ئالماشتۇرۇش كېلىشىمىدىكى بارلىق ئىمتىيازلاردىن بەھرىمەن بولسوۋېت ئىتتىپاقى ئادەم ئەۋەتىپ ھەمكارلىشىپ قۇرۇپ بەردى.
دى. ھەتتا چېگرىدا ۋاقىتلىق يەرمەنكە ئېچىپ سودىگەرلەرۋە چارۋىچىلارپەۋقۇلئاددە خادىملارنى تەربىيىلەش ۋە پەۋقۇلئاددە خىزمەت-
بىلەن بىۋاستە مال ئالماشتۇردى. (3) 1935-يىلى شىنجاڭ-سوۋېتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى بوگانىن بىلەن سىمكېيۇفۇ ئىككىسى
ئوتتۇرىسىدا 5 مىليون ئالتۇن سومما قەرز كېلىشىمى ئىمزالانغانئورۇنلايتتى. (2) 1936-يىلى يازدا شىنجاڭدا چېگرا
دىن كېيىن، بۇ پۇل پوتۇنلەي تاۋارغا ئايلىنىپ چوچەكتىن كىرگۈشلار باشقارمىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى شىنجاڭ
گۈزۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئايروپىلان قاتارلىق ھەربى ئەسلىھەلەرچېگرىسى سىرتىدىكى جايلارنى كۆزىتىش - تەكشۈرۈشتىن
قۇرۇلۇش ماشىنا ئۈسكۈنىلىرى بار ئىدى. (4) شىنجاڭنىڭ بارئىبارەت ئىدى. ھىندىستان، ئافغانىستان، گەنسۇ، نىڭشيا،
لىق ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشلىرى، مەسىلەن، مايتاغدىكى نېفىتلىكچىگىدەي ئۆلكىلىرى تەكشۈرۈش ئوبيېكتى ئىدى. گەرچە بۇ
ئالتاي ئالتۇن كانى، پۈتۈن ئۆلكىنىڭ دىخانچىلىق - چارۋىجايلارغا ئەۋەتكەن ئادىمى كوپ بولمىسىمۇ، قولغا كەلتۈرگەن
چىلىق ئىشلىرى، سۇئىنشائات قۇرۇلۇشلىرىنىڭ ھەممىسىگە ماتېرىيال ئازئەمەس ئىدى. دەسلەپتە شىڭشىسەي ئوزى
سوۋېتلىك ئېنژېنېر ۋە مۇشاۋىرلار تەكلىپ قىلىندى. ھەتتاوشۇمچە باشلىق بولدى. 1936-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى
شىنجاڭ تەمىرات نازارىتى، دىخانچىلىق، كانچىلىق نازارىتىدەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن لياۋنىڭلىق چىڭ پېيشىڭ باشلىق
دىمۇ ئالتۇن كان ۋە سۇئىنشائاتى مۇشاۋىرلىرى بارئىدى......بولدى. باش ئوقۇتقۇچى ماچانوۋ جاسۇسلۇق تەجرىبىسى مول
بارلىق قۇرۇلۇش پىلانلىرى شۇلار تەرىپىدىن لايىھىلىنەتتىۋرۇس ئىدى. (3) سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزىدىن سوۋېت
ياكى ئۇلارنىڭ تەستىقىدىن ئۆتەتتى. ئۇلارھەرقانداق يەرگىئىتتىپاقىدا تۇرغان جۇڭگو گۇڭچەندىڭ ئەزالىرىنى
ئەركىن بېرىپ كۆزىتەتتى ۋە شىنجاڭنىڭ تۇرلۇك ئىقتىسادىشىنجاڭغا ئەۋەتتى. شىڭشىسەي ھوكۇمىتى ئۇلارنى

بىر بىرلەپ ئورۇنلاشتۇردى. بولاردىن ۋاڭ شۇچىڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىغا باشكاتىپ بولدى. ۋەن شەنىڭ (جاڭ يىكې) شىنجاڭ گېزىتىگە باش تەھرىر (1936 - يىلى گېزىتخانىغا مۇدىر ۋە خارجى ئىشلار باشلىقى بولدى. 1937 - يىلى قەشقەر ۋالىيلىقىغا تەيىنلەندى)؛ ليۇشەنچىڭ ئامانلىق قوغداش باش ئىدارىسىغا مۇئاۋىن جۇيجاڭ؛ رۇەن باۋتىڭ قاتناش باشقارمىسىغا باشلىق بولدى؛ ۋاڭ باۋچەن چىتەيگە شەنجاڭ، قەشقەرگە ۋالى، شىنجاڭ گېزىتىگە مۇدىر ۋە خارجى ئىشلار باشلىقى بولدى؛ جياۋيۇنيۇ (ئايال)، گاۋشيۇيىڭ (ئايال) قىزلار مەكتىۋىگە ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى؛ مەنسۇر ئەپەندى شىنجاڭ گېزىت ئىدارىسىغا مۇئاۋىن مۇدىر ۋە قومۇل ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىغا جۇيجاڭ بولدى. (4) شىڭشىسەي ھوكۇمىتى سىياسى جەھەتتىكى چوڭ - چوڭ سىياسەتلەرنى ۋە ھوكۇمەتنىڭ يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىنى بەلگىلەشتە بولسۇن ئالدى بىلەن سوۋېت كونسۇلخانىسىغا دوكلات قىلىپ مەسلىھەت پىكرىنى ئالاتتى.

ھەربى جەھەتتە: (1) دۇبەن مەھكىمىسىدىمۇ تەكلىپ بىلەن كەلگەن سوۋېت ھەربى مۇشاۋىرلىرى بار ئىدى (دەسلەپتە مالىكوۋ كېيىن كەلگىنى پىدىن قاتارلىقلار). شىنجاڭدىكى ھەربى تەلىم - تەربىيە ئىشلىرىدە ۋە ھەر قايسى قىسىملاردا سوۋېتلىك ئوقۇتقۇچىلار (ئوفىتسېرلار) بولۇپ 1936 - يىلدىن كېيىنكى ھەربى مائارىپ بىلەن ھەربى تەلىم - تەربىيە پۈتۈنلەي سوۋېت يۇرۇشىدە بولغان ئىدى

شىڭ دوبەن، مەسلىھەتچىلەر كۇرسى قاتارلىق يۇقۇرى دەرىجىلىك تەلىم - تەربىيە مەكتەپلىرىدە سوۋېت ھەربى ئوقۇتقۇچىلىرى دەرس ئۆتەتتى. (2) 1936 - يىلى ھەربى مۇشاۋىرلار پۈتۈن ئۆلكىدىكى ئەسكەرلەرنى ۋە ئۇلارنىڭ قورال-ياراقلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى، بۇ تەكشۈرۈشتە جايلاردا ساقلانغان مىلتىق دورىلىرىنى بۇيرۇق بىلەن ئۆز يېرىدە كويدۇرۇپ تاشلىدى. (3) 1935 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭدىكى قورۇقلۇق، ھاۋا ئارمىيىلىرىنىڭ قوراللىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقى تەمىنلىدى. 5 مىليون رۇبلى قەرز ھېساۋىدا بىرىلدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ھەربى كۈچى كۈنساناپ كۈچلەندى.

مەدەنىيەت جەھەتتە: سوۋېت ئىتتىپاقى تاشكەنتتە ئوتتۇرا ئاسىيا دارىلفۇنۇنى قۇرۇپ شىڭشىسەي ھوكۇمىتى ئەۋەتىپ بەرگەن ھەر مىللەت ياشلىرىنى تەربىيىلەپ بەردى. ۋاقتى ئىككى يىللىق ئىدى. تىببى ۋە مال دوختۇرلۇقتىن باشقا ھەممە دەرسلەرنى ئوقۇتۇپ ئوقۇغۇچىلارغا ماركسىزىم، لېنىنىزىم ئىدىيىسى ۋە نەزىرىيىلىرىنى سىڭدۇردى.

4 - تازىلاش ۋە ئۆلتۈرۈش

1937 - يىلى شىنجاڭ ۋەزىيىتى تېچلىنىپ، ئىگىلىك ئىشلىرى راۋاجلاندى. خەلق تۇرمۇشى كۈنساناپ ياخشىلىنىپ شىڭشىسەي ھاكىمىيىتى مۇستەھكەملەندى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىستىبدات ھوكۇمرانلىقى تازىلاش ۋە ئۆل-

تۇرۇش باشقۇرغاچقا كىردى.

ئالدى بىلەن ئۇ، مەھمۇت مۇھىتى بىلەن يولۋاسنى يوقاتماقچى بولدى.

مەھمۇت مۇھىتى 1934 - يىلى شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن 36 - دىۋىزىيىنىڭ قوماندانى (سىجاڭى) قىلىپ تەيىنلەنگەندىن كېيىن ئۆز ئەسكەرلىرى بىلەن قەشقەردە تۇردى. مەھمۇت مۇھىتى بۇ ئىشنى شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى پۇت - قولۇمنى تۇشەپ قويغانلىق دەپ تونۇپ كەلدى. بولۇپمۇ شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش سىياسىتى ئۇنى خاتىرجەم قىلمايتتى. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى ئادەملەرنى ئۈزلۈكسىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئاپىرىپ تەربىيىلەپ قايتۇراتتى. مەسىلەن، قۇربان سەئىدى، قۇربان نىياز قاتارلىقلار سوۋېت ئىتتىپاقىدا تەلىم - تەربىيە كۆرۈپ كەلگەندىن كېيىن ئۇلارنى ئارمىيىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئەمەلدارلىققا تەيىنلىدى. مەھمۇت مۇھىتى ئەھۋالنىڭ كۈندىن - كۈنگە باشقىچە بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قەشقەر ئاقسۇ رايونلىرىدىكى فېئودال كۈچلەر بىلەن ئالاقىنى كۈچەيتىپ كەندىن تاشقىرى، تۈركىيە، ئافغانىستان، ھىندىستاندىكى شىنجاڭلىقلار ئارقىلىق چەتئەلنىڭ ياردىمىنى ئېلىش يولىنى ئىزلىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىشلىرىنى شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى بىلىپ تۇراتتى. مەھمۇت مۇھىتى قوراللىق كۈچكە ئىگە، خېلى چوڭ كۈچ بولمىسا ئۇنىڭغا تەككىلى، ئاقىۋىتىنى يىغىشتۇرۇۋالغىلى بولمايتتى.

شىڭ شىسەينىڭ قەشقەردە ئىككى پولك ئەسكىرى، مارالۋېشىدا ئاياق ئورۇسلاردىن تەشكىللەنگەن روتىسى، ئاقسۇدا بىر پولك ئەسكىرى بار ئىدى. بۇ كۈچلەرگە تايىنىپ بىر ئىش قىلغىلى بولمايتتى، شۇڭا شىڭ شىسەي ئۆزىنىڭ ساقچى ئىدارىسىغا تايىنىپ تەكشۈرۈش، ئىچىدىن بۇزۇپ تاشلاشقا كىرىشىپ 36 - دىۋىزىيىنىڭ قىسمەن كادىرلىرىنى ئۆز تەرىپىگە تارتتى ...... ساقچىلار قەشقەردە پىتنە - ئىغۋا تارقاتتى. بۇ ئىشلار مەھمۇتنى تېخىمۇ خاتىرجەمسىزلەندۈردى. بۇ ۋاقىتتا شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى ئولكىلىك 3 - قۇرۇلتاي ئېچىشقا تەييارلىق قىلىۋاتاتتى ھەمدە مەھمۇت مۇھىتىنى ئۇرۇمچىگە تەكلىپ قىلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە 4 - ئاينىڭ 3 - كۈنى قەشقەر گارنىزونى مەھمۇت مۇھىتىنى مەسلىھەت قىلىدىغان مۇھىم ئىش بار دەپ يېڭىشەھەرگە تەكلىپ قىلدى. مەھمۇت مۇھىتى خەۋپ - خەتەرنىڭ ئۆز ئەتراپىنى قاپساپ كېلىۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ بىر كېچىسى ئۆز ئەسكەرلىرىنى ئابدۇنىيازنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇپ ئۆزى ئىشكارغا چىقىش بانىسى بىلەن يەركەنگە قاچتى، مەھمۇت مۇھىتى كەتكەندىن كېيىن ئابدۇنىياز ئەسكەرلىرىنى قوزغاپ ئولكە ئەسكەرلىرى بىلەن يېرىم كۈن ئۇرۇش قىلدى. بىراق قۇربان نىياز تۆەنجاڭ ئۇنىڭ بىلەن ھەمكارلاشمىغانلىقتىن ئۇ ھەم بىر قىسىم ئەسكەرلىرىنى باشلاپ يەركەنگە كەتتى. شۇ ۋاقىتتىكى قەشقەر گارنىزون سىلىڭى ليۇبىڭ ۋالى ۋاڭ باۋچەنلەر مەھمۇت مۇھىتىنىڭ

قاچقانلىقىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلدى. شىڭ شىسەي جاۋابەن بۇيرۇق بېرىپ يەركەنتكە ۋەكىل ئەۋەتىپ مەھمۇت مۇھىتىنى قايتىپ كېلىشكە دەۋەت قىلىش توغرىسىدا يوليورۇق كۆرسەتتى. شۇنىڭدەك شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇدىرى ۋەن شەنتىڭنى قەشقەرگە ئايروپىلان بىلەن ئەۋەتتى. ليۇبىڭ بىلەن ۋاڭ باۋچەننى ئۈرۈمچىگە قايتۇرۇپ كەلدى. ليۇبىڭنىڭ ئورنىغا سەنمۇجاڭ جاڭ يۇفىڭ مۇۋەققەت سىلىڭ بولدى. بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ماخۇشەن قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى. مەھمۇت مۇھىتى ئاز ئادەمى بىلەن ھىندىستانغا قېچىپ كەتتى. جەنۇبىي شىنجاڭدا شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى باشلانغان بولسىمۇ، مەھمۇت مۇھىتىنىڭ قوراللىق كۈچلىرى پارچە بۇلۇتلاردەك تۇزۇپ كەتتى.

شىڭ شىسەي ئەمدى يولۋاسنى يوقىتىشقا يۈزلەندى. يولۋاس بىلەن شىڭ شىسەي ئوتتۇرىسىدا سۈركىلىش ھامان بار ئىدى. شىڭ شىسەينىڭ چارىسى، تەدرىجى يۇسۇندا قومۇلدا ئۆز تەسىرىنى كۈچەيتىش ئىدى. شۇڭا 1934 - يىلى قىشتا قومۇلدا ئامانلىق قوغداش شوبە ئىدارىسى قۇرۇپ ۋالى ئەۋەتىپ ئۆزىگە بېقىندىغان ئۇيغۇرلارنى جەلپ قىلماقچى بولدى. 1935 - يىلى باركۆلدە ئورۇنباسار ۋالى مەھكىمىسى قۇرۇپ، ئۇزۇندىن تاشقى موڭغۇلىيىدە خىزمەت قىلغان ئاباۋنى مۇئاۋىن ۋالىلىققا تەيىنلىدى. بۇنىڭ بىلەن بىر تەرەپتىن قازاقلارنىڭ گەنسۇ تەرەپكە قېچىپ يولۋاس بىلەن بىرلىشىپ ئىش كۆرۈشىگە توسقۇنلۇق قىلسا يەنە بىر تەرەپتىن يولۋاسنىڭ ھوقۇقىنى چەكلەشكە

ئىدى. 1936 - يىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنى كېڭەيتىپ قوراللىق ساقچىلارنى كۆپەيتىپ شورسۇ ۋە شىڭشىڭشيادا شوبە ساقچى ئىدارىلىرى (پەيچۇسو) قۇردى. 1937 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدا توپىلاڭ بولغاندا شىڭ شىسەي پىچاندا ئەسكەر كۆپەيتتى. بۇ، قومۇلغا كۈچ كۆرسەتكىنى ئىدى. 5 - ئايدا ئايروپىلان ئەۋەتىپ قومۇلنىڭ ھاۋا بوشلۇقىنى ئايلاندى. بۇ ۋاقىتتا يولۋاسنىڭ ئەسكەرلىرى ئاللىقاچان شىڭ شىسەيدىن ئايرىلغان ئىدى. شۇڭا ئۇ، خوتۇن - بالىلىرىنى قومۇل شەھىرىدە تاشلاپ تاققا چىقىۋالدى. يولۋاس قاچقاندىن كېيىن ئۇنىڭ بىر قىسىم ئادەملىرى قومۇلدا تۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ھېچ ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقىرالماي بىر قىسمى قېچىپ شىڭشىڭشياغا بارغاندا ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسى تەرىپىدىن قوراللىسىزلاندۇرۇلدى. شىڭ شىسەي بۇ چاغدا زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئى قىلىش ھەيئىتىنىڭ باشلىقى گۇي فاڭ بىلەن دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ ھەربى قانۇن باشقارمىسىنىڭ باشلىقى پېڭ لياڭنى قومۇلغا ئەۋەتىپ يولۋاسنىڭ تەۋەككۈلچىلىك قىلماسلىقىغا نەسىھەت قىلدۇرغان بولسىمۇ، يولۋاس ئۆزىگە بولغان خەۋپ-خەتەردىن ۋە ئۆزىگە بولغان كاپالەتنىڭ يېتەرسىزلىكىنى سېزىپ قېچىپ، نەنجىڭگە بېرىپ گومىنداڭنىڭ ئەتىۋارلىق مېھمىنى بولدى. يولۋاسنىڭ قالدۇق قىسىملىرىنىڭ يوقىتىلىشى، شىڭ شىسەينىڭ شەرق تەرەپتىكى غەم - قايغۇسىنى تۈگەتتى. شۇنىڭدىن باشلاپ شىنجاڭ بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ قاتناش مۇناسىۋىتى تېخىمۇ قاتتىق نازارەت قىلىندى.

1 ـ جەنۇبىي شىنجاڭدا مەھمۇت مۇھىتى قاچقاندىن كېيىن ماخۇشەن ئاقسۇ قاتارلىق جايلارغا قىلغان ھۇجۇمى يېرىم يىل داۋام قىلدى.

ماخۇشەن 1934 ـ يىلى خوتەنگە بارغاندىن كېيىن بىر ئايغا قالمايلا يەرلىك قوراللىق كۈچلەرنى تازىلاپ تۈگەتتى. گويا، پوسكام ناھىيىلىرىنى ئالدىنقى سەپ قىلىپ شىڭ شىسەي ئەسكەرلىرى بىلەن تاقابىل تۇردى ۋە 1935 ـ يىلى ئىككى تەرەپ سوھبەت ئۆتكۈزدى. بۇ چاغدا ماجۇڭيىڭ موسكۋادا ئىدى. سوھبەت ئۈنۈملۈك بولۇش ئۈچۈن 1936 ـ يىلى شىڭ شىسەي ”ماجۇڭيىڭ باياناتلىرى“ دېگەن سۆزنى قىلماسلىقتا بۇيرۇق چۈشۈردى. 1936 ـ يىلى كۈزدە ماجۇڭيىڭ ئۆزىنىڭ مۇشاۋىرى ۋۇيىڭچىنى موسكۋاغا چاقىرىپ، تېچلىقنى قوبۇل قىلىپ شىنجاڭنىڭ بىرلىكىنى قولغا كەلتۈرۈشكە بۇيرۇق قىلدى. شۇ يىلى ئۆلكە تەرەپ بىلەن ماخۇشەن ئوتتۇرىسىدا تېچلىق بىتىم ئىمزالاندى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنلىرى تۆۋەندىكىچە: (1) پوسكام دەرياسىنى چېگرا قىلىش، ئۆز ئارا ھۇجۇم قىلىشماسلىق؛ (2) شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى ئەۋەتكەن ۋالىلارنى ماقۇل كۆرۈش، خوتەننىڭ ھاكىم ۋە مەمۇرى خادىملىرىنى شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى ئەۋەتىش؛ (3) 36 ـ دىۋىزىيىنىڭ مۇداپىئە رايونى خوتەن بىلەن چەكلىنىدۇ، ئادەم سانى 4 مىڭدىن ئاشماسلىق؛ (4) ھەر ئىككى تەرەپ سىياسىي جىنايەتچىلەرنى قويۇپ بېرىش. شىڭ شىسەي يۇقۇرقى ماددىلارغا ئاساسەن كوممىنتىردىن ئەزاسى جىڭ يىجۇننى پەۋقۇلئاددە ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى. ئۇ-

زۇن ئۆتمەيلا خوتەنگە ۋالىي قىلىپ تەيىنلەندى، 36 ـ دىۋىزىيىنىڭ مۇشاۋىرى سۇ پەيلىك بىرسى مۇئاۋىن ۋالىي بولدى. بۇچاغدا 36 ـ دىۋىزىيە سوۋېتلىك 2 نەپەر ئوفىتسېرنى تەكلىپ قىلىپ كىنو تەلىم-تەربىيە كۇرسى تەشكىل قىلىپ ۋېكتوروۋنىڭ ئۆز ئەسكەرلىرىگە قىلغان ھەربىي ۋە سىياسىي تەلىم-تەربىيىسىنى تەرجىمە قىلدۇردى. مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئەسكەرلىرى يەركەنگە كەلگەندە، ماخۇشەن بىر تەرەپتىن شىڭ شىسەيگە مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئىسيانچى ئەسكەرلىرىگە قوشۇلمايدىغانلىقىنى بەلكى ئىسيانچىلارنى بېسىقتۇرۇشقا ئەسكەر چىقىرىدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ تېلېگرامما يوللىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ئەسكىرىي كۈچىنى توپلاپ 6 ـ دىۋىزىيىنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ توپ-توغرا قەشقەرگە يۈرۈش قىلىپ 4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى قەشقەر كونىشەھەرنى ئىشغال قىلدى. 12 ـ كۈنى يېڭىشەھەر بېيىنىدىكى ئايرودرومنى بېسىۋېلىپ شەھەرنى قامال قىلدى. قەشقەر كونىشەھەردىكى ئۆلكە ئەمەلدارلىرى نەزەربەنت قىلىندى. پەقەتلا ۋىلايەتلىك گوڭئەنجۈيىنىڭ مۇۋەققەت جۈيجاڭى قادىر ھاجى تۈرمىدىكى ”جىنايەتچىلەر“نى تامامەن ئولتۇرۇپ تاشلاپ ساقچىلارنى ئەگەشتۈرۈپ يېڭىشەھەرگە قېچىپ بېرىۋالدى.

ماخۇشەن قەشقەردە شىڭ شىسەيگە قارشى تۇرۇش توغرىسىدا خىتاپنامە چىقىرىپ، ئىسلام دىنى ئېتىقاتچىلىرىنى بىرلىشىشكە چاقىردى. 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا مارالبېشىنى، 5 ـ ئايدا ئاقسۇنى ئىشغال قىلىپ كۇچارنى قامال قىلدى. شۇنىڭ بىلەن جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭنى بىر مەزگىل زىلزىلىگە

كەلتۈردى. شىڭ شىسەينىڭ ئۇلارغا قارشى ئەۋەتىدىغان ئەسكىرى كۆچى چەكلىك بولغىنى ئۈچۈن ھەربى مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىمۇ كۆچارغا ئەۋەتىپ ئۇرۇشقا قاتناشتۇردى. ئۇرۇش ۋەزىيىتىدە 6 - ئايغا قەدەر ھىچقانداق ياخشىلىنىش بولمىدى. ماخۇشەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئارقىمۇ - ئارقا ھۇجۇم قىلىشى ئاقىسىدا كۆچاردىكى شىڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى ئايرۇدۇرۇمنى قولدىن بېرىپ قويغىلى قىل قالدى. 9 - ئايغا يەتكەندە ئاتۇش تەرەپتىن 40 دانە تانكا، 20 دانە ئايروپىلان بىلەن ئىككى پولك قىرغىز ئەسكەرلىرى، بىرپولك ئورۇس ئەسكەرلىرى چېگرىدىن كىرىپ ئۇشتۇمتۇت مارالۋېشىغا ھۇجۇم قىلىپ ماخۇشەن ئەسكەرلىرىنى ئىككىگە بۆلۈپ تاشلىدى. ئەمما ئۇلار قەيسەرلىك بىلەن بىرەر ئايدىن ئارتۇق جان تالىشىپ 10 - ئايغا كەلگەندە، قىرغىزلار پولكى گۇممىغا ھۇجۇم قىلىپ كىرگەندىلا، ماخۇشەن يېقىن ئادەملىرىنى باشلاپ ھىندىستانغا قېچىپ كەتتى. قەشقەر يېڭىشەرنى قامال قىلىپ تۇرغان ماسىڭگۈي ئامەتىنىڭ كېتىپ قالغانلىقىنى چۈشىنىپ تەسلىم بولدى. قىرغىز ۋە رۇس ئەسكەرلىرى قەشقەرگە كىرىپ، ۋەزىيەتنى ئوڭشاشقا كىرىشتى.

36 - دېۋىزىيىنىڭ قالدۇق قىسىملىرىنىڭ ئاقىۋىتى ئىنتايىن ئېچىنىشلىق بولدى. ماسىڭگۈي لۈيجاڭ، مۇئاۋىن سىجاڭ ماشۇن، ھەربى تەمىنات باشلىقى چىڭ چىنيۇ قاتارلىقلارنى 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا سوۋېت ئايروپىلانلىرى خوتەندىن ئېلىپ كەتتى. نەگە كەتكەنلىكى ئېنىق ئەمەس. پەيجاڭدىن يۇ-

قورى ھەربى ئەمەلدارلار بىلەن كۆپ ساندىكى ئەسكەرلەرنى قىرغىز ۋە رۇس ئەسكەرلىرى ماشىنىلارغا بېسىپ زاۋا تەرەپكە ئېلىپ بېرىپ قىرىپ تاشلىدى. ئاز ساندىكىلىرى چەرچەن ئارقىلىق دۇڭخۇاڭغا قېچىپ قۇتۇلدى. دىمەك ماجۇڭيىڭنىڭ شىنجاڭدا قالدۇرغان قالدۇق قىسىملىرى شۇنىڭ بىلەن ئاياقلاشتى. جەنۇبى شىنجاڭمۇ تىنچلاندى.

لېكىن جەنۇبى شىنجاڭ خەلقىغە قىلىنىدىغان قىرغىنچىلىق ئاخىرلاشمىغان ئىدى.

ئۇرۇش ۋاقتىدا كۆچار تەرەپتىكى ئۇيغۇرلاردىن "باندىتلار"غا ھىسداشلىق قىلدى دىگەن گۇمان بىلەن قولغا ئېلىنىپ ئولتۇرۇلگەنلەر مىڭدىن ئاشىدۇ. قىرغىزۋە رۇس ئەسكەرلىرى قەشقەر، خوتەننى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن باش ئىشتابنى يەركەندە قۇردى. قەشقەر، خوتەندە شوبە ئىشتاپ قۇرۇپ 1937 - يىلى 10- ئايدىن 12 - ئايغىچە گوڭئەنجۈينىڭ قولى بىلەن ئۇيغۇرلارنى، ھەر قايسى ئىدارە باشلىقلىرىنى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قولغا ئالغاندىن تاشقىرى ئاتالمىش ئەكسىيەتچى ئۇنسۇر دىگەنلەرنى ئۇزلىرى ئاقتۇرۇپ قولغا ئالدى. ئومۇمەن، شامەنسۇر، تومۇر ئېلى، ئوسمان ئېلى، ساۋۇت داموللا، مەھمۇت مۇھىتى ۋە ماخۇشەنلەرگە ئەگىشىپ "ئىسيان" قىلغانلار ھىندىستانلىق شاگىرتلار، ئادەتتە ئەنگلىيە ۋە ھىندىستانلىقلار بىلەن ئازدۇر - كۆپتۇر مۇناسىۋەتلەشكەن ھەر مىللەت خەلقى ئامان قالمىدى. بولۇپمۇ ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى بەگ ۋە زىيالىلار تېخىمۇ پاجىئەلىك كۈنلەرگە گىرىپتار بولدى. قولغا

ئېلىنغانلارنى قىرغىز ۋە رۇس پولكلىرى قامىدى ۋە سوراق قىلدى. قولغا ئېلىنغانلار ئىچىدە خەزىنە مەمۇرى خادىملارمۇ ئاز ئەمەس. مەسىلەن، پېشقەدەم شەنجاڭ سوشياۋبۇ، ھەربى تەمىنات باشلىقى ۋاڭ رۇشېن، قەشقەر ئەدلىيە خادىمى شۈي قاتارلىقلار...... بۇنىڭدىن تاشقىرى قەشقەرنىڭ مۇۋەققەت ۋالىسى جىڭ يىجۇن، مۇئاۋىن ۋالى يۇجىڭگولارنىمۇ قولغا ئېلىپ ئۈرۈمچىگە يولغا سالدى؛ يۇجىڭگونى يول ئۈستىدە ئېتىپ تاشلىدى. قەشقەردىكى سوراقتا، قىرغىز، رۇس پولكىنىڭ ھەربى - قانۇن مۇشاۋىرى پولكوۋنىك شاكىر مەسئۇل بولدى. خوتەندىكى سوراقتا ئىشتاپ قوماندانى كونىستانتىنوۋ مەسئۇل ئىدى. ئومۇمەن شۇ ۋاقىتتا قولغا ئېلىنغانلار 3 - 4 مىڭ كىشىگە يېتىدۇ. بۇلارنىڭ يېرىمى مەخپى ئۆلتۈرۈلدى، بەزىلىرىنى تىرىك كۆمدى، بەزىلىرىنى پىلىموتقا تۇتتى، تاكى 1940 - يىللارغىچە قەشقەر، خوتەن ئارىلىقىدىكى چەزىرىلەردە بىگۇناھ ئۆلگۈچىلەرنىڭ ئاپپاق ئۇستىخانلىرى كوزگە چېلىقىپ تۇراتتى. ئۆلتۈرۈش ۋاقتىدا ئۇلارغا كورسەتكەن جەۋرى - زۇلۇملارنى قەلەم بىلەن تەسۋىرلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ.

ئاقسۇ، قاراشەھەردىكى خەلقلەرمۇ ئوخشاشلا جەۋرى كوردى. ئەمما قەشقەر، خوتەنگە قارىغاندا ئۆلتۈرۈلگۈچىلەر سان جەھەتتە ئازراق بولدى.

1937 - يىلى 12 - ئاينىڭ باشلىرىدا رۇس پولكى جەنۇبىي شىنجاڭدىن چىقىپ كەتتى، قوماندان كونىستانتىنوۋ

مېڭىش ئالدىدا خوتەن تۈرمىسىدىن 20 نەچچە "گۇناكار"نى بىللە ئېلىپ مېڭىپ لوپ يولىدا ئېتىپ تاشلىدى، ئىككى پولك قىرغىز ئەسكەرلىرى ئولكە ئارمىيىسىگە ئۆزگەرتىپ بىر پولكى قەشقەردە تۇردى، يەنە بىر پولكى خوتەندە چېگرا ساقلاش دادۈيىگە ئۆزگەرتىلىپ شىنجاڭ - ھىندىستان چېگرىلىرىدا ۋە خوتەن ئەتراپىدا تۇردى. شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى قىرغىز، رۇس پولكلىرى بىلەن بىللە كەلگەن تاشپۇلات ئىسىملىك بىر كىشىنى قەشقەر ۋىلايەتلىك جخ ئىدارىسىنىڭ باش كومىسسارلىقىغا؛ يولداشوپنى پېشقەدەم جخ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىقىغا؛ قىرغىزىستانلىق داتۇقىنى قاغىلىق جخ ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭلىقىغا؛ تاجىكىستانلىق ئالى زانى خوتەن ۋىلايەتلىك جخ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن جۇيجاڭلىقىغا بەلگىلىدى. بۇ ئادەملەر 1939 - يىلغا كەلگەندىلا شىنجاڭدىن قايتىپ كەتتى. ئۇلار خىزمەت ئوتەۋاتقان مەزگىلدە كىشىلەرنى ئوز مەيلىچە تۇتقۇن قىلىپ قولغا ئالدى. ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى قەشقەر، خوتەن خەلقلىرىنىڭ ھازىرقىدەك ئېسىدە بار.

شۇ قېتىمقى تازىلاش ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقى ئىنتايىن قورقۇپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەنگلىيىنىڭ قالدۇق كۈچلىرىمۇ قارشى تۇرۇشقا ئامالسىز قالدى.

شىڭ شىسەي ماخۇشەنگە قارشى ئۇرۇش قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۈرۈمچىدە تازىلاش ئىشلىرىنىمۇ باشلىغان ئىدى. بۇ تازىلاش تەسادىپى بولماستىن بەلكى سىياسى ئارقا كورۇنۇشى ھەممە ۋاقىت خاراكتىرى بار ئىدى.

1935 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭدا شىڭ شىسەينىڭ قارشىچە ئۇز ھاكىمىيىتىگە نىسبەتەن خەۋپلىك بولغان بىر قانچە خىل كۈچ پەيدا بولغان ئىدى. بۇنىڭ بىرسى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن بولشېۋىكلەرنى مەركەز قىلغان كۈچ ئىدى. بولشېۋىكلەر ئەمەلىيەتتە شىنجاڭدا ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئىشلىگەن ئىدى، ھەتتا ئۇزىنى ۋە كەلگەن يەرلىرىنى ئىقرار قىلمايتتى. گوڭچەنداڭ تەشكىلى توغرىسىدا ھېچكىمگە سوزلىمەيتتى. بەلكى رۇس تىلى بىلىدىغانلىقىنىمۇ يوشۇراتتى. ئەمما، بەزەن خىزمەتچىلەر، مەدەنى مائارىپچىلار بۇ كىشىلەرنىڭ شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەتكە ۋەكىللىك قىلمايدىغانلىقىنى ئۇلارنىڭ كۈچلۈك ئارقا تايانچى بارلىقىنى چۈشىنەتتى. شۇڭا كوپلىگەن سولچىل ئىدىيىدىكى كىشىلەر ۋە پۈرسەتپەرەسلەر (ئوپپورتونىستلار) ئاستا - ئاستا ئۇلارغا يېقىنلاشقان ئىدى. لېكىن ئۇلار بۇ خىل مۇناسىۋەتلەردىن پايدىلىنىپ تەشكىلات قۇرىدىغان ھەركەتلەردە بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا ئادەم قويىدى. شىڭ شىسەي دەسلىۋىدە پۇل، مەنسەپ ۋە تۇققان بولۇش ۋاستىلىرى ئارقىلىق ئۇلارنى ئۇزىگە تارتتى. مەسىلەن، 1936 - يىلى ئۇزىنىڭ 2 - سىڭلىسىنى ياشىنىپ قالغان ۋاڭ شۇچىڭغا تويى قىلىپ بەردى، ئۇنىڭدىن باشقا بولشېۋىكلەرگىمۇ ياخشى مۇئامىلە قىلدى. لېكىن ئۇ، بۇ كىشىلەرنىڭ ھامان ئۇزىگە سادىق ئەمەسلىكىنى ھىس قىلىپ ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى چۇرىدىگەن زىيالىلارغا زەربە بېرىشكە باشلىدى ھەمدە ئۇلارغا بولغان نازارەتنى

كۈچەيتتى. 1936 - يىلى بىر قىسىم سولچىللارنى چەت جايلارغا خىزمەتكە تەيىنلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقىغا بولشېۋىك ئۇنسۇرلارنىڭ تۇرمۇشتا چىرىكلەشكەنلىكى توغرىسىدا ئاخبارات يوللىدى. بۇ، بولشېۋىكلار سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتقاندىن كېيىن ھەممىسى دىگۈدەك جازالاندى. 3 - ئىنتېرناتسىونال ئۇلارغا ئانچە ئىشەنمىدى. شىڭ شىسەينىڭ ئۇ خىل سۇيىقەستى قەدەممۇ - قەدەم مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىۋەردى.

2 - يەرلىك مىللى زاتلارنى مەركەز قىلغان كۈچلەرمۇ شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىگە ئىنتايىن خەۋپلىك تەسىر قىلاتتى. يەرلىكلەردىن يېڭىدىن ئوسۇپ يېتىلگەن ئۇنسۇرلار چەتنىڭ يارىدىمىنى ئېلىش كويىغا چۈشكەن ئىدى. مەسىلەن، مۇئاۋىن رەئىس خوجا نىياز ھاجىنىڭ چەت بىلەن قويۇق ئالاقىسى بولغانىدەك ئالتايدىكى شەرىپخانمۇ شۇنداق ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ مەدىنى - مائارىپ خىزمەتلىرى يەرلىك مىللەتلەردىن يېڭى ئوسۇپ چىققانلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. شىڭ ھوكۇمىتى گەرچە ھەرقايسى ۋىلايەتلەرگە مائارىپ خادىملىرى ئەۋەتكەن بولسىمۇ، تىل ئۇقۇشماسلىق سەۋەبىدىن زىيالىلارنى جەلىپ قىلالمايتتى. بۇنىڭدىن باشقا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ ئەۋەتكەن ساقچى ۋە مائارىپ خادىملىرى، مەسىلەن، قادىر ھاجى، مەنسۇر ئەپەندى قاتارلىقلار شىڭ شىسەينى كوزىگە ئىلماي ئوزئالدىغا ھەركەت قىلىپ كوپلىگەن خادىملارنى ئوزىگە جەلىپ قىلىۋالغان ئىدى. مەنسۇر ئەپەندى ئۇيغۇر مەدىنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرىنىڭ تەش-

ۋەقات خىزمىتى ئارقىلىق مىللى ئىنقىلاپ ئىدىيىسىنى كۈن تەرگۈنا بىلەن قولغا ئېلىندى. شىڭ شىسەي جاڭ بىلەن ۋەن ئىك-
كىسىنى 2 - تۈرمىدە قىيىن قىستاققا ئېلىپ جاڭ شىگىنىڭ
تۆۋگە قايتا كىرگۈزگەن ئىدى.

ۋاقىت خاراكتېرى دېگىنىمىز، ئۇچاغدا جەنۇبىي شىنپىلانلىشى ئاستىدا دۆبەن، جۇشىلارنى ئولتۇرۇپ ئۆلكىلىك ھو-
جاڭدىكى ئۇرۇش ۋەزىيىتى ياخشىلىنىپ، تېچلىققا يۈزلەنگەنكۆمەتنى ئاغدۇرماقچى دەپ ئىقرار قىلدۇردى. شۇيىلى 9 - ئاي-
ئىدى. 2 - دىن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قوزغىلىپنىڭ ئاخىرلىرى جۇڭ باشقارمىسىغا مەخپى بۇيرۇق تارقىتىپ
شەرق ۋەزىيىتىدە چوڭ ئۆزگىرىش بولغان گومىنداڭ ھوكۇمىتىئولكىلىك ھوكۇمەت ھەيئەتلىرىدىن توۋەن بولغان ئەمەلدار
كەلگۈسىدە شىنجاڭغا يولۇنۇشنى نەزەردە تۇتۇپ، سىياسى جەۋە مائارىپچىلاردىن، ھەربى ئەمەلدار ۋە چوڭ سودىگەرلەردىن
ھەتتە شىڭ شىسەيىنى ئاۋارە قىلمايدىغان بولىدى، 3 - دىن بىرقانچە يۈز ئادەمنى قولغا ئالدى. باشلىق ۋە مۇھىم كىشىلەر-
1937 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا بۇخارىن، دۇخاچېۋسكى قاتارلىقنى 2 - تۈرمىگە قاماپ قىيىن قىستاققا ئېلىپ، ياپون جاھان-
لارنى قولغا ئېلىپ يوقاتتى. شۇنىڭدەك پۈتكۈل خارجى خادىمگىرلىگىنىڭ پۇلى بىلەن ئەكسىيەتچىل تەشكىلات قۇرۇپ ھوكۈ-
لارنى، چەتئەلدە تۇرۇشلۇق ئەلچىلەرنى تازىلىدى. شۇ يىلى ئوتتەتنى ئاغدۇرماقچى دەپ ئىقرار قىلدۇرۇپ مەزكۇر تەشكىلاتقا
تۇرا ئاسىيادا تۇرغۇنلىغان مىللەتچىلەرنى بولۇپمۇ ئۆزبېك مىللاتىناشقانلارنىڭ ئىسىملىگىنى تۈزۈپ چىقتى. شىڭ شىسەي ھەر
لەتچىلىرىنى قولغا ئېلىپ يوقاتتى، بۇ ھەركەت شىڭ شىسەيگە ئۇۋاقىتتا سوراقچىلارغا تېلىپغون بېرىپ قايسى گۇناكاردىن قانداق
كۈشلۈق ياردەم بەردى. شۇ ئاساستا شىنجاڭدىكى بولشۇۋىكلەرگە ئىقرار ئېلىشنى، قايسى گۇناكارغا قانداق جازا قوراللىرى
چەتئەل جاسۇسى، خارجى خادىملارغا تروتسكىچى دېگەن قالپاقلار بوللىنىشنى كورسەتتى. 1937 - يىلى 9 - ئاينىڭ باشلىرىدا
ھەربى سوت باشلىغى پىڭ لياڭغا، تەمىرات نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن
نى كەيگۈزدى.

نازىرى چېڭ شياۋجۇ بىلەن ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئا-
1937 - يىلى 7 - ئايدا شىڭ شىسەي "چو... دىن نازىرى لەن يەنشۇنى سوت قىلىپ ياپون باسقۇنچىلىرى
سوۋېتقەست" دېگەن ئەنزىنى ياساپ چىقىپ، ئالدى بىلەن تىل بىرىكتۈرگەنلىگىنى ئىقرار قىلدۇرۇشقا بۇيرۇق
شىڭ شىسەيگە قەست قىلماقچى دېگەن ئىخۋانى تارقىتىپ قوتۇبەردى. بىراق پىڭ لياڭنىڭ كوڭلى يۇمشاق بولغىنى ئۈچۈن
شەنجىگى جاڭ بىلەن مىچۆەندىكى پومىششىك ۋەن × × ن... ئالغان ئىقرارنامە ئالالمىدى. شۇڭا 9 - ئايدا پىڭ لياڭنىڭ
قولغا ئالدى. بۇئىككىسى خۇنەنلىك بولۇپ "ئىنقىلاپچى" دەۋزىنى قولغا ئالدى. سوراق ئۈستىدە پىڭ لياڭ، شىڭ شىسەي
ئاتالغان مائارىپ نازىرى جاڭ شىڭ ۋە خۇنەنلىك ئىككى نەنداق ئىقرارنامە ئېلىش توغرىسىدا ئۆزى بۇيرۇق قىلغان
پەر ھەربى ئەمەلدارلار بىلەن قويۇق مۇناسىۋىتى بار دېگەنەپ ئىنتايىن ئۇنۇملۇك پاش قىلغان ئىدى.

10 - ئايغا كەلگەندە شېڭ شىسەي قىستاپ ئالغان ئىقرارنامىلارغا ئاساسەن، مۇئاۋىن رەئىس خوجانىياز ھاجىدىن توۋەن ھەر مىللەت ئەمەلدارلىرى ۋە خەلقلەردىن بىر قانچە يۈز كىشىنى قولغا ئالدى. ئۈرۈمچىدە خەلق يىغىنى ئېچىپ، مەزكۇر ئەنزىنىڭ پاش قىلىنغانلىقى، سوراقنىڭ ئۆتمۈشلىرى توغرىسىدا دوكلات قىلدى ۋە پۈتۈن شىنجاڭغا ئۇقتۇرۇش چىقاردى. مەركىزىي ھۆكۈمەتكە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي ئورگانلىرىغا تېلېگرامما يوللاپ مەزكۇر تەشكىلات تروتسكىچىلار ۋە ئۆزبېكىستان مىللەتچىلىرىنىڭ تەسىرى ئاستىدا، ياپون باسقۇنچىلىرىدىن ئىقتىسادىي ياردەم ئېلىپ، شىنجاڭدا ئاغدۇرمىچىلىق ھەركىتى يۈرگۈزۈپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا ماسلىشىش، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشىنىڭ خەلقارا ياردەم يولىنى كېسىپ تاشلىماقچى بولغانلىقىنى مەلۇم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا سوراق ئىشلىرىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقى ئادەم ئەۋەتىشىنى تەكلىپ قىلدى. ئۇنىڭ بۇ تەدبىرى: شىنجاڭدىكى ئىدارە، ھۆكۈمەت، ھەربىي قىسىملار ۋە خەلقنىڭ كورۇنۇشتىكى قىزغىن ھىمايىسىگە ئېرىشتى. ئۇ يەنە مەزكۇر ئەنزىدىكى باشلىقلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىش توغرىسىدا پىكىر سۇندى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ سادىق باي، سېمونوۋ، ياقۇپلارنى ئەۋەتتى، بۇ كىشىلەر سوت قىلىش خىزمەتلىرىگە قاتناشتى. شېڭ شىسەي ئۇلاردىن پايدىلىنىپ سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپتىن شىنجاڭغا ئەۋەتكەن ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى خىزمەتچى خادىملارنى قولغا ئالدى.

شۇ ئايدا شېڭ شىسەي ئۆز تورىنى چەت جايلارغا سېلىپ ئىلى ۋالىيسى چېڭ دىلى باشلىق 100 دىن ئارتۇق ئادەمنى، چۆچەك ۋالىيسى جياۋدېشۇ باشلىق 60 تىن ئارتۇق ئادەمنى، قۇمۇل ۋالىيسى شۈن شياۋيۈەن باشلىق ئوتتۇز نەچچە ئادەمنى، ئۈرۈمچى رايونىدىكى ھەرقايسى شەنجاڭ ۋە مۇئاۋىن شەنجاڭلاردىن 20 نەچچە ئادەمنى، ئاقسۇ ۋالىيسى سالى باشلىق يۈز قانچە ئادەمنى، قەشقەر ۋالىيسى ۋەن شەنتىڭ، خوتەن ۋالىيسى جىڭيىجۈن باشلىق ھەر ساھە خەلقلىرىدىن 300 دىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا ئېلىپ ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كەلدى. ئۈرۈمچىدە پەۋقۇلئاددە تۈرمىلەردىن ئۈچ، ئادەتتىكى تۈرمىلەردىن بەش ئورۇندا بار ئىدى. شېڭ شىسەي خەلقنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن دۇبەن مەھكىمىسىدە مۇشاۋىرلىق قىلىۋاتقان غۇلجىلىق ئورۇس بېلىنوۋقا رۇسلار „ئىسيان“ كۆتۈرۈش تەشكىلاتىغا قاتناشمىدى دەپ مۇكاپاتلىدى، يەنە بىر تەرەپتىن 1938 - يىلى يېڭى يىلدا سۆزلىگەن نۇتۇقتا، ھۆكۈمەت بىر ئادەمگىمۇ ئۇۋال قىلمايدۇ، شۇنىڭدەك بىر ئادەمنىمۇ تۇردىن چۈشۈرۈپ قويمايدۇ، قولغا ئېلىنغانلارغا تەلىم - تەربىيە بېرىپ يېڭى ئادەم قىلىنىدۇ، دېدى.

1938 - يىلى 2 - ئايغا كەلگەندە شېڭ شىسەي يەنە تور سېلىپ ئىلى رايونىدىكى ئاق ئورۇسلاردىن 30 كىشىنى، باشقا جايلاردىكى ئاق ئورۇسلاردىن 40 كىشىنى قولغا ئېلىپ ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كەلدى. ئالتاي قازاقلىرىدىن تۈرمىگە ئېلىنغانلارمۇ 30 دىن ئارتۇق ئىدى. شىنجاڭدىكى مەشھۇر تىجارەتچى

بايلاردىن خۇسەيىن باي، تۇرسۇن بابا دېگەنلەرنى قولغا بولىدىغان مۇناسىۋەتلەردىن مەھرۇم بولاتتى.
ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئاتلىرى ۋە ماللىرىنى مۇسادىرە قىلغانلىقى شېڭ شىسەينىڭ تۈرمىسىدە سوراق قىلىنغۇچىلار ھېچقانداق
كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. بۇ توغرىدا ئۆلكىلىك ھۆ- سىياسى - ئىدىيىسى يوق ۋە بىلىمى يوق كىشىلەر بولغاچقا بۇ "سۈيىـ
كۈمەت ۋە دۇبەن مەھكىمىلىرى ئالاھىدە ئېلان چىقىرىپ بۇ "قەست" لىك ئەنزىدىن ھېچقانداق گۇمان قىلمايدىغان قاراقوساق
سودىگەرلەر ياپون باسقۇنچىلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ زالىملار ئىدى. شېڭ شىسەي مەلۇم گۇناكاردىن مەلۇم
ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ جوڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزىغا ماس «ئىقرار نامە» نى ئېلىڭلار دىسە ئۇلار ئامال قىلىپ
لاشماقچى دەپ جاكالىدى، بۇ قېتىمقى قولغا ئېلىش دولقۇنى شۇ ئىقرارنامىنى ئالاتتى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن
شۇ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتى. سوراقچىلار بۇ ئىقرارنامىلارنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ ئۆز
شېڭ شىسەي بۇ قېتىمقى چوڭ تازىلاش دېگىنى 1937 - دولىتىگە ئەۋەتتى. 1938 - يىلى 6 - ئايدا شېڭ شىسەي سوۋېت
يىلى 7 - ئايدىن 11 - ئايغىچە داۋام قىلىپ جەمئى 2 مىڭ ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن خىزمەتچىلەردىن مەسىلەن، ۋەن شەنىڭ
دىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا ئالدى. بۇنىڭدىن ئۈرۈمچىگە قاتارلىقلارنى قايتۇرۇۋەتتى.
كەلتۈرۈلگىنى 8 يۈزدىن ئارتۇق، قولغا ئېلىنغانلارنىڭ بۇ قېتىمقى چوڭ تازىلاش پۈتۈن شىنجاڭنى زىلزىلىگە
مال - مۈلۈك ۋە مۇقىم مۈلۈكلىرىنى مۇسادىرە قىلدى. قولغا كەلتۈرۈۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ سىياسى ۋەزىيىتى
ئېلىنغانلارنى ئائىلە تاۋابىئات ۋە ئەل - ئاغىنىلىرى بىلەن جىددىيلىككە، تەھدىتكە قاراپ يۈزلەندى.
كۆرۈشتۈرمىدى، ئۆز ئارا خەۋەر ئېلىشتۇرمىدى. شىنجاڭ 1936 - يىلى بىر قىسىم قىزىل ئارمىيە (تەخمىنەن 500
نىڭ ھەممە جايلىرىدىكى سىياسى گۇناكارلار قامالغان تۇر ئادەم) گەنسۇ خېشى رايونىدا مابۇفاڭ تەرىپىدىن تۇسقاندا
مىلەرنى جىخ ئورگانلىرى باشقۇراتتى. تۈرمىنىڭ تەشكىللىنىشىگە قۇمۇلغا كەلگەن ئىدى. شېڭ شىسەي ئۇلارنى ئۈرۈمـ
ئىنتايىن پۇختا (چىڭ) بولغاچقا ھەر قانداق گۇناكار تۈرمىگە ئالدۇرۇپ كېلىپ مەلۇم گازارمىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ يېڭى
باشقۇرغۇچىلاردىن مەدەت ئېلىشقا ئامالسىز ئىدى. شۇنداقلا ئەسكەرلەر باتالىيونى دەپ ئاتىدى ۋە ئۇلارنىڭ ھەركىتىنى
سوراق ئەھۋالى ۋە گۇناكارلارنىڭ تۇرمۇشى توغرىسىدا ھېچكەلدى. 1937 - يىلى بۇ 500 نەپەر ئادەمنى ئاۋىئاتسىيە
كىم خەۋەر تاپالمايتتى. شۇ ۋاقىتتا تۈرمىدە خىزمەت قىلماقتىكى، ئاپتوموبىل كۇرسى ۋە مەدەنىي - مائارىپ ئىدارىلىرىغا
ۋاتقانلارمۇ سۈرۈشتە قىلالمايتتى. قولغا ئېلىنغانلار تۈرمىگە تەقسىم قىلدى. يۇقۇرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلارنى مۇھىم خىزمەتـ
سۇلانغان كۈندىن باشلاپ ئەركىنلىكتىن ۋە كىشىلەر ئارىلىرىگە قويدى. 7 - ئىيول ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش

باشلانغاندىن كېيىن جۇڭگو كومپارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ليۇشىپىڭ قۇمۇلغا ۋالى بولدى، ۋاڭ شاۋچۇن
شىنجاڭغا ۋەكىل ئەۋەتىپ، شىڭ شىسەي بىلەن ھەمكارلىشىش شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
توغرىسىدا سوھبەت ئۆتكۈزدى. شىڭ شىسەي جۇڭگو كومپارتىيە قوشۇمچە باش تەھرىر بولدى...... بۇ كىشىلەرنىڭ ئىشلەش روھى
يېسىنىڭ شىنجاڭغا ئادەم ئەۋەتىپ خىزمەت ئىشلەش تەلىپىنى ئىنتايىن ئۈستۈن ئىدى. ئەمما ئۇلار شىڭ شىسەيىنىڭ قاندا-
قارشى ئالىمەن دەپ ئىپادە بىلدۈردى. ئەمما كۆڭلىدە جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنى ۋە شىنجاڭ شارائىتىنى چۈشەنمەيتتى. ئۇلار خىزمەتكە
پارتىيىسىگە بولغان ھېسسىياتىنى كېچىكتۈرۈش ۋە شىنجاڭ جەمئىيىتىنىڭ كەلگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا
مىيىتىنىڭ تەرەققىيات باسقۇچىغا ماسلاشتۇرۇشنى بانا قىـ قارشى تۇرۇش بىلەن تروتسكىچىلارغا قارشى تۇرۇشنى تەشۋىق
لىپ، كومپارتىيە خادىملىرى شىنجاڭدا ۋاقىتىنچە مەسلەك تەشقىلىپ 8 ـ ئارمىيىنىڭ ئۇرۇش غەلىبىلىرىنى نامايەن قىلدى.
ۋىدىق قىلماسلىق ۋە پارتىيىنىڭ تەشكىلات خىزمەتلىرىنى ئىشـ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇلار ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىشەنچىنى قولغا
لىمەسلىكنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىمكـان كەلتۈردى. شىڭ شىسەي ئۇلارغا نىسبەتەن بىر تەرەپتىن ئالداپ
قەدەر شىمالىي شەنشىگە ماددىي ياردەم بېرىدىغانلىقىغا ماقۇل ئىشقا سالسا، يەنە بىر تەرەپتىن يوشۇرۇن تەقىپ قىلىش تاك-
كەلدى. بۇ شەرتلەرنى كومپارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ماقۇل تىكىسى قوللاندى. جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن زور تۈركۈم-
كوردى، شۇنىڭ بىلەن 1937 ـ يىلى كومپارتىيە خادىملىـرىدىكى خادىملار ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن خادىم-
زور تۈركۈملەپ ئۈرۈمچىگە كەلدى ۋە 8 ـ ئارمىيىنىڭ ئۇلارغا مۇتلەق ئوخشىمايتتى. سوۋېتلىكلەر تۇرمۇشتا راھەت ـ
رۈمچىدە ئىش باشقۇرۇش ئورنىنى قۇردى. ھالاۋەتنى ئاساس قىلسا، جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن خادىم-
1937 ـ يىلدىكى چوڭ تازىلاشتا شىڭ شىسەي ھۆكۈمـلار پايدىلىق ئىش قىلىپ، ئاممىنى قولغا كەلتۈرۈپ، خىزمەت-
تىنىڭ نۇرغۇن ئورۇنلىرى بوشاپ قالغان ئىدى. بوش ئورۇنلار لەرنى ئىنقىلاپ ئۈچۈن قاناتىيايدۇراتتى، ئۇلارنىڭ بۇخىل
كومپارتىيە ئەۋەتكەن خادىملار بىلەن تولۇقلاندى، ماۋزېمىن ئىپادىسى شىڭ شىسەيىنى خاتىرجەمسىزلەندۈردى. جۇڭگو كومۇ-
(ماۋزېدۇڭنىڭ ئىنىسى) مالىيە نازىرى بولدى. مىڭ يىمىڭ مائارىپ نىستلىرى ئۆز ۋەدىلىرىگە ئەمەل قىلىپ شىنجاڭدا پارتىيە
نازىرى قوشۇمچە شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ يۈەنجاڭى بولدى، تەشكىلاتىنى راۋاجلاندۇرمىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ تەسىرى ئۈز-
خۇاڭ مىنخۇجاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىنىڭ باش كاتىۋى قو. لۇكسىز كۈچلەندى ۋە كېڭەيدى. كەلگۈسىدە ئاممىنىڭ ئىدى-
شۇمچە سوت كوللېگىيىسىنىڭ باشلىقى بولدى، خۇاڭ يىمىڭ دۇ. يىسىدە ماۋزېدۇڭ بىلەن جۇدېنىڭ تەسىرى شىڭ شىسەيىنىڭ
بەن مەھكىمىسىنىڭ ئىگىلىك باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولدى، تەسىرىدىن ئېشىپ چۈشىدىغانلىقى ئېنىق بولۇپ قالدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرى 1938 - يىلدىن كېيىن شىڭ شىسەيىنى خېلىلا ئالدىرىتىپ قويغان ئىدى. (1) 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 8 - پولكى قۇمۇلغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. بۇ پولكنىڭ ئەمەلىي ئادەم سانى دولەت ئارمىيەسىنىڭ بىر لىگادا (لۇي) بىلەن باراۋەر بولۇپ، پۈتۈنلەي مېخانىكلاشقان ئىدى. قۇمۇل ، باركول، شىڭشىڭشيالارغا جايلىشىپ شىنجاڭنىڭ كېلىدىن بوغۇۋالغان ئىدى؛ (2) چېگرا ئىشلار باشقارمىسى پۈتۈنلەي سوۋېت خادىملىرىنىڭ كونتروللۇغى ئاستىدا چېگرىنىڭ سىرتىدا خىزمەت ئىشلىدى. شۇ چاغلاردا ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئەۋەتىلگەن جاسۇسلار ۋە ئۇلارنىڭ ئورۇنلاشقان جايلىرى تۆۋەندىكىچە ئىدى.

لەنجۇدىكى 1 - گۇرۇپپا

ۋالى — يۈەن چۇشى، لەنجۇ 1940 - يىل 4 - ئايدا بارغان
مۇئاۋىن ۋالى — چېن يۈيلىڭ، لەنجۇ
ئەزا — ۋۇزىجۇڭ، نىڭشيا 1939 - يىل 7 - ئايدا بارغان
ئەزا — جاڭ چىگرۇ، لەنجۇ 1939-يىل 7 - ئايدا بارغان
رادىست — ۋاڭمىڭگاڭ، لەنجۇ
ئەزا — جاۋشۇرېن، ۋۇۋېي 1940 - يىل 4 - ئايدابارغان

لەنجۇدىكى 2 - گۇرۇپپا

مۇئاۋىن ۋالى — گاۋبىڭدۇ، لەنجۇ 1939 - يىل 6 - ئاي
ئەزا — ماجىنشىن، شىنىڭ 1939 - يىل 7 - ئاي
ئەزا — لى زويىڭ، شىنىڭ 1940 - يىل 12 - ئاي

بوغالتىر — جۇشىڭيۈەن، لەنجۇ 1939-يىل 6 - ئاي
ۋاڭ فۇتيەن، لەنجۇ 1939-يىل 7 - ئاي
شوپۇر — بۇگو فاڭ، لەنجۇ 1939-يىل 7 - ئاي

شۈيجۇ گۇرۇپپىسى

ۋالى — لىن دې، جيۇچۈەن 1939-يىل 12 - ئاي
مۇئاۋىن ۋالى — زېڭ شاۋلۇ، جيۇچۈەن 1937-يىل 7 - ئاي
ئىستانسە باشلىقى — ۋۇشۇلى، جيۇچۈەن 1940-يىل 7 - ئاي
رادىست — گاۋچىڭشىڭ، جيۇچۈەن 1940-يىل 7 - ئاي
ئىستانسە باشلىقى — لى جيۇلىن، جيۇچۈەن 1934-يىل 4 - ئاي

مۇستەقىل گۇرۇپپا

ئەزا — ۋاڭ يۈەنچىڭ، جيۇچۈەن 1941-يىل 5 - ئاي
ئەزا — روخۋاڭلۇ، لەنجۇ 1941-يىل 5 - ئاي
ئەزا — جاڭ ياۋنيەن، شىنىڭ 1941-يىل 5 - ئاي
ئەزا — جاڭ بىڭۋۇ، نىڭشيا 1941-يىل 5 - ئاي

ئېرلىزىخې دەرياسىدىكى گۇرۇپپا

جۇرېن — لاڭ ۋېنجىن، ئېرلىزىخې 1941- يىل 4 - ئاي
كاتىپ — خالىسىن داس، ئېرلىزىخې 1941- يىل 4 - ئاي
ئىستانسە باشلىقى — ۋاڭ جىچىڭ، ئېرلىزىخې 1940 - يىل 3 - ئاي
رادىست — زېڭ لەنفاڭ، ئېرلىزىخې 1941- يىل 4 - ئاي

بۇ خادىملارنىڭ چەتتىكى پائالىيىتى ۋە قولغا كەلتۈرگەن ما-
تېرىياللىرىنى شىڭ شىسەي بىۋاستە بىلىپ تۇراتتى. لەنجۇدىكى بىرىن-
چى گۇرۇپپىنىڭ ۋالىيسى يۈەن چۇشىنى چىڭ پىسىڭ بىۋاستە تونۇشتۇر-
غان بولۇپ ھەرقايسى گۇرۇپپىلارنىڭ خىزمىتىنى ۋە چىقىمىنى
ئىگەللەپ باشقۇراتتى؛ (3) 1935 - يىلىدىن كېيىن سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش ئەترىتى، مەدەن
تەكشۈرۈش ئەترەتلىرى زور توركۈملەپ غۇلجىغا كىرىپ ھەرقايسى
جايلارغا تارقالدى؛ (4) 1937 - يىلى شىڭ شىسەي سوۋېت
ئىتتىپاقىدىن ئىككى يېرىم مىليون ئالتۇن رۇبلى قەرز ئالدى.
شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ مالىيە ئىشلىرى ۋە پۇل مۇئامىلە
ئىشلىرى ئۆز مۇستەقىللىقىنى يوقاتتى؛ (5) 1937 - يىلىدىكى
تازىلاشتىن كېيىن شىنجاڭنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرا ئاسىيادا
تۇرىدىغان بەش كونسۇلخانا خادىملىرىدا يۆتكىلىش بولدى.
چەتئەللىكلەرنىڭ جۇڭگوغا كېلىش - كېتىش ئىشلىرىدا
ھېچقانداق رەسمىيەت ئۆتمەستىن ئەركىن كىرىپ - چىقىپ
شىنجاڭدا يۈرۈۋەردى؛ (6) شىنجاڭنىڭ بىر قانچە رايون
ناھىيىلىرىدىكى جىخ ئورۇنلىرى ۋە ئۇنىڭ جۈيجاڭ، مۇئاۋىن
جۈيجاڭلىرىدىن بەزەنلىرى ئۆزلۈگىدىن سوۋېت كونسۇلخانا
خادىملىرىنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇندى. بەزەنلىرى سوۋېت
گىراژدانى ئىدى. ئۇلار گوڭئەن باشقارمىلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا
بويسۇنماي ئۆز ئىختىيارىچە ھەرىكەتلەندى؛ (7) 1938 - يىلى
سوۋېت ئىتتىپاقى ئۈرۈمچى تۇدۇڭخابادا تۆمۈر - پولات زاۋۇدى
قۇردى. جىخ باشقارمىسىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللىرىغا قارىغاندا

بۇ زاۋۇتتا ئايروپىلان ئىشلەپچىقىراتتى؛ (8) شىنجاڭدا
تۇرۇۋاتقان سوۋېت كونسۇلخانىلىرىنىڭ شىنجاڭلىقلارنى سوۋېت
گىراژدانلىقىغا ئېلىش ئەركىنلىكى بار ئىدى. 1938 - يىلىدىن
كېيىن شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتىدىكى تەھلىكە كۈنسايىن
كەسكىنلىشىپ كەتكەندىن كېيىن بىر مۇنچە ئادەملەر ئۆزىنى قوغداش
ۋەجىدىن سوۋېت گىراژدانلىقىغا كىردى. گىراژدان بولغانلارنىڭ
سانى خېلى كۆپ ئىدى.

1939 - يىلى بىر يىل ئىچىدە شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي
ۋەزىيىتى تېچ مۇقىم بولسىمۇ، دۇنيا ۋە جۇڭگودا چوڭ
ئۆزگىرىشلەر بولدى. سوۋېت - گېرمان شەرتنامىسى ۋە سوۋېت -
ياپون مۇناسىۋىتى جىددىيلىكتىن پەسىيىشكە قاراپ يۈزلەندى.
بۇ پۇرسەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزىنى تولۇقلىدى. جۇڭگودا
ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ۋەزىيىتى تىركىشىش
باسقۇچىغا ئۆتتى. بۇ پۇرسەتتە گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى
ئارقا سەپنى مۇستەھكەملەپ ھۆكۈمرانلىق تەسىرىنى كۈچەيتتى.
بۇ ئىشلار شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتى ئۈچۈن پايدىسىز ئىدى.
ھالبۇكى شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئورغۇنلىغان زىددىيەتلەر
بىلەن كۈچلەر راۋاج تاپقان ئىدى.

شىڭ شىسەي بىر تۈركۈم كومپارتىيە خادىملىرىنى جەنۇبىي
شىنجاڭغا مەمۇرىي خىزمەت ئىشلەش ئۈچۈن ئەۋەتتى. مەسىلەن،
خۇاڭ مىنفۇنى ئاقسۇ ۋالىيلىقىغا، لىن جىلۇنى كۇچارنىڭ ھاكىملىقىغا
تەيىنلىدى. باشقىلارنىمۇ ھاكىم، باجخانا جۈيجاڭلىقىغا تەيىنلەپ
ئەۋەتتى. بۇلارنى چەت ناھىيىلەرگە خىزمەتكە ئەۋەتكەنلىكنى

تەشۋىقات خىزمىتىنى خەلق ئارىسىغا ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن بولدى دىسىمۇ، ئەمەلىيەتتە شىڭ شىسەي ئۇلارنى تىلى، ئۆرپ-ئادىتى ئوخشاش بولمىغان ئاما ئىچىگە چۈشۈرۈۋەتكەن ئىدى. شۇنىڭدەك موڭغۇل، قازاق، قىرغىز ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى چاقىرىپ چارۋىچىلارنىڭ باشلىقلىرىنى ئۈرۈمچىگە توپلاپ قۇرۇلتايدىن كېيىن ۋەكىللەرنى چارۋىچىلاردا ساقلانغان قوراللارنىڭ سانىنى ئېيتىپ بېرىشكە ۋە مەسئۇل بولۇپ قورال-ياراق يىغىپ بېرىشكە قىستىدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قىرغىزلار قىرغىز پولكىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن ئۇلاردا تەۋرىنىش پەيدا بولغان ئىدى. قازاقلارمۇ شىمالىي شىنجاڭدىن گەنسۇغا قېچىش تەييارلىقى كورۇپ خاتىرجەم بولمىغان ئىدى. شىڭ شىسەي كوپلىگەن ماتىرىياللارنى ئىشلەپ چىقىپ، چەتئەللىك مۇشاۋىرلارنى ماقۇل كەلتۇرۇپ، 1939 - يىلى كۈزدە زور تۈركۈمدە دارىلفۇنۇن ئوقۇغۇچىلىرى، ئەسكەرلەر، ئۇيغۇر، قازاق كادىرلىرىنى قولغا ئېلىش، زەھەرلىك جازالاش ئارقىلىق ئۇلاردىن ”چوڭ سۇيىقەست“ ئەنزىسىنى ئىقرار قىلدۇرۇپ، ئوز تەسەۋۋۇرىدىكى سىياسىي دۈشمەنلەرنى داۋاملىق تۇتقۇن قىلدى.

شىڭ شىسەي بۇ قېتىمقى ”سۇيىقەست“ ئەنزىسىنىڭ چەمبىرىگىنى دۇجۇڭيۇەننىڭ بېشىغا كەيدۇردى. چۈنكى دۇ-جۇڭيۇەن شۇ ۋاقىتلاردا نوپۇزلۇق كىشى ئىدى. ئىچكى ئول-كىلەردىمۇ سىياسىي مۇناسىۋىتى مۇرەككەپ ئىدى. ئەگەر ئۇ-نىڭ ياۋۇز نىيىتى بار دىسەكمۇ، شىڭ شىسەينىڭ قول ئاستىدا مەسلىھەتچى بولۇشتىن ھالقىپ كېتەلمەيتتى. شىنجاڭغا كەلگەن-

دىن كېيىن ئۇنى شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىنىڭ يۈەنجاڭلىق ۋە-زىپىسىگە تەيىنلىدى. بىراق بۇ ئادەم ئەركىنرەك ئۈگەنگەن-لىكى ئۈچۈن ئادەتتىكى سوز - ھەركەتلىرى شىڭ شىسەينىڭ سىياسىي ئولچىمىدىن ھالقىپ كېتەتتى. بۇ ئادەم دوستلىرىنى تونۇشتۇرۇپ شىنجاڭغا كەلتۇردى. شىڭ شىسەي ئەزەلدىن گۇمانخور بولغاچقا جج باشقارمىسىغا دۇجۇڭيۇەننى تەقىپ قىلىشقا بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇڭا دۇجۇڭيۇەن تۇرۇۋاتقان ئۇيىنىڭ يېنىغا بىر كىچىك دۇكان پەيدا قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن ئالاقىلىشىۋاتقانلارنى كۆزەتتى. شۇنىڭدەك دارىلفۇنۇن ئوقۇ-غۇچىلىرىدىن 4 نەپەر ئوقۇغۇچىنى سېتىۋېلىپ ئۇلاردىن ھەر ھەپتىسىگە دۇجۇڭيۇەننىڭ سوز - ھەركىتىدىن يازما دوكلات ئالدى. 1939 - يىلى كۈز ئايلىرىدا ”سۇيىقەست“ ئەنزىسى تەييار بولغاندىن كېيىن دۇنىڭ كاتىۋى بىلەن قېيىنى ئىنىسىنى قولغا ئالدى ۋە دۇجۇڭيۇەننىڭ باشقىچە غەرىزى بار ئىدى دىگەن گەپ - سوزلەرنى تارقاتتى. بۇ چاغدا دۇجۇڭيۇەن ئىشىنىڭ ئەپلەشمەيۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ خىزمەتتىن ئىستىپا سوراپ ئاغرىق دەپ ئويىدە يېتىۋالدى. بۇ جەرياندا بىر قانچە قېتىم شىڭ شىسەيگە خەت ئارقىلىق ئوز كوڭلىنى ئىزھار قىلغان بولسىمۇ، شىڭ شىسەي ئوز پىلانىنى ئوزگەرتمىدى.

1940 - يىلى 2 - ئايدا دۇجۇڭيۇەن بىلەن شەھەر ھۆداپىيە باتالىيونىنىڭ يىڭجاڭى ۋاڭ جاۋچىنىڭ ھەمدە كوپلىگەن ئوقۇغۇچىلارنى قولغا ئالدى. دۇجۇڭيۇەن بىلەن ۋاڭ جاۋچىڭنى قاتتىق قىيىن-

قىستاققا ئېلىپ ۋاڭ جىڭۋېينىڭ بۇيرۇقى بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ يوشۇرۇن ھەرىكەت يۈرگۈزۈپ ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزىغا ماسلاشماقچى بولغانلىقىنى ئىقرار قىلدۇردى ھەمدە شېڭ شىسەي ئۆزى تازىلىماقچى بولغان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئىسىملىكىنى ئېيتتۇردى.

1940 - يىلى 2 - ئايدا ئالتاي، كوكتوقايدىكى قازاقلار قورال - ياراق يىغىۋېلىشقا قارشى چىققاندىن كېيىن شېڭ شىسەي پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۈرۈمچىدە تۇرۇۋاتقان موڭغۇل، قازاق، قىرغىز ۋەكىللىرىنى تۈگەل قولغا ئالدى. خەنزۇ، ئۇيغۇر، رۇسلارنىڭ كاتتىلىرىنى، سوۋېت پەرەست دەپ ئاتىۋالغان ئالتاي ۋالىيسى شەرىپخان، جخ باشقارمىسىنىڭ ئورۇنباسار باشلىقى قۇربان نىياز ۋە ئورۇنباسار مالىيە نازىرى قۇربان سەئىدى، تاشيول ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭى بېكتىيۇ، ئىچكى ئۆلكىلەردىن كەلگەن گاۋدۇ، جاۋدەن، ۋاڭ ۋېيى، شۇيتاۋ قاتارلىقلارنى، يەرلىك فېئوداللىزىم ۋەكىلى بولغان تەمىرات نازىرى ئابلا داموللا، ئەلەنۋاڭ، ھادى بەيسى، دىنىي زاتلاردىن مالىياكجۇن ئاخۇن، ئەھەت ھاجى (قازاق)، شەرقىي شىمال پىدائىي قوشۇنلاردىكى ئوفىتسېرلاردىن سۈي رۇڭچاڭ ۋە ھەربىي مەكتەپتىن ئوقۇش تۈگەتكەن ئوقۇغۇچىلار ۋە ئىلغار ياشلاردىن بولۇپ ئاتالمىش دۇجۇڭيۈەن ئەنزىسىگە چېتىلغان 1200 دىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا ئالدى.

شېڭ شىسەينىڭ بۇ قېتىمقى يۈرگۈزگەن تازىلاش ھەرىكىتى گەرچە جۇڭگو گۇڭچەندىڭ ئەزالىرى بىلەن سوۋېت ئىت-

تىپاقى ئاشكارا ئەۋەتكەن خادىملارغا زەربە بېرىلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى ئامما پۈتۈنلەي دېگۈدەك تازىلانغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قولغا ئېلىنغان "گۇناكار"لاردىن شۇۋاقىتلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇۋاتقان مۇۋەققەت كونسۇلى ئۇدىيانكى بۇ قېتىمقى ئەنزىنىڭ باش رولچىسى دېگەن ئىقرارنى ئالدى، موسكۋا تەرەپ شۇئانلا گىروزدىن، چاكروۋزىنلارنى ئەۋەتىپ سوراق خىزمىتىگە قاتناشتۇردى. شىنجاڭدىكى ئاتاقلىق سوراق ئورنى "تيەنچۈتاڭ" ئىبادەتخانىسى شۇۋاقىتلاردا چەتئەل كىشىلىرىنى سوراق قىلىش ئۈچۈن قۇرۇلغان ئىدى. گىروزدىن، چاكروۋزىنلار 24 نەپەر ئۇيغۇرنى سوراق قىلدى، ئۇلار ئالدىنقى سوراقتا ئىقرار قىلغانلىرىنى ئاغدۇرۇپ سوراق ئۈستىدە يېگەن تاياقنىڭ ئىزلىرىنى كۆرسىتىپ ئىسپاتلىدى. شېڭ شىسەي مەجبۇرى ئالغان ئىقرارلاردىن باشقا ھېچقانداق پاكىت كۆرسىتەلمىدى. شۇنىڭ بىلەن گىروزدىن شېڭ شىسەي ئەۋەتكەن سوراقچىلاردىن لىيىڭچى، ليۇبىندىلەردە باشقىچە غەرەزبارلىقىدىن گۇمانلىنىپ، ئۇرغۇنلىغان دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن بۇ ئەنزىنىڭ ساختا ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ خەت يۈزىدە شېڭ شىسەيگە پىكىر سۇندى. شېڭ بۇنى كۆرۈپ قاتتىق غەزەپلەندى، بۇ خىل ئەھۋال ئاستىدا گۇناكارلار قارشى تۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمايتتى. قۇربان سەئىدى قاتارلىقلار تۆۋەنامە يېزىپ ئىلگىرىكى ئىقرارنامىلىرىنى تېخىمۇ كېڭەيتتى ھەمدە گىروزىنغا ئالدىنىپ ئەنزە ئاغدۇرغانلىقىنى يېزىپ چىقىشتى، شېڭ شىسەي بۇ ئىقرارنامىلارنىڭ خاتىرىلىرىنى

رۇسچىغا تەرجىمە قىلدۇردى. جەمئىي 163 پارچە 819 ۋاراق بولۇپ، 53 نەپەر گۇناكارنىڭ ئىقرارنامىسى بىلەن خۇلاسە ماتېرىياللارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەرجىمىنى موسكۋادا ئوقۇپ كەلگەن شىڭشىچى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ يۇقۇرى ئورگانلىرىغا يوللىدى. ھەتتا شىڭ شىسەي گروۋىن بىلەن بىرلىكتە سوراققا قاتناشتى، سوراق قىلىنىدىغان گۇناكارنى سوراق ئالدىدا جىخ خادىملىرى قورقىتىپ ئەنزە ئاغدۇرماسلىققا تەق قىلىپ قويغان ئىدى. قۇربان نىيازنىڭ ئىقرارى توۋەندىكىچە بولغان ئىدى: مەن تاشكەنتتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا گېنېرال پولكوۋنىك (شياڭجاڭ) دەرىجىلىك بىر ئوفىتسېر مېنى ئۆزىگە تارتىپ جاسۇسلۇق خىزمىتىنى تاپشۇرغان، دولەتكە قايتىش ۋاقتىمدا مەزكۇر ئوفىتسېر ماڭا ئۈرۈمچىگە بارغاندا كونسۇلخانا خادىمى ئابدۇراخمان بىلەن ئالاقە قىلىشنى بۇيرىغان، ۋەتەنگە قايتقان يىللاردا 1937 - يىلدىكى ئەنزىنى سوراق قىلىشقا سوۋېتتىن كەلگەن يىگوروۋنى كوردۇم ۋە ئۇ ئارقىلىق ئابدۇراخمان بىلەن كورۇشتۇم، ئابدۇراخمان ماڭا سوۋېتپەرەست ياشلارنى جەلىپ قىلىپ داۋاملىق ماتېرىيال بېرىپ تۇرۇشنى تاپشۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقى شىڭ شىسەيگە ياردەم قىلمايدىغانلىقىنى، بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزغا ياردەم قىلىپ ئۆزبېكىستانغا ئوخشاش جۇمھۇرىيەت قۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئۈرۈمچىدە تۇرۇۋاتقان سوۋېت خادىملىرىدىن ئودىيانكى، مۇشاۋىر بانىندولار بۇ ھەركىتىمىزگە ھەمكارلاشتى. كېيىن مەن ئودىيانكى، چىخايونسكىلار بىلەن كورۇشتۇم، ئابدۇراخمان

ماڭا، ئىشىنىڭ مەخپىيەتلىكى بۇزۇلۇپ شىڭ شىسەي تەرىپىدىن بىلىپ قېلىپ قولغا ئېلىنىپ قالساڭ، ئابدۇراخمان بىلەن ئالاقەم يوق، بىز جاھانگىرلارنىڭ قۇيرۇغى دەپ تۇرساڭ بىز چوقۇم قۇتقۇزۇۋالىمىز دەپ يولىيورۇق بېرەتتى.......

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يۇقۇرى ئورگانلىرىغا يوللىغان خۇلاسە دوكلاتتا شىڭ شىسەي ئودىيانكى قاتارلىقلارنى تىروتىسكىچى ئۇنسۇرلار بولۇپ شىنجاڭغا سوتسىيالىزىم تونىنى يۆركىنىپ كېلىپ يەرلىك مىللەتلەر بىلەن تىل بىرىكتۇرۇپ شىڭ شىسەينى قەستلەپ ئولتۇرۇپ ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست ئوتۇۋاتقان ھوكۇمەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلىماقچى. يەرلىك مىللەتچى ئەكسىيەتچى گۇرۇھ بىلەن ۋاڭ جىڭۋېي ئەۋەتكەن دۇجۇڭيۇەنلەر تىل بىرىكتۇرۇپ، ئالتاي قازاقلىرى بىلەن بىرلىكتە قوزغىلاڭ قىلىشقا قۇتراتتى... دەپ كورسىتىلگەن. شىڭ شىسەينىڭ بۇ سەپسەتىلىرى "گۇناكار"لارنىڭ ئىقرارىغا ئاساسلانغان، شۇنداقلا دۇجۇڭيۇەننىڭ ماۋدۇن ئارقىلىق ئىچكى ئولكىلەرگە يازغان نەچچە پارچە خېتىنى ئىسپات قىلىۋالغان ئىدى. ئەمما ئۇ خەتلەردە زەررىچە ئەكسىيەتچىلىك پۇراق يوق ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىشىنىشىنى تەلەپ قىلىپ، تەكرار تەكىتلەيتتى.

شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي ئورگانلىرىغا ئوز قولى بىلەن 2 پارچە خەت يازغان ئىدى.

بىرىنچى خەت (قىسقارتىپ ئېلىندى)

(1) شىنجاڭدىكى يوشۇرۇن قوزغىلاڭ كوتىرىش ئەنزىسى

ئۇيغۇرلارنىڭ سوۋيېتقە سىتچى تەشكىلاتلىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن ئېلىنغان ئىقرار جەريانىدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇۋاتقان مۇۋەققەت كونسۇلى ئودىيانىكى ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىگە ياردەملىشىپ شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش تەشكىلاتىنى قۇرغۇچىسى ۋە رەھبىرى كادىرى ئىكەنلىكى سېزىلدى.

(2) مەن ماركسىزىم، لېنىنىزىم ۋە ستالىنىزىمغا سادىق، سوراق ئۈستىدە مۇۋەققەت كونسۇل ئودىيانىكىنىڭ شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ تەشكىلاتىنى قۇرغۇچى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلغۇچى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى ماتىرىيالنى تەپسىلى ئوقۇپ كۆرۈپ بۇ ماتىرىيالنىڭ ئىنتايىن راست ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم ھەمدە گۇناكار ئۇيغۇرلارنى سوراق قىلىش جەريانىدىمۇ بۇ ماتىرىيالنىڭ ھەقىقى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدىم. ماتىرىيالدا ئودىيانىكىغا ئۇۋال قىلىنغان ھىچ يەر يوق. ئودىيانىكى بولسا، لېنىنىزىم ۋە ستالىنىزىمغا ئېتىقات قىلغۇچى، ئەمما ماركسىزىم - لېنىنىزىمغا ئېتىقات قىلغۇچى، ئەگەر ئودىيانىكى شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ ئەنزىسىنى تەشكىللىگۈچى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلغۇچى ئىكەنلىكىدە ھەرتەرەپلىمىلىك تولۇق ئىسپات - دەلىل بولمىغاندا مەن ھەرگىزمۇ سىزلەرگە دوكلات يازمىغان بولاتتىم.

(3) ئودىيانىكى، ئىگوروۋ، ئابدۇراخمان، چىخايۇنىسكى قاتارلىقلارنىڭ ماتىرىياللىرى موسكۋا قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىۋىدە ئوقۇۋاتقان شىڭ شىچىنىڭ قولىدا، مارشال ۋوروشىلوۋ...

رەئىس مولوتوۋ سىزلەرنىڭ شىڭ شىچى بىلەن تېزلىكتە كۆرۈشۈشىڭىزلەرنى ئۈمىت قىلىمەن. شىڭ شىچى بۇ ماتىرىياللارنى سىزلەرگە تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. سالامەت بولۇشىڭىزلارنى تەبرىكلەپ.

دۇبەن ھەم رەئىس شىڭ شىسەي

1940 - يىل 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى

2 - خەت (قىسقارتىلمىسى)

(1) 18 - ئىيوندا 2 پارچە، 19 - چېسلا يەنە بىر پارچە تېلېگىرامما يوللىدىم، 20 - چېسلا ئۇزۇنراق يەنە بىر تېلېگىرامما ئەۋەتتىم، ھەممىنى تاپشۇرۇۋالغانسىزلەر.

(2) ئىيوننىڭ باشلىرىدا شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭ ئەنزىسىنىڭ سوراق ئىشلىرىغا ياردەملىشتۈرۈش ئۈچۈن گروۋژىن، چاكروۋژىن ئىسىملىك ئىككى نەپەر سوراقچى، يەنە بىر نەپەر تاتار تەرجىمان ئەۋەتكەن ئىكەنسىزلەر. بۇ ئۈچ كىشى ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن، مەن ئۇلارنى ئىنتايىن قىزغىن قارشى ئالدىم. ئۇلارغا سەممىي پوزىتسىيىدە بولدۇم، مەن ئەسلىدە ئۇلاردىن ئەنگلىيە، ياپونىيە ۋە تروتسكىچى ئۇنسۇرلارنىڭ باشلامچىلىقى بىلەن بولۇۋاتقان خەلقارا خاراكتېرلىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ئەنزىسىنى ئىلگىرىكىدىنمۇ چوڭقۇرراق سوراق قىلىپ، ئېنىقلاپ چىقىپ، ئەنگلىيە، ياپونىيە جاھانگىرلىرىنىڭ غالچىلىرى ۋە تروتسكىچىلارنىڭ يۈرگۈزۈۋاتقان قوزغىلاڭ ئەنزىسىنى تۈپتىن يوقىتىپ ياپون

باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارقا سەپنى ۋە ئالتە بۈيۈك سىياسەتنىڭ ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەشكە ئوڭۇشلۇق يارىتىپ بېرىدۇ دەپ ئۈمىت قىلغان ئىدىم. بىراق كۈتۈلمىگەن ئەھۋال كورۇلدى. ئۇلارنىڭ قىلغان خىزمىتى مەن كۈتكەن ئۈمىتلەرنىڭ ئەكسىچە بولدى. ھازىر گروۋىن، چاكروۋىنلار سوراق قىلغان 24 ئۇيغۇر گۇناكارنى قايتا سوراق قىلىش جەريانىدىكى ئەمەلىي پاكىتلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، ئۇلار سوراقنى چوڭقۇرلاشتۇرمىدىلا ئەمەس، بەلكى مەقسەتلىك ھالدا گۇناكارلارغا ناتوغرا سوز ۋە قورقىتىدىغان جۈملىلەر بىلەن ئۇلارنى ئەنزە ئاغدۇرۇشقا باشلاپ ماڭغان (يەنى ئۇلارنى قوزغىلاڭ كوتىرىش ئەنزىسىدىن تېنىۋېلىشقا باشلامچىلىق قىلغان).

(3) گروۋىن، چاكروۋىنلەرنىڭ مەقسەتلىك ھالدا ناتوغرا ۋە تەھدىت سالىدىغان جۈملىلەر بىلەن ئۇيغۇر گۇناكارلارنى قوزغىلاڭ ئەنزىسىگە قاتناشقانلىغىنى ئىنكار قىلدۇرغان ماتېرىياللارنى 1 – ، 2 – چېسلاتېلېگرام ئارقىلىق تەپسىلى بايان قىلدىم. يۇقۇرقى مەسىلىلەر بەك مۇھىم بولغىنى ئۈچۈن ئالاھىدە تېلېگرامما يوللىدىم. ھورمەت بىلەن سالامەتلىگىڭىزلەرنى تىلەيمەن.

دۇبەن ھەم جۇشى شىڭ شىسەي

1940 – يىل 24 – ئىيۇن.

شىڭ شىسەي 1940 – يىلدىكى چوڭ تازىلاشقا قانائەت قىلماي 1941 – يىلى يەنە تورسالدى.

بۇ ئەسلىدە 1940 – يىلدىكى تازىلاشنىڭ داۋامى ئىدى. قولغا ئېلىنغانلار: ئىلى ۋالىسى ياۋشۇن، قۇمۇل ۋالىسى نيۇجىڭخەن، چوچەك ۋالىسى جاۋجەنفىڭ، خوتەن ۋالىسى لۇيۈيلىن، شىنجاڭ دارىلفۇنۇن مۇدىرى جاڭزۈجۇ، مائارىپ نازىرى لى يىنۇ، مالىيە نازىرى جاڭ شۇنيۇ ۋە ئۇلارغا چېتىلغانلار ھەمدە ھەرقايسى كۇرس ۋە دارىلفۇنۇندىن ئوقۇش پۈتتۈرۈپ چىققانلاردىن مەسىلىسى باردەپ ھىساپلانغانلاردىن ئىبارەت ئىدى. بۇقېتىم قولغا ئېلىنغانلار سوراقتا، سوۋېت تەرەپ خادىملار بىلەن شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان بولشېۋىكلەر بۇقېتىمقى قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلماقچى دەپ ئىقرار قىلدى. شىڭ شىسەي چەتكە قارىتا بۇقېتىمقى ئەنزە 1940 – يىلدىكى ئەنزىنىڭ داۋامى دەپ ئېلان قىلىپ، بۇقېتىم قولغا ئېلىنغانلار 1940 – يىلى 18 – سېنتەبىردە قوزغىلاڭ كوتەرمەكچى، تەييارگەرلىگى ئۇلگۇرمىسە، 1941 – يىلى 12 – ئاپرېلدا قوزغىلاڭ كوتەرمەكچى بولغان. ھوكۇمەت ئالدىنالا سەزگەنلىكتىن بۇ خادىملارنى خىزمەت ئىشلەۋاتقانلىغىغا قارىماستىن قولغا ئالدى دىگەن.

بۇقېتىمقى ئەنزىدە شىڭ شىسەي چىڭ پېيشىننىڭ شاگىرتى مىڭ شيەنزىڭدىن: چىڭ پېيشىن مېنى جاسۇسلۇققا سېلىپ شىنجاڭنىڭ ھەرخىل مەخپىيەتلىكلىرىنى توپلىدى ھەمدە شىنجاڭدا مەخپى تەشكىلاتنى راۋاجلاندۇرۇشقا بۇيرۇق قىلدى. بۇتەشكىلات ياپون جاھانگىرلىگى بىلەن تروتسكىنى ئارقا تىرەك قىلىپ شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرماقچى دىگەن يالغان ئىقرار ئالدى. يەنە قەشقەر

ۋالى مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىۋى جاڭشىئەندىن: شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇدىرى ۋاڭ باۋچەن مەزكۇر "قوزغىلاڭ" تەشكىللاتىنى پىلانلىدى دەپ ساختا ئىقرار ئالدى؛ ئالتاينىڭ مۇئاۋىن ۋالىسى جۇخاگىمىدىن: چىڭ پېيشىن ھوكۇمەتكە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرغۇچى، مەن ئۇنىڭ يوليورۇغى بويىچە مەزكۇر تەشكىلاتقا ئۇرۇمچىدە 43، ئالتايدا 37 ئادەم تونۇشتۇردۇم دەيدىغان ئىقرارنامە ئالدى؛ ئالتاينىڭ مۇئاۋىن ۋالىسى بەيسىھادىدىن: سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالتايدا تۇرۇشلۇق مۇئاۋىن كونسۇلى بانىنكوۋ كوكتوقايدا قوزغىلاڭ كوتىرىشكە ئۆز ئاغزى بىلەن بۇيرۇق بەردى دەپ ئىقرارنامە ئالدى.

1941 - يىلى 7 - ئايدىن 1942 - يىلى 2 - ئايغىچە يۇقۇرقى ئەنزىگە يوللاپ قولغا ئېلىنغانلار 500 دىن ئاشىدۇ. بۇلارنىڭ كوپ قىسمى ياش زىيالىيلار ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە دارىلمۇئەللىمىن ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارمۇ بار ئىدى. بۇلار سوراق قىلىنمايلا جىنايىتى بېكىتىلىپ بولدى.

شىڭشىسەي بۇ قېتىم يەنە سوراق قىلىشقا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئادەم ئەۋەتىشنى تەكلىپ قىلدى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ بۇ قېتىم قولاق سالمىدى. شىڭشىسەي 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ستالىن، مولوتوۋ، ۋوروشىلوۋ، تىموشىنكوۋلارغا (ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇل باكونىن ئارقىلىق) خەت ئەۋەتتى. خەتتە: مىڭ شيەنزىڭ، جاڭ زۇجۇ، ۋۇزوجۇنلەرنىڭ ئىقرارى بويىچە چىڭ پېيشىننى تروتىسكىچى، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تەشكىلات قۇرغۇچى دەپ

ئىزاھلىغاندىن تاشقىرى خەتنىڭ ئاخىرىدا يەنە:

(4) چىڭ پېيشىن ھازىر چۆچەكتە ئاتا - ئانىسىنى كورۈش ئۈچۈن جىددى رۇخسەت سوراۋاتىدۇ، ئۇنىڭ بۇنداق قىلىشى ھوكۇمەتكە بۇزغۇنچىلىق سېلىش ھەركىتىگە زىت كېلىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە چېگرا ئىشلىرى سىرتقا قارىتا مەخپى ئورۇن، شۇڭا بۇ كىشىنى موسكۋاغا يوتكەپ كېتىپ تەكشۇرۇشىڭىزلەرنى پەمكىر قىلىمەن. ئۇنىڭ چېگرا ئىشلىرى ئىدارىسىغا مۇئاۋىن باشلىق بولغان ئورنىغا موسكۋادىن باشقا ئادەم ئەۋەتىشنى تەلەپ قىلىمەن، دېيىلگەن.

1941 - يىلى شىڭشىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالىي ئورگانلىرىغا ۋاڭ باۋچەننى قولغا ئېلىشنى تەلەپ قىلىپ ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىنىڭ مەزمۇنى توۋەندىكىچە: (قىسقارتىلمىسى)

ۋاڭ باۋچەن 1935 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شىنجاڭغا كەلگەن. ئۇكىشى بولشۋىك بولغىنى ئۈچۈن شىنجاڭ ھوكۇمىتى ئالاھىدە ئىشەنچ بىلەن خىزمەتلەرگە تەيىنلەپ شىنجاڭنىڭ خارجى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىغى، شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇدىرى، شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسىنىڭ باش كاتىۋى قاتارلىق مۇھىم خىزمەتلەرگە قويدى.

بۇيىل ئەتىياز شىنجاڭ سوت ھەيئىتى سۈيىقەستچى لۇيۇيلىننى سوراق قىلىش جەريانىدا ۋاڭ باۋچەنگە ئالاقىدار ماتېرىياللاردىن خەۋەر تاپتۇق...... ماتېرىياللارغا قارىغاندا ۋاڭ باۋچەن ھازىرقى ھوكۇمەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئەكسىل-

ئىنقىلاۋىي ھاكىمىيەت قۇرۇش مەقسىتى بارلىقى ئىسپاتلاندى. بۇھەقتە ئىككى تۈرلۈك پىكىر يوللايمەن: 1 - ۋاڭ باۋچەننى شىنجاڭدا قولغا ئېلىشىمىزغا رۇخسەت قىلىڭىزلار. ئۇنىڭ شىنجاڭدىكى مۇناسىۋەت دائىرىسى كەڭ، بۇيەردە قولغا ئېلىپ سوراق قىلىش ئارقىلىق كۆپلىگەن ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇرلارنى تېپىپ چىققىلى بولىدۇ؛ 2 - ئەگەر سىزلەر ۋاڭ باۋچەننى شىنجاڭدا قولغا ئېلىشقا رۇخسەت قىلمىسىڭىزلار ئۇنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتۇرۇپ كېتىپ يۇقۇرقى ماتىرىياللار بويىچە بىرتەرەپ قىلىشىڭىزلارنى ئۈمىت قىلىمەن.

ۋاڭ باۋچەن شىنجاڭدىن كەتتى. شىڭشىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بولغان ئېتىقادى پۈتۈنلەي تۈگىگەن ئىدى. ئۇچاغلاردا گېرمانىيە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلىپ، موسكۋا جىددىي ھالەتكە چۈشۈپ قالغانلىقتىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىڭشىسەيگە تاقابىل تۇرۇشقا ھالى قالمىغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەنچېگرا ئىشلىرى شىڭشىسەينىڭ قولىغا ئۆتتى. بۇرۇن چېگرا ئىشلىرىدا خىزمەت قىلغانلارنىڭ ھەممىسى تۈرمىگە ئېلىندى.

1937 - يىلىدىن 1941 - يىلىغىچە شىڭشىسەينىڭ قانلىق تازىلاش ھەركىتىدە قولغا ئېلىنغان ھەرمىللەت خەلقى ئون مىڭدىن ئاشتى. قولغا ئېلىنغانلارنىڭ تولىسى شىڭشىسەيگە سادىق بولغانلار ئىدى. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئىچىدە سوۋېت پەرەستلەر ياكى جۇڭگو گۇڭچەنداڭىغا يۈزلەنگەنلەرمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ قولغا ئېلىنىشى، گۇناسى بولغانلىقتىن ئەمەس ئىدى. بۇ بەش

يىل جەريانىدا شىڭشىسەينىڭ سوزى ۋە ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ماركسىزىم - لېنىنىزىمچى ئىكەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرەتتى. كورۇنۇشتە ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھەرخىل ئوڭۇشلۇق ۋە ئىمتىيازلارنى بەرگەن ئىدى. 1938 - يىلىدىن تارتىپ شەنبېيدىكى جۇڭگو گۇڭچەنداڭىغا ئۇزلۇكسىز ئىقتىسادىي ياردەملەرنى قىلدى. بۇنداق ئەھۋالدا شىڭشىسەينىڭ قۇتىسىدا باشقىچە دورا بارلىقىنى كىم بىلسۇن؟ قولغا ئېلىنغانلارنىڭ تولىسى نىمە ئۈچۈن قولغا ئېلىنغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئىلگىرى قولغا ئېلىنغانلارنىڭ گۇناسى بار دەپ تونۇغان كىشىلەر ئۆزى قولغا ئېلىنىپ سوراقچى ئالدىغا كەلگەندە، سىلەر قوزغىلاڭ تەشكىلاتىغا قاتناشقىنىڭلارنى ئىقرار قىلىڭلار دىسە، نىمە دەپ جاۋاپ بېرىشنى بىلەلمەي قېلىشتى. ئاخىرى ھەرخىل جازالارغا تارتىلغاندىن كېيىن ھەرقانچە غەيرەت قىلغانلارمۇ بەرداشلىق بېرەلمىدى. شىڭشىسەينىڭ سوراقخانىسىدا مەن - مەن دىگەن ھەرقانداق ئوغۇل بالىمۇ چىداشلىق بېرەلمەيتتى. گۇناكاردىن يالغان ئىقرار ئېلىش ئۈچۈن شىڭشىسەي ھەرقانداق دەھشەتلىك جازا چارىلىرىنى قوللىنىشتىن تارتىنمايتتى، كۆپلىگەن مەھبۇسلار ئۆزى ۋە باشقىلار توغرىلىق يالغان ئېيتىشقا ۋىژدانى يول قويمىغانلىقتىن ئۆزىنى ئۆزى ئولتۇرۇۋالاتتى. ئەمما سوراقچى ۋە گۇندىپايلار ھەرقانداق گۇناكارنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئولتۇرۇۋېلىشىغا ھەرگىز پۇرسەت بەرمەيتتى. شۇڭا ھەرقېتىملىق ”قوزغىلاڭ ئەنزە“ ئۈستىدە قىلىنغان

سوراقلاردا ئىشلىنىغان ئىقرارنامىلار بىر قەدەر مۇكەممەل بولاتتى. بۇ ئەڭ ئاخىرقى ئىقرارغا قارىتا ئېيتىلغان سۆز. ئەگەر ھەر بىر گۇناكاردىن ئىشلىنىغان ئىقرارنامىلارنى تەپسىلى كۆزىتىدىغان بولساق، ئۇرغۇنلىغان زىددىيەت ۋە گۇمانلارنى سېزىۋالالايمىز. تۆۋەندە بىز دۇجۇكيۇەن ئۈستىدە قىلىنغان سوراق خاتىرىسىدىن بىر ئابزاس كۆرۈپ ئۆتەيلى:

دۇ: مەن ھەرگىز مۇتروتىسكىچى ئەمەس، ئەگەر مېنى تروتىسكىچى دەيدىغان بولسا، ماڭا تەن جازاسى بەرگەندىمۇ ئارتۇق ئازاپ چېكىمەن. ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەسمۇ! سىلەر مەندىنمۇ ئېنىق بىلىدىغاندەك سوراۋاتىسىلەر، ئەمما مەندە بۇنداق پاكىت يوق. مەن ئۆزەمنى سىلەردىن ياخشىراق چۈشىنىمەن ...... مېنى نېمە ئۈچۈن تروتىسكىچى دەۋاتقىنىڭلارنى زادىلا چۈشەنمەيمەن. خائىن، تروتىسكىچى دېگەنلەر بېشىمغا كەيدۈرۈلىدىغان بولسا، ئۆزەمنىڭ قانداق نەرسە بولۇپ قالىدىغانلىقىمنى پەقەت ئۆزەملا چۈشىنىمەن. مەن بۇ سۆزلەرنى دېمەيلا قوياي، دېسەملا مەسىلە چىقىدۇ. مېنى ئىقراردىن تېنىۋالدى دەيسىلەر. مەن ھەرگىزمۇ تېنىۋالمايمەن...... ۋايجان. مەن ئۇ ئىقرارىمنى قانداق يېزىپ چىققانىدىمەن......

دۇجۇكيۇەن جاسارەتلىك، جىگىرى بار ۋىژدانلىق ئادەم ئىدى. شۇڭا ئۇ جازاغا كۆپ تارتىلدى. ئەڭ ئېچىنىشلىق جازالارنى كۆردى. ئەڭ ئاخىرىدا ماۋدۇن، جاڭ جۇكشى، خۇيۇيزى، زوتاۋفىڭ قاتارلىقلارنى ئەنزىگە سورەپ كىردى.

قاتتىق ۋىژدان ئازاۋى ئىچىدە نەچچە قېتىم ئىقرارىنى ئاغدۇرۇۋەتتى. ئەمما قاتتىق جازا ئاستىدا يەنە "ئەسلىگە" كەلتۈردى.

دۇجۇكيۇەن ئەنزىگە چېتىلغان ئولكىلىك دورىخانىنىڭ دىرېكتورى لىپېيكې ئۆز قەلىمى بىلەن بىرىنچى قېتىملىق ئىقرارنامىسىنى تۈگەتكەندىن كېيىن ئۆزۈن ئۆتمەيلا يەنە بىر قېتىملىق سوراق خاتىرىسىدە مۇنۇلار بار ئىدى:

بىز: — سەن ئۆز گۇنايىڭنى تونۇشۇڭ كېرەك؟

لى: — مەندە گۇنا يوق، مەن نېمىگە تۆۋە قىلاتتىم؟

بىز: — سەن سۇيىقەستلىك تەشكىلاتىغا قاتنىشىپ كىملەرنى تارتتىڭ؟

لى: — سۇيىقەست تەشكىلاتىغا قاتناشقىنىم يوق، مۇتلەق بىلمەيمەن.

بىز: — سېنىڭ تەشكىلاتقا قاتناشقانلىقىڭ ھەقىقەت.

لى: — 2 -، 4- تۈرمىلەردە سوراپ بولغان، شۇ يەردە قىلغان ئىقرارلىرىمنىڭ ھەممىسى پاكىت. ئۇلار مەندىن دۇجۇكيۇەن بىلەن مۇناسىۋىتىڭ بار دەپ سورىغان. دۇجۇكيۇەن نەدە تۇرىدۇ، مەن زادىلا بېرىپ كۆرمىگەن. ھېچنىمىنى بىلمەيمەن. ئۇ تەرەپتە 7 كېچە - كۈندۈز ئۆرە تۇرغۇزدى. ئۇيقىسىزلىقتا پۈتۈم ئىششىپ قالدى. بۇ تەرەپكە كەلگەندىن كېيىن ئىككى سوراقچى سوراق قىلدى. مەندە پاكىت بولمىغانلىقتىن، جاۋاپ بېرىشكە ئامال بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن 3 ئادەمنى ئەكىلىپ سۆزلەتتى. مەن پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ ئاڭلىدىم. مېنى نازارەت قىلىپ سۆزلەشكە رۇخسەت قىلمىدى.

لىپپېكى ئېچىنىشلىق جازالارغا تارتىلغانلىقتىن ئامالسىز ئۆزىنى قارىلىغان بولسىمۇ، بەزەن خاتىرىلەردە ئۇنىڭ ئۆزىنى ئاقلاشقا ئۇرۇنغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇخىل ئەھۋاللار ئىنتايىن كۆپ. جاۋدەنمۇ بىر قېتىم ئۆز ئىقرارىنى ئاغدۇرۇپ قويۇپ قاتتىق تاياق يېگەن.

شىڭ شىسەي ئىشلەتكەن سوراقچىلارنىڭ ھەممىسى بىلىمسىز قارا قوساق، زالىم ئادەملەر ئىدى. ئۇلار سوراق ئىشلىرى بىلەن كۆپ شۇغۇللانغانلىقتىن ھىلە - مىكىردە ئىنتايىن ئۇستا بولۇپ يېتىشكەن ئىدى. ئۇلار گۇناكارنىڭ روھىي ھالىتىدىن پايدىلىنىشقا ماھىر ئىدى. ئۇلار شىڭ شىسەي ئۆزقولى بىلەن يېتىشتۈرگەن غالچىلار بولغاچقا ئۆزخوجايىنىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ باشقىلارغا زۇلۇم قىلىشنىلا بىلەتتى، خالاس.

تازىلاش يۈرگۈزگەن بەش يىل ئىچىدە ”گۇناكار“لارنىڭ تۇرمۇشى بەكمۇ ئېغىر ئۆتتى. تاشقىرى بىلەن بولىدىغان ئالاقە ئۈزۈلگەن ئىدى. ئۇلارنى قاماقتىن چىقىرىپ ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئويان - بۇيان ماڭدۇراتتى ياكى ئاپتاپ كۆرسىتەتتى. شۇڭا ”گۇناكار“لارنىڭ 3 تىن بىر قىسمى كېسەل بولۇپ ئۆلۈپ تۈگىدى. بولۇپمۇ موڭغۇل، قازاقلار 3 - 4 يىللا بەرداشلىق بېرەتتى. شىڭ شىسەي ”گۇناكار“لارنىڭ ئۆزلۈكىدىن قىرىلىپ تۈگىشىنى كۈتۈپ تۇرمايتتى. 1941 - يىلى 8 - ئايدا قىلغان بىر قېتىملىق قىرغىندا، يالغۇز ئۈرۈمچىدە ئۆلتۈرۈلگەنلەر 300 دىن ئارتۇق، بۇلارنى ئۈرۈمچىنىڭ

شىمالىي تەرىپىدە قەتلى قىلدى. شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى ”گۇناكار“لارغا كېسىم قىلمايتتى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىلا تازىلاش يۈرگۈزۈپ ئۆلتۈرەتتى، بۇخىل دەھشەتلىك ئۇسۇل تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن.

ئاھالىسى 70 مىڭغا تولمايدىغان ئۈرۈمچىنىڭ ئۆزىدىلا چوڭ - كىچىك 6 تۈرمە بار ئىدى. بۇ تۈرمىلەرگە 3 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم سىغاتتى. چەت ۋىلايەت ناھىيىلەردىكى ج خ ئىدارىلىرىدىمۇ قاماقخانىلارغا ئادەم سىغمايۋاتىدۇ دەپ زارلايتتى. تۇرپان، ئاستانە گەرچە كىچىككىنە يېزا بولسىمۇ، 1940 - يىلى ئاستانە پەيچۇسوسىدىلا 200 گە يېقىن ئادەم قاماقتا ياتقان ئىدى. ج خ باشقارمىسىنىڭ 1940 - يىلدىكى ئۆلكە بويىچە تىزىمىغا قارىغاندا شۇيىلى ئۆلكە بويىچە قاماقتا ياتقان مەھبۇسلار 12 مىڭدىن ئاشاتتى.

تۈرمىگە ئېلىنغانلارنىڭ بالا - چاقىلىرىغا ”خائىنلارنىڭ بالا - چاقىلىرى“ دەپ قالپاق كەيگۈزگەنلىكتىن، ئۇلار ھۆكۈمەت ۋە جەمئىيەتنىڭ ئېغىر يەكلەشلىرىگە ئۇچرىغان ئىدى. ئۇلار ھېچكىمگە ھال - ئەھۋال ئېيتالمايتتى. ھېچكىمگە ئاغرىنىشلىق قىلالمايتتى. ئۇۋال بولدى دەپ زارلىيالمايتتى. 1939 - يىلى قامالغانلارنىڭ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بالىلىرىنىمۇ مەكتەپتىن قوغلىدى. 1940 - يىلى ئۈرۈمچىدە قىزلار مەكتىۋىدە ئىشلەۋاتقان بىر قىسىملارنىمۇ ئىلىغا سۈرگۈن قىلىپ ئىلى كۈرەدىكى كونا يامۇلغا نەزەربەنت قىلدى. ئەڭ يامىنى شۇكى شۇ قىزلارنىڭ ئارىسىغا ج خ

باشقارمىسى 2 نەپەر ئەركەكنى كىرگۈزۈپ، ئۇلارنىمۇ خائىنلارنىڭ بالىلىرى دەپ ئاتىغان بولسىمۇ، ئۇلاردا تىڭ-تىڭلاش ۋەزىپىسى بار ئىدى. ئۇلار شۇ تەقلىتتە بىللە يۈرۈپ ئۆز مەيلىچە قىزلارنىڭ ئىپپەت-نومۇسىغا تەككەن ئىدى.

تازىلاش ھەرىكىتى داۋامىدا شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرى توختاپ قالغىنى يوق، ئەكسىچە قورقۇنچ ئاستىدا تېخىمۇ ئوڭۇشلۇق ماڭدى. «خائىنلار»نىڭ مال-مۈلكى مۇسادىرە قىلىنغانلىقتىن ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇش خىراجىتى تولۇقلاندى. تازىلاش ھەرىكىتى ئۈزلۈكسىز بولغاچقا ھۆكۈمەتنىڭ ئەمەر-پەرمانلىرىمۇ تېز ئىجرا قىلىنىدى. مەمۇرى جەھەتتە 1938-يىللىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەشكىلىدە گەرچە بىر نەچچە نەپەر جۇڭگو كوممۇنىستلىرى بولغانلىقتىن بەزى ۋاقىتلاردا ئۇلار شىڭ شىسەينىڭ ئادەتتىكى قارارلىرىغا توسالغۇ بولۇشتىن خالى بولالمىسىمۇ، ئەمما ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى كۈچلۈك قويۇپ تەتقىق قىلغانلىقتىن تولا قولغا ئېلىنىپ خىزمەتچى خادىملاردا ئۆزگىرىش كۆپ بولسىمۇ زەربىدارلىق بىلەن ئىشلەپ خىزمەت ئۈنۈمىنى ئۆستۈرۈپ ئىدارىلاردىكى خادىملارنىڭ يېتىشمەسلىكلىرىنى تولدۇرۇپ، خىزمەتكە تەسىر يەتكۈزمەيتتى. 1940-يىلى ئۆلكە رەئىسى لى رۇڭ ئۆلگەندىن كېيىن شىڭ شىسەي رەئىسلىكنى قوشۇمچە ئۆتەپ ھەممە ئىشنى ئۆز قولىغا ئېلىۋالدى.

شىڭ شىسەي ئەشۇ بەش يىل ئىچىدە شىنجاڭ يېتىشتۈرۈش كۇرسى، سىياسىي كادىرلار كۇرسى، مەدەنىي كادىرلار كۇرسى ئېچىپ، كادىرلارنىڭ

لاياقىتى ۋە ئۇلارنىڭ ئالتە بۈيۈك سىياسەتكە بولغان ئىشەنچىنى ئۆستۈردى ۋە كۈچەيتتى. شۇڭا ۋىلايەت، ناھىيىلەرنىڭ خىزمەتتىمۇ ئىلگىرىلەشلەر بولدى. شىڭ شىسەي قول ئاستىدىكى ئادەملىرىگە زەربە بېرىپلا قالماستىن، ئۆستۈرۈش جەھەتتىمۇ ياش مۇناسىۋەتلىرىگە قارىمايتتى. بىر يىل ئىچىدە بىرەر خەتتاتنى ۋالىيلىققا ئۆستۈرەتتى. مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى بىر نەچچە يىل ئىچىدە مۇئاۋىن نازىرلىققا ئۆستۈرەتتى. مۇنداق ئەھۋالدا كادىر يېتىشمەيدىغان شىنجاڭدا ئادەم كۈچلىرىدىن مۇۋاپىق پايدىلانغانلىقتىن ھەرقانداق ئىشتىن ھەسسىلەپ ئۈنۈم كۆرگىلى بولدى.

ئىقتىسادىي جەھەتتە بۇ بەش يىل ئىچىدە شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى كۈنسايىن راۋاج تاپتى ۋە مۇقىملاشتى، بۇنداق بولۇشى مەمۇرىي ئىدارىلاردا خىيانەتچىلىكنىڭ يوقلۇقى بىلەن باجنىڭ تەدرىجىي كۆپەيگەنلىكىدىن تاشقىرى 1939-يىلىدىكى پۇل ئىسلاھاتى بىلەن بانكا تەشكىلىنىڭ ئۆزگەرتىلىشىگە باغلىق ئىدى. 1939-يىلى ئۆلكىلىك بانكا شىنجاڭ تىجارەت بانكىسى بولۇپ ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن كۆپلىگەن تىجارەت پايچىلىرىغا ئىگە بولدى. شۇ يىللاردىكى تىرورلۇقنىڭ قورقۇنچى ئاستىدا سودىگەرلەر قىزغىن پاي قوشۇپ بانكا مەبلىغىنى تولدۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا دوللار پۇل تارقىتىپ، بىر دوللارغا 4 مىڭ سەر، كېيىنچە بىر دوللارغا 6 مىڭ سەر قىممىتىدە قەغەز پۇل تېگىشىپ، كونا تىزىنى يىغىۋالدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى زايوم تارقىتىپ

خەلقتىن مەبلەغ توپلىدى. مەسىلەن، 1941 - يىلى 5 مىليون دوللارلىق ئىسلاھات زايومى تارقاتقاندا، ئۆلكە بويىچە قىزغىن سېتىۋالغانلىقتىن 6 مىليون 700 مىڭ دوللارلىق زايوم سېتىلدى. شۇنىڭدەك چەتكە نەق پۇل چىقارماي زور مىقداردىكى مالىيە بايلىقىنى ساقلاپ قالدى. جۇبىڭ مالىيە نازىرى بولغاندا ھۆكۈمەت چىقىمىنى ئۈنۈملۈك تېجەپ 5 يىل ئىچىدە كۆپلىگەن قۇرۇلۇشلارنى تاماملىدى. خەلقمۇ پۇل پاخاللىقىنىڭ تەسىرىگە ئانچە ئۇچرىمىدى.

بۇ بەش يىل ئىچىدە شىڭ شىسەينىڭ يۈرگىزگەن سولچىللىق ئىدىيىسى قانداق راۋاجلانغانلىقىدىن قەتئىي نەزەر، ئادەتتىكى مەدەنىي - مائارىپ ۋە مەدەنىيەت ساھەلىرى سولچىللىققا قاراپ ماڭغان ئىدى. شۇ ۋاقىتلاردا سوۋېت ئىتتىپاقى ئۈرۈمچىدە خەلققا كۈتۈپخانا قۇرۇپ ئۆز دۆلىتىدە بېسىلغان ھەر مىللەت تىلىدىكى ئەدەبىي كىتابلارنى ئوچۇق - ئاشكارا ساتتى. 1941 - يىلى خەنزۇچە ۋ ك پ ب تارىخى، لېنىنىزم مەسىلىلىرى قاتارلىق كىتابلاردىن ئون مىڭدىن ئارتۇق ساتتى. بەزەن تىجارەتچىلەر مەزكۇر كىتابلارنى زىننەت ئۈچۈن بولسىمۇ سېتىۋېلىپ ئۆيلىرىگە تىزىپ قويىدى. ئىچكى ئۆلكىلەردە نەشر قىلىنغان سولچىل كىتابلارمۇ كىرىشكە باشلىدى. ئىچكى ئۆلكىلەردىن كەلگەن زىيالىيلارمۇ سولچىللىق ئىدىيىسى بىلەن سەنمىنجۇيىغا قارشى تۇرۇش ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلدى. بىراق فېئودالىزم تۈسى قويۇق بولغان شىنجاڭ جەمئىيىتىدە ئۇ خىل ئىدىيىلەرنى بىردىنلا قوبۇل قىلالمايتتى.

مەدەنىي پائالىيەتلەر توغرىسىدا جاۋدەن قاتارلىقلار رەھبەرلىك قىلغان سىناق تەرىقىسىدىكى تىياتىر ئۆمىكى شىنجاڭدا دراما ئاساسىنى ئورناتتى. 8 - ئارمىيىدىكى لى ئەپەندىنىڭ شېئىر - ناخشىلىرى شىنجاڭدا شېئىرلار ژانىرىنى راۋاجلاندۇردى.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارمىيە گۈللەنگەندىن كېيىن چىڭلىق ئۈرۈمچىگە كەلدى. بۇچاغلاردا جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتى ياخشىلىنىشقا يۈزلەنگەن ۋاقىت ئىدى. 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى زور مىقداردىكى ھەربىي قوراللارنى شىنجاڭ ئارقىلىق ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئەۋەتتى. بۇچاغدا جۇڭگو ترانسپورت ئەترىتى قۇرۇلدى. بۇ ئورگاندا خىزمەت قىلىدىغان بىر قانچە ئادەملەرنى مەركەز ئەۋەتكەن ئىدى. 1939 - يىلغا كەلگەندە مەركەز ئاۋىياتسىيىگە تەييارلىق كۆرۈش ئەترىتى قۇردى. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئوقۇتقۇچىلار تەكلىپ قىلىنىپ جۇڭگو ياشلىرىغا ئۇچقۇچىلىق تەربىيىسى بەردى. دەسلەپتە قۇمۇلدا كېيىن غۇلجا ھەرەمباغدا قۇرۇلدى. ئوقۇغۇچىلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىن كەلگەن ياشلاردىن بولۇپ ئاساسىي رەھبەرلىرى ۋە ئىشخانا خادىملىرىنىڭ ھەممىسىنى مەركەز ئەۋەتكەن ئىدى. ئۇچاغدا مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى تەسىر دائىرىسى كىچىك ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى شۇ دائىرىگە جاسۇسلارنى ئىنتايىن قويۇق ئورۇنلاشتۇردى. ئاۋىياتسىيە ئەترىتىدىكى ھەر بىر ئادەمنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىدىن ئىنلى ج خ ئىدارىسى تولۇق خەۋەر تېپىپ تۇراتتى.

1937 - يىلدىن 1941 - يىلغىچە شىنجاڭ جەمئىيىتىدە

تېررورلۇق ھۆكۈم سۈرگەن بولسىمۇ، خەلقنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلانـ
غان ئىدى. بۇنىڭدا سىياسىي ئاساس مۇقىم بولغانلىقىنىڭ
بىر ئىپادىسى. ئەمما خەلق ئاممىسى ئۇزۇن مۇددەت تېررورلۇق
ۋەھىمىسى ئىچىدە تۇرۇشنى خالىمايتتى. شۇڭا قارشىلىق بايراقـ
لىرىنى كۆتۈرۈپ چىقىشقا باشلىدى.

5 - شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنىڭ گۈللىنىشى ۋە خاراپلىشىشى

1942 - يىلى شىنجاڭنىڭ 10 يىللىق تارىخىدا ئۆزگىرىش ئەڭ چوڭ بولغان بىر يىل ھېسابلىنىدۇ. شىڭ شىسەي بۇ بىر يىلدا ئۆزىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇۋالغان غەرپنىڭ تەسىرلىرىنى ئىتتىرىپ چىقىرىۋەتتى، ئۇ ئالدى بىلەن غەرپ كۈچلىرىنى تازىلىۋېتىشنىڭ تاشقى دائىرىسىدىن ئىش باشلىدى.

شىڭ شىسەي بەش ئاكا - ئۇكا ئىدى. ئۇنىڭ ياپونىيە ئاتلىق ئەسكەرلەر مەكتىپىدە ئوقۇپ كەلگەن 4 - ئىنىسى شىڭ شىچى شىنجاڭغا كېلىپ دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مۇھاپىزەتچى پولكىنىڭ تۇەنجاڭى بولدى. 1938 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئوقۇپ كەلدى. 41 - يىلى ئوقۇش تۈگىتىپ كېلىپ مېخانىكىلاشقان بىر بىرىگادىغا لۈيجاڭ بولدى. ئۇ موسكۋادا كوممۇنىزم ئىدىيىسىنى خېلى چوڭقۇر ئۆزلەشتۈرۈپ كەلگەن ئىدى. ئەمما ۋەتەنگە قايتىپ كېلىش ۋاقتىدا لېنىنگراد خەۋپ ئىچىدە، موسكۋا جىددىي ۋەزىيەتتە قالغان، شىڭ شىسەي مۇ دەل مۇشۇ پۇرسەتتە غەرپنىڭ تەسىرلىرىنى پەسلەنلىگەن

ئىدى. كوممۇنىزملىق ئىدىيىگە چوڭقۇر ئېتىقات قىلغان ياش ئوفىتسېر ئۇ خىل شارائىتتا قاراپ ئىنتايىن قايغۇردى. ئۇ ئۆز ئاكىسىنىڭ غەرپنىڭ تەسىرىنى قوغلاپ چىقىرىشىغا قوشۇلمايتتى. ئەمما ئۇنى توسۇۋېلىشقا ئاجىزلىق قىلاتتى. 1942 - يىلى 3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شىڭ شىچى ئۇشتۇمتۇت ئۆزىنى ئۆزى ئېتىۋالدى. ئوق ئۇنىڭ ئارقا مېڭىسىدىن تەككەن ئىدى. ئوق ئاۋازىنى ھەممىدىن بۇرۇن ئۇنىڭ ئايالى چېن شيۇيىڭ ئاڭلاپ كىرسە ئۇ، ئاللىقاچان قانغا بويۇلۇپ خاقىراپ ياتقان ئىكەن. ئۇزۇن ئۆتمەي نەپەستىن قالدى.

شىڭ شىچىنىڭ ئۆلۈمى شىنجاڭنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن چوڭ ۋەقە بولدى. شىڭ شىسەي بۇ ۋەقەدىن پايدىلىنىپ غەرپ كۈچلىرىنىڭ ئەتراپىدىكىلەرنى قولغا ئالدى. بۇ ”سۇيىقەست“ نى بوياپ موسكۋا، چۇڭچىڭغا ھەدەپ دوكلات سۇنغىلى تۇردى.

موسكۋاغا يوللىغان دوكلاتىدا مۇنداق دېيىلگەن ئىدى: شىڭ شىچىنىڭ ئايالى چېن شيۇيىڭ ئەسلىدە ناچار ئايال. موسكۋادا ئوقۇۋاتقاندا چەت بىلەن مۇئامىلىدە بولغانلىقتىن، ۋەتەنگە قايتۇرۇلغان ئىدى. بۇ يەرگە كەلگەندىن كېيىن شوپۇر جۇ × × بىلەن ئەر - ئايال مۇناسىۋىتىدە بولدى. بۇ ۋاقىتتا سوۋېتلىك مۇشاۋىر رادوۋ، كونسۇل باگونىن قاتارلىقلار سوۋېت پەرەست شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇشقا پىلان قىلىشىۋاتقان چاغ ئىدى. ساۋسىنتورگ (تۇسەنگۇڭسى) دىكى سوۋېتلىك خادىملار مەزكۇر گۇڭسىنىڭ مۇئاۋىن جىڭلىسى (دىرىكتورى) شاۋزۇجىننى قۇترىتىپ

چېن شيۇيىڭغا ھۇجۇم قىلدۇرۇپ ئىچىدىن تەكشۈرۈپ تۇرۇشقا ئورۇنلاشتۇردى. شاۋزۇجىن 1941 - يىلى كۈزدە چېن شيۇيىڭغا يېقىنلاشتى. كېيىن رادىۋغا تونۇشتۇرۇپ پەردە ئىچىدىكى مېھمان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭدىن قالسا شىڭ شىسەينىڭ قەينى ئانىسى چيۇزۇڭجۇنىڭ توقالى ياۋ، خېلى يىل بۇرۇنلا تۇسەنگۇكسىدىكى ما×× بىلەن ناتوغرا مۇناسىۋەتتە بولغان ئىدى. شۇ كۈنلەردە ما××نى رادىۋ ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغان ئىدى. شۇڭا بۇلار بىرلىكتە سۇيىقەستچى تەشكىلاتقا قاتناشقان. بۇ تەشكىلاتتا ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلقلىرىدىن 600 دىن ئارتۇق ئادەم بولۇپ مالىيە نازىرى ژاڭ گۇفىڭ باشچىلىقىدا 1942 - يىلى 12 - ئاپرېلدا ئۆلكە مەركىزىدە قوزغىلاڭ قىلماقچى بولغان. ھۆكۈمەت تەرەپ بۇ ئىشنى سېزىپ قالاي دېگەندە رادىۋ، شاۋزۇجىنغا بۇيرۇق بېرىپ چېن شيۇيىڭغا قورقۇنچ سالدى. بۇ ئوتتۇرىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى شىڭ شىچى بىلگەنلىكتىن ئۇنى بالدۇرراق جايلىۋېتىش زورۇر تېپىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ما×× ئارقىلىق ياۋغا چيۇزۇڭجۇنى جايلىۋېتىشكە بۇيرۇق بېرىلدى. بۇ قەست ئەمەلگە ئاشقاندىن كېيىن شىڭ شىچى ئۆلگەن ۋەقە جەريانىدا پۇرسەت تېپىپ شىڭ شىسەينى جايلىۋېتىپ ژاڭ گۇفىڭنى ئۆلكە رەئىسى قىلىشنى بەلگىلىگەن ھەمدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ھۆكۈمەت قۇرماقچى بولغان. بۇ دوكلاتتىن تاشقىرى يەنە ئاساسلىق ”مەھبۇسلار“نىڭ 40 نەچچە پارچە ئىقرارنامىلىرىنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلدۇرۇپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالىي ئورگانلىرىغا ئەۋەتتى.

شىڭ شىسەينىڭ جۇڭچىڭغا يازغان دوكلادى يۇقۇرقى مەزمۇننىڭ تەتۈرىسىچە بولۇپ سۇيىقەستچىلەر شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ سوۋېت پەرەست ھۆكۈمەت قۇرماقچى دېيىلگەن.

بۇ قېتىمقى ئەنزىم بىلەن تۇتۇلغانلارنىڭ كۆپ سانىنى خەنزۇلار تەشكىل قىلاتتى. مالىيە نازىرى ژاڭ گۇفىڭ، شاۋ××، ما×× لاردىن تاشقىرى مائارىپ نازىرى لى يىڭ، ئىچكى ئىشلار نازىرى جۇبىڭ (جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن) تەرجىمە ھەيئىتىنىڭ باشلىقى مىڭ يىمىڭ (جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن) ھەربىي مەكتەپ سەنمۇجاڭى گوۋدىچى، مېخانىكلاشقان بىرىگادىنىڭ سەنمۇجاڭى پىڭ خۇەنشۇ، پولكوۋنىك جاۋجىنتاڭ، قۇمۇل ۋالىسى لىيۇشىپىڭ (جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن) قاراشەھەر ۋالىسى يۇدىيى، قەشقەر ۋالىسى چىڭ فاڭبۇ، شەرقىي شىمال پىدائىي قىسىملىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن سۇن چىڭلىڭ، جاڭ يۇفىڭ ۋە 8 - ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى شۇيجې قاتارلىقلار بار ئىدى. شىڭ شىسەي ئۆز تورىنى يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەنلەرگە، سوۋېت تەرەپ ئوقۇتقۇچىلار بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولغان ھەربىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا، دارىلفۇنۇن ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئىدارە خادىملىرىنىڭ بىرقىسمىغا، جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشمىدىكى بولۇم باشلىقلىرىدىن يۇقۇرى خادىملارغا، خەنزۇ ئۇيۇشمىسىدىكى بولۇم باشلىقلىرىدىن يۇقۇرى خىزمەتچىلەرگە سېلىپ بىرنى قالدۇرماي تۇتقۇن قىلدى. 1942 - يىلى 3 - ئايدىن 1943 -

يىلى 5 - ئايغا قەدەر ھەرقايسى جايلاردىكى ساقچى ئىدارىلىرى كۈندەدىگۈدەك ئادەم تۇتاتتى. بۇ مەھبۇسلارنىڭ ئاز قىسمى سوراق قىلىنىپ دەھشەتلىك جازا ئۇسۇللىرى بىلەن ئۆزىنى ئۆزىگە گۇنا توقۇتۇپ ئىقرار قىلدۇرغاندىن تاشقىرى، قالغانلىرى سوراق قىلىنمايتتى، 1942 - يىلى 4- ئايدىن 5 - ئايغىچە مەخپى ئۆلتۈرۈش ئىشلىرىمۇ بولدى.

1942 - يىلى 4 - ئاي 5 - ئايلاردىكى تازىلاش شىڭشىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىنكى بىرقېتىملىق چوڭ تازىلاش بولۇپ 2 - تۈرمىدە ئىجرا قىلىنىدى. ئىجراچىلار ھەر قايسى تۈرمە باشلىقلىرى ئىدى. شىڭشىسەي ئۆز قولى بىلەن 500 دىن ئارتۇق ئادەمنى ئۆلۈمگە بۇيرىدى. ھەر كۈنى مەخپى بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگۈچىلەر 30 - 40 ئادەم ياكى 10 - 20 ئادەمگە يېتەتتى. شۇ تەقلىتتە بىر يېرىم ئاي داۋام قىلدى. بۇ مەھبۇس-لار ئىچىدە 3 - 4 يىل قامالغانلارمۇ بار ئىدى. مەسىلەن، شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى فۇچۈەن، شەرقىي شىمال پىدائىي قىسىملىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن ۋاڭ شاۋزى. 1937 -، 1938 - يىلى قامالغانلاردىن مۇئاۋىن مالىيە نازىرى ۋاڭ يىڭلۇ، ئاقسۇ ۋالىيسى سالىھ. 1940 - يىلى قامالغانلاردىن ۋاڭ ياۋچىڭ، ئالتاي ۋالىيسى شەرىپخان، جخ باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلى-قى قۇربان نىياز. 1941 - يىلى قامالغانلاردىن ئالتاي ۋالىيسى بەيسىھادى، تاشيول ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بېكتىيۇ، غۇلجا ۋالىيسى ياۋشۇن. قولغا ئېلىنغىلى يېرىم يىل تولمىغانلاردىن دارىلفۇنۇن مۇدىرى جاڭ زۈجۈ، جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇش-

مىسىدىكى بولۇم باشلىقى گاۋبەيىۋي قاتارلىقلار بار ئىدى. ئوتكەندىكى ھەر قايسى ئەنزىلەر بىلەن قولغا ئېلىنغان "مەھبۇسلار" بۇ قېتىمقى تازىلاش ئارقىلىق تىنىڭ قالغانلىرى يوق دېيىشمۇ بولى-دۇ. ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئىچىدە 18 ياشلىق سىفەن ئوقۇغۇچىسى دوئالۇن (شۆۋە). 75 ياشلىق سابىق چۆچەك دوتۇڭى ئىچۇڭلىنلارمۇ بار ئىدى. بىر كۈندە ئاتا - بالا نەچچىسى تەڭ ئۆلتۈرۈلگەن-لەرمۇ بار. مەسىلەن، ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەھكىمىسى-نىڭ باش كاتىۋى لى دېلياڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىككى ئوغلىنى قوشۇپ بىر كۈندە ئولتۇردى. ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىنى 2 - تۈرمى-نىڭ ئىھاتە تېمىدىن ماشىنا يادىكىغا سېلىپ ئۇرۇمچىنىڭ شىما-لى تەرىپىگە ئېلىپ بېرىپ كومۇپ تاشلىدى. بۇ ئىشلارنى سىرتتىكى ئادەملەر ئانچە بىلمەيتتى. بوغۇپ ئۆلتۈرۈلىدىغانلارنىڭ بويىنىغا سىرتماق سالغاندا ئۇلار ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى تۇيمايتتى. بەزەن ياش ئوقۇغۇچىلار ئۆلۈشكە نەچچە مىنۇت قالغان چاغلاردا ئۆزلىرى-نىڭ 6 بۈيۈك سىياسەتكە ۋە شىڭشىسەيگە سادىق ئىكەنلىكىنى ئىزھار قىلىشاتتى.

چوڭ تازىلاشنىڭ داۋامىدا شىڭشىسەي كورۇنۇشتە گومىنداڭ تەرەپكە يۈزلەنگەن ئىدى.

شىڭشىسەي نىمە ئۈچۈن گومىنداڭ تەرەپكە يۈزلەندى؟

(1) 1940 - يىلدىن ئېتىۋارەن گومىنداڭنىڭ گەنسۇدىكى ئا-ساسىي پەيدىن - پەي مۇستەھكەملەندى. 1941 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا شىنجاڭغا ئەسكەر چىقىرىش پوزىتسىيىسى

ئاشكارا بولدى. شىڭشىسەي دەسلىۋىدە شىڭشىڭشىيادا مۇدا- پىئە كورمەكچى بولدى. ئەمما ئۇنىڭ چەتكە چىقارغان جا- سۇسلىرى يەتكۈزگەن خەۋەرلەردىن گومىنداڭنىڭ گەنسۇدىكى ھەربى قىسىملىرىنىڭ تولۇقلۇغىنى ئاڭلاپ، ئويلاپ كورۇشكە مەجبۇر بولدى.

(2) شىڭشىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا خېلى قوپاللىق قىلغان ئىدى. ئەمدى سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇنىڭغا قانداق قارايدىغانلىغىنى ئۆزى ياخشى بىلەتتى. ئەگەر سوۋېت - گېر- مان ئۇرۇشۇۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۆزىنى جايلاش- تۇرۇۋالمىسا، ناۋادا ئەھۋال ئۆزگىرىپ قالىدىغان بولسا ئۆزىنىڭ ھوكۈمرانلىق ئورنىنى يوقىتىپ قويۇشى مۇقەررەر ئىدى. گومىنداڭنىڭ تەھلىكىسى شەكلەن كورۇنۇشتىنلا ئىبارەت. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەستىنى باشقىچە ئۇسۇل قوللانغاندىلا ئاندىن ئۆزگەرتكىلى بولاتتى. شۇڭا شىڭشىسەي يالغان - ياۋداقتىن گومىنداڭ مەركىزى نامىدىن پايدىلىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېكىنىپ چىقىپ كېتىشىنى ئوتتۇرىغا قويدى. شىڭشىسەي ھوكۈمرانلىق قىلغان يىللاردا شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ كىچىك رايوننى كونتۇرۇل قىلالايدىغانلىغىغا ئىشەنچ قىلىپلا قالماستىن، پۈتۈن جۇڭگونى كونتۇرۇل قىلىشقىمۇ ئۇ- رۇنۇش خىيالى بار ئىدى، بىراق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۈچلىرىنى ئۆزى تەكلىپ قىلىپ كەلتۈرگەن بولغاچقا، گەرچە 1941 - يىلى گىتلېر گېرمانىيىسى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەرتىۋىنى بۇزۇپ تاشلىغان بولسىمۇ، ئەمما شىڭشىسەي

يېتەرلىك بانا-سەۋەپ تاپمايدىغان بولسىلا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۈچلىرىنى چىقىرىۋېتىشكە مۇمكىنچىلىك بولمايتتى. دېمەك بۇ نۇقتا شىڭشىسەينىڭ كورۇنۇشتە گومىنداڭ تەرەپكە يۈزلەنگەن- لىگىنىڭ مۇھىم ئاچقۇچى؛

شىڭشىسەي بىلەن گومىنداڭنىڭ يوشۇرۇن ئالاقىسى 1941 - يىلىنىڭ قىش ئايلىرىدا باشلاندى. 1942 - يىلىدىن باشلاپ گومىنداڭنىڭ كاتتا ئەمەلدارلىرى: لياڭخەنساۋ، شىن خۇڭلېي، خې جىڭۇ، ماۋباڭچۇ، جۇشياۋلياڭ قاتارلىقلار ئۇ- رۇمچىگە كېلىشكە باشلىدى. شىڭشىسەي ئۇلارغا بىر قانچە يىلدىن بۇيان شىنجاڭ ۋەزىيىتىگە يالغۇز ئۆزى چىقارغان كۈچى ۋە چەككەن جەۋرى-جاپالىرىنى سوزلىگەندىن تاشقىرى شىنجاڭ شارائىتىنىڭ ئالاھىدىلىگىنى تونۇشتۇرۇپ ئىقتىسادىي جەھەتتە چەكسىز ياردەم كورسىتىشنى، سىياسى جەھەتتە چەكلىك ياردەم بېرىشنى ئوتۇندى. 1942 - يىلى كۈزدە جياڭجېيشىگە ۋاكالىتەن سۇڭمېيلىڭ شىنجاڭغا كەلدى. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن شىنجاڭ بىلەن مەركەزنىڭ ئالاقىسى ئايدىڭلاشتى،

1943 - يىلى ئەتىيازدا شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۈمەت تەشكى- لىدە ئوزگىرىش بولدى. مەركەز ئەۋەتكەن لىن جىيۇڭ تەمرات نازىرى بولدى. شىڭ شىسەينىڭ پەۋقۇلئاددە خىزمىتىنى ئوتىگەن لى بولىن ئىچكى ئىشلار نازىرى بولدى. شىڭ شىسەينىڭ سىڭلىسىنىڭ ئېرى پىڭ جىيۇەن مالىيە نازىرى بولدى. شىڭشىسەينىڭ كونا ئاغىنىسى بەش يىل تۈرمىدە يېتىپ چىققان چىڭدۇڭبەي مائارىپ نازىرى بولدى. بۇنىڭدىن تاشقى-

رى گومىنداڭنىڭ ئۆلكىلىك پىرقىسى قۇرۇلۇپ خۇاڭ رۇجىن باشقۇردى. شىڭ ئۆزى جۇرېنۋېيۈەن بولدى. 1942 - يىلى مەركەز ۋۇزەيشاڭنى خارجى ئىشلارغا مەسئۇل قىلىپ ئەۋەتتى.

1943 - يىلى يازدا گومىنداڭنىڭ شىنجاڭغا ئەۋەتكەن خادىملىرى بىرقانچە يۈزگە يەتتى. شىڭ شىسەي ئۇلارنى ياخشى كۈتتى. سوغات، نام ۋە ئورۇن بەردى. بولۇپمۇ يۇقۇرى دەرىجىلىكلەرنى خۇددى ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن خادىملارنى كۈتكەندەك كۈتتى. لېكىن ئەتراپىغا تىڭ - تىڭچىلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو كومپار- تىيىسى ئەۋەتكەن خادىملارنى تەقىپ قىلغاندىنمۇ چىڭراق تەقىپ قىلدى. گومىنداڭچىلاردىن بىر قىسمىنى ئۆزىگە تارتىپ ماتې- رىيال بېرىپ تۇرۇشقا ئورۇنلاشتۇردى. ئۇ يەنە چۆچەكچىكغا ئۆگىنىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ جاسۇسلۇق تورىنى مەركەزگىچە ئورۇنلاشتۇردى. شۇڭا ئۇزۇن ئۆتمەيلا گومىنداڭ ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ ئىدىيە خاراكتېرلىرىنى پىششىق ئىگەل- لەپ بولدى. 1943 - يىلى ئەتىيازدا لياڭ خەنساۋ 2 - قېتىم شىنجاڭغا كېلىپ جەنۇبىي شىنجاڭغا بارغاندا ئۇنىڭغا قوشقان تەرجىمان تولا ئىشلارنى يوشۇرۇپ ئەينەن ئەھۋاللارنى ئۇقتۇرمىدى. بەزەنلەر لياڭ خەنساۋغا ئاتا - بالا، ئاكا - ئۇكىلىرى تۈرمىگە قامالغاندىن كېيىن ھېچ ئۇچۇرى بولمىغان- لىقىدىن ئەرز يېزىپ بەرگەن بولسا، تەرجىمان بۇ ئىشلارنى تەرجىمە قىلىپ ئۇقتۇرمىغان.

7 - 8 يىلدىن بۇيان قورقۇنچ ئىچىدە قالغان شىنجاڭ

خەلقى نەپەس ئېلىشنىمۇ تەسلىگىنى ھېس قىلىشقان بولسىمۇ ئەمما ئىقتىسادىي تۇرمۇشتا ئانچە قىيىنچىلىق كۆرمىگەن ئىدى. 1937-، 1938- يىللاردىكى تازىلاشتا ئەمەلدارلار، ھەربى ئەمەلدارلار، باي سودىگەر، فېئودال ۋاڭ - گۈڭلار بىلەن چەكلەنگەن بولسا، 1940-، 1942-يىللاردا ئادەتتىكى كىشىلەر، تۆۋەن دەرىجىلىك خىزمەتچىلەر، ئالىي - ئوتتۇرا مەكتەپ ئو- قۇغۇچىلىرىغىچە قولغا ئالدى.

بۇ ئادەملەر گەرچە ھەر بىر ئەنزىدىكى ئەگەشكۈچىلەر بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تەقدىرى باش جىنايەتكارلار بىلەن ئوخ- شاش بولاتتى. تۈرمىگە كىرگەنلا كىشىنىڭ ئاخىرىنى بىلگىلى بولمايتتى. قولغا ئېلىنغانلار ھۆكۈمەت ئېلان قىلغاندەك ئا- شۇ جىنايەتلەرنى ئۆتكەزگەندىمۇ؟ يات كىشىلەر بىلمىسىمۇ، تۇتقۇن قىلىنغانلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى، خوتۇن - بالىلىرى ئۇ- لارنىڭ گۇناسىز ئىكەنلىكىنى بىلەتتى، ئەمما ئاغزىدىن چىقىرىپ ھېچ- قانداق كىشىگە ئېيتالمايتتى. كۆڭلىدە ھامان بىر خىل گۇمان قالاتتى. بۇ گۇمان ئەڭ ئاخىرىدا ئاساسسىزلا سوۋېت ئىتتى- پاقىغا بېرىپ تاقىلاتتى. روسىيىدە ئىنقىلابتىن كېيىن سوۋېت جەمئىيىتىدە داۋاملىق ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇرلارنى تازىلاش يۈرگۈزۈلگەنلىكىنى شىنجاڭدىكى كىشىلەر ئاسانلا چۈشىنەتتى، شۇڭا 1937 - يىلدىكى تازىلاشنى خاتا ھالدا سوۋېت ئىتتى- پاقىنىڭ تازىلاش ھەركىتىگە ئوخشىتىپ قىلىنغان ئىش دەپ ھېسابلايتتى. شۇنىڭدەك شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىر كۈچلىرى تەدرىجى كۈچەيگەنلىكىگە قاراپ كىشىلەر

شىڭشىسەينىڭ ئۆز كادىرلىرىنى ۋە خەلقنى تۇتقۇن قىلغانلىقىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پىلانلىشى ۋە مەجبۇر قىلىشى بىلەن بولغان دەپ قارايتتى. قامالغان مەھبۇسلارنىڭ كۆپچىلىكىمۇ شۇنداق ئويلايتتى. شۇڭا گومىنداڭ تەسىر كۈچلىرىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەنلىكى، كىشىلەرگە بىر خىل ئۈمىت ئېلىپ كەلگەندەك ھىس قىلدۇراتتى. ئۇلار بۇندىن كېيىن شىڭ شىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىشەنچىسىگە چۈشمەسلىكىنى ئۆتكەنكى دەھشەتلىك قىلمىشلىرىنى تەكرارلىماسلىقىنى ئۈمىت قىلاتتى. 1943 - يىلى يازدا شىڭشىسەي 60 - 70 ئادەمنى قويۇپ بەردى ۋە ئۇلارغا چوڭ - كىچىك بولسىمۇ خىزمەت بەردى. بۇنداق قىلىشى كىشىلەرگە بىر ئاز ئىشەنچ پەيدا قىلدى. شۇ سەۋەپتىن سەنمىنجۇيى كىشىلەرنىڭ بىر مەزگىل قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى.

شىڭشىسەي ئۆزىنىڭ 6 بۈيۈك سىياسىتىنى سىياسى نەزىرىيە قىلىپ كەلگەن ئىدى. 1942 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ ئۆزگەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ 6 بۈيۈك سىياسىتىنىڭ ئورنىنى تەدرىجى يوسۇندا سەنمىنجۇيى ئىگەللىدى.

شىڭشىسەي يەنە ئۆزىنىڭ "ئەكسىيەتچى" گۇرۇھلارغا قارشى تۇرغان توھپىلىرىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، گومىنداڭ مەركىزىدىن قايتا سوراق قىلىشقا ئادەم تەكلىپ قىلدى. 1943- يىلى گومىنداڭ مەركىزى ۋاڭدېباۋ قاتارلىقلارنى ئەنزىلەرنى قايتا تەكشۈرۈشكە ئەۋەتتى. بۇ ئىشنى قىلىشتىن بۇرۇن شىڭ شىسەي لى يىڭچىگە 1940-يىلىدىن ئىلگىرىكى ھەرقايسى ئەنزىلەر-

دىن قالغان "مەھبۇسلار"نى قايتا سوراق قىلدۇرۇپ ئاق ئىقرار قىلدۇرۇشنى قىزىل تۈسكە ئۆزگەرتىپ جاۋدەن، دۇجۇڭيۈەن قاتارلىقلارنى قايتا ئازاپلىدى. كومپارتىيە خادىملىرىغا سوراق داۋامىدا قاتتىق جازالاپ ئەڭ دەھشەتلىك زۇلۇم سالدى. 8- ئارمىيىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى شۈيجيې قاتارلىقلارنى ھەرقېتىملىق سوراقتا قامچا بىلەن ئۇرۇپ ئۆلەر ھالەتكە كەلتۈرۈپ تاشلايتتى. لېكىن ئۇلار ئادالەتتە چىڭ تۇرۇپ، يالغان ئىقرار بەرمىدى. 1943 - يىلىنىڭ كۈز ئايلىرىدا جۇبىڭ، شۈيجيې، لىن جىلۇ، چېن شيۈيىڭ، ياۋسى، ژاڭگۇفىڭ قاتارلىقلارنى 2- تۈرمىدە مەخپى ئۆلتۈردى. دۇجۇڭيۈەنمۇ شۇ يىلى يازدا ئۆلتۈرۈلدى. ئەمەلىيەتتە جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ شىنجاڭدا ھېچقانداق تەشكىلات ھەركىتى يوق ئىدى. ئۇلار كوممۇنىزىملىق تەشۋىقات ئىشلىرىغىمۇ ئېھتىياتچانلىق قىلغان ئىدى. ئەسلىدە مىڭيىمىڭ قولغا ئېلىنىشتىن ئىلگىرى سوۋېت تەرەپنىڭ خارجى خادىملىرى مىڭيىمىڭنىڭ بىخەتەرلىك ۋە ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك قىلغان ئىدى. كېيىن شىڭشىسەي ئۇلارنى قولغا ئېلىپ جازالىغاندا كارى بولمىدى. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ بۇنى چۈشىنىش قىيىن، چۈنكى ئۇ چاغلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگو كومپارتىيە خادىملىرىنى بىزگە تاپشۇرۇپ بەرگۈچىلىك كۈچ - قۇۋۋىتى بار ئىدى. ئۇلار 1942 - يىللاردىلا ۋەتىنىگە ئەركىن قايتىپ كېتەلەيدىغان ئەركىنلىككە ئىگە بولدى.

1942 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، غەرپنىڭ كۈچلىرى چېكىنىشكە

باشلىدى. 1943 - يىلى يازدا ھۆكۈمەت ئىچىدىكى سوۋېتلىك مۇشاۋىرلار، مۇتەخەسسىسلەر، ئىنژېنېرلار، دوختۇرلار ۋەتىنىگە قايتتى. تۇدۇڭخابادىكى پولات زاۋۇتىنى ھۆكۈمەت قىممەت باھادا سېتىۋالدى. مايتاغدىكى نېفت زاۋۇتىنى جۇڭگو ئىنژېنېرلىرى ئۆتكۈزۈۋالدى. 1942 - يىلىنىڭ قىشلىقى پولكوۋنىك ماشىنكىنىڭ باشلامچىلىقىدا قۇمۇلدىكى 8 - پولكنىڭ بىر قىسمى چېكىنىپ ماڭدى. 1943 - يىلى مايدا سوۋېت - گېرمان ئۇرۇشى جىددىيلەشكەنلىكتىن 8 - پولكنىڭ قالغان قىسمى پۈتۈنلەي چېكىنىپ كەتتى. 8 - پولك ئۈرۈمچى ئارقىلىق ئىلىغا ئۆتكىچە ئۈرۈمچىدە ھەربىي ھالەت بولدى. شىڭ شىسەي كېچىسى قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىدە ياتتى. ئۈرۈمچى - قۇمۇل، ئۈرۈمچى - ئىلى ئارىلىقلىرىدا شىڭ شىسەي ھەربىي ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرىنى قىلىپ زۆرۈر تېپىلغاندا ھەرىكەت قوللىنىشقا تەييارلىق كۆرگەن ئىدى.

8 - پولك چېكىنىپ كەتكەندىن كېيىن شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ خارجى خادىملىرىغا نازارەتنى كۈچەيتتى. ئۇلارنىڭ ماشىنىسى چىققان ھامان جىخ باشقارمىسىنىڭ ئىز قوغلىغۇچى ماشىنىسى ئارقىسىغا چۈشەتتى. بەزەن جۇڭگو پۇقرالىقىغا ئۆتكەن ئورۇسلارنى كونسۇلخانىغا كىرگۈزۈپ خىزمەتكە سالدى. يەنە بىر تەرەپتىن تىجارەتچىلەرنى سوۋېت تەرەپ بىلەن سودا مۇناسىۋەت قىلىشتىن توستى. تىجارەتچىلەرنى سوۋېت خادىملىرىغا كۈندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى سېتىپ بېرىشنى چەكلىدى. ئىلگىرى سوۋېت تەرەپ بىلەن قويۇقراق سودا ئالاقە قىلغان سودىگەرلەرنى تۈرمىگە ئالدى. دېمەك شىنجاڭ-

نىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى 1943 - يىلى بۇزۇلۇپ ئىلگىرىكى دوستلۇق ئەمدى دۈشمەنلىككە ئايلاندى.

شىڭ شىسەي يۈرگۈزگەن مىللىي سىياسەت 1940 - يىلىدىن باشلاپ بۇزۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ھەر مىللەتكە بەرگىنى سىياسىي ھاكىمىيەت بولماستىن بىر ئاز يول قويۇش ئىدى. بۇنداق يول قويۇش يەرلىك مىللەتلەرگە دەسلەپتە ياخشى تەسىر قىلدى. ئەمما بۇ يولدا ماڭغان مىللىي زاتلار ئۆزلۈكسىز تازىلىنىشقا باشلىدى. تازىلاش ئوبيېكتى يالغۇز ئاقسۆڭەكلەر بولۇپ قالماستىن ئادەتتىكى خەلق ۋە مىڭلىغان ياش زىيالىيلارمۇ تازىلاش ئوبيېكتى بولدى.

1940 - يىلىدىن كېيىن شىنجاڭ خەلقى تامامەن تېررورلۇق ئىچىدە قالدى. 1943 - يىلى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەشكىلى ئۆزگىرىپ گومىنداڭ پىرقىسى قۇرۇلغاندا كىشىلەر بىر ئاز ياخشى تەرەپكە يۈزلەندى. 1944 - يىلى ئەتىيازدا شىڭ شىسەي يەنە ئادەم تۇتۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى يىللاردا تۇتقۇن قىلىنغان "مەھبۇسلار"دىن 1942 - يىلى بىر قىسمىنى قويۇپ بەرگەندىن تاشقىرى قالغانلارنىڭ ئىز - دېرىكى بولمىدى. ھەر قايسى جايلاردىكى جىخ ئورۇنلىرىنى جىڭساجۈي، پەيچۇسودەپ ئۆزگەرتكەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ تەبىئىتى ھېچقانچە ئۆزگەرمىدى. 10 يىلدىن بۇيان ئازاپ چەككەن خەلقتە سەنمىنجۇيى ئېلىپ كەلگەن ئازغىنە ئۈمىدمۇ بىر - ئىككى يىللىق ئەمەلىي سىناقتا يوققا چىقتى. بۇنداق بولۇشى خارجى كۈچلەرنىڭ شىنجاڭغا سىياسىي خىرىس قىلىشىغا چوڭ كاۋاك ئېچىپ بەرگەن ئىدى.

1943 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئالتايدا مىللەتنى تىرىلدۈرۈش ھەيئىتى قۇرۇلدى. قەشقەر، چۆچەك، غۇلجىلاردا شىڭ شىسەيگە قارشى مىللى بىرلىكسەپ قۇرۇلدى. شىڭ شىسەيگە قارشى بەزەن تەشۋىقات ۋەرەقىلىرى ۋە شوئارلار ھەرقايسى شەھەرلەردە ئوتتۇرىغا چىقىشقا باشلىدى.

1943 - يىلى 1 - ئايدا شىڭ شىسەي ئالدى بىلەن ھەربى قىسىملىرىنى ئۆزگەرتىپ قۇردى ۋە كېڭەيتتى. بۇرۇن ئۇنىڭ ھەربى قىسىملىرى مېخانىكىلاشقان بىرىگادا (لۈي) دىن باشقىسى پولكنى بىرلىك قىلغان ئىدى. ئۇنى چوڭايتىشنى خالمايتتى. چۈنكى ھەرقانچە چوڭايتقان بىلەنمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا تاقابىل كېلەلمەيدىغانلىقىنى چۈشىنەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن ھەرقايسى پولكلاردا سوۋېتلىك ھەربى ئوقۇتقۇچىلار (جاۋگۈەنلەر) بولغانلىقتىن، ھەربى قىسىملاردىكى كادىرلارنى سوۋېت تەرەپ كونتۇرۇل قىلىۋالغانلىقتىن قاتتىق ئەنسىرەپ قانچە چوڭايتىلسا خەۋپ شۇنچە كوپىيىدۇ، دەپ ھىساپلايتتى. 1942 - يىلىغا كەلگەندە ئەھۋال ئۆزگەردى. شۇ يىلى ئەتىيازدىن كۈزگىچە ھەربى قىسىملاردىكى كادىرلارنى تازىلىۋاتقاندىن كېيىن 1943 - يىلدىن باشلاپ قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ كېڭەيتتى.

ئىلگىرىكى ئاتلىق 1 -، 10 -، 16 -، 20 -، 21 -، 38 -، 40 -، 46 - پولك، 15 - ئەترەت، موتورلاشقان 3 -، 5 - ئەترەت، پىيادە ئەسكەرلەر 2 -، 4 - باتالىيون، زەمبىرەكچىلەر پولكى، مېخانىكىلاشقان ئىككى بىرىگادا، چېگرا مۇداپىئە بەش ئەترەتتىكى قىسىملارنى كېڭەيتىپ قۇرۇپ چىقتى. ئومۇمى ئادەم سانى

28163 نەپەر ئىدى. قىسىملارنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆزىنىڭ يېقىن مۇناسىۋەتلىك كىشىلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى. شىڭ شىسەي گەرچە جەمىيەتتىكى فېئودال كۈچلەرنى تازىلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىگە كەلگەندە يەنىلا فېئودالىزىملىق مۇناسىۋەتلەردىن پايدىلاندى ۋە ئۇنى ئىشەنچلىك دەپ ھىساپلىدى.

گومىنداڭ مەركىزىنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن شىڭ شىسەي گومىنداڭنىڭ بارلىق ئەمىر - پەرمانلىرىغا بويسۇنۇپ، گومىنداڭ ئەۋەتكەن خادىملارغا ياخشى مۇئامىلە قىلغاندىن تاشقىرى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەركەتلىرىنى ئىمكان قەدەر چەكلەپ گومىنداڭ بىلەن بىر يولدا ماڭىدىغانلىقىنى ئىپادىلىدى. 1943 - يىلى كۈزدە چۇڭچىڭغا بېرىپ گومىنداڭ يىغىنىغا قاتنىشىپ ئۆزىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ۋە مەركەزنى ھىمايە قىلىشقا بەل باغلىغانلىقىنى دوكلات قىلدى. جياڭ جيېشى سۇڭ مېيلىڭ ۋە جۇشياۋلياڭلارغا ئالاھىدە ھورمەت بىلدۈرۈپ شىنجاڭغا ھوكۇمرانلىق قىلىش ۋاقتىنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولدى. چۇڭچىڭغا بېرىپ ئىچكى رايونلارنىڭ سىياسەتتە چىرىكلىشىپ مەمۇرىيەتتە ئۈنۈمىنىڭ تۆۋەنلىكىنى كورگەندىن كېيىن، گومىنداڭ مەركىزىنى ئويىنىتىش ۋە ئالداشقا كوزى يەتكەن ئىدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قوغدىنىش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ھەرقايسى جايلاردىكى ساقچى ئورگانلىرىنىڭ تەكشۈرۈش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىپلا قالماستىن 1944 - يىلى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ج خ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لي يىڭچى بىلەن ئورۇنباسارى

ساۋتيەنجۈينى جەنۇبىي شىنجاڭنى تەكشۈرۈپ كېلىشكە ئەۋەتتى ۋە چەتئەل ئىشپىيونى دەپ گۇمان قىلىنغانلارنى قولغا ئالدى. شۇ يىلى ئۈرۈمچىدە سوۋېت گىراژدانى ئابدۇللىنىنى قولغا ئېلىپ سوۋېت ئىتتىپاقى خارجىي خادىملىرىنىڭ سىرت بىلەن بولىدىغان ھەرىكەتلىرىنى چەكلەپ قويدى. چېگرا رايونلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قېچىپ ئۆتكەن سوۋېت پۇقرالىرىنى پۈتۈنلەي قاماققا ئالدى. ئىدىيىۋى جەھەتتە: سولچىل ئىدىيىدىكى كىتابلارنى يىغىۋالدى. ئوتتۇرا مەكتەپلەر مائارىپىغا ئالاھىدە دىققەت قىلدى.

شىنجاڭ بولسا جۇڭگونىڭ بىر چېگرا رايونى، شىڭ شىسەي ھەرقانچە كورەڭلىسىمۇ، ئەڭ چوڭ بولسا، "شىنجاڭنىڭ پادىشاسى" ھېساپلىناتتى. 1942 - يىلدىن كېيىن گومىنداڭنىڭ تەسىرى شىنجاڭغا كىرىپ سەنمىنجۇيى تەشۋىق قىلىنغاندا، شىڭشىسەي ئۆزىنىڭ "ئۇلۇغ داھى"لىقىنى جياڭ جيېشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە مەجبۇر بولدى. 1944 - يىللىرى گومىنداڭ كۈچلىرى ئىلگىرىكىدىن تېخىمۇ كۆپەيدى. سىياسىي جەھەتتە شىنجاڭدا تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلدى. پىرقە خادىملىرى شىمالىي ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپلەرگە تۈركۈملەپ ئەۋەتىلدى. مەدەنىيەت ساھەسىدىكى خادىملار گېزىتخانا، مەكتەپلەرگە ئورۇنلاشتى. خەلق تەرەپتە ئۇنىڭ شىنجاڭدىن كېتىشىنى ئارزۇ قىلىشتەك ئىدىيە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى خېنەندىن بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى ئاھالىلارنىڭ كۆپلەپ شىنجاڭغا چىقىرىلىشى شىڭشىسەينىڭ ئۆزىگىمۇ كونترول قىلىشتا

قىيىنچىلىق بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدۇردى. بولۇپمۇ ھەربىي جەھەتتە ئالتاي خەلقلىرىنىڭ قوزغىلىشى ئۇلغايغانلىقتىن 1944-يىلى ئەتىيازدا قومۇلدىكى 18 - بىرىگادا چىتەيگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. خېشى كارىدورىدىن 18 ۋە 46 - دىۋىزىيىلەر قومۇل، بارىكۆلگە ئىچكىرىلەپ كىردى. شۇ يىلى 5 - ئايلاردا گەنسۇدىكى 7 - دىۋىزىيە ئۈرۈمچىگە ئورۇنلىشىشقا تەييارلىق كۆردى. شىڭشىسەي گومىنداڭ مەركىزىنىڭ مۇددىئاسى بويىچە شىنجاڭدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىر كۈچلىرىنى تازىلىغاندىن كېيىن ئۆز ھوقۇقىنى راۋرۇس ئىشقا سالىمەن دەپ ئويلىغان ئىدى. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولمىدى. ئۇنىڭ ئاممىۋى ئىناۋىتى كۈندىن - كۈنگە چۈشۈپ كەتتى. سوۋېت ئىتتىپاقى كۈچى شىنجاڭدا بار ۋاقىتتا ئۇ ئۆزىنى دۇنيا بويىچە 6 داھىنىڭ (لېنىن، ستالىن، ماۋزېدۇڭ، جۇدې، جياڭ جيېشى، شىڭشىسەي) بىرسى دەپ ھېساپلايتتى. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئۇ قاتاردا تۇرالماي بەلكى چەتكە شاللىنىپ چىقىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدى، شۇڭا ئۇ بۇ خىل ۋەزىيەتنى بۇزۇپ تاشلايدىغان بىر يولنى تاپماقچى بولۇپ ئۆزىنىڭ "سوۋېتقەستلىك ئەنزە" پەيدا قىلىشتىن ئىبارەت كونا ئۇسۇلىنى يەنە ئىشلەتمەكچى بولدى.

1944 - يىلى مۇزلاپ قالغان "12 - ئاپرېل" بايرىمىدىن كېيىن مائارىپ نازىرى چىڭدۇڭبەي بىلەن ئۆلكىلىك پىرقىدىكى خېڭگىڭگۇاڭ قاتارلىق پىرقە - مەمۇرىي باشلىقلارنى قولغا ئېلىپ جازالاش ئۇسۇلى بىلەن گومىنداڭ تەرەپتىن

شىنجاڭغا ئەۋەتىلگەن خادىملارنىڭ ھوكۇمەتكە قارشى تەشكىـ
لاتى بار، ئۇلار جۇئېنلەي ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا
تۇرۇۋاتقان خارجى خادىملىرى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەت
باغلاپ شىڭشىسەي ھوكۇمىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ كوممۇنىسـ
تىك ھوكۇمەت قۇرماقچى دىگەننى ئىقرار قىلدۇردى. 6 - ئايـ
نىڭ 26 - كۇنى زور تۇركۇمدە دارىلفۇنۇن ۋە ئوتتۇرا مەكـ
تەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرىدىن 300 دىن ئارتۇق
ئادەمنى قولغا ئالدى. بىر مەزگىل ئۇرۇمچى قورقۇنچلۇق
ئىچىدە قالدى. شۇ ۋاقىتلاردا ياپون جاھانگىرلىگى يېڭى ھۇـ
جۇم قوزغىغان ئىدى. شىڭشىسەي پۇرسەت كەلدى دەپ 8-
ئاينىڭ 11 - كۇنى تەمىنات نازىرى لىن جىيۇك بىلەن ئولـ
كىلىك پىرقىنىڭ شۇجىجاڭى خۇاڭ رۇجىن باشچىلىغىدا گومىنـ
داڭ مەركىزى ئەۋەتكەن زور تۇركۇمدىكى خادىملارنى قولغا
ئالدى. لىن بىلەن خۇاڭ ئىككىسىنى ئەڭ قاتتىق جازالاش
ئارقىلىق ئۇلارنى بىز گوڭچەنداڭ ئەزاسى، شىنجاڭدا قوزغىـ
لاڭ، توپىلاڭ كوتەرمەكچى دەپ ئىقرار قىلدۇردى. بۇ قېتىم
شىڭشىسەينىڭ قوللانغان تەدبىرلىرى ئەڭ زەھەرلىك، قولغا
ئالغان ئادەم سانى ئەڭ كوپ بولدى. ھەرقايسى ئىدارە باشـ
لىقلىرى ۋە ج خ باشقارمىسىدىن باشقا ھەممىسى تۇرمىگە ئېـ
لىندى. ۋىلايەت، ناھىيە باشلىقلىرىدىنمۇ قولغا ئېلىنغانلار كوپ
بولۇپ ئومۇمى سانى 1500 دىن ئاشىدۇ. شىڭشىسەي يەنە
7 - دىۋىزىيە قوماندانى لىيۇيشاڭنى قولغا ئېلىپ مەزكۇر
دىۋىزىيىنى يىغىشتۇرۇۋەتمەكچى بولغاندا، ئۇلكە ئەسكەرلىرىنىڭ

قوماندانى ئۇنىڭغا ئويلاۋراق ئىش كورۇشنى تەكلىپ قىلدى.
شىڭشىسەي بۇ تەكلىپكە ئاچچىغى كېلىپ بىر يولدىلا 128 - دىـ
ۋىزىيىنىڭ سىجاڭى لياۋجېڭشەن، ۋاقىتلىق 3 - دىۋىزىيە سىـ
جاڭى تاڭ جىچۇەن، 11 - دىۋىزىيە سىجاڭى ۋۇشىجى، ئاتلىق
1 - دىۋىزىيە سىجاڭى سۇيىڭچۇن قاتارلىقلارنى بىراقلا قولـ
غا ئالدى.

شىڭشىسەي ئوز قوشۇنىدا، مەركەز ئۇنىڭ بۇ ئىشىغا
قاراپ، ھىچبولمىغاندا خۇاڭ رۇجىن بىلەن لىن جىيۇكنى بوـ
شىتىپ چوڭچىڭغا قايتۇرسام، يەنە بىر قېتىم شىنجاڭغا ئادەم
ئەۋەتكۇچىلىك مەركەزنىڭ شىنجاڭغا بولغان تەسىر كۇچى ئازىـ
يىدۇ دەپ ئويلايتتى. شۇنىڭدەك خەلقارا ۋەزىيەتكە كوپلەپ خام
خىيال قىلاتتى. ئاۋادا سوۋېت ئىتتىپاقى قايتا ئۇنى قوبۇل قىلـ
مىسا ياپونىيە بىلەن مۇناسىۋەت ئورناتماقچى بولدى. شىڭ
شىسەينىڭ بۇ خىيالى ئەمەلگە ئاشمىدى. گومىنداڭ تەرەپ خۇاڭ،
لىنلارنىڭ گوڭچەنداڭ تەرىپىدىن پايدىلانغانلىغىغا ئىشەنمىدى.
شۇڭا مەركەز ئادەم تەيىنلەپ جۇشياۋلياڭ (8 - ئۇرۇش رايوـ
نىنىڭ سىلىڭى) بىلەن بىللە شىنجاڭغا ئەۋەتىپ قايتا سوراق قىلـ
دى. خۇاڭ، لىنلار باشتا قىلغان ئىقرارلىرىنى رەت قىلدى.
شىڭشىسەينىڭ مەجبۇرلاپ ئالغان ”ئىقرار“ لاردىن باشقا
ئاساسى بولمىغانلىغى ئۈچۈن ھىچقانداق سەۋەپ كورسىتەلمەي
گومىنداڭ تەرەپكە خىزمەتتىن ئىستىپا بېرىمەن دەپ پوپوزا
قىلىپ سىناپ كورمەكچى بولۇۋىدى، مەركەز ئۇنىڭ ئىستىپاسىنى

دەرھال تەستىقلاپ، 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى شىڭ شىسەينى دىخانچىلىق - ئورمانچىلىق مىنىستىرلىگىگە يوتكەپ، شىنجاڭدىكى دۇبەن مەھكىمىسىنى ئېلىپ تاشلاپ، ۋۇجۇڭشىنى ئۆلكە رەئىسى قىلىپ تەيىنلىگەنلىكىنى جاكالىدى. ۋۇجۇڭشىن كېلىش ئارىلىقىدا جۇشياۋلياڭ مۇۋەققەت ئىش بېجىرىپ تۇردى.

شىڭ شىسەي شىنجاڭدا 14 يىل تۇردى. 11 يىل ھاكىمىيەت باشقۇرۇپ ئاجايىپ ئۆزگىرىشچانلىق بىلەن ئىش باشقۇردى. ئاخىرى ئۆزىمۇ مەغلۇپ بولدى. ئۇ شىنجاڭدىن كېتىش ئالدىدا جۇشياۋلياڭغا يەنە ئادەم تۇتۇش ۋە تۇرمىدىكى "گۇناكار"لاردىن بىر نەچچىسىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىش توغرىسىدا تەكلىپ قىلدى. شىڭ شىسەي بۇرۇن ھەر قېتىم "ئەنزە" پەيدا قىلىپ تازىلاش يۈرگۈزگەندە مەسئۇلىيەتنى ئەتراپلىق ئۈيۈشتۇراتتى. مەسىلەن، 1937 -، 1938 - يىللىرىدىكى ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشلىرىنى شىڭ شىسەي جخ باشقارمىسىنىڭ باشلىغى لى يىڭچىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، خۇاڭ مىڭفۇنىڭ نامىدا تۇتقۇزۇپ، ھەر بىر ھۆكۈمگە خۇاڭنىڭ تۇجاڭزىسىنى باستۇرغان ئىدى. خۇاڭ 1938 - يىللىرى سوت ھەيئىتىنىڭ باشلىغى ئىدى. 1942 - يىلدىكى چوڭ قىرغىننى تۇرمىدىكى "گۇناكار"لار "توپىلاڭ" كوتەرمەكچى، شۇڭا جىددى تەدبىر قوللاندۇق دەپ ئاتىدى. ئاخىرقى بىر قېتىم قىرغىنچىلىق قىلىش، كويدۇرۇپ تۈگىتىشنى پىلانلىغاندا، جۇشياۋلياڭ قوشۇلماي ئەمەلگە ئاشۇرالمىدى.

新疆人民出版社

ئون يىللىق ئۆلكىنىڭ كىرىم - چىقىمى

يىل	كىرىم	چىقىم
1933 - يىل	4،361.400	7،422،800
1934 - يىل	6،722.800	10،984،200
1935 - يىل	7،903،500	12،247،550
1936 - يىل	10،328،000	14،522،000
1937 - يىل	12،402،558	17،320،000
1938 - يىل	13،473،878	19،450،000
1939 - يىل	17،558،935	28،408.000
1940 - يىل	19،359،329،80	24،645،736،80
1941 - يىل	42،892،309،80	66،800،656،80
1942 - يىل	78،283.204،82	99.998.858،80

ئۆلكىنىڭ پۈتۈن كىرىمى ئۆلكە غەزىنىسىگە كىرىم قىلىناتتى. ئۆلكىنىڭ يىللىق كىرىمىدە باج كىرىمى 90% نى ئىگەللەيتتى. كىرىمنىڭ ئاساسىي تۈرلىرى كان مەھسۇلاتلىرى بېجى ۋە سودا - تىجارەت (چاي، شېكەر، سەرەڭگە، كېرسىن، ئاپتوموبىل) بېجى، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودا، ئۆلكە دائىرىسىدىكى كارخانىلارغا مەبلەغ قوشۇشتىن بولغان كىرىم، يەنە يەر بېجى، ئوت ئۈچى (چارۋىچىلىق) كىرىمى قاتارلىقلار. تامۇژنا بېجى مەسىلىسىدە ئىمپورت قىلىنغان ماللار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئېلان قىلغان باھاسى بويىچە ئېلىناتتى. ئېكسپورت ماللارنى يەرلىك ماللار شىركىتى، باج ئىدارىسى، مال دوگۋور قىلغان تىجارەتچىلەر، سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ بېكىتكەن باھاسىغا ئاساسلىناتتى. مىنگونىڭ

27 - يىلدىن بۇيان ئىمپورت ماللاردىن 7.5 پىرسەنت ئېكسپورت قىلىغان ماللاردىن 5 پىرسەنت باج ئېلىندى.

10 يىللىق مائارىپ تەرەققىياتىنىڭ سېلىشتۇرما جەدۋىلى

مەكتەپ	10 يىلنىڭ ئالدىدىكى سان: مەكتەپ	10 يىلنىڭ ئالدىدىكى سان: سىنىپ	10 يىلنىڭ ئالدىدىكى سان: ئوقۇغۇچى	10 يىلدىن بۇيانقى تەرەققىيات سانى: مەكتەپ	10 يىلدىن بۇيانقى تەرەققىيات سانى: سىنىپ	10 يىلدىن بۇيانقى تەرەققىيات سانى: ئوقۇغۇچى
هوكۇمەت مەكتىۋى	95	128	4132	580	2621	90333
ئۇيۇشما مەكتەپلىرى	0	0	0	1883	4083	108038
باللار باغچىسى	0	0	0	2	14	387
جەمى	95	128	4132	2465	6718	198758
باشلانغۇچ ئوتتۇرا	1	3	199	5	71	2117
تولۇق ئوتتۇرا	0	0	0	2	8	194
سىفەن	1	2	79	3	28	1108
مۇئەللىملەر كۇرسى	0	0	0	5	10	500
جەمى	2	5	278	15	117	3974
كەسپىي مەكتەپ	0	0	0	5	11	373
دارىلفۇنۇن	1	2	40	2	18	228

1934 - يىلدىن 1936 - يىلغىچە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئەۋەتىلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ مىللى تەركىۋى

مىللەتلەر / قارار ئايرىمىسى	خەنزۇ	ئۇيغۇر	قازاق، قىرغىز	موڭغۇل	خۇيزۇ	مانجۇ	شىبە، سولون	تاتار	جەمى سانى
1 - قارار	33	63	2	4	4				106
2 - قارار	26	54		4	8	2			94
3 - قارار	15	23	8	3	4		3	1	57
جەمى	24	140	10	11	16	2	3	1	257

نوپۇسنىڭ كۆپىيىش جەدۋىلى

يىللار	10 يىلنىڭ ئالدىدىكى سان	1942 - يىل	1943 - يىل	1944 - يىل
ئائىلە سانى	530915	843848	883423	900113
ئاشقان سان	—	302938	39575	16690
ئەرلەر نوپۇسى	1414228	1964609	2088620	2131610
ئاياللار نوپۇسى	1137513	1765442	1841259	1879721
جەمى	2551741	3730051	3929879	4011330
ئاشقان ئەرلەر سانى		550381	124011	42990
ئاياللار سانى		627929	75817	38461
جەمى		1178310	199828	81451

ئەسكەرتىش:

10 يىلنىڭ ئالدىدىكى سان ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ 1928 - يىلدىكى تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغان. سېلىشتۇرۇلسا ئۆيغۇن ياكى ئازراق كەم چىقىشى مۇمكىن. 1942 - يىلدىن كېيىنكى سانلار شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسىنىڭ تەكشۈرۈشىگە ئاساسلانغان.

شىنجاڭ چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى

(1943 - 1936)

لى گوچىڭ

(1) چېگرا ئىشلىرى باشقارمىسى (بيەنۋۇچۇ) قۇرۇلۇشتىن بالدۇرقى شىنجاڭ ئەھۋالى

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قۇرۇلغان ۋاقىت، شىڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقى بارا - بارا مۇقىملىققا قاراپ ماڭغان مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ. 1934 - يىلى شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇشنى يولغا قويدى ھەمدە 3 چوڭ سىياسەت ۋە 5 چوڭ سىياسەتنى تۈزۈپ چىقىپ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش، پارىخورلۇقنى يوقىتىش، تېچلىقتا بىللە تۇرۇش، شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئىبارەت 6 بۈيۈك سىياسەتنى تۈزۈپ سېستىمىلاشتۇردى. شۇ يىلى شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلۇپ، خې يۈيجىن بىرىنچى قېتىم مىشۇجاڭلىققا تە-

يىنىلەندى. ئۇنىڭدىن كېيىن ۋاڭ شۇچىڭ (كومپىنتىردىن ئەزاسى) 1938 - يىلى خۇاڭ مىڭفۇ (خۇاڭ خۇچىڭ يولداش) مىشۇجاڭ بولدى.

جاھانگىرلىككە قارشى ئۇيۇشما قۇرۇلغاندىن كېيىن جاھانگىرلىككە قارشى ئۇگىنىش كۇرسى ئېچىلدى، شۇ چاغدا شىڭ شىسەي كۇرس ئوقۇغۇچىلىرىغا 6 بۇيۇك سىياسەتنى ئاساس قىلغان «ھوكۇمەتنىڭ ھازىرقى مۇھىم ۋەزىپىلىرى» دەپ ئاتالغان بىر نىمىسىدىن دەرس ئوتتى. ئۇنىڭ مەزمۇنى: 1 - سەككىز ماددىلىق خىتاپنامە؛ 2 - توققۇز مۇھىم ۋەزىپىدىن ئىبارەت ئىدى. سەككىز چوڭ خىتاپنامىنىڭ مەزمۇنى توۋەندىكىچە:

(1) مىللەتلەر باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، (2) دىن ئەركىنلىكىنى ساقلاش، (3) يېزا - قىشلاقلارغا ياردەم بېرىش، (4) مالىيىنى تەرتىپكە سېلىش، (5) مەمۇرىيەت ئىشلىرىنى ساغلام يۇرگۇزۇش، (6) مائارىپنى كېڭەيتىش، (7) مۇختارىيەتنى يولغا قويۇش، (8) ئەدلىيىنى ياخشىلاش.

توققۇز مۇھىم ۋەزىپە ئانچە ئېسىمدە قالماپتۇ، ئومۇمەن شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ ئەبەدىي زېمىنى قىلىشنى كاپالەتلەندۇرۇش، ۋاڭ، گۇڭ، لاما، ئاخۇنلارنىڭ ھوقۇقى ۋە ئورنىغا كاپالەت بېرىش، مىللەتلەر ھوقۇقتا باراۋەر بولۇش ۋە باشقىلار......

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا ياردەم قىلغان بەش مىليون رۇبلى پۇلى بىلەن ئورۇمچىدىن ئىلىغا بارىدىغان تاشيول ياسىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سانائەت ماللىرى شىنجاڭغا ئۇزلۇكسىز توشۇلدى. كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى مەسلەن، چاي، شېكەر، رەخت، يىپ - يىڭنە ۋە سەرەڭگە قاتارلىقلار. شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادى پەيدىن - پەي ئەسلىگە كەلدى ۋە گۇللەندى. يېزا ئىگىلىك راۋاجلاندى. بازارلاردا مال باھالىرى مۇقىملاشتى. ئىجتىمائى تەرتىپ نورماللىشىشقا يۇزلەندى.

ماجۇڭيىڭ شىنجاڭغا ھوكۇمرانلىق قىلىش ئۇچۇن 1933 - يىلى گەنسۇدىن چىقىپ قۇمۇل ۋە گۇچۇڭغىچە كەلدى، ھەتتا ئورۇمچىنى قامال قىلدى. ئۇ چاغدا شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قوراللىق ياردىمىگە ئىگە بولالىغاچقا، ماجۇڭيىڭ مەغلۇپ بولۇپ سوۋېتكە كەتتى. پەقەت ماخۇشەنلا قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن خوتەندە قالدى. سوھبەت ئارقىلىق ماخۇشەن كورۇنۇشتە شىڭ شىسەينىڭ رەھبەرلىكىگە بويسۇنغان بولسىمۇ، 1937 - يىلىغا كەلگەندە شىڭ شىسەيگە قارشى ھۇجۇم قوزغىدى. شۇ يىلى كۇزدە ماخۇشەن پۇتۇنلەي يوقىتىلدى. شۇندىن تارتىپ شىنجاڭدا ھەقىقى بىرلىك ئىشقا ئاشتى.

1934 - يىلى شىنجاڭ ۋەزىيىتى ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىملاشتى. 1 - ئاۋغۇستنى شىنجاڭنىڭ تېچ بىرلىككە كەلگەن خاتىرە كۇنى، شۇنىڭدەك شىنجاڭدا جاھانگىرلىككە قارشى ئارمىيە قۇرۇلغانلىقىنىڭ خاتىرە كۇنى قىلىپ بەلگىلىدى. شۇ يىلى شىنجاڭ قوشۇنلىرى تەرتىپكە سېلىنىپ قايتا تەشكىللەندى. 1933 - يىلى شەرقىي شىمالدىن شىنجاڭغا كەلگەن ئەسكەرلەر بىر تۇەن قىلىپ تەرتىپكە سېلىنىپ تۇەنجاڭلىقتا سۇن چىڭلىڭ تەيىنلەندى ۋە تۇرپان ناھىيىسىگە ئورۇنلاشتى. جىلىن بىردىگا-

دىسى بىر تۇەن قىلىنىپ تۇەنجاڭلىققا جاڭ فېڭيى تەيىنلىنىپ پىچاندا ئورۇنلاشتى. ئۈرۈمچىدە مۇنتىزىم قوشۇنلاردىن مۇھاپىزەتچى پولكقا شىڭ شىچى (شىڭ شىسەينىڭ 4 -ئىنىسى) پولكوۋنىك بولغان ئىدى. شەھەر مۇداپىئە باتالىيونىنىڭ يىڭجاڭى چىڭ دۈشەن، جاۋداۋ تۇەنىنىڭ تۇەنجاڭى ليۇ جېڭچىڭ ئىدى. جاۋداۋتۇەنىنىڭ تۈزۈلۈشى بىر قەدەر مۇكەممەل بولۇپ 3 پىيادە ئەسكەر باتالىيونى، بىر ئاتلىق ئەسكەر روتىسى ۋە زەمبىرەك قىسىملىرىدىن تەشكىللەنگەن ئىدى. زەمبىرەك قىسمىدا 3 جۇڭدۇي بولۇپ 6 تاغ توپى، 3 دالا توپى، بىرونىۋىك ئەترىتى، ساپيورلار ئەترىتى ۋە خەۋەرلىشىش ئەترىتى بار ئىدى.

1934 - يىلى شىنجاڭدا ھەربىي مەكتەپ رەسمىي قۇرۇلدى. مەكتەپتە پىيادە ئاتلىق ۋە توپچى ئەسكەرلەر دەپ 3 قىسىمغا بۆلۈندى. شۇ چاغدا ئوقۇتقۇچىلىقنى شەرقىي شىمالدىن كەلگەن قوشۇنلارنىڭ جياڭلىڭلىرى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئىدى. شۇ يىلى كۈزدە ھەربىي مەكتەپكە ئۈچىنچى ئىنتېرناتسونال ئەۋەتكەنلەردىن گېنېرال مايور دەرىجىلىك باش جاۋگۈەنىدىن بىر كىشى، پىيادە ئەسكەر جاۋگۈەنىدىن ئىككى كىشى، ئاتلىق ئەسكەر جاۋگۈەنى ئىككى كىشى، توپچى ئەسكەرلەر جاۋگۈەنى بىر كىشى كەلگەن ئىدى.

سىياسىي ئىقتىسات، جەمئىيەت تەرەققىيات تارىخى، مىللىي مەسىلە، ئېقىم مەسىلىلىرى تەتقىقاتى قاتارلىق سىياسىي دەرسلەر ئوقۇلاتتى، بۇ دەرسلەرنى بىر قانچە ئىلغار زاتلار ئۆتەتتى.

1936 - يىلى كۈزدە شىنجاڭ ھەربىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇش پۈتتۈرگەندە ئۇلاردىن بىرمۇنچە ئوقۇغۇچىلارنى چېگرا مۇداپىئە خىزمىتىگە تاللىدى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ھەربىي، سىياسىي بىلىمنى چوڭقۇر ئۆگىنىش، كۇرسى ”شىڭ زوبەن“ گە كىرىپ ئوقىدى، كۇرسنى تۈگەتكەندىن كېيىن، قوشۇنلارنىڭ سىياسىي كومىسارلىق خىزمىتىگە تەيىنلەندى، بىر قىسمى دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ ھەر قايسى باشقارمىسىدىكى خىزمەتلەرگە قويۇلدى، بىر قىسمى ھەربىي مەكتەپتە قالدۇرۇلۇپ شۇبە ئەترەت باشلىقى قاتارلىق خىزمەتلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، كۆپ قىسمى قوشۇنلاردا خىزمەت قىلىشقا ئەۋەتىلدى.

دۇبەن مەھكىمىسىدە سوۋېتلىك بىر جۇنجاڭ (گېنېرال لېيتېنانت) دەرىجىلىك مۇشاۋىر بار ئىدى. ئەڭ ئاخىرقى مۇشاۋىرنىڭ ئېتى لاتوف ئىدى. مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسى، ئۆلكە مۇداپىئە باشقارمىسى، سىياسىي تەلىم - تەربىيە باشقارمىسى، قاتناش باشقارمىسى، تەمىنات باشقارمىسى ۋە قۇرۇلۇش باشقارمىسى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە ھەربىي ئوقۇتقۇچىلار بار ئىدى.

(2) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە خادىملىرىنىڭ سەپلىنىش ئەھۋالى

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى 1936 - يىلى كۈزدە قۇرۇلدى. دەسلەپتە ئۇ، مەخپىي باشقارما دەپ ئاتالغان ئىدى. كېيىن چېگرا ئىشلار باشقارمىسى (بيەنۋۇچۇ) دەپ ئاتالدى.

1 - سوۋېت جاۋگوەنلىرىنىڭ ئەھۋالى

3 - ئىنتېرناتسونال شىنجاڭدا تۇرۇش ئۇچۇن 7 كىشىدىن تەركىپ تاپقان بىر ھەربى ئاخبارات گورۇپپىسى ئەۋەتكەن ئىدى. شاۋجياڭ دەرىجىلىك باش جاۋگوەن ما لەنچىڭ چېگرا ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ تەشكىلىي رەھبەرلىكىگە مەسئۇل بولۇپ ما ئاۋىن چۇجاڭ بىلەن بىر ئىشخانىدا ئىشلەيتتى. شاڭشياۋ (پولكوۋنىك) ئورۇن-باسار باش جاۋگوەن ۋىنكوف ئاخباراتچى خادىملارنى تەربىيلەش ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىدى. جۇڭشياۋ (پودپولكوۋنىك) ئوقۇتقۇچى لاۋلوك ئاخبارات تورى قۇرۇش، ئاخباراتچىلارنى ئەۋەتىش، ئولكىمىزدىكى ئىش باشقۇرۇش ئورۇنلىرى بىلەن مەملىكەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا ئاخبارات پونكىتلىرىنى قۇرۇشقا مەسئۇل ئىدى. 1- بولۇمگە باۋشوخوەي باشلىق بولدى. 2 - بولۇمگە جۇڭشياۋ ئوقۇتقۇچى مىدالوف باشلىق ئىدى. ئۇ خەنزۇچە تىل ۋە يېزىقنى بىلەتتى، ئۇ يازاتتى، لېكىن سوزلىمەيتتى. ئاخباراتنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش، ئايلىق ئاخباراتنى تەھرىرلەش ۋە تەرجىمە ئىشلىرىغا تولۇق مەسئۇل بولۇپ ھەركۈنى تاپشۇرۇۋېلىنغان ئاخباراتلارنى رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ موسكۋاغا يوللايتتى.

مايور جاۋگوەن زانگىن، ئاخباراتچىلارغا رەسىم تارتىش تېخنىكىسى بىلەن ھوججەتلەرنى قاندااق چوڭلىتىش ۋە قاندااق كىچىكلىتىش تېخنىكىلىرىنى ئوگىتىشكە مەسئۇل بولۇپ 2 - بولۇمگە قاراشلىق ئىدى.

باش رادىيو ئىستانسىسىغا جۇڭشياۋجاۋگوەن ۋارناكوف مەسئۇل بولۇپ رەھبەرلىك قىلاتتى. جۇڭشياۋجاۋگوەن مانىكوف رادىستلارنى (رادىيو خادىملىرىنى) تەربىيلەشكە مەسئۇل بولۇپ، باش رادىيو ئىستانسىسىدا ئىشلەيتتى. (بىز رادىيو ئىستانسىسىنىڭ ئاخباراتچىلىرى بىلەن مەخپى ئىش خادىملىرىنى تېلېگراف خادىملىرى دەپلا ئاتايتتۇق).

2 - چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرىنىڭ ئەھۋالى

چۇجاڭلىقنى شىڭشىسەينىڭ ئوزى قوشۇمچە ئوتىدى.

1 - ما ئاۋىن چۇجاڭ چىڭ پېيسىڭ كەسپىي ئىشلارنى باشقۇراتتى. بۇ ئادەم شۇ چاغدا كومپىنتىرىن ئەزاسى دەپ تونۇلغان (ئۇنىڭ بىلەن بىللە كەلگەنلەردىن شىنجاڭ جاھانگىرلىككە قارشى ئويۇشمىنىڭ باش كاتىپلىقىغا تەيىنلەنگەن ۋاڭ شۇچىڭ، شىنجاڭ گېزىتىنىڭ باشلىقى بولغان ۋاڭ باۋچەن، قاتناش باشقارمىسىنىڭ چۇجاڭلىقىغا تەيىنلەنگەن لۇەن باۋتىڭ قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى بىرلا ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن كومپىنتىرىن ئەزالىرى ئىدى).

2- ما ئاۋىن چۇجاڭ ۋۇزوجۇن مەمۇرىيەت ئىشلىرىنى باشقۇردى. ئۇ شەرقىي شىمال ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارمىيىنىڭ خېلۇڭجياڭ بىرىگادىسى بىلەن بىللە كەلگەن ياش ئوقۇغۇچى ئىدى.

1 - بولۇم باشلىقى: باۋشوخوەي

2 - بولۇم باشلىقى: گاۋبىڭدۇ

مەخپى تېلېگراف ئىشخانىسىدا: گەي پېيبىڭ

مالىيە ئىشخانىسىدا: لۇي يۇڭشياڭ

باش دىيەنتەيىنىڭ جۇرىنى شۇي زودى، جاڭ × × (چىڭ پىيسىڭنىڭ ئايىلى)

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قارمىقىدا 6 شۆبە قۇرۇلغان، ئۇلار:

قۇمۇل شۆبىسى: مۇدىرى دۇجياتيەن
شىڭشىڭشيا شۆبىسى: مۇدىرى ۋاڭ شياۋدىيەن
ئېرلىزىخې شۆبىسى: مۇدىرى لى باۋخۇا
خوتەن شۆبىسى: مۇدىرى جۇۋدىڭې
تاشقورغان شۆبىسى: مۇدىرى گوجۇيرۇي
چاقىلىق شۆبىسى: مۇدىرى لى باۋخۇا

سۇيىيۇەن - شىنجاڭ شىركىتىنىڭ قۇمۇل جىڭلىسى جى تۇڭدىيەن (ئەمىلىيەتتە چېگرا ئىشلار باشقارمىسىغا تەۋە مەخپى ئورگان).

يۇقۇرقى 6 شۆبىنىڭ ھەممىسىدە بىردىن رادىيو ئاپارات (دىيەنتەي) بولۇپ، بىەنۇچۇنىڭ باش رادىيو ئىستانسىسى بىلەن بىۋاستە ئالاقىلىشاتتى.

3 - چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خىزمەتچىلىرىنىڭ مەنبەئى

(1) 3 - ئىنتېرناتسىونال ئەۋەتكەن سوۋېت جاۋگۇەنلىرى، (2) شىنجاڭ ھەربى مەكتىۋىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار، (3) جۇڭگو گوڭچەنداڭ ئەزالىرى، (4) سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلار، (5) پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ تېلېگراف ئالغۇچى، تارقاتقۇچى خادىملىرى، (6) مەدەنى كادىرلار كۇرسىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى ۋە باشقىلار.

4 - باندىت شىڭ شىسەيىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرىنىڭ ئەھۋالى:

1941 - يىلى ياز پەسلىدە باندىت شىڭ شىسەي، چىڭ پىيسىڭ، ۋۇزوجۇن باشچىلىغىدىكى "قوزغىلاڭ كۆتىرىش ئەنزىسى" دىگەن بىرنىمىنى ئويدۇرۇپ چىقىرىپ، ئالدى بىلەن چىڭ پىيسىڭنى سوۋېتكە قايتۇرۇۋەتتى. ئاڭلىشىمچە چىڭ پىيسىڭ ۋەتىنىمىزگە قايتىپ لەنجۇغا كېلىپ چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ لەنجۇدىكى مەخپى سودا دۇكىنى "گاۋجى شاڭخاڭ"نىڭ جىڭلىسى يۇي مىڭجۇنىڭ ھىمايىسىدە چۇڭچىڭغا بارغان، چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرىدىن جياۋۋىنرۇ، جاڭ چېڭرۇ، لى ۋىنجي ۋە كاڭ شىڭ قاتارلىق 4 كىشىدىن باشقىلىرى ۋۇزوجۇن بىلەن بىر قاتاردا قولغا ئېلىنىپ تۈرمىگە تاشلاندى. ئەڭ ئاخىرىدا بەختكە يارىشا ۋاڭ بىڭدۇ بىلەن ۋاڭ شياۋدىيەن ئىككىسى ئامان قالدى. قالغان 18 كىشىنىڭ ھەممىسى تۈرمىدە زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھوكۇمرانلىق قىلغان رايونلاردا خىزمەت قىلغان خادىملارنىمۇ قايتۇرۇپ كېلىپ تۈرمىگە تاشلىدى. شۇ چاغدا باشقارمىنىڭ ھەر بىر بولۇمىدە پەقەت بىردىنلا خىزمەتچى قالدى. باش رادىيو ئىستانسىسىنىڭ جۇرىنى شۇي زودى (سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇغان) مۇ قولغا ئېلىنىپ تۈرمىدە ئولتۇرۇلدى.

5 - 1941 - يىلى چېگرا ئىشلار باشقارمىسى خادىملىرىنىڭ تولۇقلىنىش ئەھۋالى:

مۇئاۋىن چۇجاڭ شىڭ شىجى (باندىت شىڭ شىسەيىنىڭ 5 - ئىنى-

سى) يۆتكەپ كېتىلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىغا جاڭ ۋېنشۇەن تەيىنلەندى. ئاندىن كېيىن لى دۇڭخا تەيىنلەندى. لى گوچېڭ 1942 - يىلى قىش پەسلىدىن تارتىپ، تا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئېلىپ تاشلانغانغا قەدەر مۇۋەققەت مۇئاۋىن جۇجاڭ بولۇپ ئىشلىدى.

1941 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا باش رادىيو ئىستانسىسى تېلېگراف تېخنىكلىرى يېتىشتۈرۈشنى كۆزدە تۇتۇپ، جەمئى 11 كىشىگە بىر قارار كۇرس ئاچتى. كۇرسنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئۇلارنى چۆچەك، چىڭخەي، شىزاڭ، ھىندىستان ۋە ئافغانىستان قاتارلىق ئورۇنلاردىكى بەنسىچۇلارنىڭ دىيەنتەيلىرىدە ئىشلىتىش پىلانلاندى. كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى 3 ئۇيغۇر، 8 خەنزۇ بولۇپ جەمئى 11 كىشى مەدەنى كادىرلار كۇرسى بىلەن يۇقۇرى ئوتتۇرا مەكتەپلەردىن تاللىۋېلىنغان ئىدى.

6 - 1942 - يىلدىن كېيىن، چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ تەشكىلى ۋە خادىملىرىدا ئاساسىي جەھەتتىن ئانچە ئۆزگىرىش بولمىدى. تەشكىلمۇ كېڭەيتىلمىدى. ھەر بىر بۆلۈم ۋە شۆبە باشقارما مەسئۇللىرىنىڭ ئەھۋاللىرى مۇنداق:

مۇۋەققەت باشقارما باشلىقى لى گوچېڭ، 1 - بۆلۈم (تەشكىلات) نىڭ باشلىقى جياۋۋېنرۇ، 2 - بۆلۈم (ئاخبارات) نىڭ لى گوچېڭ، 3 - بۆلۈم (مەخپىي تېلېگرام) نىڭ جۇفېڭتەي، (جۇڭگو گۇڭچەنداڭ ئەزاسى) 4 - بۆلۈم (مالىيە ئىشلىرى) نىڭ مۇۋەققەت باشلىقى جاڭ گودۇڭ، قۇمۇل شۆبىسىنىڭ مۇدىرى ۋەن يۈلىن، (جۇڭگو گۇڭچەنداڭ ئەزاسى) ئۇنىڭغا بىر دىيەنتەي بېرىلگەن،

چارقىلىق شۆبىسىنىڭ مۇدىرى لى باۋخۇا، ئۇنىڭغا بىر دىيەنتەي بېرىلگەن، خوتەن شۆبىسىنىڭ مۇدىرى لى ۋېنجى، ئۇنىڭغا بىر دىيەنتەي بېرىلگەن، تاشقورغان شۆبىسىنىڭ مۇدىرى كاڭ شىڭ، ئۇنىڭغا بىر دىيەنتەي بېرىلگەن، ئېرلىزىخې مەسلىھەتچىلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىشىدىغان شۆبىسىنىڭ مۇدىرى شى يەنچېڭ، ئۇنىڭغا بىر دىيەنتەي بېرىلگەن، لەنجۇ يەرلىك ماللار شىركىتىنىڭ مۇدىرى گاۋبىڭدۇ قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، شۈيخۇافېڭ دىيەنتەينى ساقلاپ قالدى. لەنجۇ گاۋجى شاڭخاڭ مۇدىرى يۈي مىڭجۇ، (جۇڭگو گۇڭچەنداڭ ئەزاسى) باشقارما ئەمەلدىن قالغاندىن كېيىن ئۇ قايتىپ كەلمىدى. ئۇۋۇبى ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى جۇشىيۇەن، جاڭيې ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى لىن دې، (جۇڭگو گۇڭچەنداڭ ئەزاسى) لار ئۇ يەرلەردىكى ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان چاغدا قايتىپ كەلمىدى. جيۇچۇەن ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى زېڭ شياۋلۇ بىر رادىيو ئىستانسىسىنى قوغداپ قالغان، جيۇچۇەن ئاخبارات ئورنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاخباراتچى روفېڭلۇ قايتىپ كەلمىدى، چىڭخەي ئۆلكىسى شىنىڭ ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى جاۋ سۇڭشەن سودا فىرمىسىنىڭ ھىمايىسىدە ئۆزىنى ساقلاپ قالغان. نىڭشيا ئۆلكىسى يىنچۇەن ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ۋۇ لاۋجۇڭ شۇ يەردىكى شۆبە ئورۇن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن قايتىپ كەلمىدى. ھىندىستان ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى جۇگوجۇۋ، مەزكۇر شۆبە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كې-

يىن قايتىپ كەلمىدى. ئافغانىستان ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى يىۋىنىك ئىدى. يۇقۇرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى مەسئۇل كىشىلەرنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئادەتتىكى خىزمەتچىلەر بۇنىڭغا كىرگۈزۈلمىدى.

(3) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خاراكتېرى ۋە تەشكىلىي مۇناسىۋىتى

1 - خاراكتېرى: چېگرا ئىشلار باشقارمىسى 3 - ئىنتېرناتسىونال (ستالىن ۋاقتىدا) ئاخبارات ئىدارىسىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ھەربى ئاخبارات ئورگىنى بولۇپ، ئۇنىڭ خىزمەت ئوبيېكتى مۇنداق: مەملىكەت ئىچىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھوكۇمرانلىق قىلىپ تۇرغان رايونلار ئىچىدىكى گەنسۇ، چىڭخەي، نىڭشيا ۋە شىزاڭ قاتارلىق جايلاردىكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى، كوممۇنىزىمغا قارشى ئاخباراتلارنى توپلاش، جايلاردىكى فېئودال سىنىپلارنىڭ ئەمگەكچى خەلقنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش، ئېزىش ئەھۋاللىرىنى ھەربى، سىياسى، ئىقتىسادى، سانائەت - قاتناش، مەدەنى - مائارىپ قاتارلىقلاردا نىمە بولسا شۇنى، بولۇپمۇ يەرلىك ھەربى ۋە مەمۇرى ئەمەلدارلارنىڭ كېلىپ چىقىشى، ئوتمۇشى، خاراكتېرى، ھەۋىسى ۋە قوشۇنلارنىڭ تۈزۈلۈشى، قوراللىنىش ئەھۋاللىرى قاتارلىق ئاخباراتلىرىنى توپلاش. دولەت سىرتىدا بولسا: ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ ھىندىستان (بىزنىڭ ئاخباراتچىلىرىمىز يېڭى دېھلى، بومباي، جاكارتا ۋە كەشمىر قا-

تارلىق يەرلەرگە ئىچكىرىلەپ كىرگەن) ئافغانىستان (كانجۇت، كابولغا كىرگەن)لاردا يۇرگۇزۇۋاتقان مۇستەملىكىچىلىك ھوكۇمرانلىقىغا دائىر ئاخباراتلارنى توپلاشتىن ئىبارەت.

2 - خىراجەت: چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خىراجىتى دەسلەپتە مالىيە ئىشلىرى بولۇمى يىللىق بيۇدجېت تۈزۈپ، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى سېلىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ مالىيە بولۇمىگە ئاجرىتىپ بېرەتتى. كېيىن جۇتىڭجاڭ (ئىنقىلاۋى قۇربان ماۋزېمىن) مالىيە ئازىرى بولغان چاغلاردا، يىللىق مالىيە خىراجەت پىلانىنى جۇتىڭجاڭغا يوللاپ تەستىقلىتاتتى. جۇتىڭجاڭ پىلاندىكى سانلارنى خاتىرە دەپتىرىگە يېزىۋالاتتى ۋە ھەر ئايدا ئاجرىتىپ بېرەتتى. چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مالىيە پىلانىنى جۇتىڭجاڭدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى.

باش رادىيو ئىستانسىسىغا لازىملىق خەۋەرلىشىش ئاپپاراتى ۋە ئۇسكۇنىلەر پۇتۇنلەي موسكۋادىن بىۋاستە كەلتۇرۇلەتتى. باش رادىيو ئىستانسىسى ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن يۇقۇرى ئىقتىدارغا ئىگە ھەم سوزلىشىش، ھەم تېلېگرام بېرىشتە تەڭ ئىشلىتىدىغان خەۋەرلىشىش ئاپپاراتلىرىنى ئىشلىتەتتى. كامانىدىروپكىغا چىققان ئاخباراتچىلار ئېلىپ يۈرىدىغان كىچىك تىپتىكى ئاپپاراتلار كوپىنچە گېرمانىيىدە ئىشلەنگەن، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەنلىرىمۇ بار ئىدى. بۇزۇلسا ياكى سۇنسا ئۇنى موسكۋاغا قايتۇرۇۋېتىپ دەرھال يېڭىسىغا ئالماشتۇرۇپ كېلەتتى. دىمەك بىر ھەپتە ئىچىدە يېڭى زاپچاسلار يېتىپ كې-

لەتتى، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى سوۋېت خادىملىرى كونسۇلخانا ئارقىلىق ئورۇنلايتتى.

3 - تەرتىپ: باشقارما خىزمەتچىلىرىگە ھەربىي ئۇنۋان بويىچە تەمىنات بېرەتتى. بولۇم باشلىقى دەرىجىلىك خادىملار خىزمەتكە كىرىشتە، ئالدى بىلەن شاۋجياڭ (گېنېرال مايور) باش جاۋگۇەنىڭ نازارەتچىلىكى ئاستىدا قاتتىق رەسمىيەت ئۆتەپ جەدۋەل تولدۇرۇپ ئىمزا قوياتتى. ئۇنىڭ مەزمۇنلىرى مۇنداق:

(1) مەن ئىنتېرناتسونال ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمىتىگە قاتناشتىم، بارلىق تەرتىپ - ئىنتىزاملارغا قاتتىق رىئايە قىلىمەن. ئەگەر خەلقارا كوممۇنىزىم ئاخبارات گۇرۇپپىسىنىڭ ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلسام، تەكشۈرۈپ ھۆكۈم قىلىشقا لايىقمەن؛

(2) مەخپىيەتلىكنى ئاتا - ئانا ۋە خوتۇن - بالىلىرىمغىمۇ ئېيتمايمەن؛

(3) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىدا خىزمەت قىلغانلارنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك رۇخسەت سورىشىنى تەستىقلىماسلىق، ھەممىسى يۇقۇرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنۇش.

سىياسى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خىزمىتىدە سىر ساقلاش خاراكتېرى كۈچلۈك. شۇڭا ئىنتىزام بەك چىڭ ئىدى. خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشخانىغا كىرىپ ئارىلاپ يۈرۈشىگە يول قويۇلمايتتى. ئۆزئارا خىزمەت مەسىلىلىرىنى سۆزلەشكە رۇخسەت

قىلىنمايتتى. شۇنىڭدەك سىرتتىكى خادىملار بىلەن يالغۇز ئۇچراشماسلىققا ئوخشاش قائىدىلەر كۆپرەك ئىدى.

(4) چېگرا ئىشلار خادىملىرىغا بېرىلىدىغان تەلىم - تەربىيە

(1) ئادەتتىكى خىزمەتچى خادىملارنى تەربىيىلەش، ئىش ۋاقتىدا يىغىپ دەرس بېرەتتى. ۋاقتى 3 ھەپتىدىن 5 ھەپتىگىچە. باش رادىيو ئىستانسىسىنىڭ خىزمەتچى خادىملىرىغا ھەر كۈنى 2 جاۋگۇەن ئايرىم تېخنىكا دەرسى ئۆتەتتى.

(2) يەۋقۇلئاددە خىزمەت خادىملىرىنى تەربىيىلەش ئىشى ئالاھىدە تەلىم بېرىش ئۇسۇلى بويىچە ئېلىپ بېرىلاتتى. ئورنى مەخپىي بولاتتى. باش جاۋگۇەن ۋە ئۇنىڭ ئورۇنباسارى دەرس ئۆتەتتى. تەلىم ئالغۇچىلار ھەر قانداق ئادەم بىلەن (ئاتا - ئانا، خوتۇن - بالىلىرى بىلەن) كۆرۈشۈشكە يول قويۇلمايتتى. ئۆتۈلىدىغان دەرس ئادەتتىكى خىزمەتچى خادىملارغا ئۆتۈلىدىغان دەرسكە ئوخشاشلىقىنى ھېساپقا ئالمىغاندا، يەنە جايلارنىڭ ئۆرپ - ئادەت ۋە تۇرمۇش قاتارلىقلىرىغا ئاساسەن چېنىقتۇراتتى. مەسىلەن، كۆپ ھاراق ئىچسىمۇ مەس بولماسلىق، ۋەزىپىنى ئورۇنلاشقا تېگىشلىك ئالاھىدە ئىقتىدارنى پىششىق ئۆگىنىش، رەسىمگە تارتىش، كىچىكلىتىش، ماشىنا ھەيدەش، سۇ ئۈزۈش ۋە باشقىلار.

بۇلاردىن باشقا يەنە بېرىلىدىغان ئاخباراتنى قانداق يېپىق سۆزلەر بىلەن يەتكۈزۈش ئۇسۇللىرى قاتارلىقلار ھەمدە

ئاخباراتنى ئاسراش، ساقلاش. كېرەكسىز نەرسىلەرنى ئۆز ۋاق-
تىدا كويدۇرۇپ ئىز يوقىتىش، خەۋپ - خەتەرگە دۇچكەلگەندە
يېزىلغان ئاخباراتنى يەپ يۇتۇۋېتىش قاتارلىق تەدبىرلەر ۋە
يېپىق سوزگە ئالاھىدە ئېھتىيات قىلىش، ئەگەر ئېھتىياتسىزلىقتىن
قولغا ئېلىنىپ تۇرمىگە تاشلانغان ۋە سوراق ئۈستىدە قاتتىق
تەن جازاسىغا ئۇچرىغان ۋاقىتتا ئولۇم ھالىتىگە كەلسىمۇ ئۆز
سۈپىتىنى پاش قىلماسلىق، ئىقرار قىلماستىن قارشى تەرەپنى
ھوكۇم قىلىشقا ئىلاجسىز قالدۇرۇش توغرىسىدا تەلىم بېرەتتى.

دېيەنتەي خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈشتە، يۇقۇرىدىكى مەز-
مۇنلارغا ئوخشاش بولغاندىن تاشقىرى يەنە ئەڭ مۇھىمى ئۆز-
لىرى ئىشلىتىدىغان ئاپاراتلارنى پىششىق بىلىش، چۇۋۇش،
قۇرۇش، ياساش ۋە يوشۇرۇش، جىددى ئەھۋال ئاستىدا نەچچە
مىنۇت ئىچىدە ئاپاراتنى يوشۇرۇپ بولۇش، تېلېگرام ئېلىش،
بېرىشنىڭ يۇقۇرى سۈرئەتلىك ئىقتىدارى، دۈشمەننىڭ
رازۋېتكا ئىستانسىلىرىنىڭ ئىز قوغلىشىدىن
يوشۇرۇش، خەۋەرنىڭ قىسقارتىلغان سوزلىرىنى يادلىۋېلىش،
رادىيو سىگنالى دولقۇن ئۇزۇنلۇغىنىڭ ئوزگىرىشىگە قاراپ ئىشـ
لىتىش ئۇسۇلى ۋە باشقىلار.

(5) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خەۋەر-لىشىش ئۇسۇلى

مەزكۇر باشقارما ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ تەشكىلىي مۇ-
ناسىۋىتى بىر قەدەر مۇكەممەل، سىستېمىلىق ئىدى. ئاخباراتچى

خادىملار يەتكۈزگەن ماتېرىياللارنىڭ ھەممىسى مۇناسىۋەتلىك
جايلارغا توپلىنىپ ئاندىن شۇ جايدىكى دېيەنتەي ئارقىلىق
ئۈرۈمچى بىلەن مۇناسىۋەت قىلاتتى. شىنجاڭ دائىرىسىدىكى
شۆبە ئورۇنلار كوپىنچە كۈندۈزلىرى ئالاقىلىشاتتى. دۈشمەن
ئىشغال قىلغان رايونلاردا يوشۇرۇنغان دېيەنتەيلەر تۈن كېچىدە
ئالاقە باغلايتتى. ھىندىستان، ئافغانىستان
ئىككى مەملىكەتنىڭ ماتېرىياللىرى قاتناپ تۇرغۇچىلار
ئارقىلىق خوتەن، تاشقورغانغا يەتكۈزۈلۈپ، ئاندىن تېلېگرام
ئارقىلىق ئۈرۈمچىدىكى باش رادىيو ئىستانسىسىغا كېلەتتى.

تاپشۇرۇۋېلىنغان ئاخبارات ماتېرىياللىرىنى بىر تەرەپ
قىلىشتا قارا قەغەز بىلەن 3 نۇسخا يېزىلىپ، بىرسى شىڭشى-
سەيگە، بىرسى باش جاۋگۇەن بىلەن ئورۇنباسار باشلىققا، يەنە
بىرسى مۇناسىۋەتلىك بولۇمگە ئەۋەتىلەتتى. مەسىلەن، ئاخبارات
2 - بولۇمگە يەتكۈزۈلگەن ھامان، ئۇنى رۇسچىغا تەرجىمە قى-
لىپ، ئۈرۈمچى باش كونسۇلخانىدىكى دېيەنتەي ئارقىلىق موس-
كۋاغا يوللايتتى.

يەنە بەزى ئاخباراتلار رەسىمگە ئېلىنىپ ياكى يېپىق
ئىبارىلەر بىلەن ھەمدە خىمىيىۋى ئۇسۇل بىلەن يېزىلىپ پوچتا
ئايروپىلانى ئارقىلىق مەخپى نۇقتىلارغا يەتكۈزۈلەتتى.

(6) باشقارما خادىملىرىنى ئەۋەتىش ۋە ئۇلارنى قوغداش

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئۆز خادىملىرىنى ئاساسەن
سودىگەر شەكلى ياكى قانۇنلاشقان باشقا شەكىللەر ئارقىلىق

ئەۋەتەتتى. مەسىلەن، ھوكۇمەت تەرەپ ۋەكىلى، سودا ئورگىنى قاتارلىقلاردىن پايدىلىناتتى.

1 - ئاشكارا قانۇنىي ئورگانلاردىن پايدىلىنىش. چېگرا ئىشلار باشقارمىسى لەنجۇدا قۇرغان «تۇسەنگۇڭسى»نىڭ يەرلىك مال تىجارىتىدىن ئىبارەت قانۇنىي تەشكىلىي ئورگاندىن پايدىلىنىپ پۈتۈن خىزمەتچى خادىملىرى بىلەن دېيەنتەيلەرنى قوغدايتتى. شۇنىڭدەك چەت بىلەن بولغان ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتىن پايدىلىنىپ، گومىنداڭنىڭ ھەر تەرەپلىمىلىك ئاخباراتلىرىنى توپلايتتى.

2 - مەخپىي سودا فىرمىلىرىدىن پايدىلىنىش. «لەنجۇدىكى گاۋجى شاڭخاڭ»نىڭ مۇدىرى يۈي مىڭجۇ — چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ لەنجۇدا تۇرۇشلۇق ئاخبارات خادىمى (ئاڭلىشىمىزچە ئۇ 8 - ئارمىيە ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ لەنجۇدا تۇرۇشلۇق يەر ئاستى تەشكىلىنىڭ مەسئۇلى ئىكەن) بولۇپ ئاخبارات خىزمىتىنى ئالاھىدە كۆزگە كورۈنەرلىك ئىشلىگەن. ئاخبارات تورىنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قورچاق 8 - ئۇرۇش رايونىنىڭ سىلىڭ جاڭگۇەنى جۇشياۋلياڭنىڭ ئىچكى قىسمىغىچە كېڭەيتكەن. ئۇنىڭ كۆپلىگەن ئاخباراتلىرى سوۋېت ئىتتىپاقى ئايروپىلانلىرى ئارقىلىق شەھىرىمىزگە يەتكۈزۈلەتتى.

3 - سۈيىيۈەن - شىنجاڭ ئاپتو - ترانسپورت شىركىتىنىڭ مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ ھىمايىچىسى قىلىۋالغان. بۇ شىركەت شەخسلەرنىڭ پاي قوشۇشى بىلەن قۇرۇلغان بولسىمۇ، شۇ چاغدا قۇمۇلدىكى سۈيىيۈەن - شىنجاڭ

شىركىتىنىڭ مۇدىرى جى تۇڭدىيەننى چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى. ئېرلىزدىكى مەسلىھەتچىلەرنىڭ ئالاقە باغلاش ئورنى بىلەن گۇڭپۇچۇەن دىگەن يەرلەرنىڭ ھەممىسىدىلا چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خادىملىرى بار ئىدى. شۇڭا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئەۋەتكەن خادىملار نىڭشيانىڭ يىڭچۈەن، دۇڭيۈەن قاتارلىق جايلىرىغا بېرىپ - كېلىشتە بۇ قاتناش يولىغا تايىنىپ قىيىنچىلىق كورمەيتتى.

4 - ئۆز يېرىدە تەسىرگە ئىگە سودا فىرمىلىرىدىن پايدىلىنىش. مەسىلەن: چېگرا ئىشلار باشقارمىسى جيۇچۈەن، شىنىڭ قاتارلىق جايلاردىكى سودا فىرمىلىرىدىن پايدىلىناتتى، شۇنىڭدەك جيۇچۈەن خۇاخەيزىدىكى بىر باينىڭ ئۈرۈمچىدە ئاچقان «شىڭلۇڭخاۋ» ناملىق مەخپىي دۇكىنى ئاخباراتلارنى تاپشۇرۇۋېلىش، يوللاش خىزمىتىنى بېجىرەتتى.

5 - يەرلىك ھوكۇمەت تەرەپنىڭ ئالاھىدە ئورنىغا ئىگە خادىملىرىدىن پايدىلىنىش ۋە ئۇلارنى تارتىش. مەسىلەن: «جۇشياۋلياڭنىڭ كۈيوغلى» جيۇچۈەندىكى چاڭ شياڭتىڭ قاتارلىقلار ئاخبارات توپلاش ۋە قوغداش خىزمەتلىرىنى قىلاتتى.

(7) چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا ئەستە قالغان چوڭ ئىشلار

چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ ئىچكى تەرتىپ، ئىنتىزامى بەك چىڭ، سىر ساقلاش خاراكتېرى بەك كۈچلۈك بولغاچقا،

ئىشلىگەن خىزمەت، ئورۇنلىغان ۋەزىپىلەرنى بىلىش تەس. شۇڭا ئىلگىرى ئىشلىگەن خىزمەتلەردىن ئانچە خەۋىرىم يوق. مەن مۇۋەققەت ئورۇنباسار باشلىق بولۇپ تۇرغان ۋە بۇ باشقارما ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان مەزگىلدە مېنىڭ ئاڭلىغان ۋە كۆرگەنلىرىم يۇقۇرىدىكىلەردىن ئىبارەت. بىراق ئۇنتۇلۇپ قالغان ئىشلارنىڭ بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا بۇنىڭدىن خەۋىرى بار كىشىلەرنىڭ تۈزىتىپ قوشۇشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن.

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى دەسلەپ قۇرۇلغان چاغدا جۇڭگو ئىنقىلاۋىغا پايدىلىق بىر قانچە خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن ئىدى.

1 - غەرپكە يۈرۈش قىلغان قىزىل ئارمىيەنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىنى قارشى ئېلىش: چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قۇرۇلۇپ 2 - يىلى 1937 - يىلى 4 - ئاينىڭ باشلىرىدا لى شيەننيەن قوزۇقلى ئۇزۇن سەپەرگە چىققان قىزىل ئارمىيەنى باشلاپ خېشى كارىدورى ئارقىلىق شىنجاڭغا كېلىش ۋاقتىدا مابۇفاڭ باسمىچىلىرىنىڭ توسقۇنلۇقىغا ئۇچرىدى. ئەھۋال بەكمۇ ئېغىر ئىدى. چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ ئۇۋۇپى، جاكىپ، جيۇچۇەن، يۈيمىن بولۇپمۇ ئەنشىدىن شىڭشىڭشياغىچە بولغان جايلارغا ئەۋەتكەن ئاخبارات خادىملىرى (بۇ يولدىكى پوشتىكەشلەرنىڭ كۆپ قىسمى باشقارمىغا تەۋە ئىدى) شۇ چاغدا قىزىل ئارمىيەنىڭ غەرپكە يۈرۈش قىلىش ئەھۋالى بىلەن مابۇفاڭ باندىتلىرىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى قىزىل ئارمىيەنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقانلىق ئەھۋالىنى توغرا ۋە ئۆز ۋاقتىدا دوكلات قىلىپ تۇراتتى. يۇقۇرى بۇ ئەھۋالنى مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن،

شىڭشىڭشيادىكى شۆبە ئورۇنغا مابۇفاڭ باندىتلىرىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىگە زەربە بېرىش، قىزىل ئارمىيەنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن باشقارما خادىملىرى بىلەن چېگرىدىكى قوراللىق خادىملار دەرھال ماشىنا بىلەن مافىڭجىڭزىگە ئەۋەتىلسۇن دەپ يوليورۇق بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بىزنىڭ خادىملىرىمىز ئەنشى ئەتراپلىرىغا ئايرۇپىلان ئەۋەتىپ قىزىل ئارمىيەنىڭ غەرپكە كېلىۋاتقان ئەھۋالىنى تەكشۈردى ۋە قىزىل ئارمىيەنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ كېلىۋاتقان باندىت مابۇفاڭنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرىنى ئايرۇپىلان بىلەن ئوققا تۇتۇپ قىزىل ئارمىيەنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىنى قوغداپ ياخشى ئۈنۈم ھاسىل قىلدى. شىڭشىڭشيا شۆبىسىنىڭ مۇدىرى ۋاڭ شياۋدىيەن چېگرىدىكى ئاتلىق ئەسكەرلەرنى باشلاپ لى شيەننيەن قوزۇقلىنى قارشى ئېلىپ شىڭشىڭشياغىچە باشلاپ كەلدى.

2 - قىزىل ئارمىيەگە ماددى مەبلەغ ۋە قىشلىق كىيىم ياردەم بېرىش. 1937 - يىلى چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ خادىملىرى قىزىل ئارمىيەگە ياردەم قىلىنغان بىر تۈركۈم ماددى ئەشيالاردىن سېرىق تاشلىق چوڭ جۇۋا ۋە باشقا نەرسە - كېرەكلەرنى جەمى 80 نەچچە ماشىنىغا بېسىپ (ئۇ چاغدا شىنجاڭدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىئانە توپلاش ۋە يۈزمىڭ كىشىلىك قىشلىق كىيىم توپلاش چاقىرىقى قىلىنغان، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى ۋاڭ باۋچەن ئىدى) قوغداپ توپ - توغرا ماۋجۇشىنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ تاپشۇرغان ئىدى. قايتىپ كەلگەن

خادىملار بەكمۇ ھاياجانلىنىپ: بىز ھېچقانداق رەسمىيەت ئۆ- تىمەيلا ماۋجۇشىنى كوردۇق دېيىشكەن. بۇ نىمە دېگەن يېقىم- لىق سوزلەر - ھە! ئۇلار قايتقان ۋاقىتتا ماۋجۇشى خاتىرە ئۇچۇن قەلەم ۋە قول سائىتى تەقدىم قىلغان.

3 - ھەربى قاتناش يولىنى تەكشۇرۇش سوۋېت ئىتتىپا- قىنىڭ جۇڭگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشىغا ياردەم قىلغان ماددى مەبلەغلىرىنى توشۇش ئۇچۇن 1937 - يىلى قىشتا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئىشچى - ئەسكەرلەرگە ئادەم قوشۇپ ئولكىمىزدىن لەنجۇغا بارىدىغان تاشيول ۋە كوۋ- رۇكلەرنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۇرۇش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى.

(8) چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن خادىملارنىڭ ئورۇن- لاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى

باندىت شىڭ شىسەي ئوچۇقتىن - ئوچۇق خائىنلىق قىلىپ يۈز ئورىگەندىن كېيىن 1943 - يىلى يازدا ئالدى بىلەن سوۋېت جاۋگۇەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئوز مەملىكىتىگە قايتۇرۇۋەت- تى. شۇنىڭ بىلەن تەڭ، گومىنداڭ بىلىپ قالسا، ئوزى ئۇچۇن پايدىسىز بولۇپ قالىدىغانلىقىدىن ئەنسىرەپ باشقارمىنى تېزدىن ئەمەلدىن قالدۇرۇش، مەملىكەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئاخبا- رات تورلىرىنى تېز ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئولكىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى خادىملارنىڭ بارلىقىنى قايتۇرۇپ كېلىش توغرىسىدا

بۇيرۇق بەردى. شۇنىڭ ئۇچۇن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ خادىملىرى شىنجاڭغا كوپلەپ كېلىشتىن بۇرۇنلا چېگرا ئىشلار باشقارمىسى پۈتۈنلەي ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

باشقارما ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا خادىملارنىڭ ئورۇن- لاشتۇرۇلۇش ئەھۋالى مۇنداق بولدى:

1 - جىڭۋۇچۇ (ساقچىلىق ئىشلىرى باشقارمىسى)غا تەق- سىم قىلىنغانلار: جاۋفىڭتەي، ئۇنەنشەن، ۋەنيولىن، لى باۋخۇا، ليۇشۇمىڭ، جاۋيۈي، شاۋچىڭ، جاسىپىڭ قاتارلىق 8 كىشى، بۇلارنىڭ ھەممىسى جۇڭگو گۇڭچەنداڭ ئەزاسى. جياۋۋدىرۇ، جاڭ چېڭرۇ، لى ۋىنجې، كاڭ شىڭ، زىڭ شياۋلۇلار (بارمىغان) يۇقۇرىدىكى 4 كىشى ھەربى مەكتەپنى تۈگەتكەنلەر ئىدى. ليۇ شۇمىڭمۇ بارمىغان.

2 - سەنمۇچۇ (مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسى)غا تەقسىم قىلىنغانلار: ليۇيۈك، جۇشىڭيۈەن، شى يەنچىڭ، جاۋسۇڭشەن، جۇي فاچۇەن، لى گوچىڭ قاتارلىق 6 كىشى. بۇ- لارنىڭ ھەممىسى ھەربى مەكتەپنى تۈگەتكەنلەر ئىدى.

3 - لى خۇڭلەننى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىقىغا يوتكىگەن.

4 - چەت جايلاردىن قايتىپ كەلمىگەن خادىملار:

يۈي مىڭجۇ، لىن دې ھەر ئىككىسى جۇڭگو گۇڭچەنداڭ ئەزاسى. ماجاڭشىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن. ھەربى مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەردىن: جاڭ ياۋيەن، ۋاڭ يۈەنچىڭ، ۋۇ-

جۇجۇڭ، لى رېنجې، مى گوجۇ 5 كىشى. رۇفىڭلۇ ئەسلىدە ھەربى مەكتەپنىڭ دولەت تىلى ئوقۇتقۇچىسى ئىدى.

5 - باش رادىيو ئىستانسىسى بىلەن جايلاردىكى رادىيو ئىستانسىسى خادىملىرى ۋە ئاخبارات ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ھەممىسى قاتناش باشقارمىسىنىڭ خەۋەرلىشىش دائىرىسىگە ئۆتكۈزۈلگەن.

6 - چېگرا ئىشلار باشقارمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن باندىت شىڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغانلار: جۇڭگو گۇڭچەندىڭ ئەزالىرىدىن جۇفىڭتەي، ئونەنشەن، ۋەن يۇلىن، لى باۋخۇا، (بۇ كىشى كېيىن تۈرمىدىن قېچىپ چىقىپ شىمالىي شەنشىگە قايتىپ كەتكەن) جاۋيۇي، شاۋچىڭ، جاسىڭ، لى گوچىڭ (پارتىيە ئەزاسى ئەمەس).

ئەسكەرتىش: كۆپ ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. تېنىم ئاجىز ۋە كېسەلچان بولۇپ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتىم ئاجىزلاپ كەتتى. شۇڭلاشقا مېنىڭ مەزكۇر باشقارمىدا ئىشلىگەن ۋاقتىم قىسقا، كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىم ئاز بولغاچقا، بۇ ماقالىنى چالا - بۇلا يېزىپ تۈگەتتىم، بۇندىن كېيىن ئېسىمگە چۈشكەن يەرلىرىنى يەنە تولۇقلايمەن.

چېگرا ئىشلار باشقارمىسى قۇرۇلۇپ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانغا قەدەر بولغان 7 يىل ئىچىدە كۆپ خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن جاھانگىرلارغا ئائىت كۆپلىگەن ھەر خىل ئاخباراتلارنى توپلاپ جۇڭگو ئىنقىلابى ۋە دۇنيا ئىنقىلابى ئۈچۈن مەلۇم تۆھپىلەرنى قوشتى.

كادىرلارنىڭ ئالمىشىشى بولۇپمۇ 1941 - يىلى باندىت

شىڭ شىسەي چېگرا ئىشلار باشقارمىسىنىڭ كۆپلىگەن زىيالىي باش خادىملىرىنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك قولغا ئېلىپ تۈگەتتى. باشقارمىنىڭ 1 -، 2 -، 3 - ۋە 4 - بۆلۈملىرىدە پەقەت ئۈچلا كىشى قالدى. كۆپلىگەن پايدىلىق ئىش ئىزلىرى يوقاپ كەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەسلەپ بايان قىلىشقا ئامالسىز قالدۇق. يېتەرسىز جايلىرىنى كۆرسىتىپ تۈزىتىشىڭىزلەرنى ئۈمىد قىلىمەن.

1979 - يىلى 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى

يولداش دۇچۇڭيۈەننى ئەسلەيمىز

(گاۋچۇڭمىن يېزىپ قالدۇرغان ماقالا)

كىرىش سۆز

(1)

يولداش گاۋچۇڭمىن (1891 — 1971) لىن بياۋ، كاڭ شېڭ "4 كىشىلىك گۇرۇھ" تەرىپىدىن ۋەھشىيانە زىيانكەشلىككە ئۇچراپ، دەرت - ئەلەم ئىچىدە دۇنيادىن ئۆتكىنىگە 8 يىلدىن ئاشتى. بىز ئۇنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئەسەرلىرىنى رەتلەش جەريانىدا يولداش چۇڭمىن يازغان «دۇچۇڭيۈەن ئەپەندىنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى»، تەزىيەشېئىرلىرى، ماتەم رۇبائىيلىرى ۋە ئۇنىڭ ئىنقىلاۋىي قۇربان دۇچۇڭيۈەننىڭ قېپقالغان خىزمەت مەسىلىلىرى ۋە مەرھۇمنىڭ بالىلىرىغا غەمخورلۇق قىلىپ يازغان باردى-كەلدى خەت - چەكلىرىنى ئايرىپ چىقتۇق. بۇ قول يازمىلار كۆرسەتكەن تارىخىي پاكىتلار، يولداش چۇڭمىننىڭ نەچچە ئون يىللاردىن بۇيان ئۆز مەيدانىدا باشتىن - ئاخىر مۇستەھكەم تۇرۇپ، مۇھەببەت - نەپرەتنى ئېنىق ئايرىپ كەلگەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلايدۇ. يولداش چۇڭمىننىڭ ساۋاقدىشى، يېقىن دوستى دۇچۇڭيۈەن ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىگە ئىگە سىياسى پائا-

لىيەتچى ئىدى، ياش چېغىدىلا ھەر قېتىمقى ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتى، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىشىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان كۆرەشلەرگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، ھەممە يەردە نۇتۇق سۆزلەپ، ماقالا يېزىپ، «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»نى نەشر قىلىشقا باشچىلىق قىلىپ، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزچىلىق جىنايەتلىرىنى رەھىمسىز پاش قىلغان ئىدى.

1935 - يىلى 5 - ئايدا دۇچۇڭيۈەن «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»دا، ياپون سامۇرايلىرىغا "قۇرۇق گەپچى پادىشا" دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلدۇ. جياڭ جېيشى ياپون جاھانگىرلىكىگە خوشامەت قىلىش ئۈچۈن ياپونلارنىڭ يولسىز تەلىۋى بويىچە چۇڭيۈەننى قولغا ئېلىپ كېسىم قىلىپ تۈرمىگە ئالدى. بىر قاتار كۆرەشلەر ئارقىلىق يولداش چۇڭيۈەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشتا جياڭ جېيشىنىڭ "ئالدى بىلەن ئىچكى قىسمىنى تىنجىتىپ ئاندىن سىرتقا نەيزە ئۇرۇش" تەك ئەكسىيەتچىل سىياسىتىگە قارشى تۇرۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش كېرەكلىكىنى تونۇپ يەتتى.

چۇڭيۈەن، شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدە يۇقۇرى دەرىجىلىكلەرگە بولغان خىزمەتنى ئاكتىپ ئىشلەپ ئىچكى ئۇرۇشنى توختىتىپ، بىر نىيەتتە چەتتىن كەلگەن تاجاۋۇزغا قارشى تۇرۇشنى تەشۋىق قىلدۇ. "شىئەن ۋەقەسى"دە يولداش جۇئېنلەي ۋە گېنېرال جاڭ شۆلياڭ، ياڭ خۇچېڭلار، جياڭ جېيشىنىڭ ۋەكىلى سۇڭ زىۋېن بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھۆكۈمەت

تەشكىللەش توغرىسىدا كېلىشىم ئېلىپ بارغاندا، جۇئېنلەي، جاڭ شۇېلياڭ، ياڭ خۇچېڭلار دۇچۇڭيۈەننى مەمۇرى ئىشلار پالاتاسىنىڭ مۇئاۋىن ۋەزىر نامزاتلىرىنىڭ بىرسىگە كورسىتىدۇ. بۇ ۋاقىتتا دۇچۇڭيۈەن جىڭ دېدە گومىنداڭ تەرەپتىن نەزەربەنت قىلىنغان ئىدى. بۇنىڭدىن چۇڭيۈەننىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئورنى ۋە رولىنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ جياڭ جېيشى مەنسەپ، مەرتىۋىلەر بىلەن ئۇنى سېتىۋېلىشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، گومىنداڭنىڭ خىلمۇ - خىل ئۇسۇللىرىنى رەت قىلىپ، چوڭ شەھەردىكى ئازادە تۇرمۇشنى تاشلاپ، يولداش جۇئېنلەينىڭ قوشۇلۇشى ۋە يېتەكچىلىكى ئارقىسىدا 1939 - يىلى شىنجاڭغا كېلىپ، شىنجاڭنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارقا سەپ بازىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىشنى مەقسەت قىلىدۇ. بىراق سىياسى ئالدامچى، جاللات شىڭ شىسەينىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىدى.

دۇچۇڭيۈەن 1940 - يىلىنىڭ ئاخىرى شىڭشىسەي تەرىپىدىن نەزەربەنت قىلىنغاندا، يولداش چۇڭمىن ئۇنىڭ بىخەتەرلىكىگە كوڭۇل بولۇپ، كوپ قېتىم تېلېگىرام ئارقىلىق شىڭشىسەي بىلەن مۇنازىرىلەشتى. لېكىن شىڭشىسەي جياڭجېيشىگە تەسلىم بولۇشقا بەل باغلىغاچقا، بۇ مۇنازىرىلەرنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمىدى. 1941 - يىلى ئەتىيازدا يولداش چۇڭمىن ئوزى بىۋاستە شىنجاڭغا كېلىپ شىڭشىسەينى گومىنداڭغا تەسلىم بولماسلىققا كوندۇرۇپ، دۇچۇڭيۈەن قاتارلىقلارنى قۇتقۇزماقچى بولدى. جياڭجېيشى ئۇنىڭ شىنجاڭغا بېرىپ شىڭشىسەينىڭ تەسلىم بولۇش نىشانىسىنى بۇزۇۋېتىدىغانلىقىدىن ئولگىدەك قورقۇپ،

ئۇنى ئالداپ چۇگچېكغا كېلىدىغان قىلدى. يولداش چۇڭمىن كونا دوستىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن جاپا - مۇشەققەت، خېيىم-خەتەرلەردىن قورقماي شىنجاڭغا كىرىش رەسمىيىتىنى ئوتەش ئۈچۈن چۇگچېكغا بارغاندا، جياڭجېيشى ئۇنى 5 يىللىق نەزەربەنتكە ئالدى. جاللات جياڭجېيشى بىلەن شىڭشىسەي ئوز ئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، دۇچۇڭيۈەننى ئولتۈرۈۋەتتى. بۇ خەۋەر يېتىپ كەلگەندە يولداش چۇڭمىن گۇر - گۇر يىغلاپ، قولىغا قەلەم ئېلىپ تۆۋەندىكى دەرتلىك ماتەم مىسرالىرىنى يازغان ئىدى:

تىرىك قالغان ئىدىڭ ياۋۇز ياۋ قولىدا،
ئولدۇڭغۇ ئاخىر ۋەتەن ساتقۇچلارنىڭ چاڭگىلىدا.
ئوكۇنىمەن يۈيفىنىڭ ۋۇدىغا سادىق بولغىنىغا،
ئەسلىدە بولغىچە دوست، نىمە دەپ بولمىغانتىڭ
قاپلان ۋە ھوقۇش.
مۇشۇ كۈنلەردىكى ئادالەت ۋە ھەققانىيەتنىڭ ھالىغا
ۋاي!

بۇ قانلىق ياش بىلەن يۇغۇرۇلغان ماتەم سوزلىرىدە بىر تەرەپتىن ئىنقىلاۋى قۇربان دۇچۇڭيۈەن چوڭقۇر قايغۇ-ھەسرەت بىلەن ئەسلەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن دۇچۇڭيۈەننى ئولتۈرگەن "مۇناپىق" جياڭجېيشى، شىڭشىسەي، ۋاڭدىڭغۇلارغا نىسبەتەن قاتتىق نەپرەت ئىپادىلەنگەن ئىدى.

شىڭشىسەي يولداش چۇڭمىننىڭ بىر يۇرتلۇغى، شۇنىڭدەك كېيىنكى ئەۋلات تۇققىنى ھەم ساۋاقدىشى ئىدى. ئۇلار بىرلىكتە ياپونىيىدە ئوقۇغان مەزگىلدە، يولداش چۇڭمىن دولەت

راسخودىغا قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن ئۆزىگە بېرىلگەن خىراجەت
پۇلىنىڭ يېرىمىنى شىڭشىسەيگە بېرىپ، ئۇنىڭ ئوقۇش خىراجى-
تىگە ياردەم قىلىپ مۇناسىۋەتتە ناھايىتى قويۇق بولغان ئىدى.
لېكىن شىڭشىسەي گاۋچۇگمىننىڭ نەسىھەتىنى ئاڭلىماي جياڭ
جېيشىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ، ماۋزېمىن، چېن تەنچيۇ، دۇ
چۇڭيۈەن قاتارلىق يولداشلارنى ئۆلتۈرگەندىن تاشقىرى، بىر
قوساق ئىنىسى شىڭشىچى (سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل
ئارمىيە ئونىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن، شىنجاڭدىكى
ئارمىيىنىڭ لۇيجاڭى بولغان) ئۇنىڭ قىلمىشلىرىدىغا
قوشۇلمىغاچقا، ئۇنىمۇ مەخپىي ئۆلتۈرۈۋەتتى، ئۇ يەنە ئىنىسىنىڭ
خوتۇنىنى ۋە جىيەنىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنى يىلتىزىدىن قۇرۇ-
تىۋەتتى. ئىنسان قېلىپىدىن چىققان شىڭشىسەي كىچىك ئاپىسى-
نىمۇ كىرىستىن يېقىپ كۆيدۈرۈۋەتتى. ئىككى قولى ئىنقىلاۋىي خە-
لقىنىڭ قېنى بىلەن بويالغان جاللات شىڭشىسەي ئىلگىرى - كې-
يىن بولۇپ كوممۇنىستلار ۋە ئىلغار زاتلاردىن نەچچە ئونمىڭ ئا-
دەمنى پاجىئەلىك ھالدا قىرىپ تاشلىدى. شۇڭلاشقا يولداش
چۇگمىن شىڭشىسەينى غەزەپ بىلەن ”ھوقۇش قاپلان“ دەپ سو-
كۆپ تۇغۇلۇشى بىلەنلا ئۆز ئانىسىنى يەيدىغان ۋەھشى ھايۋان-
غا ئوخشاتتى. شىڭشىسەي باشتا دۇچۇڭيۈەننى ۋەتەن ساتقۇچ
دەپ قارىلىغان بولسا، كېيىن يەنە ئۇنى جۇڭگو كوممۇنىستىك
پارتىيىسىنىڭ مەخپىي ئەزاسى ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بې-
رىشقا قەست قىلدى دىگەن جىنايەتلەر بىلەن ئۆلتۈرۈۋېتىشنى
پىلانلىدى.

شىڭشىسەي جياڭجېيشىگە تەسلىم بولۇش مۇددىئاسىنى
بىلدۈرۈش ئۈچۈن جياڭجېيشىگە ئالاھىدە ئېلچىگىرامما يوللاپ
ئادەم ئەۋەتىپ قايتا تەكشۈرۈشنى تەكلىپ قىلغاندا جياڭجېيشى
ئۆزىنىڭ قول چوماقى ۋاڭ دېفۇنى شىڭشىسەينىڭ تەسلىم بولۇش
سەممىيىتىنى كۆرۈپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ۋاڭدېفۇ كەلگەندىن
كېيىن، ئۆز ئارا تىل بىرىكتۈرۈپ چۇڭيۈەننى ئۆلتۈردى. بۇنىڭ
بىلەن ۋاڭ دېفۇ جياڭجېيشىنىڭ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ
مۇئاۋىن مىنىستىرلىكىگە ئېرىشتى. يولداش چۇگمىن، دۇچۇڭيۈەن-
نى خاتىرىلەيدىغان بىر شېئىرىدا ۋاڭدېفۇنى ”بەزىلەر ئەمەلگە
ئېرىشىپ قايتىپ كەلدى“ دەپ ئۇنىڭ رەزىل روھىي دۇنياسىنى
ئېچىپ تاشلىدى. بۇمۇ يولداش چۇگمىننىڭ مۇھەببەت- نەپرى-
تىنىڭ ئېنىق، مەيدانىنىڭ مۇستەھكەملىكىنىڭ روشەن دەلىلىدۇر.

(2)

شىڭشىسەي دۇچۇڭيۈەننى زەھەرلەپ مەخپىي ئۆلتۈرۈۋەت-
كەندىن كېيىن جىنايى پاكىتلارنى يوقىتىش ئۈچۈن جەسەتىنى
يوق قىلىپ، ئىزىنى قالدۇرمىغان. ئازاتلىقتىن كېيىن يولداش
چۇگمىن شىنجاڭغا خىزمەت تەكشۈرۈشكە كەلگەن پۇرسەتتىن پاي-
دىلىنىپ، دۇچۇڭيۈەننىڭ قەۋرىسىنى تېپىش ئۈچۈن ئىزلەندى. ئۇ
تەزىيە شېئىرىدا: ”يوقلاي دىسەم بىگۇناھنىڭ روھىنى، بىلەلمىدىم
ئىزسىز قالغان قەۋرىنى“ دەپ يازىدۇ. كىشىلەر دۇچۇڭيۈەننىڭ ھاياتىنى
ئانچە چۈشەنمىگەنلىكى ئۈچۈن شىنجاڭنىڭ ئىنقىلاۋىي قۇربانلار
قەۋرىستانلىقىدا يولداش چۇڭيۈەنگە قەۋرە تۇرغۇزۇلماي قالغان
ئىدى. يولداش چۇگمىن دۇچۇڭيۈەنگە ئىنقىلاۋىي قۇربان تاختى-

سى تىكلەش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۇنى بىلىدىغان يولداشلارنى ئەسلىمە يېزىشقا ھەرىكەتلەندۈرۈپ، چۇڭيۈەننىڭ ھاياتى ھەققىدىكى ئىش ئىزلىرىنى كەڭ كولەمدە توپلاپ، ئۇلارغا ئاساسلىنىپ، ئۆزى بىۋاستە «دۇچۇڭيۈەن ئەپەندىنىڭ تەرجىمىھالى» نى يېزىپ چىقىپ، يىغىنچاقلاپ بولغاندىن كېيىن، جۇڭگىياڭغا شىنجاڭدا چۇڭيۈەن ئۈچۈن بىر ئىنقىلاۋىي قۇربان تاختىسى تىكلەشكە تەكلىپ بەرمەكچى بولدى. بىراق بۇ خىزمەت تېخى ئورۇنلانماي تۇرۇپ، يولداش چۇڭمىن، لىن بياۋ، كاڭ شېڭ "4 كىشىلىك گۇرۇھ" تەرىپىدىن زىيانكەشلىككە ئۇچراپ دەرت - ئەلەم ئىچىدە ئولۇپ كەتتى. يولداش دۇچۇڭيۈەننىڭ قېپقالغان ئىشلىرى ئۇنىڭ ئورۇنلىيالماي قالغانلىغا ئەپسۇسلانغان ئىشلىرىدۇر. بۇ ھەم بىز كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭ پىشقەدەمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئارزۇسىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئالدى بىلەن پىشقەدەم يازغان ئىنقىلاۋىي قۇربان دۇچۇڭيۈەن ھەققىدىكى بارلىق ماتېرىياللارنى رەتلەپ، توپلام قىلىپ تۈزۈپ چىقىشتىكى دەسلەپكى ئارزۇيىمىزدۇر.

ئىنسان قېلىپىدىن چىققان جاللات شىڭشىسەي دۇچۇڭيۈەننى ۋەھشىلەرچە ئۆلتۈرگەندىن تاشقىرى، ئۇنىڭ ئائىلىي ۋە پەرزەنتلىرىگىمۇ قولىدىن كېلىشىچە زۇلۇم قىلدى. ئازاتلىقتىن كېيىن يولداش چۇڭمىن بارلىق چارە - تەدبىرلەر بىلەن چۇڭيۈەننىڭ يېتىملىرىدىن خەۋەر ئېلىپ، ئۇلارغا ئىقتىسات تەرەپتىن ياردەم بەرگەندىن باشقا، سىياسى - ئىدىيىۋى تەرەپتىنمۇ ئۇلارنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشىگە ياردەم قىلدى. يولداش چۇڭمىننىڭ توپلانغان باردى - كەلدى خەت - چەكلىرىدىنمۇ يولداش چۇڭمىننىڭ ئۇلارغا غەمخورلۇق قىلىش ھىسسىياتىنى كورگىلى بولىدۇ.

1930 - يىللارنىڭ بېشىدا رەئىس ماۋزېدۇڭ ۋە مۇئاۋىن رەئىس جۇئېنلەيلەر يولداش دۇچۇڭيۈەننىڭ دۇنيا قارىشىنى ئۆزگەرتىشكە كوپلىگەن ئىلھام ۋە ياردەملەرنى بەرگەن ئىدى. 1935 - يىلى دۇچۇڭيۈەن تۈرمىگە سولانغاندا، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سۇڭ جىنۇڭ (ھازىرقى ئىسمى سۈن داشىڭ) ئارقىلىق ئۇنىڭغا نۇرغۇنلىغان ماركسىزم - لېنىنىزم كىتاپلىرىنى ئەۋەتىپ بېرىپ يولداش چۇڭيۈەننىڭ كوممۇنىستىك پارتىيە، ماركسىزم - لېنىنىزم نەزەرىيىلىرى ۋە شۇۋاقىتتىكى مەملىكەتنىڭ سىياسى ۋەزىيىتىگە بولغان كوز قاراشلىرىدا بۇرۇلۇش پەيدا قىلغان ئىدى. يولداش چۇڭيۈەن يولداش سۇڭ جىنۇڭنى گاۋچۇڭمىنغا تونۇشتۇرۇپ يولداش چۇڭمىننىڭ ماركسىزم - لېنىنىزم ئىدىيىلىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە كوممۇنىستىك پارتىيىنى چۈشىنىشتە مۇھىم رول ئوينىغان.

دۇچۇڭيۈەن شىڭشىسەينىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغاندا ئۇنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن مۇئاۋىن رەئىس جۇئېنلەي، دۇڭبىۋۇ، سۇڭچىڭلىڭلار بىرلىكتە شىڭشىسەيگە تېلېگىراممىلار يوللىغان ئىدى. ئازاتلىقتىن كېيىن جۇئېنلەي زۇڭلى دېڭيىڭچاۋ قاتارلىق رەھبىرىي يولداشلار دۇچۇڭيۈەننىڭ يېتىم پەرزەنتلىرىگە ئىنتايىن

كۆڭۈل بولۇپ، ئائىلە تەۋەلىرىدىكى بالا - چاقىلىرىنىڭ تۇرمۇش، ئوقۇش ۋە داۋالىنىش جەھەتلىرىدىگە چەكسىز غەمخورلۇق قىلدى. لېكىن مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدا ”4 كىشىلىك گۇرۇھ“نىڭ شاڭخەيدىكى گوماشتىلىرى ئۆز خوجايىنلىرىنىڭ 1930 - يىللاردا مەدەنىيەت ئىشپىيونى بولغان ئىپلاس تارىخىنى يوشۇرۇش ۋە ئۇلارنىڭ «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژۇرنىلى»، «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژۇرنىلى»غا زىيانكەشلىك قىلغان ئېغىر جىنايەتلىرىنى يېپىش ئۈچۈن ئاتالمىش ”مەخسۇس ئەنزە گۇرۇپپىسى“ قۇرۇپ دۇچۈگيۇەنگە ”بۇرژۇئا سىياسەتۋازى“، ”خائىن“ دىگەندەك تۆھمەتلەرنى چاپلىدى. يولداش چۈگيۇەننىڭ ئىنقىلابىي ھاياتىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بىز ئۇنىڭ يېزىپ قالدۇرغان ئەسەرلىرىنى خەلقى - ئالەمگە ئېلان قىلىپ ئۇۋال قىلىنغان چۈگيۇەننى ئاقلاش زۆرۈردۇر.

(3)

بىز ھازىر توپلىغانلىرىمىز يولداش چۈگمىن يېزىپ قالدۇرغان ئەسەرلەردىن ئىبارەت. بولۇپمۇ «دۇچۈگيۇەن ئەپەندىنىڭ تەرجىمىھالى» ئەسلىدە دەسلەپكى قول يازما بولۇپ ئەھۋال بىلەن تونۇشلۇغى بار بىر قانچە يولداشلارنى يىغىپ مۇزاكىرە قىلىپ ئاندىن ماقالىنى پىكىتىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ئارزۇسى ئەمەلگە ئاشمىدى. بىز يىغىنچاقلاش ۋاقتىدا، بىرقانچە ئەھۋال بىلىدىغان يولداشلارنى تېپىپ يولداش چۈگمىننىڭ بۇ ئەسىرىدىگە ئانچە - مۇنچە ئۆزگەرتىشلەرنى كىرگۈزگەن بولساقمۇ، يەنىلا ئەتراپلىق بولالمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە

دۇچۈگيۇەن شىنجاڭدا شىڭ شىسەي تەرىپىدىن مەخپى ئۆلتۈرۈلگەچكە، بەزى ئاپىرىم ئىشلارنىڭ كونكرېت ۋاقتى، ئورۇنلىرى ئانچە توغرا بولماسلىغى ۋە يېزىلغان «تەرجىمىھال»نىڭ ئەينى ئەھۋال بىلەن قىسمەن پەرقلىق بولۇشى مۇمكىن. بۇلارنى تارىخنى تەتقىق قىلىدىغان يولداشلارنىڭ ئېنىقلىشىنى كۈتىمىز، خالاس.

توپلىغۇچىلار:

گاۋسۇنسىن

بەي جىڭفەن

1979 - يىل 12 - ئاي

2 - دۇچۈگيۇەن ئەپەندىنىڭ تەرجىمىھالى

چۈگيۇەن ئەپەندى جىلىن ئۆلكىسى خۇەيدې ناھىيىسىدىن بولۇپ، 1897 - يىلى 9 - ئايدا دۇنياغا كەلگەن. بۇ دەل ياپون - رۇسىيە ئۇرۇشىدىن كېيىن دولەت ۋەزىيىتى چۈشكۈنلىشىپ، خەلق كۈن كەچۈرەلمەس بولۇپ قالغان چاغلار ئىدى، چۈگيۇەن ئەپەندى دەل مۇشۇنداق بىر دەۋردە، بىر يېزىدىكى نامرات دىخان ئائىلىسىدە تۇغۇلدى. بالىلىق ۋاقتىدىلا ئۇ زېرەك بولسىمۇ، لېكىن كىتاپ ئوقۇشقا كۈچى يەتمەي ئۇرۇق - تۇققان، يار - بۇرادەرلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن 13 يېشىدا ئاران دىگەندە خۇسۇسى مەكتەپنى ئوقۇپ

تۈگەتتى. بالىلىق دەۋرىدىكى چۆكيۇەننىڭ ئالغا ئىنتىلىشچانلىقى ناھايىتى كۈچلۈك، تەبىئى تالانتى بىر قەدەر يۇقۇرى، ئوقۇش نەتىجىسىمۇ ياخشى بولۇپ، دائىم بىلىمنى ئاشۇرۇشنى ئويلايتتى. شۇڭلاشقا ئۇ 1911 - يىلى ئائىلىسىنى ئېلىپ شېنياڭغا بېرىپ، پىڭتيەن ئولكىلىك ئىككى دەرىجىلىك پىداگوگىكا مەكتىۋىنىڭ شوبە ئوتتۇرا مەكتىۋىگە ئىمتىھان بېرىپ ئەلا نەتىجە بىلەن قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە دولەت تەمىناتىغا ئىگە بولىدۇ. لېكىن ئوقۇشقا كىرىپ ئۇزۇن ئوتمەي ياۋروپا ئۇرۇشى پارتلايدۇ. بۇ چاغدا ياپون جاھانگىرلىكى يۈەن شىكەيگە جۇڭگونى مۇستەملىكىگە ئايلاندۇرىدىغان 21 ماددىلىق تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇ، پۈتۈن مەملىكەتنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدىغان ۋەقە، شەرقىي شىمال رايونلىرىدىمۇ ئىنتايىن كۈچلۈك ئەكس سادا پەيدا قىلىدۇ. چۆكيۇەن پىڭتيەن مىلىتارىستلىرىنىڭ توسقۇنلۇقى ۋە قارشىلىقىغا قارىماي ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مەكتەپ ئىچىدە ئوتكۈزۈلگەن يىغىنلارغا ئاكتىپ قاتنىشىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تام گېزىت چىقىرىش قاتارلىق ھەركەتلەرنى ئېلىپ بارىدۇ. بۇ بىر قېتىملىق قىسقا ۋاقىتلىق ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ھەركىتى ئارقىلىق، چۆكيۇەن مەلۇم دەرىجىدە چىنىقىپ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى تىكلەيدۇ.

ياۋروپا ئۇرۇشىدىن كېيىن، چۆكيۇەن بۇرژۇئازىيىنىڭ بەزى بىر دېموكراتىك ئىدىيىلىرىنى قوبۇل قىلىپ جۇڭگونىڭ ئاجىزلىقىنى ئاساسەن سودا - سانائەتنىڭ راۋاجلانمىغانلىقىدىن

كورىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇ، دولەتنى بېيىتىپ قوشۇننى كۈچەيتىش، مىللىي كاپىتالىزىمنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىدىيىسى بىلەن 1918 - يىلى تاۋچاك داۋئېي مەكتىپىنىڭ تەمىناتىدىكى ياپوندا ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلىق سالاھىيىتى بىلەن ياپونىيىنىڭ شەنتەي ئالىي مەكتىۋىگە كىرىپ، مەخسۇس خۇمدانچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇ، ياپونىيىدە ئوقۇغان مەزگىل، دەل ياپون جاھانگىرلىكى جۇڭگوغا قەدەممۇ - قەدەم تاجاۋۇز قىلىۋاتقان چاغلار ئىدى. بولۇپمۇ شەرقىي شىمال رايونلىرى ئالىقاچان ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا، تالان-تاراج قىلىدىغان يېرىگە ئايلىنىپ قالغان ئىدى. دولەت قىساسى، ئائىلە ئۇچى ئۇنى خاتىرجەم ئوقۇشقا يول قويمىدى. شۇڭا چۆكيۇەن دائىم ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان شەرقىي شىماللىق ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا چېپىپ يۈرۈپ، كوپچىلىككە "ئوقۇش بىلەن بولۇپ كېتىپ ۋەتەننى ئۇنتۇپ قالماسلىقنى" مۇراجەت قىلىدۇ. 1923 - يىلى دەل لۈيشۈن، (پورتاتور) دالىيەن (دايرەن) لەرنىڭ رۇسىيە جاھانگىرلىكى ياپونىيىگە ئىجارىگە بەرگەن 25 يىلنىڭ توشقان بىر يىلى بولسىمۇ، لېكىن شىمالىي مىلىتارىست ھوكۇمىتى لۈيشۈن، دالىيەنلەرنى قايتۇرۇۋېلىشنى ئويلانماستىن ئەكسىچە ياپونىيىگە بېرىلگەن ئىجارە ۋاقتىنى 99 يىلغا ئۇزارتىش تەلىۋىگە سۈكۈت قىلىپ يول قويىدۇ.

«لۈيشۈن، دالىيەننى قايتۇرۇۋالايلى» — چۆكيۇەن دەرھال بۇ شوئارنى كوتىرىپ چىقىپ توكيودا، ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان شەرقىي شىماللىق ئوقۇغۇچىلارنى تەشكىللەپ لۈيشۈن، دالىيەن-

نى قايتۇرۇۋېلىش نامايىشى ئۆتكۈزىدۇ. ياپونىيىنىڭ ژاندارما ساقچىلىرى كالتەكلەر بىلەن نامايىش قىلغانلارغا زىيانكەشلىك قىلىسىمۇ، لېكىن چۆگيۈەن باشتىن - ئاخىر قوشۇننىڭ ئالدىدا كۆپچىلىككە رەھبەرلىك قىلىپ «لۈيدانى قايتۇرۇپ بەر» دەپ شوئار توۋلايدۇ. بۇ قېتىمقى نامايىش ياپونىيە ھۆكۈمىتىنىڭ باستۇرۇشى بىلەن مەغلۇپ بولىدۇ.

شۇ يىلى ئەتىيازلىق تەتىلدە، ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان ئو-قۇغۇچىلار چۆگيۈەن باشچىلىقىدىكى 29 ئادەمنى ۋەكىل قىلىپ سايلاپ، ”لۈيشۈن، دالىيەننى قايتۇرۇۋېلىش تەشۋىقات ئەترى-تى“ قۇرۇپ ۋەتەنگە قايتىپ تەشۋىق قىلىپ، جامائەت پىكرى قوزغاپ، ھۆكۈمەتنى لۈيدانى قايتۇرۇۋېلىشقا مەجبۇر قىلماقچى بولىدۇ.

ئۇلار تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن ياپونىيىدىن شېنياڭغا قايتىپ كېلىدۇ، بىراق ئۇلار تېخى شەھەرگە كىرمەي تۇرۇپلا كونا ياپونپەرەست پىكتىيەن ئۆلكىسىنىڭ باشلىقى ۋاڭ يۇڭجياڭ شەھەرنىڭ سىرتىدا توساپ، ئۇلارنىڭ ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشىنى قاتتىق چەك-لەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار جەنۇپقا كېتىشكە مەجبۇر بولۇپ بىۋاستە بېيجىڭغا بېرىپ، لىيۈەنخۇڭ پرېزىدېنتلىقىدىكى شىمالىي مى-لىتارىست ھۆكۈمىتىدىن ياردەم سورىماقچى بولىدى. بېيجىڭغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، چۆگيۈەن، لىيۈەنخۇڭ بىلەن كۆرۈشۈپ، مەردانە سۆزلەر بىلەن، ئۇنى تېزرەك لۈيدانى قايتۇرۇۋېلىش ئىرادىسىگە كېلىشكە تەكلىپ قىلىدۇ، لېكىن لىيۈەنخۇڭ قىلچە-

لىكمۇ تەسىرلەنمەي، بەلكى ئۆزىگە ئوت تۇتىشىپ قېلىشىدىن ئۆلگىدەك قورقۇپ، چۆگيۈەن قاتارلىقلارنى ئۆيىدىن قوغلاپ چىقىرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن تەشۋىقات ئەترىتىدىكى ساۋاقداشلار جۇڭشەن باغچىسىدا مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئۆتكۈ-زىدۇ ۋە ئۇلاپلا بېيجىڭدىكى ھەرقايسى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچى-لىرىنى قوزغاپ كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلىدۇ. كېيىن يەنە تيەنجىنگە بېرىپ، ھەرساھەدىكى يۈز مىڭدەك ئادەم بىلەن ئالاقە باغلاپ بىر قېتىملىق دائىرىسى ناھايىتى زور نامايىش ئۆتكۈزىدۇ. چۆگيۈەن نامايىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، بېيجىڭ ۋە تيەنجىن كوچىلىرىدا كۆپ قېتىم كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان نۇتۇق سۆزلەيدۇ.

1923 - يىلى قىشتا چۆگيۈەن ياپونىيىدىن ئوقۇشىنى تۈگىتىپ ۋەتەنگە قايتىدۇ. ئۇ ”سودا-سانائەت ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش“ تەك دەسلەپكى ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ھۆكۈمەتتە ئەمەلدار بولۇشنىڭ بارلىق پۇر-سەتلىرىدىن ۋاز كېچىپ ئۆزىنى سودا - سانائەتكە بېغىشلاشقا بەل باغلاپ زامانىۋى پار - پۈر زاۋۇدى قۇرۇشقا تىرىشىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇ شېنياڭغا قايتىپ كېلىپلا، سودا - سانائەت مەبلىغى توپلاشقا كىرىشىپ كېتىدۇ. بۇ چاغدا جاڭ زولىننىڭ شەرقىي شىمالنى بېسىپ ياتقاندىن تاشقىرى پۈتۈن مەملىكەتنى كونتۇ-رۇل قىلىش غەرىزى بولغاچقا، شەرقىي شىمالنىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئارقا سەپنى تولۇقلاپ، ئىچكىرىگە ئەسكەر ماڭدۇرۇشقا ئالدىراۋاتقان ۋاقتى ئىدى. شۇ سەۋەپلىك

چۇڭيۇەنىڭ سودا - سانائەتنى گۈللەندۈرۈش تەكلىۋى ناھايىتى
تېزلا ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ ئاۋاز قوشۇشىغا ئېرىشىپ، بىر-
دەمدىلا پېكتىيەن پۇلىدىن بىر مىليون مەبلەغ توپلىنىدۇ. بۇنىڭ
بىلەن شەرقىي شىمالدىكى تۇنجى ماشىنىلاشقان پار-پۇر زاۋۇدى،
چېچىشتىن خۇمدانچىلىق شىركىتى شېنياڭدا قۇرۇلىدۇ. چۇڭيۇەنىڭ
كارخانا قۇرۇشتىكى مەقسىدى — دۆلەت ئۈچۈن سودا-سانائەتنى
گۈللەندۈرۈپ، قۇرۇلۇش ماھىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش بولغاچقا،
كارخانا رەھبەرلىكىدە مەبلەغ توپلاش، قايتا ئىشلەپچىقىرىشنى
ئۆزلۈكسىز كېڭەيتىش، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ مائاشىنى ئۆزلۈك-
سىز ئۆستۈرۈش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش،
ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق ئىشلار قاتارلىقلارغا
ئالاھىدە دىققەت قىلىشنى تەكىتلەيدۇ. بىر نەچچە يىلغا قالمايلا
چېچىش شىركىتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش دائىرىسى كېڭىيىپ
مەبلىغى بىر مىليوندىن 48 مىليونغا يېتىپ ئىش-
چى - خىزمەتچىلەر يۈزدەك ئادەمدىن كۆپىيىپ
مىڭدىن ئاشىدۇ. مەھسۇلات جەھەتتە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى
پىششىقلاپ ئىشلەشتىن تاشقىرى تۇرمۇشتا ئىشلىتىدىغان پار - پۇر،
چىنە - ساپاللارغىچە تەرەققىي قىلىدۇ. 1926 - يىلغا بارغاندا،
چۇڭيۇەن باشقۇرغان چېچىش شىركىتى شەرقىي شىمالنىڭ ھەرقايسى
جايلىرىنى ھەرخىل پار - پۇر مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەيدىغان
ئىشلەپچىقىرىش ئورنىغا ئايلىنىپ قالىدۇ.

چۇڭيۇەن ياش ھەم ئىستىبداتلىق، مول ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىسىگە
ئىگە بولغاندىن تاشقىرى، سودا- سانائەتنى يارىتىش جەھەتلەردە

ئاجايىپ قابىلىيىتىنى كۆرسەتكەچكە ئەينى ۋاقىتتا ياپونىيىنىڭ
بوزەك تېپىشىغا ئۇچرىغان پېكتىيەن سودا - سانائەت ساھەلىرى
ئۇنى ناھايىتى قەدىرلەيدۇ. 1927 - يىلى چۇڭيۇەن پېكتىيەن
باش سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن خۇيجاڭلىقىغا سايلىنىدۇ.
شۇ يىلى ياپون جاھانگىرلىگى جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ رۇخسىتىنى
ئالمايلا ئۆزى خالىغىنىچە يالۇجياڭ دەرياسى بويىدىكى لىن-
جياڭ ناھىيىسىدە كونسۇلخانا قۇرىدۇ. بۇ خەۋەر ھەممە ئادەم-
نى غەزەپلەندۈرىدۇ. چۇڭيۇەن سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبىرى
بولۇش سالاھىيىتى بىلەن، سودىگەرلەردىن 60 - 70 مىڭ ئادەم-
نى قوزغاپ نارازىلىق نامايىشى ئۆتكۈزۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا
ياپون ماللىرىغا بايقۇت قىلىش ھەركىتىنى قانات يايدۇرىدۇ.
ھەيۋەتلىك ھەركەت ياپونىيىنى لىنجياڭغا تاجاۋۇز قىلىش سۇ-
يىقەستىدىن ۋاقتىنچە ۋاز كېچىشكە مەجبۇر قىلىدۇ. شۇنىڭغا
ئۇلاپلا چۇڭيۇەن بىلەن يەن باۋخاڭ قاتارلىق يولداشلار ”شەر-
قىي شىمال خەلقىنىڭ خارجى ئىشلىرى كېڭەشى“نى قۇرۇشنى تە-
شەببۇس قىلىپ، ھەر ساھە كۈچلىرى بىلەن كەڭ كولەمدە ئىتتى-
پاقلىشىپ ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ ياپونىيە بىلەن سۆزلىشىشىگە
ئارقا تىرەك بولىدۇ.

ئۇزۇن ئۆتمەي شەرقىي شىمالدىكى ھەرقايسى ئۆلكە،
شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ ھەممىسىدە خەلق خارجى ئىشلىرى كېڭە-
شىنىڭ شۇبە تارماقلىرى تەسىس قىلىنىدۇ. شۇ دەۋردىكى شەر-
قىي شىمالنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ياپون جاھانگىرلىكىگە قار-
شى ھەركەتلەرنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشىنى ”شەرقىي شىمال

خەلق خارجى ئىشلىرى كېڭىشى"نىڭ كورسەتكەن تىرىشچانلىقىدىن ئايرىۋەتكىلى بولمايدۇ.

سودىگەرلەرنىڭ قانۇنىي مەنپەئەتىنى قوغداپ مىللى كاپىتالنى ۋەيران قىلىدىغان ئېغىر باج - سېلىقلارغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن، چۆكيۈەن باش سودا ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇئاۋىن خۇيجاڭى بولۇپ تۇرغان مەزگىلدە يېقىن دوستى گاۋچۆگىمىننىڭ ھەمكارلىشىش ئاستىدا، پىڭتيەن مىلىتارىست ھۆكۈمىتى بىلەن كۈچلۈك كۆرەشلەرنى قىلىدۇ. سودا ئۇيۇشمىسىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە بىر قېتىملىق ئالۋاڭ - سېلىققا قارشى تۇرۇش كۆرىشىدە شېنياڭدىكى سودىگەرلەردىن يۈز نەچچە مىڭ ئادەمنى قوزغاپ بازار تاشلاش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىپ، پىڭتيەن مىلىتارىست دائىرىلىرىنى ئۆلكە باشلىقى ليۇشاڭچىڭ، سودا - سانائەت نازىرى جاڭ شەنفاڭ ۋە ساقچى نازىرى بەي مىڭجىن قاتارلىق داڭلىق ياۋۇزلارنى يوتكەشكە مەجبۇر قىلىپ، خەلقنىڭ غەزىپىنى باستى. 1928 - يىلى يازنىڭ باشلىرىدا جاڭ زولىن تېلېگىرام يوللاپ بېيجىڭدىن چېكىنىپ چىقىپ، ئەسكەرلىرىنى پىڭتيەنگە قايتۇرۇپ كېلىۋاتقاندا، ياپون جاھانگىرلىرى تەرىپىدىن قەستلىنىپ بومبىلاپ ئۆلتۈرۈلدى. ئارقىدىنلا گېنېرال جاڭ شۆيلياڭ شەرقىي شىمالنى ئىگەللەپ، سىياسەتلەر تەدرىجىي يوسۇندا ئۆزگەرتىلىشكە يۈزلەندى، شۇ يىلى قىشتا، پۈتۈن مەملىكەت بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن، زور مەبلەغ ئاجرىتىپ ئاممىۋى تەشكىلاتلارغا ياردەم بېرىش، ئاممىۋى سىياسەتنى قانات يايدۇرۇپ، شەرقىي شىمالنىڭ سىياسى ئىسلاھاتىنى ئىلگىرى-

رى سۈردى. شۇڭلاشقا 2 - يىلى پىڭتيەن باش سودا ئۇيۇشمىسىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، سودا ئۇيۇشمىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى قۇردى. چۆكيۈەن ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى ۋە قوشۇمچە جاڭ شۆيلياڭنىڭ "قوماندان مەھكىمە" سىنىڭ كاتىپلىقىنى ئۈستىگە ئېلىپ ياپونىيە بىلەن بولغان ئالاقىلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ياردەملەشتى.

1930 - يىلى چۆكيۈەن چېشېن خۇمدانچىلىق شىركىتىنىڭ مەبلىغىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن نەنجىڭ، شاڭخەيلەرگە بېرىپ بىر قىسىم بيۇروكرات كاپىتالىستلار، مەسىلەن، سۇڭ زىۋېن، جاڭ گۇڭچۈەن قاتارلىقلار بىلەن كۆرۈشتى، لېكىن بۇ كىشىلەرنىڭ ساندۇغىدا گەرچە مىليونلىغان تىللا - كۈمۈشلەر بولسىمۇ ئەمما ئۇلار پۈتۈن تۇرقىدىن ئەجنەبى قۇلچىلىقى چىقىپ تۇراتتى. شۇڭا چۆكيۈەننىڭ "سودا - سانائەت ئارقىلىق دۆلەتنى قۇتقۇزۇش" تەشەببۇسىغا بەرگەن جاۋابى پىسسەنتسىزلىكتە كۈلۈپ قويۇشتىنلا ئىبارەت بولدى، خالاس. چۆكيۈەن ئۈمىدسىزلىكتە قالغان مۇشۇ كۈنلەردە بەختكە يارىشا يولداش زوتاۋفىن بىلەن ئۇچرىشىپ ئىدىيىدە رىغبەتلىنىپ، يېقىن دوست بولۇپ كېتىدۇ. شۇندىن كېيىن چۆكيۈەن دائىم زوتاۋفىن باشقۇرغان «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»غا ماقالا يېزىپ، قەلەم ئارقىلىق ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغان جىنايىتى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىدۇ.

1931 - يىلى 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ياپون جاھانگىر-

لىگى ئاخىر شەرقىي شىمالغا قوراللىق ھۇجۇم باشلىغاندا شېنياڭ ناھايىتى تېز قولدىن كېتىدۇ. چۇڭيۈەن باشتا يوشۇرۇنۇپ ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى كۈزىتىدۇ. نەتىجىدە ۋەزىيەت كۈندىن - كۈنگە يامانلىشىپ كېتىدۇ. جياڭ جيېشىنىڭ "ھەرگىزمۇ قارشىلىق كۆرسەتمەسلىك" سىياسىتى ئاستىدا، پۈتۈن شەرقىي شىمال قولدىن كېتىش خەۋپى ئاستىدا قالىدۇ. 11 - ئايدا چۇڭيۈەن باشقىچە ياسىنىپ، بېيپىڭگە بارىدۇ. ئۇ يەرگە بېرىپلا گاۋچۇڭمىن، يەن باۋخاڭ، ۋاڭ خۇايى قاتارلىق يولداشلار تەشكىللىگەن "شەرقىي شىمال خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش جەمئىيىتى"گە قاتنىشىدۇ. بۇ جەمئىيەت بىر تەرەپتىن شەرقىي شىمال خەلقىنىڭ بىۋاستە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەرىكەتلىرىگە ياردەم بەرسە، يەنە بىر تەرەپتىن بىۋاستە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قوراللىق قوشۇن — پىدائىيلار قوشۇنىنى تەشكىللەپ ۋە رەھبەرلىك قىلىپ، دۈشمەنگە قارشى كۈرەش ئېلىپ بارىدۇ. چۇڭيۈەن يەنە بېيجىڭ، شاڭخەي قاتارلىق جايلاردا چېپىپ يۈرۈپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى نۇتۇق سۆزلەپ، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ شەرقىي شىمالغا تاجاۋۇز قىلغان جىنايەتلىرىنى پاش قىلىدۇ. ئۇنىڭ «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»دا ئېلان قىلغان «يولۋاس ئاغزىدىن قۇتۇلۇش» دېگەن ماقالىسىدا شېنياڭنىڭ قولدىن كەتكەن ۋاقتىدىكى ئېچىنىشلىق مەنزىرىسى بايان قىلىنغان بولۇپ،

ھەر بىر خېتىدىن قانلىق ياش تۆكۈپ، كىشىنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدۇ.

1932 - يىلى 1 - ئايدا شاڭخەيدە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندا، چۇڭيۈەن باتۇرلۇق بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرغان 19 - ئارمىيىگە ئاكتىپ ياردەم بېرىدۇ. شۇ يىلى قىشتا سەددىچىن ئۇرۇشى باشلىناي دەپ قالغان ئىدى. بۇ چاغدا ئۇ شاڭخەيدىن رېخېغا كېلىپ، فرونت تەشۋىقات خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ، 1933 - يىلى 3 - ئايدا سەددىچىن ئۇرۇشى مەغلۇپ بولىدۇ. 5 - ئايدا جياڭ جيېشى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتى ياپون جاھانگىرلىرى بىلەن "تاڭگۇ كېلىشىمى"نى ئىمزالاپ، ياپون ئالۋاستىلىرىنىڭ شەرقىي شىمال ئۈچ ئۆلكە ۋە رېخېنى بېسىۋالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ شىمالىي جۇڭگونىمۇ ياپونىيىنىڭ تەسىرى ۋە كونتروللۇقى ئاستىغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ، بۇ چاغدا چۇڭيۈەن قايتا شاڭخەيگە كېتىشكە مەجبۇر بولۇپ بىر تەرەپتىن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بارسا، يەنە بىر تەرەپتىن شاڭخەيدە مەبلەغ توپلاپ، جياڭشى، جىندىدە، "گۇۋاڭدا" پار - پۇر زاۋۇدىنى قۇرىدۇ ۋە كۇرس ئېچىپ، پار - پۇرچىلىق سانائىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن داۋاملىق كۈرەش قىلىدۇ.

جياڭ جيېشى ئەكسىيەتچىلىرى ياپون جاھانگىرلىرى بىلەن ۋەتەنگە خورلۇق كەلتۈرىدىغان شەرتنامىنى ئىمزالىغاندىن كېيىن، دۆلەت ئىچىدە تېخىمۇ تەتۈر يولغا مېڭىپ، ئىنقىلاۋىي بازىلارغا "قورشاپ يوقىتىش" يۈرگۈزىدۇ. مەدەنىيەت

ساھەسىگمۇ ئىنتايىن ۋەھشىيانە ۋەيران قىلىش سىياسىتى يۈرگۈزۈپ، جۇڭگونى مۇستەبىت، فاشىزىم تېررورلۇغى ئاستىغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ. بۇ خىل ۋەزىيەت چۇكيۇەننىڭ ئىدىيىسىدە توقۇنۇش پەيدا قىلىدۇ. شېن جۈنرۇ، زوتاۋفېن، خۇيۈيجۇ قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تەسىرىدە ئىدىيىدە ئاستا - ئاستا ئۆزگىرىپ، ئىچكى ئۇرۇشنى توختىتىپ، ھەممە بىرلىكتە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەيدانىغا كېلىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن توختىتىلىدۇ. بۇ چاغدا زوتاۋفېن چەتئەلگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولىدۇ، چۇكيۇەن زوتاۋفېننىڭ ئورنىغا دەسسەپ «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»نىڭ ئىسمىنى «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»غا ئۆزگەرتىپ داۋاملىق نەشر قىلىدۇ.

«يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»بىلەن «تۇرمۇش ھەپتىلىك ژورنىلى»نىڭ نەشر قىلىنىش يونۇلۇشى پۈتۈنلەي بىردەك بولغاچقا، دۇنياغا كېلىشى بىلەنلا پۈتۈن مەملىكەتتە مەشھۇر بولۇپ، ئىناۋەتكە ئىگە بولىدۇ. 1935 - يىلى 5 - ئايدا «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»، «پوچى پادىشا» دىگەن بىر پارچە كىچىك ماقالىنى بېسىپ قويغاچقا، ياپون جاھانگىرلىكى ئۇلارنىڭ ساماۋىي پادىشاسىغا قىلىنغان ھاقارەت دەپ قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرۈپ، زورلۇق بىلەن جياڭجيېشى ھۆكۈمىتىدىن «يېڭى ھايات ھەپتىلىك ژورنىلى»نىڭ مەسئۇلىنى جازالاشنى تەلەپ قى-

لىدۇ. جياڭجيېشى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ھەركەتلەرنى باستۇرۇش ئۈچۈن، خوشامەت قىلىپ ئۇلارنىڭ تەلىۋى بويىچە چۇكيۇەننى قولغا ئېلىپ، بىر يىل ئىككى ئايلىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىدۇ ۋە جياڭسۇ 2 - تۈرمىسىگە قامايدۇ. چۇكيۇەن تۈرمىدە ياتقاندا جياڭجيېشىنىڭ ۋەتەن ساتقۇچ، ئەكسىيەتچىل ئەپتى - بەشىرىسىنى تېخىمۇ تونۇپ يېتىپ، كورگەنلا ئادەمگە، جياڭجيېشى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتى جۇڭگونى چوقۇم ھالاكەت گىرداۋىغا ئېلىپ بارىدۇ دەيدۇ.

1935 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىم يىلىدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەشھۇر «1 - ئاۋغۇست خىتابنامىسى»نى ئېلان قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللى بىرلىكسەپ قۇرۇشقا چاقىرىدۇ. شېن جۈنرۇ ئەپەندى بۇ چاقىرىققا ئاۋاز قوشۇپ، شاڭخەي مەدەنىيەت ساھەسىنىڭ ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىدۇ. 1936 - يىلى باھاردا چۇكيۇەن كېسەل سەۋىۋى بىلەن شاڭخەي خوچياۋ ساناتورىيىسىدە بىرمەزگىل داۋالىنىپ، تېخى ئەركىن ھەرىكەت قىلالمىسىمۇ، شېن جۈنرۇ، زوتاۋفېن، خۇيۈيجۇ قاتارلىق كىشىلەر رەھبەرلىك قىلغان ۋەتەن قۇتقۇزۇش ھەرىكىتىگە ئاكتىپ قاتنىشىپ شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدىكى بىر قىسىم يۇقۇرى قاتلام ئەرباپلارغا "ئىچكى ئۇرۇشنى توختىتىپ چەتنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرۇش" تەشۋىقاتىنى ئېلىپ بارىدۇ ھەمدە "شەرقىي شىمالنى بىز مۇشۇ ئەۋلات كىشىلىرى قولدىن بېرىپ قويدۇق، بىز ئۇنى قايتۇرۇۋېلىشقا مەسئۇل بولۇشىمىز كېرەك"دەپ

ھۇراجەت قىلىدۇ. شۇيىلى قىش پەسلىدە گېنېرال جاڭ شۈلياڭ بىلەن گېنېرال ياڭ خۇچېڭ "شىئەن ۋەقەسى"نى قوزغايدۇ. بۇ چاغدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى چۇڭيۈەننى بىر مەزگىل نەزەربەنت ئاستىغا ئېلىپ ئۇنىڭ ئاچقان پار - پۇر زاۋۇدى ۋە پار - پۇر خادىملىرىنىڭ كۇرسىنىمۇ تاقىۋېتىدۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي "شىئەن ۋەقەسى" تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىنىدۇ، بۇنىڭ بىلەن جياڭ جيېشىنىڭ دولەت ۋە خەلققە بالايى - ئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلگەن "ئالدى بىلەن ئىچكى قىسىمنى تىنجىتىپ ئاندىن چەتنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرۇش" سىياسىتى ئاخىرلىشىدۇ. بۇنىڭغا ئەگىشىپ پۈتۈن مىللەتنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ۋەزىيىتى شەكىللىنىشكە باشلايدۇ. 1937 - يىلى 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ياپون ئالۋاستىلىرى لۇگوچياۋدا ئۇرۇش ئوتىنى قوزغاپ، 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى سۇڭخۇ ئۇرۇشى پارتلىدى. بۇ چاغدا چۇڭيۈەن كېچە - كۈندۈز دىمەي دائىم بېيجىڭ بىلەن شاڭخەي ئوتتۇرىسىدا قاتناپ، ئاكتىپلىق بىلەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، مۇنقەرزلىكتىن قۇتۇلۇش خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ، شۇنىڭدەك "ۋەتەن قۇتقۇزۇش زايومى، شەرقىي شىمالغا ئىئانە توپلاشقا دەۋەت قىلىش كومىتېتى"نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئۈچۈن ئىئانە توپلاشتا پۈتۈن كۈچىنى ئايىمايدۇ.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ ئەڭ جاپالىق كۈنلىرىدە، جياڭ جيېشى ئەكسىيەتچىل گۇرۇھى، ياپون

جاھانگىرلىرى بىلەن كېلىشىپ تەسلىم بولۇپ، كوممۇنىستلارغا قارشى ئىچكى ئۇرۇشنى قايتىدىن قوزغاشقا ئۇرۇندى. چۇڭيۈەن جياڭ جيېشىنىڭ ئوتمۇشتىكى ئۇزىنى ئۇزى قىرىدىغان سىياسىتىنىڭ قايتا تىرىلىۋاتقانلىقىنى ھىس قىلىپ، كوڭلىدە ئىنتايىن غەزەپلىنىدۇ، بۇ چاغدا چۇڭيۈەننى سېتىۋېلىپ ئۆز تەرىپىگە تارتىشقا قايتا - قايتا ئۇرۇنۇپ گۇماشتىسى قىلماقچى بولىدۇ. لوزۇفۇ، جاڭ چۈن دىگەنلەر ئارقىلىق ئۇنىڭغا سانائەت - قاتناش مىنىستىرلىكىنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، چىڭدۇ - چۇڭچىڭ تومۇر يولى، شەرقىي شىمال تاشيول ئىدارىسىنىڭ تەپتىش ھەيئىتى قاتارلىق خىزمەتلەرنى بېرىش ئارقىلىق ئازدۇرماقچى بولسىمۇ، چۇڭيۈەن ھەممىسىنى رەت قىلىدۇ. بۇ چاغدا شىڭ شىسەي شىنجاڭدا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىنلىشىپ، كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش بايرىقىنى كوتىرىپ چىقىپ، ئاتالمىش "يېڭى سىياسەت" يۈرگۈزۈۋاتقان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە شىڭ شىسەي چۇڭيۈەننىڭ كونا دوستى بولغاچقا شىڭ شىسەيگە ياردەملىشىپ شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرىدىغان بازىسىغا ئايلاندۇرۇشنى ئويلايدۇ. شۇڭا 1934 - يىلى ئەتىيازدا شىنجاڭغا كېلىپ، بىر قېتىملىق ساياھەت قىلىپ ئۇخەنگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن «شىڭ شىسەي ۋە شىنجاڭ» دىگەن كىچىك بىروشۇرا كىتاپنى يېزىپ كىشىلەرنى، غەربىي شىمالغا بېرىپ، چېگرا رايونلارنى ئېچىشقا ھەركەتلەندۇرمەكچى بولىدۇ. چۇڭيۈەن بۇ بىروشۇراسىدا، خاتا ھالدا شىڭ شىسەينى بىر مەشھۇر ئەرباپ

دەپ تەرىپلەپ، شىڭ شىسەينىڭ شىنجاڭدىكى سۇيىقەست، ھىلە - مىكىرلىرىنى بىلىۋالالماي ساختا كورۇنۇشلەرگە قايمۇقۇپ قالىدۇ. بۇ كىچىك بىر ۋوشۇرا ئوتتۇرىغا چىققاندىن كېيىن، بىر مەزگىل ھەممە جايىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن "غەربىي شىمالغا بارايلى"نىڭ داقا - دۇمبىقى بولۇپ قالىدۇ.

1939 - يىلى شىڭ شىسەي چۇكيۇەننى شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەت قىلىشقا رەسمىي تەكلىپ قىلدى. تەكلىپكە بىنائەن كېلىپ، "شىنجاڭ دارىلفۇنۇن"نىڭ يۇەنجاڭى بولدى. بۇ مەكتەپ شىنجاڭ ئۈچۈن قۇرۇلۇش كادىرلىرىنى يېتىشتۈرىدىغان ئەڭ ئالىي بىلىم يۇرتى ئىدى. چۇكيۇەن ئىچكىرىدىكى گومىنداڭ ماائارىپىنىڭ پۈتۈنلەي ئارقىغا چېكىنىۋاتقانلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، «شىنجاڭ دارىلفۇنۇن»نى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، يېڭى تىپتا قۇرۇپ چىقىشقا بەل باغلىدى. "ئىتتىپاق ۋە جىددىي بولۇش، ئاددىي - ساددا، تىرىك - جانلىق بولۇش"نى مەكتەپ تەربىيىسى قىلىپ، پۈتۈن مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنى زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىشنى تەكىتلىدى. ئوقۇتقۇچىلىرىنى تولۇقلاش ئۈچۈن چۇكيۇەن مەملىكەت ئىچىدىكى مەشھۇر كىشىلەردىن ماۋدۈن، جاڭ جۇڭشى، شىمۇقاتارلىقلارنى شىنجاڭغا كېلىپ ئوقۇتقۇچى بولۇشقا ۋە ساۋكۇڭلياۋ، جاۋدەن قاتارلىقلارنى شىنجاڭدىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەركىتىنى قانات يايدۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ.

چۇكيۇەن شىنجاڭدا خىزمەت قىلىپ بىر يىل بولمايلا شىنجاڭنىڭ مەدەنىي مائارىپ ئىشلىرىدا ئۇزۇن خىزمەتلەرنى

كۆرسەتتى. لېكىن ئۇنىڭ بۇنداق تىرىشچانلىقى شىڭ شىسەينى قوغدايدىغان يالاقچىلارنىڭ كورەلمەسلىكىگە ئۇچرىدى. ئۇلار چۇكيۇەننى شىڭ شىسەينىڭ ئورنىغا دەسسەش غەرىزى بار دەپ ئىغۋا تارقاتقانلىقتىن، چۇكيۇەن شىڭ شىسەينىڭ يېنىدا ئىشەنمەس ئادەم بولۇپ قالىدۇ. 1940 - يىلى قىشتا، شىڭ شىسەي ئۇنى نەزەربەنت قىلدى. بۇ ۋاقىتتا چۇكيۇەن شىڭ شىسەيگە خەت يېزىپ، بىر تەرەپتىن ئوقۇشماسلىقنى تۈگىتىشنى، يەنە بىر تەرەپتىن ئائىلىسى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا بېرىشقا رۇخسەت قىلىشنى ياكى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا بېرىپ تەكشۈرۈش - تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقا يول قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى. چۇكيۇەننىڭ بۇ تەلەپلىرى رەت قىلىندى. 1941 - يىلى 6 - ئايغا كەلگەندە، ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ناچار ئورۇندا تۇرۇپ قالغاچقا، شىڭ شىسەي، كوممۇنىستىك پارتىيە چوقۇم مەغلۇپ بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى شۈبھىسىز ھالدا فاشىست گېرمانىيىسى تەرىپىدىن ھالاك قىلىنىدىغان بولدى دىگەن تونۇشقا كېلىپ، دەرھال ئۆزىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇپ، كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش چۈمپەردىسىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئالدىراپ - تېنەپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە تەسلىم بولۇش سۇيىقەستىنى پىلانلاشقا كىرىشتى. شىڭ شىسەي جاڭ جيېشىگە ئۆز قەلبىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئالدى بىلەن شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ماۋزېمىن قاتارلىق 10 نەچچە نەپەر كوممۇنىستلارنى تۇتتۇرۇپ ئۇلارنىڭ بېشىنى تەسلىم بولۇشنىڭ سوغىسى قىلماقچى

بولدى. چۈكيۈەن شىڭ شىسەينىڭ بۇ خىل ئۆزىنى ئۆزى ھالاك قىلىدىغان تەتۈر ھەرىكىتىگە ئىنتايىن غەزەپلىنىپ، شىڭ شىسەينى ھەرگىزمۇ بۇنداق قىلماسلىققا ئۈندەپ كوردى. شۇ ۋاقىتتا شىنجاڭنىڭ ھەربى ھوقۇقىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان شىڭ شىسەينىڭ ئىنىسى شىڭ شىچىمۇ ئۇنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە تەسلىم بولۇشىغا قەتئي قارشى تۇردى. بۇ، ئىككى قەلەم ۋە ئەلەم ئەھلى شىڭ شىسەينىڭ كوزىگە قادالغان مىخ بولۇپ قالدى. شىڭ شىسەي تەسلىمچىلىك يولىدىكى ئاساسلىق توسالغۇلارنى تازىلاش ئۈچۈن، تەدرىجى ھالدا ئىنىسى شىڭ شىچى بىلەن دۇچۈكيۈەنگە زەھەرلىك قولىنى سىلىپ، نەتىجىدە ئىنىسى شىڭ شىچىنى مەخپى ئولتۇرۇپ تاشلىدى. شۇنىڭغا ئۇلاپلا 1941 - يىلى 7 - ئايدا چۈكيۈەننى تۈرمىگە ئالدى. دەسلەپتە چۈكيۈەننى ۋەتەنساتقۇچ ۋاڭ جىڭۋېي بىلەن تىل بىرىكتۈرگەن دىدى، كېيىن يەنە ئۇنىڭغا تروتىسكىچى دەپ توھمەت چاپلىدى. شىڭ شىسەي چۈكيۈەننى تۈرمىگە سولىغاندىن كېيىن، ئۇنى شەپقەتسىز قىيناپ سوراق قىلىپ، ئالدىن تەييارلاپ قويۇلغان ھەر خىل يالغان جىنايەتلەرگە ئىقرار بولۇشقا قىستاپ ئەڭ ئاخىردا چۈكيۈەننى ئاشكارا بولمىغان كوممۇنىست، ئاغدۇرمىچىلىق ھەركەت ئېلىپ بېرىشقا قەست قىلغان دىگەن جىنايەتلەر بىلەن ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلدى. جازانى ئىجرا قىلىش ئالدىدا شىڭ شىسەي ئۆزىنىڭ جياڭ جيېشىگە تەسلىم بولۇش كوڭلىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، جياڭ جيېشىگە ئالاھىدە تېلېگرام ئەۋەتىپ قايتا تەكشۈرۈشنى ئىلتىماس قىلدى. جياڭ جيېشى 1943 - يىلى يازدا، قول چومىقى ۋاڭ

دېفۇ، جۇشۇشېڭ، جې يۈەنفۇلارنى ئاتاقتا دۇچۈكيۈەننىڭ ئەنزىسىنى قايتا تەكشۈرۈش، ئەمەلىيەتتە شىڭ شىسەينىڭ تەسلىم بولۇش سەممىيىتىنىڭ قانچىلىكلىكىنى تەكشۈرۈپ بېقىشقا شىنجاڭغا ئەۋەتتى. ئۇلار كېلىپ شىڭ شىسەينىڭ ھەقىقەتەنمۇ كوممۇنىستىك پارتىيىگە، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن چۈكيۈەنگە ھوكۇم قىلىنغان ئولۇم جازاسىغا قوشۇلدى. شۇنداق قىلىپ ۋاڭ دېفۇ قاتارلىقلار چۈكچىڭغا جياڭ جيېشىگە دوكلات قىلىشقا يولغا چىققاندا، شىڭ شىسەي ئۆزىنىڭ قول چوماق دوختۇرى خۇرۇبى ئارقىلىق چۈكيۈەنگە زەھەرلىك ئوكۇل ئۇرۇپ ئولتۇرگۇزۇپ جەسەتنى يوق قىلىپ ئىزىنىمۇ قالدۇرمىدى. چۈكيۈەن قازا بولغاندا ئەمدىلا 46 ياشتا ئىدى.

قوشۇمچە1.

چۈكچىڭدا نەزەربەنت ئاستىدا تۇرغان چاغدىكى ئايرىم خاتىرىلەر. (مۇناسىۋەتلىك بولەكلەر)

1941 - يىلى ئەتىيازدا، ساۋاقداشى ۋە يېقىن دوستى چۈكيۈەن ئەپەندى شىنجاڭدا شىڭ شىسەي تەرىپىدىن ۋەتەن ساتقۇچ ۋاڭ جىڭۋېي بىلەن تىل بىرىكتۈرگەن دىگەن توھمەت بىلەن تۈرمىگە تاشلانغاندا مەن تېلېگرام ئارقىلىق شىڭ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ، نۇرغۇن تېلېگراممىلار ئەۋەتتىم، ئاخىردا شىڭ شىسەي مېنى ئايروپىلان بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ يۈزمۇ - يۈز سوھبەتلىشىشكە تەكلىپ قىلدى. (شىڭ بىلەن مەن بىر يۇرتلۇق ھەم كېيىنكى ئەۋلات تۇققان

كېلىمىز، پىكىتىيەندە بىللە ئوقۇدۇق، كېيىن ناھىيىنىڭ تەمىناتى بىلەن ياپونىيىدە ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا ئۇنىڭ ياپونىيىدە ئوقۇش تەمىناتىغا ياردەملىشىپ تۇرغان ئىدىم). شۇ ۋاقىتلاردا مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى جايلارنىڭ ئايروپىلانلىرى ئىشپىيون باشلىقى دەيلىنىڭ كونتروللۇقىدا بولۇپ، ئۇنىڭ تەستىقىدىن ئۆتمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مەن چۆچەكنىڭ باشلىقى ۋاڭ خۇايىي ئارقىلىق دەيگە خەت يېزىپ ئىلتىماس قىلدىم. دەي قوشۇلدى. بىراق ئالدى بىلەن چۆچەككە كېلىپ ئۆزى بىلەن بىر كۆرۈشۈشنى تەكلىپ قىلدى. 1941 - يىلى 4 - ئاينىڭ بېشىدا شەنشى فىڭشياڭدىن چۆچەككە يېتىپ كەلدىم. بىراق دەي بانا كۆرسىتىپ 20 كۈنگىچە قوبۇل قىلمىدى. مەن شىنجاڭغا بارىدىغان سەپىرىمنىڭ ئۆزگەرتىلگەنلىكىنى سەزدىم. دەي مەن بىلەن كۆرۈشكەندە، سوغاق پوزىتسىيە بىلەن شىنجاڭغا بېرىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئېيتتى ۋە ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ، ئەگەر سىز جەزمەن شىنجاڭغا بارىمەن دەيدىكەنسىز مەركەزدىن ئايرىلىشنى ئويلاپ قويسىڭىز بولىدۇ دېدى. مەن ئاستا كۈلۈپ قويۇپ ئېغىر گەپكە نىغۇ بۇرۇدىنىم. دەي ئاندىن چىرايىنى ئۆزگەرتىپ، ئويلانمايلا ۋېيىۋەنجاڭ بىزدىن كۆپرەك چۈشىنىدۇ، ئەگەر سىز شىنجاڭغا بارسىڭىز شىڭ شىسەي سىزنىڭ قايتىپ كېلىشىڭىزگە يول قويامدۇ؟ دۇچۇكيۇەنمۇ مەركەزدىن بارغانتى. شىڭنىڭ كۆرەلمەسلىكىگە ئۇچرىدى. سىزمۇ بۈگۈن مەركەزدىن شىنجاڭغا بارسىڭىز شىڭ سىزگىمۇ دۇچۇكيۇەنگە قارىغاندەك قارىمامدۇ؟

دېدى. بۇ سۆز مېنىڭ بىخەتەرلىكىمنى نەزەردە تۇتقاندەك بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ ۋاقىتتا گىتلېر گېرمانىيىسى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلىپ شىڭ شىسەيىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش سىياسىتى تەۋرىنىپ، دۇچۇكيۇەننى قولغا ئېلىپ ئىنىسىنى ئۆلتۈرۈپ (شىڭنىڭ ئىنىسى شىڭ شىچى سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيە ئالىي مەكتىپىنى پۈتتۈرۈپ كېلىپ شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىنى قولىدا تۇتۇپ تۇرغان ئىدى) شۇ ئارقىلىق جياڭ جيېشىگە ساداقىتىنى بىلدۈرگەن ئىدى. جياڭ مېنىڭ شىنجاڭغا بېرىپ شىڭنىڭ يولۇنۇشىگە توسقۇنلۇق قىلىشىمدىن ئەنسىرەپ، قەستەن قويۇپ بەرمىدى. ئاندىن مەن شىنجاڭغا بېرىشتىن ۋاز كېچىپ، شىئەنگە قايتىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. لېكىن دەيلى يۇمشاق سۆزلەر بىلەن شىئەنگە قايتماسلىقىمنى ئۆتۈنۈپ، ئەگەر سىز شىئەنگە قايتسىڭىز ئۇلار (ئۆزىنىڭ ئىشپىيونلىرىنى دېمەكچى) سىزگە ئاۋارىچىلىق سالىدۇ دېدى. مېنىڭ كېسەل ئايىلىم تېخىچە پېڭشياڭدا دېسەم، دەي دەرھال چاكىرىغا قاراپ، ئادەم ئەۋەتىپ، گاۋخېنىمنى ئېلىپ كېلىشكە بولىدۇ دېدى. ئاندىن مەن چۆچەكنى دۈشمەن سامالىيوتلىرى ناھايىتى قاتتىق بومباردىمان قىلىۋاتسا، كېسەل ئادەمنىڭ بۇنداق جايغا كېلىشى قولايسىز دېسەم، دەي يېزىدا تۇرۇشىڭىز مۇمكىن دېدى. سۆز مۇشۇيەرگە كەلگەندىلا ئۆزەمنىڭ چۆچەككە كېلىشكە تەكلىپ قىلىنىشنىڭ ئەسلىدە نەزەربەنت قىلىنىش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتتىم.

«جۇڭخۇا مىنگو تارىخى ماتېرىياللىرى توپلىمى»نىڭ قوشۇمـ
چە سانى 4 - قىسىم 13 - بەت.

1955 - يىل

قوشۇمچە 2.

بىر پارچە ئىسپات خېتى

مەن ئۆز ۋاقتىدا تونۇشقان كوممۇنىستلاردىن بىرىنچىسى ئادەم سۈڭ داشىڭ ئىدى. بۇ ئادەم شۇ ۋاقىتلاردا سۈڭ جېنۇڭ ئىسمى بىلەن شاڭخەيدە تۇراتتى. بىز ئىككىمىز دۇچۇڭيۇەن ئەپەندى ئارقىلىق تونۇشقان ئىدۇق. مەن شۇ يىل (1935 - يىل) دىن باشلاپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ قانداق بىر پارتىيە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشكە باشلاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ماركسىزىم - لېنىنىزىم بىروشۇرىلىرىنى ئوقۇغان ئىدىم (شاپىگىراپتا بېسىلغان) بۇلارنىڭ ھەممىسى سۈڭ داشىڭنىڭ قىزغىن ياردىمىدە بولغان. شۇڭلاشقا مەن دائىم سۈڭ داشىڭنى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچۇم دەيتتىم. ئۇ شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدە خىزمەت قىلغاندىن باشلاپ مېنىڭ سەۋىيەم بىلەن دېيىشكىمۇ بولىدۇ. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى شەرقىي شىمال ئارمىيىسىدىكى يۇقۇرى قاتلام كىشىلەر بىلەن ئالاقە باغلاش بولۇپ، جاڭ شۆبلياڭ، ۋاڭ يىجې (ئارمىيە باشلىقى) ليۇدوچۇەن (دىۋىزىيە باشلىقى) قاتارلىقلار بىلەن تونۇشقان ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتتا شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنى كوممۇنىستىك

پارتىيە بىلەن بىرلىشىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش يولىغا مېڭىشقا، گەرچە پارتىيىنىڭ سىياسى چاقىرىقلىرى ۋە تەسىرى سەۋەپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆز ۋاقتىدىكى يەر ئاستى خىزمەت ئىشلەيدىغان كوممۇنىست يولداشلارنىڭ تىرىشچانلىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. سۈڭ داشىڭ بولسا شۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كۆرۈنەرلىك بىرسى ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇ گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان (كېيىن جاڭ شۆبلياڭ تەلەپ قىلىپ چىقىرىۋالدى) ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدىكى شەرقىي شىمال ئارمىيىسى ئىچىدىكى ۋە غەربىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ يۇقۇرى قاتلامدىكى مۇناسىۋەت شارائىتى مۇشكۈل بولسىمۇ، لېكىن سىياسى مەيدانى مۇستەھكەم تەۋرەنمەس بولۇپ، ئۇنىڭ خىزمىتى پارتىيىنىڭ يونۇلۇش سىياسەتلىرىنى يولغا قويۇشنى ئاساس قىلغان ئىدى، بىراق بەزىدە سولغا كېتىپمۇ قالاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە قولغا ئېلىنغان، شىئەندە خىزمەت ئىشلەش ئىمكانىيىتى قالمىغاچقا، تەشكىل ئۇنى يەنئەنگە يوتكەپ كەتتى. ئۇنىڭ كېيىنكى ئەھۋالىنى ئۇقمايمەن.

قوشۇمچە 3.

ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىنىڭ
جاڭ جۇڭشىغا يازغان جاۋاپ خېتى

(شىنجاڭ جامائەت خەۋپسىزلىك 8 - باشقارما 66 - نومۇرلۇق)

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى تەھرىر تەرجىمە ئىدارىسى ئارقىلىق يولداش جاڭ جۇڭشىغا:

ئەۋەتكەن خېتىڭىزدە ۋەتەنپەرۋەر مەشھۇر زات دۇچۇڭيۈەن-نىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ئەھۋالىنى سۈرۈشتە قىلغان ئىكەنسىز. ئازاتلىقنىڭ دەسلىۋىدىكى ئەيىپكارلارنىڭ ئىقرارى ۋە ئىگەل-لىشىمىزگە قارىغاندا، دۇچۇڭيۈەننىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ۋاقتى 1943 - يىلى (ئاي، كۈن ئېنىق ئەمەس) بولۇپ شىڭ شىسەي باشتا دۇچۇڭيۈەنگە ۋەتەن ساتقۇچ ۋاڭ جىڭۋېي-شىنجاڭغا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە ئەۋەتكەن، ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ غالچى-سى دەپ تۆھمەت چاپلىغان. 1943 - يىلى يەنە گومىنداڭ ئىش-پىيونلىرىنىڭ باشلىقى جېيۈەنفۇ بىلەن دۇچۇڭيۈەننى كوممۇنىست دەپ بېكىتىپ، ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلماقچى بولغان. بۇ-نى قورچاق مەركەزگە تەكشۈرۈپ تەستىقلاشقا يوللىغاندا، شىن جۇنرۇ قاتارلىق كىشىلەر زور كۈچ بىلەن قۇتقازغاچقا، سۇيىقەستىنىڭ ئاشكارا بولۇپ قېلىشىدىن قورققان شىڭ شىسەي بۇيرۇق چۈشۈ-رۈپ دۇچۇڭيۈەننى زەھەرلىك دورا بىلەن زەھەرلەپ ئۆلتۈرگەن.

يۇقۇرقىلاردىن پايدىلىنارسىز.

ھۆرمەت بىلەن

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىز-لىك ئىدارىسى.

1979 - يىلى 11 - ئاينىڭ 24 - كۈنى

جاڭ پېيۇەن بىلەن ماجۇڭيىڭ بىرلىشىپ شىڭ شىسەيگە قارشى تۇرۇش ۋە مەغلۇپ بولۇشىنىڭ ئۆتمۈشى

چېڭ فىڭ

(1) "12-ئاپرېل" سىياسى ئۆزگىرىشىدىن كېيىن جاڭ پېيۇەننىڭ پوزىتسىيىسى

مەنچىڭ دەۋرىدە ئىلىدا جاڭجۈن تۈزۈمى ئورناتقان ئىدى، مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرى ياڭ زېڭشىن بېيجىڭ ھۆكۈ-مىتىگە ئىلتىماس قىلىپ، ئۇنى مۇداپىئە ئەلچىسى (ۋالىسى) قىلىپ ئۆزگەرتتى. مىنگونىڭ 19 - يىلى جىن شۇرېن نەنجىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە ئىلتىماس قىلىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ۋالىي تۈ-زۈمىگە ئۆزگەرتىپ، جاڭ پېيۇەننى ئىلىغا ۋالى قىلىپ ئەۋەتتى. مۇداپىئە ئىشلىرىدا يەنىلا موڭغۇل، قازاق مۇداپىئە قوشۇنلىرىغا يۆلىنەتتى. ئاتالغۇ گەرچە ھەر خىل بولسىمۇ، ئەمما ئىش ۋە ھوقۇق ئوخشاش ئىدى.

شۇ چاغدا "12 - ئاپرېل" سىياسى ئۆزگىرىشى نەتىجىسى-دە جىن شۇرېن ئۆلكىدىن كېتىشكە مەجبۇر بولدى. ماناسقا يېتىپ بارغاندا، جاڭ پېيۇەنگە ئۆزىنىڭ ماناسقا كەلگەنلىكى

ئىلىغا بېرىپ يۈزمۇ - يۈز مەسلىھەتلىشىدىغانلىقى ھەققىدە تېلېگرام بەردى. جاڭ پېيىۋەن جايلار تىنىچسىز دەپ رەت قىلىپ، چوچەككە بارغاندىن كېيىن سۆزلىشىشنى تەشەببۇس قىلدى. جىن شۇرېن ئۇنىڭ قارا نىيىتى بارلىقىنى بىلىپ، ئىلىغا بېرىش رايىدىن قايتىپ، ئۆز قىسىملىرى بىلەن چوچەككە بېرىپ ئۆزىنىڭ قوغلانغانلىقىنى تېلېگرام ئارقىلىق ئۇقتۇرۇش قىلىپ پىيادە، ئاتلىق ۋە توپچى قوشۇنلىرىنى جاڭ پېيىۋەننىڭ قول ئاستىدا بولۇشقا ئەۋەتمەكچى بولدى. ئۆلكە تەرەپتىن لىيۇۋېنلۇڭ، شىڭ شىسەيلەر ئىلىغا تېلېگرام ۋە خەت ئەۋەتىپ جاڭ پېيىۋەن بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ جايلارنىڭ تىنچلىقىنى ساقلاشنى ئىلتىماس قىلدى. جاڭ پېيىۋەن ئۆز تەۋەسىدىكى جايلارنىڭ ئادەتتىكىدەك تىنچ ئىكەنلىكىنى تېلېگرام ئارقىلىق مەلۇم قىلدى، 5 - ئايدا خۇاڭمۇسۇڭ تەشۋىق - تەرغىب قىلىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلگەن چاغدا جاڭ پېيىۋەن ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەھكىمىسىنىڭ ئادىيۇتانتلار باشلىقى شۈي ۋېنفاڭنى ۋەكىل قىلىپ جۇشى لىيۇۋېنلۇڭ بىلەن دۇبەن شىڭ شىسەيگە يەرلىك ئەھۋالنى دوكلات قىلىش ۋە ئىپادە بىلدۈرۈش، خۇاڭمۇسۇڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ئىلىغا قاراشلىق بارلىق ناھىيىلەرنىڭ تىنچ ئىكەنلىكىنى، ھەر مىللەت خەلقى خاتىرجەم ئۆز ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلىقىنى ۋە ئىلى تەرەپ بارلىق ئىشلاردا مەركەزگە بويسۇنىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئەۋەتتى.

(2) ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەھكىمىسىنىڭ ئۈرۈمچىدە بەنسىچۇ قۇرغانلىقى

8 - ئاينىڭ 2 - كۈنى نەنجىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى لىيۇۋېنلۇڭ، شىڭ شىسەي ۋە جاڭ پېيىۋەنلەرنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئىتى دەپ ئېلان قىلدى. جاڭ پېيىۋەننى قوشۇمچە ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ۋالىيسى ۋە يېڭى تۈزۈلگەن 8 - دىۋىزىيىنىڭ سىجاڭلىقىنى ئۆتەيدۇ دەپ جاكالىدى. جاڭ پېيىۋەن تېلېگرام ئەۋەتىپ مۇھىم ئىشلارنى مەسلىھەتلىشىش ۋە زۆرۈر تېپىلغاندا ئۆزىگە ۋاكالىتەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەجلىسلىرىگە قاتنىشىشقا ئاسانلىق بولسۇن ئۈچۈن ئۈرۈمچىدە بەنسىچۇ قۇرۇش توغرىسىدا مەسلىھەت سورىغاندا لىيۇ بىلەن شىڭ بۇنىڭغا قوشۇلدى. جاڭ پېيىۋەن شۈي ۋېنفاڭنى ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەھكىمىسى بىلەن 8 - دىۋىزىيىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلىدى. شۈي ئۈرۈمچىگە كەلگەندە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەنچىڭدىكى خەنۋاڭ ئوردىسىنى (يەنى ياڭ زېڭشىن دەۋرىدە موڭغۇل خەنۋاڭ مانچۇكجاپ ئۈچۈن سېلىنغان ئوردىنى) باشقارمىنىڭ ئورنى قىلىپ كۆرسەتتى. بەنسىچۇدا ئىش ئاز ئىدى. شۈي بىكارچىلىقتا دائىم سىرتتا ھەربى ۋە مەمۇرى خادىملارنىڭكىگە بېرىپ - كېلىپ يۈردى، زىياپەتلەر كۆپەيدى. بۇ ئىشلار شىڭ شىسەينىڭ دىققىتىنى قوزغىغانلىقتىن ئادەم ئەۋەتىپ، باشقارمىغا قاتناق ئادەملەر كىرىپ - چىقىپ تۇرىدىغانلىقىنى كۆزىتىپ، ئۆز ۋاقتىدا دوكلات

ئېلىپ تۇردى. ئارىدىن بىر نەچچە ۋاق ئۆتكەندە، شۈي، جىن شۈيىنىڭ بالدۇرقى قوشۇنلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارغا شىڭنى تاشلاپ، جاڭنى قوغداشقا كۈشكۈرتۈپتۇ ھەمدە كونا ھەربى ۋە مەمۇرى خادىملار بىلەن مۇناسىۋەتلىشىپ خىزمەت ئۈچۈن ئىلىغا بارىدىغانلارنىڭ يول خىراجىتى، كوپىنچە باشقارما تەرەپتىن بىرىلىۋىتىپتۇ دىگەن گەپلەر پەيدا بولغاندا شىڭشىسەي شۈي ۋېنفاڭنى قولغا ئېلىپ جازالاشنى ليۇۋېنلۇڭغا مەسلىھەت قىلىدۇ. ليۇ: ”ھازىر ماجۇڭيىڭ تۇرپان، پىچاندا قارشىلىق كورسىتىۋاتىدۇ، ئېچىلىقتىن قىلچە ئۇمىت يوق. قالايمىقانچىلىق بېسىلمىدى، ھازىر ئىچكى جەھەتتە سۈركىلىش پەيدا قىلماي كۈچنىڭ بىردەك ئىتتىپاقلىشىشى كېرەك. شۈينىڭ ھەركىتى راست - يالغانلىقى تېخى ئېنىقلانمىدى، يەنە تەكشۈرۈش كېرەك، دەيدۇ. ئەمما شىڭ بۇ پىكىرگە قوشۇلمىدى. ليۇ يەنە: ”ئەگەر شۈينىڭ باشقىچە ھەركىتى بولغان تەقدىردىمۇ، بىزنىڭ چاڭگىلىمىزدا تۇرۇۋاتىدۇ، خالىغان چاغدا ئۇنى قولغا ئېلىش مۇمكىن، ئەمما ھازىرقى پەيتتە مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى ئەگەر شۈي قولغا ئېلىنغان ھامان، جاڭ چوقۇم تېلېگىرام بېرىپ قايتۇرۇپ كەتمەكچى بولىدۇ. بۇ چاغدا ئۇنى قويۇپ بېرىش توغرا ئىش ئەمەس، مېنىڭچە ئالدىراپ كەتمەسلىك كېرەك“ دىدى. شىڭ بۇ سوزلەرنى ئورۇنلۇق دەپ بىلسىمۇ يەنە ئىككىلەندى. ئەمما پاكىت ئېنىقلانمىغاچقا، ۋاقتىنچە تاشلاپ قويدى.

(3) ئىلى تەرەپ ھەربى كىيىم ۋە تەمىناتنى تۇتۇپ قېلىش ئەھۋالى

بىر كۈنى دۇبەن مەھكىمىسىدە، شىڭشىسەي خوشنا دولەتتىن ھەربى كىيىم سېتىۋاپتۇ، پات يېقىندا چوچەككە يېتىپ كېلىدىكەن دىگەن سوزنى ئاڭلىغان شۈي باشقا تەرەپلەردىمۇ سۈرۈشتۈرۈپ ئېنىقلىغاندىن كېيىن دەرھال ئىشەنچلىك ئادەملىرىدىن بىرسىنى چوچەككە ئەۋەتىپ، خوشنا دولەتتىن سېتىۋالغان ھەربى كىيىملەر چوچەككە كەلگەن ھامان، ئىلىدىكى سىجاڭغا ۋە جىڭدىكى ياڭ تۈەنجاڭغا تېلېگىرام بېرىدىكەن يەنە بىر ئادەمنى بىر پارچە خەت بىلەن ئىلىغا بېرىپ سىجاڭ جاڭپېييۈەنگە ۋەقەنى دوكلات قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ يولغا سالدى. نەتىجىدە چوچەكتىن توشۇلغان ھەربى كىيىملەر شىخوغا يېتىپ كەلگەندە، ياڭدېشاڭ تۈەنجاڭ توساپ، ھەربى كىيىم قاچىلانغان ماشىنىلارنى ئىلىغا ئېلىپ كەتتى (ماشىنىدا قانداق قورال - ياراقلارنىڭ بارلىقى نامەلۇم). ماشىنىلار جىڭغا يېتىپ بېرىش ئارىلىقىدىكى بىر پارچە قۇملۇق يەرلەردە ماڭالماي قالغاندا كالىلارغا سورىتىپ تېچ - ئامان ئىلىغا يەتكۈزۈۋالدى.

(4) شىڭشىسەي ئىلىغا ئادەم ئەۋەتىپ بۇ ھەقتە سوزلەشكەنلىكى

ئولكىلىك ھوكۇمەت بىلەن دۇبەن مەھكىمىسى شىخو ناھىيىلىك ھوكۇمەت بىلەن چوچەك ۋالى مەھكىمىسى خادىملىرىنىڭ

”ھەربى كىيىم باسقان ماشىنىلارنى ياك دېشاك تۇەنجاك توساپ ئېلىشقا ئېلىپ كەتتى“ دېگەن تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ليۇ بىلەن شىڭ مەسلىھەتلىشىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مىشۇسى لۇ ئۇن، دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ جۇڭجاك دەرىجىلىك مىشۇجاڭى سى شىچاك، شەرقىي شىمال پىدائىي قىسىملار سىجاڭى شىڭجەنچىڭ قاتارلىق 3 كىشىنى ئېلىشقا ئەۋەتمەكچى بولدى، دەل شۇچاغدا شىڭ شىسەي شۇي ۋېنفاڭنى كورۇشۇشكە چاقىرغان ئىدى. شۇي ئەمدى مەخپىيەتلىك چوقۇم ئاشكارا بولغان ئوخشايدۇ، بۈگۈن بارسام بەلكىم قايتىپ كېلەلمەسلىكىم مۇمكىن دەپ ئويلاپ، بەنسىچۇدىكى مۇھىم ھوججەتلەرنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ۋاقتىدا بېرىپ شىڭ بىلەن كورۇشكەندە شىڭ ئۇنىڭغا، ”تونۇگۇن چۈشتىن كېيىن چوچەكتىن بىر تۇركۇم ھەربى ئەسلىھەلەر شىخوغا كەلگەندە ياك دېشاك توساپ قويۇپتۇ، مېنىڭچە جاك پېيىۋەننىڭ بۇنىڭدىن خەۋىرى بولمىسا كېرەك. مەن ليۇجۇشى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، سوزلىشىش ئۈچۈن 3 كىشى ئەۋەتمەكچى بولدۇق. مەن جاك پېيىۋەننى چوڭقۇر چۈشەنمەيمەن، بىر پارچە خەت يېزىپ قويدۇم، سىزنىڭمۇ جاك پېيىۋەنگە بىر پارچە خەت يېزىپ بېرىشىڭىزنى سورايمەن. ئۆلكە بىلەن ئىلى تەرەپ، بىر-بىرىمىزگە ئىشىنىپ، ئوز ئارا ياردەملىشىپ، بىرلىكتە جايلارنىڭ تىنچلىقىنى ۋە يېڭى شىنجاك قۇرۇشنى ئالغا سۈرۈشىمىز كېرەك. بىزنىڭ ئىچكى قىسمىمىزدا بىرئازمۇ سۈركىلىش بولماسلىقى، ياك تۇەنجاك تۇتۇپ قالغان نەرسىلەرنى ئۆز پېتىچە قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك، ئەگەر ئىلى تەرەپ ئېھ-

تىياجلىق بولغان نەرسىلەر بولسا، مەسلىھەتلىشىپ ئاجرىتىپ بېرىمىز دېدى.

شۇي دەرھال سوزلەپ: ”ئەگەر دۇبەن خاتىرجەم بولسا، مەن ئۆزەم بىللە بارسام، چۈنكى ياك تۇەنجاك بىلەن مېنىڭ مۇناسىۋىتىم ياخشى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ئۇتەرەپنىڭ فۇگۇەنجاڭى، جەزمەن مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلايدۇ“ دېگەندە شىڭ شىسەي نېرى - بېرىسىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا ماقۇل كەلدى. ئۇلار ماشىنىدا 3 - كۈنى ئىلىغا يېتىپ باردى. جاك پېيىۋەن ئۇلارنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن، شەھەر تېشىغىچە ئادەم ئەۋەتىپ ماشىنىنى توپ - توغرا مېھمانخانىغا ئېلىپ باردى، ئەتىسى جاك، سائەت 10 دا ئۇلار بىلەن سوھبەتلىشىپ: ”ليۇ“ شىڭلار ئەۋەتكەن خەتنى كوردۇم. لېكىن 1 - قورال - ياراق سېتىۋېلىشنىڭ مۇددىئاسى نېمە؟ 2 - نامى ۋە سانى، 3 - ئۆلكىلىك ھوكۈمەت ھەيئەتلىرىنىڭ تەستىقىدىن ئوتكەنمۇ؟ 4 - مەركىزىي ھوكۈمەتكە مەلۇم قىلىپ تەستىقلاتقانمۇ؟ دەپ سورىدى، شى شىچاك: ”ماجۇڭيىڭنىڭ گۇچۇڭنى بېسىۋالغانلىقى ۋە زىمچۇەنزىدىكى ئۇرۇش نەتىجىسىدە ئەسكەرلەرنىڭ مىلتىق ۋە ئوقلىرى پۈتۈنلەي ۋەيران بولغانلىقىنى، كېيىن داۋانچىڭدىكى مەغلۇبىيەتتە تېخىمۇ ئېغىر زىيانغا ئۇچرىغانلىقىنى سوزلەپ زىياننىڭ ئورنىنى تولۇقلاش ئۈچۈن بۇ ئەسلىھەلەر سېتىۋېلىنغانلىقىنى، قالغان ئىشلارنى بىلمەيدىغانلىقىنى“ ئېيتتى. جاك يەنە: ”سىزلەرنىڭ پىكرىڭىزلەرچە قانداق قىلىش كېرەك؟“ دەپ سورىغاندا شىڭ جەنچىڭ جاۋاپ بېرىپ: ياك تۇەنجاك تۇتۇپ قالغان نەرسە-

لەرنى قايتۇرۇپ شىڭشىسەينىڭ جىددىي ئېھتىياجى قاندۇرۇلسا، كەلگۈسىدە ئەگەر ئىلى تەرەپ مۇھتاج بولۇپ قالسا، دۇبەنمۇ مەسئۇل بولۇپ، بۇ نەرسىلەردىن ئېھتىياجلىقلىرىنى ئاجرىتىپ بېرىدىغانلىقىنى تەكرار چۈشەندۈردى. جاڭ: «خوشنا دۆلەتتىن سېتىۋالغان قورال - جابدۇقلار چېگرىدىن كىرگەندە، ئىلى، چۆچەك يوللىرىدىن ئۆتىدۇ، مېنىڭ چوقۇم ئېنىقلاش مەسئۇلىيىتىم بار» سىزلەر ئارام ئېلىپ بىر قانچە كۈن تۇرۇڭلار، مەن شىڭغا تېلېگىرام بېرىمەن ۋە كەڭ - كۇشادە مەسلىھەتلىشىمىز دېدى. ۋەكىللەر خوشلىشىپ سىرتقا چىققاندا، ئىلى تەرەپ ئۈرۈمچىگە يۈرۈش قىلىش ئۈچۈن ھازىرلىنىۋاتىدۇ دېگەن خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ، مەسلىھەتلىشىپ چاپسانراق قايتىشنىڭ ئامالىنى قىلماقچى بولۇپ ئەتىسى شۈي ۋېنفاڭ بىلەن سۆزلەشتى. بۇلار بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ ئاندىن قايتماقچى بولغاندا جاڭ پېيىۋەن زىياپەت بېرىپ ئۇزىتىپ قويدى. ئۇلار ئىلىدىن چىقىپ شىخو دائىرىسىگە كەلگەندە ئىلىنىڭ ئالدىنقى سەپ قوشۇنلىرى توساپ قويدى (بۇ چاغدا ئۆلكە ئەسكەرلىرىمۇ ماناسقا كەلگەن ئىدى). شى شىچاڭ ئەھۋالنىڭ جىددىلىكىنى بىلىپ، لۇ بىلەن شىڭگە قارىماستىن تۈن كېچىدە يالغۇز ئۆزى قاچىدۇ. ئىلى قوشۇنلىرى ئىچىدە ئۇنىڭ يۇرتداشلىرى كۆپ ئىدى، ئۇلار كېچىچە مۇداپىئە سىزىقىدىن ئۆتكۈزۈپ قويغاچقا، سالامەت ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىپ شىڭشىسەي بىلەن كۆرۈشۈپ، 1 - تۇتۇپ قالغان ھەربىي ئەسلىھەلەرنى قايتۇرۇشتىن ئۈمىت يوق، 2 - ئىلى ئەسكەرلىرى شىخوغا قاراپ كېلىۋاتىدۇ، 3 - لۇلۇن بىلەن شىڭ

جەنچېڭ شىخودا ھەربىلەر ئىچىدە قالدى، ھازىرچە قايتىپ كېلەلمەسلىكى مۇمكىن، ئۇلارنىڭ ھاياتىغا كاپالەت بەرگىلى بولمايدۇ، دەپ دوكلات بەردى ھەمدە ئىلىدا جاڭ پېيىۋەن بىلەن بولغان سۆھبەت ئەھۋالىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى. شىڭ: «ئىلى تەرەپنىڭ مۇشۇنداق بولۇشىنى بالدۇرلا بىلگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇنداق تېز بولۇشىنى ئويلىمىغان ئىدى». ئۈرۈمچى بىلەن ئىلى ئوتتۇرىسىدىكى قاتناشنى توساپ «شىڭشىسەي» دېگەن تامغا بېسىلغان يول خەت بولمىسا ھەر قانداق كىشىنى ئۆتكۈزمىدى، شەرقىي شىمال ئارمىيىسى بىلەن ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنى يۆتكەپ ماناسقا توپلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا خوشنا دۆلەت بىلەن ئەسكىرىي ياردەم بېرىش ئۈستىدە مەخپىي سۆھبەت ئېلىپ باردى.

(5) ئىلى 8 - دېۋىزىيىنىڭ ئۈرۈمچىگە قاراپ ئاتلىنىشى ۋە جاڭ پېيىۋەننىڭ ئۆلۈمى

«12 - ئاپرېل» سىياسىي ئۆزگىرىشى بولۇپ جىن شۈرېن قاچقان چاغدا، جاڭ پېيىۋەن ئۆز ئورنى، ئابرويى ۋە سالاھىيىتى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆلكە تەرەپنىڭ تېلېگىرام ئارقىلىق مەسلىھەت قىلىدىغانلىقىنى ئۈمىت قىلغان ئىدى، جەمئىيەتتە ئادەتتىكى كىشىلەرمۇ جاڭغا شۇنداق قارىغان ئىدى. ئەمما شىڭشىسەي ئىشقا چۈشۈش بىلەنلا ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ مەسلىھەت سالمىدى. بۇنىڭغا جاڭ پېيىۋەننىڭ قوسىقى كۆپۈپ، ھاكىمىيەتنى تالىشىش خىيالىدا بولدى. ئەمما

ئۇنىڭ ئۈچۈن پۇرسەت كۈتكەن ئىدى. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى جاڭ پېيۈەننى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزاسى، قوشۇمچە ئىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەلچىسى، 8 - دىۋىزىيىنىڭ سىجاڭى دەپ جاكالىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قارا نىيىتى تېخىمۇ كۈچەيگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە لوۋېنگەن ئىلىنى تەكشۈرگەن چاغدا يۈزمۇ - يۈز تۇرۇپ، يولىيورۇق كورسەتكەن. بۇنىڭ ئارقىسىدىنلا ھەربى ئەسلىھەلەرنى تۇتۇپ قېلىش ئىشلىرى يۈز بەردى. ئەمما بۇ ئىشنى كىچىكتۈرۈشكە بولمايتتى. شۇ سەۋەپتىن ھەربى يۈرۈشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ ياڭ جىڭجۇڭنى ئالدى بىلەن ماڭدۇرۇپ شىخوغا ئەسكەر توپلىدى، 1933 - يىلى دىخانلار كالىندارى بويىچە 12 - ئاينىڭ باشلىرىدا، ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىپ، ئۆلكە مەركىزىگە ھۇجۇم قىلىدىغانلىقىنى، شىڭ شىسەينى يوقىتىپ، ماجۇڭيىڭ بىلەن شىنجاڭنى بولۇۋېلىپ ئىدارە قىلىشقا كېلىشتى ھەمدە ياڭ جىڭجۇڭنى ئالدىنقى سەپ قوماندانلىقىغا تەيىنلەپ 2000 كىشى بىلەن ئۆلكە مەركىزىگە قاراپ ماڭدۇردى. قوشۇن شىخەنزىگە يېتىپ كەلگەندە، ئۆلكە ئەسكەرلىرى ئۇچرىشىپ ئىككى تەرەپ يېرىم كۈن، بىر كېچە ئۇرۇش قىلدى. شەرقىي شىمال پىدائىي قوشۇنلىرى ئۆلكە قىسىملىرىنىڭ ئاساسلىق كۈچى بولۇپ ئىلى قوشۇنلىرىنىڭ ئالدىنقى سېپىنى بۇزۇپ تاشلىغاچقا، ئارقا سەپ ئۆزلۈگىدىن بۇزۇلۇپ كەتتى. ياڭ جىڭجۇڭ ئەسكەرلىرىنى چېكىنىشكە بۇيرۇپ، قالدۇق قىسىملىرىنى توپلاپ موڭغۇلكۈرەگە چېكىندى، ئۆلكە ئەسكەرلىرى ئۇلارنى قوغلاشمىدى. ئىلى قىسىملىرىنىڭ ئالدىنـ

قى سېپى ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىغان كۈنى خوشنا دۆلەتنىڭ شىڭ شىسەيگە ھەربى ياردەم بەرگەن ۋاقتىغا توغرا كەلگەن ئىدى. تەخمىنەن 500 - 600 كىشى قورغاس ئارقىلىق زىمىنىمىزگە كىردى. زەمبىرەك، پىلىموت كۈچى بىلەن يولبويى توسالغۇغا ئۇچرىماي توپ - توغرا كۈرەگە قاراپ ئىلگىرىلىدى. بۇچاغدا ئىلى قىسىملىرى پۈتۈنلەي ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىلگەنلىكتىن ئىلىدا قالغان ئەسكەرلەرنىڭ سانى ئاز ئىدى. جاڭ پېيۈەن ئىلاج قىلالماي ھوقۇقىنى سودىگەرلەر جەمئىيتى بىلەن باشقا جەمئىيەت ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇپ، سەنمۇجاڭ ئەنشىچاۋنى جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداشقا قالدۇرۇپ ئۆزى ئىشەنچلىك بىرقانچە ئون ئادىمىنى باشلاپ، شەھەردىن بىرقانچە يول نېرىسىدىكى بوربۇسۇن مازار دىگەن جايغا كەلگەندە قاراڭغۇ چۈشۈپ، ئاق قار - كوك مۇزدا ماڭىدىغان يول تاپالماي قالدى. بۇ چاغدا ئالدى تەرەپتىكى تاغ ئۈستىدە ئەسكەرلەرنىڭ مېڭىش - تۇرۇش ھەركىتى كورۇنگەن ئەھۋالنى جاڭ پېيۈەنگە مەلۇم قىلغاندا، جاڭ پېيۈەن ئاز ئادەمگە تايىنىپ بىر ئىش قىلىشقا كوزى يەتمەي مۇھاپىزەتچىلىرىنى سىرتقا چىقىشقا بۇيرۇپ ئۆزى ئىشىكنى تاقىۋېلىپ ”1 - لۇ، 2 - ياڭ جىڭجۇڭنىڭ سوزى بىلەن خاتالاشتىم، پۈتۈنلەي ۋەيران بولدۇم، قايسى يۈزۈمنى كوتىرىپ يۈرەلەيمەن...“ دەپ يېزىپ بولۇپ تاپانچا بىلەن ئۆزىنى ئېتىپ ئۆلۈۋالدى، ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى ئۆزىنىڭ ھايات يوللىرىنى ئىزلەپ ھەر تەرەپكە قېچىپ كېتىشتى.

جاڭ پېيۈەن ئۆلگەندىن كېيىن خوشنا دۆلەتنىڭ ئاتلىق

ئەسكەرلىرى شەھەرنى توپقا تۇتتى. سودنگەرلەر جەمىيىتى ئوتـ
تۇرىغا چىقىپ، سوزلەشكەن بولسىمۇ ئۈنۈم بەرمىدى. ئـاخىرى
ئەن شىچاۋ ئوتتۇرىغا چىقىپ سوزلەشكەندە ئۇنى شەھەر سېپىلىـ
نىڭ راۋىقىغا باغلاپ توپقا تۇتتى، ئۇنىڭ جەسىدى توپا - توـ
مانلار ئىچىدە كوككە سورۇلۇپ تۇگىدى. ياڭ جىڭجۇڭ ئوز قوـ
شۇنى بىلەن موگغۇلكـۇرەگە قايتىپ كېلىپ خوشنا دولەت ئەسـ
كەرلىرى بىلەن جەڭ قىلغان بولسىمۇ كۈچ ئېلىشالماي ئوز قوـ
شۇنى بىلەن توققۇزتارا ناھىيىسى ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجـاڭغا
قاچتى. خوشنا دولەت قوشۇنلىرى ئۇلارنى قوغلىماي، بىرئايدىن
ئوشۇق تۇرۇپ ئىلىدىن مانانس ئەتراپىغا كېلىپ، ماجۇڭيىڭ بىلەن
ئۇرۇش قىلدى.

(6) جاڭ پېيىۋەن مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن شىڭنىڭ تەدبىرلىرى

(1) ياڭ جىڭجۇڭ شىخەنزىدە مەغلۇپ بولۇپ ئىلىغا قايتـ
قان چاغدا، شىڭ شىسەي دەرھال جىڭ گەننى تـەشۋىق - تەـ
سەللى بېرىش ئەزاسى قىلىپ تەيىنلەپ، مـوڭغۇل، قـازاق ۋە
شەرقىي شىمال قوشۇنلىرىدىن تەركىپ تاپقان 5 كىشىلىك ھەيـ
ئەتنى ياڭ جىڭجۇڭ قوشۇنلىرىدىكى ھەر مىللەت ئوفىتسېر، جەڭـ
چىلىرىنى قولغا كەلتۇرۇش ئۇچۇن ئىلىغا ئەۋەتتى. شىڭ شىسەي
جىڭ گەنگە: ”ياڭ جىڭجۇڭنى كورگەندە ئۇنىڭغا چۇشەندۇرۇشىڭ
كېرەك، مەن ئۇنى چوڭقۇر چۇشىنىمەن. ھەر جەھەتتىن غـېمىنى
يەۋاتىمەن. قالايمىقان قاتـراپ يۇرمەي، ھوكۇمەت بۇيرۇغىنى

كۇتسۇن، ھوكۇمەت ئۇنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرىدۇ“ دەپ تاپـ
شۇردى. ئۇلار بورتالاغا يېتىپ بېرىپ، خوشنادولەت قوشۇنلىرى
بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇلاردىن، ياڭ جىڭجۇڭ تاغ ئىچىگە كىرىپ كەتـ
تى، تەشۋىق - تەرغىپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، تېزدىن ئۇرۇمـ
چىگە قايتىڭلار، دىگەن سوزنى ئـاڭلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئـۇلار
ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلدى. دۇبەن مەھكىمىسى ليۇبىڭنى ئىلىنىڭ
گارنىزون سىلىڭى قىلىپ تەيىنلەپ ئەۋەتتى.

(2) 1 - ئاينىڭ 8 - كۇنى ليۇۋېنلۇڭ بىلەن شىڭ شىسەي
نەنجىڭ ھوكۇمىتىگە ”سجاڭ جاڭ پېيىۋەننىڭ ئىچكـى قىسمىدا
ئوزگىرىش بولغانلىغى ئۇچۇن 40 - 50 كە يېقىن مۇھاپىزەتچىـ
لىرى بىلەن قېچىپ موڭغۇلكۇرەدىن 40 يول يىراقلىقتىكى جايغا
بارغاندا ئوچلەشكەن ئامما تەرىپىدىن ئولتۇرۇلدى، ھازىر ۋاقـ
تىنچە ليۇبىڭ گارنىزون سىلىڭلىغىغا تەيىنلەندى“ دەپ تېلېگرـ
امما يوللىدى.

(3) خوشنا دولەت قوشۇنلىرى قورغاس ناھىيىسى ئارقىـ
لىق كىرىپ بورتالادىن ئوتكەندە، مەزكۇر ناھىيە شەنجاڭى رۇس
ئەسكەرلىرىنىڭ كىرىش ئەھۋالى ۋە موڭغۇلكۇرەگە بارغان ئەھـ
ۋاللارنى مەلۇم قىلغاندا دۇبەن مەھكىمىسى، مەزكۇر ناھىيىدىن
ئوتكەن ئاتلىق ئەسكەرلەر رۇس ئەسكەرلىرى ئـەمەس، ئالتايـ
دىكى قازاق ئورۇس ئەسكەرلىرى، شەنجاڭ تېگى - تەكتىنى بىلـ
مەيلا ھەربى ئەھۋالنى يالغان مەلۇم قىلدى دەپ قـاتتىق ئەـ
يىپلەپ بۇيرۇق چۇشۇردى. شۇنىڭ بىلەن مەزكۇر ئەسكەرلەرـ
نىڭ ئوز دائىرىسىدىن ئوتۇش ياكى تـۇرۇش ئەھۋاللىرى توغـ

رىسىدا ھېچكىم، ھېچقانداق ئېغىز ئاچالمىدى.

(4) 8 - دېكابىرنىيە شىخەنزىدە مەغلۇپ بولغاندىن كې-
يىن جاڭ پېيىۋەن ئۆلۈپتۇ دىگەن خەۋەر تارقالدى. ياڭ جېڭ-
جۇڭنىڭ ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغانلىقى راست، ئەمما جاڭ پې-
يۈەننىڭ ئۆلگەنلىكى يالغان بولۇشى مۇمكىن دەپ ئامما
ئىشەنمىدى، چۈنكى ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ چېكىنىدىن كىرگەنلىك
سەۋەبىنى ئۇقمايتتى. شىڭ شىسەي جاڭ پېيىۋەن ئۆلۈگەننىڭ
باش قىسمىنى سۈرەتكە تارتىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئالدىدىكى
تامغا ئاستى. ئامما ئۈچ كۈنگىچە كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن ئې-
لىپ تاشلىدى.

(5) ليۇ ۋېنلۇڭ جۇشى، شىڭ شىسەينىڭ خوشنا دولەتتىن
ياردەم ئالغان ئىشلىرىغا نارازى بولغان ئىدى. شۇڭا شىڭ شى-
سەي ليۇ ۋېنلۇڭنىڭ ئۆز نامىدا نەنجىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت مە-
مۇرى پالاتاسىغا تېلېگىرام يوللاپ 3 ئايلىق رۇخسەت بېرىشىنى
ۋە جۇشىلىق ۋەزىپىنى مالىيە نازىرى جۇرۇيچىڭ قوشۇمچە باش-
قۇرۇپ تۇرۇشىنى ئىلتىماس قىلدى. شۇ ئۇسۇل بىلەن ليۇ ۋېنلۇڭنى
نەزەربەنت قىلىپ قويدى.

(7) ماجۇڭيىڭنىڭ ئۈرۈمچىنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ ھۇجۇم قىلىشى، مەغلۇپ بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىنىشى

جاڭ پېيىۋەن بىلەن ماجۇڭيىڭ بىرلىشىپ ئۈرۈمچىگە
ھۇجۇم قىلىشقا ۋەدىلەشكەندىن كېيىن، جاڭ پېيىۋەننىڭ ئالدىنقى

سەپ قوماندانى ياڭ جېڭجۇڭنىڭ مەغلۇپ بولۇپ چېكىنگەنلىكى،
جاڭ پېيىۋەننىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلىقى قاتارلىق ئەھۋاللار-
دىن ماجۇڭيىڭ بىخەۋەر ئىدى. ماجۇڭيىڭ تەخمىنەن 3000 دىن
ئوشۇق ئادەم بىلەن ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇلار يولبويى
قارشىلىققا ئۇچرىماستىن چىغ دەندە (جېجىسوزا) تۇرغان ئول-
كە ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلدى. ئولكە ئەسكەرلىرى چې-
كىندى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى ئۈرۈمچى شەھىرىنى دىخانلار كالىنى-
دارى بويىچە 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى مۇھاسىرىگە ئالدى. بۇ
چاغدا ئىلى تەرەپ بىلەن سوقۇش قىلىش ئۈچۈن شىخەنزىگە
ئەۋەتىلگەن ئەسكەرلەر يېتىپ كەلمىگەن بولۇپ ئۈرۈمچىدە ئەس-
كەر ئاز ئىدى. شىڭ شىسەي ئالدىراپ شەھەر مۇداپىئەسىنى ئو-
رۇنلاشتۇردى. شەرقىي شىمال ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمىنى شىمى-
گودىكى قورال - ياراق زاۋۇدى ۋە گۈمىدىكى مۇھىم جايلار-
نى ساقلاشقا، ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنى شەھەرنى ساقلاشقا،
دۇبەن مەھكىمىسى مۇھاپىزەت ئۆيىنى نەنلياڭ ۋە نەنگۈەنىنى
ساقلاشقا ئورۇنلاشتۇردى. ئەتىسى سەھەردە ماجۇڭيىڭ ئەسكەر-
لىرى دۆڭمىنغا (شەرقىي دەرۋازىغا) ھۇجۇم قىلىپ سېپىل ئۈس-
تىگە بوسۇپ كىردى، شىڭ دەرھال ياردەمچى قىسىملارنى
ئاجرىتىپ تۇساپ زەربە بەردى. بۇ ئۇرۇشتا ماجۇڭيىڭ ئەسكەرلىرى
ئېغىر چىقىمغا ئۇچراپ چېكىندى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى يەنە
نەنلياڭغا قىلغان ھۇجۇمىدىمۇ غەلىبە قىلالمىدى. ماجۇڭيىڭ قى-
سىملىرى ئىلى ئەسكەرلىرىنىڭ ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىشىنى كۈتەت-
تى. بىر نەچچە ئايدىن كېيىن (12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى) ماجۇڭ-

يېڭى ئەسكەرلىرى بىردىنلا غەربىي يولغا يۆتكىلىپ ماناسنىڭ تۇدۇڭخې دەرياسى ئەتراپىدا ئاتالمىش ئالتايىسكىلەر بىلەن قاتتىق جەڭ قىلدى.

ھەر ئىككى تەرەپتىن ئۆلگەن ۋە يارىدار بولغانلار گەرچە كۆپ بولمىسىمۇ، ھەر ئىككى تەرەپ بوش كەلمىدى، ئالتايىسكىلەر 2 قې-تىم موتسىكىلىت بىلەن يارىدەمچى ئەسكەر كەلتۈردى، ئادەم سانى ئېنىق بولمىسىمۇ تەخمىنەن 1000 دىن ئۇشۇق بولۇپ ھەر بىر موتسىكىلىتتە 2 دىن ئادەم، ھەر بىر ئادەمنىڭ قولىدا بىر مىلتىق، بىر ناگان ۋە بىردىن قىلىچ بار ئىدى، دىخانلار كالىن-دارى بويىچە 1 - ئاينىڭ 26 - كۈنى 27 - ۋە 28 - كۈنلىرى تۇدۇڭخېدا ھەر ئىككى تەرەپ شىددەتلىك ئارىلاشما جەڭ قىلدى، ئالدىنقى سەپ قوماندانى ماخۇسەن يارىدار بولغانلىقى سەۋەپ-تىن ماجۇڭيىڭ ئەسكەرلىرى بەرداشلىق بېرەلمەي چېكىندى،

12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ماجۇڭيىڭنىڭ ئورۇمچىنى قورشاپ ھۇ-جۇم قىلىۋاتقان ئەسكەرلىرىنىڭ ھەممىسى جەنۇپقا قاراپ چېكىن-دى، ئالتايىسكىلەر ئىز بېسىپ قوغلىدى، داۋانچىڭغا بارغاندا يەنە بىر قېتىم ئۇرۇشۇپ يېرىم كۈن تاقابىل تۇرغان ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى مەغلۇپ بولدى، توخسۇندا يەنە بىر قېتىم ئۇرۇش قىلدى، قاراشەھەردە 2 سائەتچە ئۇرۇش قىلغان ماجۇڭيىڭ قى-سىملىرى دەريادىن ئۆتۈپ ئاستا - ئاستا جەنۇپقا چېكىندى.

ئالتايىسكىلەر دەريادىن ئۆتمىدى ۋە قوغلاشنى توختىتىپ ئورۇم-چى تەرەپكە قايتتى، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى كورلا، بۈگۈر ناھى-يىلىرى ئارقىلىق كۇچارغا باردى. ئىلى 8 - دىۋىزىيىنىڭ مۇۋەق-قەت سىجاڭى ياڭ جىڭجۇڭ ئۇلاردىن بۇرۇن بۇ يەرگە كېلىپ

شايار، كۇچار قاتارلىق ناھىيىلەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى.

ماجۇڭيىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان ياڭ جىڭجۇڭ ئۆزىنىڭ فۇگۇەن-جاڭى شۈي ۋېنفاڭ، ھەربىي باشقارما باشلىقى خەنسۈك ۋە لۇ-لۇن، (لۇلۇن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت باش كاتىۋى بولۇپ ئىۋۇ بى-لەن شىڭ ئۇنى سوھبەت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئىلىغا ئەۋەتكەندە، ياڭ ئۇنى تۇتۇپ قېلىپ ئورۇمچىگە قايتۇرمىغان) 3 كىشىنى ما-جۇڭيىڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە، ياڭ جىڭجۇڭغا ۋاكالىتەن ئىپادە بىلدۈرۈشكە ئەۋەتتى، ياڭ ئەسكەرلەرنى تەرتىپكە سېلىش، قو-شۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرىدا ئۆزىنىڭ پۈتۈنلەي ماجۇڭ-يىڭنىڭ بۇيرۇغىغا بويسۇنىدىغانلىقىنى ئېيتتى، ئەمما بۇ ئۈچ كىشى سوھبەت داۋامىدا ئەملىي كۈچنى ساقلاپ قېلىش ئۆزلى-رىنىڭ مەۋقەلىرىنى مۇستەھكەملەشنى كۆزدە تۇتۇپ "ھەممىدە بۇيرۇققا بويسۇنۇش" دىگەن سۆزنى ئۈچۈق ئېيتمىغانلىقتىن، ماجۇڭيىڭ ئۇلاردىن گۇمانلىنىپ، بىز، خەنزۇ، خۇيزۇلارنىڭ ئىتتىپاق بولالماسلىقىمىزغا مۇشۇنداق كىشىلەر سەۋەپ بولىدۇ دەپ بۇ ئۈچ كىشىنى شۇ يەردىلا ئېتىپ تاشلىدى، ماجۇڭيىڭ كۇچاردا 3 كۈن ئارام ئالغاندىن كېيىن ياڭ جىڭجۇڭنى ئۆز قو-شۇنلىرى بىلەن ئالدىدا مېڭىشقا بۇيرۇق قىلدى، ئۇلار بىرلىك-تە قەشقەرگە بېرىپ 36 - دىۋىزىيە بىلەن 8 - دىۋىزى-يىنى مارالبېشى ناھىيىسىگە توپلاپ، قايتا تۈزۈپ رەتكە سالدى. 8 - دىۋىزىيىنىڭ ئوفىتسېر، جەڭچىلىرىنى 39 - دىۋىزىيىگە قوشۇۋەتتى. جەمى پىيادە ۋە ئاتلىق 9 لۈي (بىرىگادا) قىلىپ تۈزۈپ چىقتى. ياڭ جىڭجۇڭ 36 - دىۋىزىيە-

نىڭ مۇئاۋىن قوماندانى (سىجاڭى) بولۇپ تەيىنلەندى. ماجۇڭيىڭ قەشقەرگە كىرىپ، قەشقەردە تۇرۇشلۇق سوۋېت كونسۇلى بىلەن سۆزلەشكەندە سوۋېت كونسۇلى ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇلارنى كېلىشتۈردى. ئۆلكە تەرەپ ماجۇڭيىڭنىڭ خوتەن، كېرىيە، قارىقاش ۋە قاغىلىق قاتارلىق 7 - 8 ناھىيەدە تۇرۇشىغا رۇخسەت قىلدى. ماجۇڭيىڭ ئۆزىنىڭ سىجاڭلىق ۋەزىپىسىگە ۋاقىتلىق ماخۇسەننى مەسئۇل قىلىپ، خوتەنگە يولغا سالدى. ئۆزى چەتكە چىقىشنى سوۋېت كونسۇلى بىلەن سۆزلىشىپ رەسمىيەتلەرنى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن يېقىن كىشىلىرىدىن بىر مۇنچىلىرىنى ئېلىپ، ئەركەشتام ئارقىلىق موسكۋاغا كەتتى.

جىن شۇرېن تەختكە چىققاندىن كېيىن، مەن جاڭ پېيۋەن بىلەن بىر مەھكىمىدە بىللە ئىشلىگەن ئىدىم. ئادەتتە دوستلۇق مۇناسىۋىتىمىز بار ئىدى. "12 - ئاپرېل" ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، جاڭ شۈي ۋېنفاڭنى ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتكەندە، بەزى ئىشلار توغرىسىدا مەن بىلەن مەسلىھەتلىشىشنى تاپشۇرغان ئىدى. شۇنىڭدەك شۈي بىلەن مەن بىر يۇرتلۇق بولغىنىم ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن چوڭقۇر مۇناسىۋەتتە بولدۇق. شۇ سەۋەبتىن ئىلىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىنى ۋە شۈي ۋېنفاڭنىڭ ئۈرۈمچىدىكى پائالىيەتلىرىنى بىر قەدەر تەپسىلىي بىلىمەن. جاڭ بىلەن ما بىرلىشىپ ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىش ۋاقتىدا، مەن بىر ئىش بىلەن ساۋەنگە كەتكەن ئىدىم. ئۈرۈمچى مۇھاسىرىسى تۈگىگەندىن كېيىنلا ئۈرۈمچىگە كەلدىم. شۇ سەۋەبتىن ماجۇڭيىڭنىڭ ئۈرۈمچىنى مۇھاسىرە قىلىش ئەھۋاللىرىدىن ئانچە خەۋەردار ئەمەسمەن.

شىڭ شىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭنىڭ سوھبىتى توغرىسىدا

ۋۇ ئەيچېن

مەن 1932 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت جۇشىسى جىن شۇرېننىڭ تەكلىۋى بويىچە قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ياردەملىشىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلدىم. شىڭ شىسەي زىلىڭشاۋلۇغا ئەگىشىپ، مەندىن بىر يىل بۇرۇن كەلگەن ئىدى. جىن شۇرېن ئۇنى دۇبەن مەھكىمىسىنىڭ مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى. شۇ يىلى قۇمۇلدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەنلىكتىن، جىن شۇرېن بۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، شىڭ شىسەينىڭ ياپونىيە ھەربىي مەكتىپىدە ئوقۇپ كەلگەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، 2 مىڭدىن ئارتۇق ئاق ئورۇس ۋە ئۆلكە ئەسكەرلىرىگە باش قوماندان قىلىپ قۇمۇلغا ئەۋەتتى.

مەن كېيىنكى يىلى قىشتا تيەنجىندىن يولغا چىقىپ ياپونىيە ئارقىلىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مۇشاۋىرى گۇۋاڭلۇ، ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ پەۋقۇلئاددە ۋەكىللىرىدىن گۇڭ بىچىڭ، بەي يۇشيۇلار بىلەن بىرلىكتە سىبىرىيە ۋە تۈركسىب تۆمۈريولى ئارقىلىق 36 كۈندە ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدىم.

ماجۇڭيىڭ 1931 - يىلى قۇمۇلغا بىر قېتىم ھۇجۇم قىلىپ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغاندىن كېيىن ئەنشى، دۇڭخۇاڭ، بۇيىمېن قاتارلىق جايلارغا چېكىنىپ كەتتى. ئەمما قۇمۇلدىكى خوجانىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭ تېخىمۇ ئەۋج ئالدى. مەن يېتىپ كېلىپ بىر قانچە ۋاقىت ئۆتمەيلا پىچان، تۇرپان ناھىيىلىرى بۇزۇلدى. شىڭشىسەي ئۆز قىسىملىرىنى باشلاپ پىچانغا كەتتى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۇنىڭغا يەنە بىر پولك موڭغۇل ئاتلىق ئەسكىرى قوشۇپ بەرگەن ئىدى.

1933 - يىلى 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ماشىنىڭ ئەسكەرلىرى ئۈرۈمچى چوڭ كۆۋرۈككە ھۇجۇم قىلدى. شەھەر دەرۋازىلىرى تاقالدى. ئەتىسى ئۇرۇش خۇڭسەنزۇيگە كۆچتى، ئېتىلغان زەمبىرەك ئوقلىرىنىڭ ئاۋازىدىن دەرىزە ئەينەكلىرى تىترەپ تۇراتتى. مەن شۇ ۋاقىتتا «شىنجاڭ جۇغراپىيىلىك تەزكىرىسى»نى كۆچۈرۈۋاتاتتىم، ئىككى كۈندە ئون مىڭدىن كۆپرەك خەت يېزىپ بولدۇم. شۇ ئىككى كۈن ئىچىدە بولغان ئۇرۇشتا، قېرى - ياش، ئوغۇل - قىزلاردىن بولۇپ 2 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئۆلگەن ئىدى. دېمەك مەن ھەر 4 خەت يېزىپ بولۇش ئارىلىقىدا تاشقىرىدا بىر ئادەم ئۆلۈپ تۇرغان ئىدى!

شىڭشىسەي ئەسكەر تارتىپ كېلىپ، ئىۋداۋان ئەتراپىدا قوزغىلاڭچىلار بىلەن ئۇچرىشىپ، شەھەرگە كىرمەستىن قوزغىلاڭچىلارنى چەتتە ئايلاندۇرۇپ يۈردى. شۇنىڭ بىلەن شەھەر خەتەردىن ساقلىنىپ قالدى. 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى يەنە ئۇرۇش قوزغىلىپ چىداۋەندە جەڭ بولدى. 3 - ئاينىڭ 27 - كۈ-

نى شەرقىي شىمال ۋەتەن قوغداش ئارمىيىسىدىن 500 كىشىلىك قوشۇن بىرىگادا باشلىقى جىڭ دۇڭچىڭ لۇيجاڭنىڭ قوماندانلىقىدا ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى. 28 - كۈنى ئەتىگەنلىكتە دۈشمەن يوموسەن تاغلىرىدا پەيدا بولۇپ شەھەرگە يەنە ھۇجۇم قىلدى. شەھەر ئىچىگە 3 پاي زەمبىرەك ئوقى چۈشۈپ پارتلىدى.

4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى شىڭشىسەي سەندوبادىن ئەسكەر تارتىپ شەھەرگە قايتىپ كەلدى. 8 - كۈنى شەھەر دەرۋازىلىرى ئېچىلدى. ئۈرۈمچى دەرۋازىسى شۇ چاغدا جەمئى 46 كۈن تاقالغان ئىدى. شەرقىي شىمال ۋەتەن قوغداش ئارمىيىسىگىمۇ قورال تارقىتىپ بېرىلدى. ئۇلار شىمىگو، گۇمۇدى، سەندوبا قاتارلىق جايلاردا تۇردى.

4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئۈرۈمچىدە سىياسىي ئۆزگىرىش بولدى. “12 - ئاپرېل” ئۆزگىرىشى دەپ ئاتالغان سىياسىي ئۆزگىرىش ئەنە شۇ ئىدى. تولۇق قوراللانغان بىر قىسىم ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە باستۇرۇپ كىرگەندە جىن شۇرېن ئامدىن ھالقىپ قاچتى. شۇ ئاخشىمى بىرىگادا ئىشتاۋىدا يىغىن ئېچىپ، مائارىپ نازىرى ليۇ ۋېنلۇڭنى مۇۋەققەت رەئىسلىككە، جىڭ رۇڭچىڭ لۇيجاڭنى ۋاقىتلىق ھەربىي ھەيئەت باشلىقى قىلىپ بەلگىلەپ چىقتى. بۇ چاغدا شىڭشىسەي قىسىملىرى ئۈرۈمچى چوڭ كۆۋرۈككە يېتىپ كەلگەن ئىدى. بەي يۇشيۇ كېچىچە خەت يېزىپ ئەھۋالنىڭ ئۆتمۈشىنى شىڭشىسەيگە مەلۇم قىلدى. شىڭ

شىسەي شەھەرنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ ئۆزگىرىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەت-
لىك بولۇشىغا ياردەم كۆرسەتتى. جىن شۇرېن شەھەردە تۇرۇپ
ئۇرۇش قىلىشقا قوماندانلىق قىلماقچى بولدى. بىراق ۋاقىت-
نىڭ كېچىپ قالغانلىقىنى چۈشىنىپ شەھەرنىڭ سىرتىغا قېچىپ
چىقىپ چوچەك ئارقىلىق نەنجىڭگە كەتتى.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ۋاقىتلىق يىغىن چاقىرىپ، شىڭ شى-
سەينى خۇيزۇ، ئۇيغۇر، مانجۇ، موڭغۇل مىللەتلىرىدىن تەكشى
ۋەكىل قاتناشتۇرۇپ، ۋاقىتلىق دۇبەنلىككە سايلىدى. شۇنىڭ
بىلەن شىڭ شىسەي ھەربىي ھوقۇققا تولۇق ئىگە بولدى. ئاق
ئورۇس ئەسكەرلىرى ۋە شەرقىي شىمالدىن كەلگەن ئارمىيىلەر
ئۇنى ھىمايە قىلدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى كۆپەيتىپ
15 كىشىگە يەتكۈزدى. ئىلگىرىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى
ئومۇميۈزلۈك ئىشتىن بوشاتتى.

"12 - ئاپرېل" سىياسىي ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ھۆكۈمەت
تەرەپ كېيىنكى ئىشلارنى باشقۇرۇشقا پائال كىرىشتى، ھەر-
قايسى ناھىيىلەرگە تەشۋىق - تەسەللىي بېرىش ئۈچۈن ئادەم
ئەۋەتتى، پۇل ئاجرىتىپ ياردەم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن يەرلىك
تەرتىپ ئەسلىگە كەلدى. شىمالىي شىنجاڭ تەرەپنىڭ ۋەزىيىتى
ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىملاشتى. خوجا نىياز ھاجى جىن شۇرېن-
غا قارشى چىققاندا، ئۆز كۈچىنىڭ ئاجىزلىقىنى ھېس قىلىپ،
مەخپىي يوسۇندا بولۋاسىنى ئەۋەتىپ، شۈيجۇدا تۇرۇشلۇق
36 - دىۋىزىيىنىڭ باشلىقى ماجۇڭيىڭنى ياردەم ئۈچۈن شىن-
جاڭغا كېلىشكە تەكلىپ قىلدى. ماجۇڭيىڭ ئالدىنقى قېتىم

كېلىپ مۇۋەپپەقىيەتسىزلىككە ئۇچرىغان تەجرىبە - ساۋاقلارنى
كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ جىددىي تەييارلىق كۆرۈپ، ئۆز دىۋىزى-
يىسىنى باشلاپ شىنجاڭغا 2 - قېتىم كەلدى. يول يىراق، قاتناش-
ترانسپورت مۇشكۈل بولغاننىڭ ئۈستىگە شىنجاڭنىڭ مەركىزىدە
سىياسىي ئۆزگىرىش بولۇپ، جىن شۇرېن قوغلانغان ئەھۋاللار-
دىن ماجۇڭيىڭ خەۋەرسىز ئىدى. شەرقىي شىمال ۋەتەن قۇتقۇ-
زۇش ئارمىيىسىدىن بىرنەچچە مىڭ كىشى سىبىرىيە ئارقىلىق
شىنجاڭغا كەلدى. بۇ ئىشلاردىنمۇ بىخەۋەر ئىدى. ئۆلكە تەرەپ-
مۇ شۈيجۇ تەرەپتىن ماجۇڭيىڭ بىر دىۋىزىيە ئەسكەر باشلاپ
كېلىۋاتقانلىقىدىن، قىسقىسى گۇچۇڭنىڭ شەرقىي تەرەپتىكى
ئىشلاردىن بىخەۋەر ئىدى.

5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت گۇچۇڭدا
تۇرۇشلۇق لى خەيرۇ سىلىڭدىن ماجۇڭيىڭنىڭ ئىنىسى ماجۇڭجې-
نىڭ بىر نەچچە مىڭ ئەسكەر بىلەن قۇمۇلغا كەلگەنلىكىنى
جىن شۇرېنغا قارشى خەنزۇچە - ئۇيغۇرچە ئېلان چىقارغانلىقى-
نى دوكلات قىلىپ يوللىغان تېلېگرامما ئالدى. بۇ تېلېگرام-
مىنىڭ ئۇچۇرى كەلگىچىلىك ماجۇڭجې مورىغا يېتىپ كەلگەن
ئىدى. شىڭ شىسەي ئۆز كۈچىنى توپلاپ يولغا چىقماقچى
بولۇۋاتقاندا ماجۇڭيىڭ، ماجۇڭجېلار 4 مىڭ ئەسكەر بىلەن
كېلىۋاتقانلىقى، مورىنىڭ قولدىن كەتكەنلىكى توغرىسىدا خەۋەر
كەلدى. شىڭ شىسەيمۇ 4 مىڭ ئەسكەر باشلاپ (ئاق
ئورۇس ئەسكەرلىرى مىڭدىن ئارتۇق ئىدى) 5 - ئاينىڭ 26-
كۈنى يولغا چىقىپ سەنتەيگە ئورۇنلاشتى. ئۈرۈمچىنىڭ مۇداپىئە

ئىشلىرىنى جىڭ رۇگچىڭغا تاپشۇردى.

6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى كېچىسى شىڭشىسەي ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ئۈرۈمچىگە قايتتى. ئەسكەرلەرمۇ پۈتۈنلەي قايتىپ كەلدى، گۈچۈڭ قولدىن كەتتى. 2 - كۈنى شىڭشىسەي بىزنى ئولكىلىك ھوكۇمەتكە چاقىرتتى. نىمە ئىشتۇ دەپ ئالدىراپ باردۇق، ئۇ يەردە تاۋمىڭيۈي، (ئولكىلىك ھوكۇمەت باش كاتىۋى) لۇلۇن، گۇاڭلۇ قاتارلىقلار بىلەن بىرگە بولدۇق. شىڭشىسەي بىزگە ماجۇڭيىڭدىن كەلگەن تېلېگراممىنى ئوقۇپ بەردى. شۇ كۈنى مەسلىھەتتە ئولكىلىك ھوكۇمەت ماجۇڭيىڭغا ۋەكىل ئەۋەتىپ مەسىلىنى قوراللىق توقۇنۇش بىلەن ئەمەس تېنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلماقچى بولدى. مەن شىنجاڭغا يېڭى كەلگەن بولغاچقا ئەھۋال بىلەن ئانچە تونۇشمىغانلىغىم ئۈچۈن باشقىچە خىياللاردا بولمىدىم. لۇلۇن قاتارلىقلار ۋەكىل بولۇشتىن قورقتى. چۈنكى ئۇلار بۇرۇن گەنسۇدا ماجۇڭيىڭ تەرەپ مۇسۇلمانلار بىلەن خەنزۇلار ئوتتۇرىسىدا پەيدا بولغان توقۇنۇش بۈگۈن شىنجاڭدا يەنە پەيدا بولۇشىدىن ئەنسىرەيتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئەڭ ئاخىرىدا ھەر مىللەت ئاممىۋى تەشكىلاتلىرى لۇلۇن (خەنزۇ)، جياۋگۇاڭياڭ (خۇيزۇ)، خۇسەيىن باي (تاتار)، مەنسۇرجان باي (ئۆزبېك)، توكباۋ (شىۋە) لەرنى ۋەكىل سايلاپ گۈچۈڭغا ماجۇڭيىڭ بىلەن تېنچلىق سوھبىتى ئوتكۈزۈشكە ئەۋەتتى.

6 - ئاينىڭ 2 - كۈنى لۇلۇن گۈچۈڭغا بارغىلى ئۇنىماي چۈش قايرىلغىچە يولغا چىقمىدى. ليۇۋېنلۇڭ بىلەن شىڭشىسەي مېنى بېرىشقا دەۋەت قىلدى. ئاما لىسىزلىقتا جياۋ، خۇسەيىن باي،

مەنسۇرجان باي، توكباۋ قاتارلىقلار بىلەن ۋەكىل بولۇپ ماڭماقچى بولدۇم.

مېڭىش ۋاقتىدا ليۇۋېنلۇڭ شىڭشىسەي ئىككىسى بىزگە مەدەت بېرىپ ۋەكىللەر قايتىپ كەلگەنگە قەدەر ئولكە تەرەپ ھەربى ھەركەت قوزغىمايدۇ. بۇ توغرىدا سىلەر ئەندىشە قىلماڭلار دېدى. ئۇلار يەنە ماجۇڭيىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە ئوتۇپ كەتسە، ھوكۇمەت تەرەپ بىلەن توقۇنۇشمايدۇ، بۇنى سوھبەتنىڭ شەرتى قىلىش لازىملىغىنى جېكىدى. بىز ئاممىۋى تەشكىلاتلار بىلەن شەرقىي شىمال ئارمىيە باشلىقلىرىنىڭ خەتلىرىنى ئېلىپ ۋە خوجا نىياز ھاجىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق ۋەكىلى نىياز بىلەن بىرلىكتە جەمى 6 كىشى 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت ئىككىدە ماشىنىدا يولغا چىقتۇق. ماشىنىغا ھەرقايسى ئويۇشمىلارنىڭ بايراقلىرىنى قاداپ ماڭدۇق. ماجۇڭيىڭ ئۈرۈمچى ۋەكىللىرىنى چىمسادا كۈتۈۋالىمىز دەپ تېلېگرامما ئەۋەتكەن ئىدى، بىز 240 يول مېڭىپ سائەت 7 لەردە زىمچۇەنزىگە يېتىپ كەلدۇق. خوجا نىياز ھاجى گۈچۈڭدىن ئۈرۈمچىگە ئەۋەتكەن ۋەكىللەرمۇ شۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن ئىكەن، ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق. كوزۇم ئويقىغا كەتكەن ئىكەن، خۇسەيىن باي مېنى ئويغىتىپ خەنزۇچە: ”ئەپەندىم بىز بارمايلى“ دېدى. مەن بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىسام، ئۇ ماڭا: ”ئاڭلىسام گۈچۈڭدا قاتتىق قىرغىنچىلىق بوپتۇ، تەسلىم بولغان ئاق ئورۇس ۋە موڭغۇل ئەسكەرلىرىنىمۇ قىرىپ تاشلاپتۇ، بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا بىز بارساق خەتەر چىقمامدۇ!“ دەپ قايتىپ كېتىشنى تەشەببۇس

قىلدى. جياڭ گولياڭ ئالدىغا مېڭىشنى تەشەببۇس قىلىپ، يېرىم يولدىن قايتىپ بېرىپ قانداق جاۋاپ قىلىمىز دېدى. مەن بۇ ئىككىسىنىڭ سۆزىنى قايرىپ، جىمسىاردا ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ئاندىن مەسلىھەت قىلايلى دېدىم. كوپچىلىك بۇ پىكىرگە قوشۇلدى.

4 - كۈنى كەچ سائەت 8 دە يولغا چىقىپ 90 يول مېڭىپ سەنتەيگە كەلدۇق. خوجا نىياز ھاجى بۇ چاغدا مەھمۇت سىجاڭنى بىرنەچچە ئاخۇنلار بىلەن تاغدىن ئەۋەتىپ بىز بىلەن ئۇچراشتۇردى. ئۇلار يېڭى قۇرۇلغان ئۆلكىلىك ھوكۇمەت بىلەن بىرلىشىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بىز ئۇلار بىلەن كورۈشۈپ بولغاندىن كېيىن داۋاملىق ئالدىغا ماڭدۇق، ئۇلارمۇ تاققا قايتىپ كەتتى. بىز يەنە 70 يول مېڭىپ جىمسارغا يېتىپ كەلدۇق. سېپىلنىڭ ئىچىدە خەندەك كولاۋاتقانلار ماشىنىمىزنى كورۈپلا مىلتىقلىرىنى تەڭلەپ توستى. كېلىش سەۋەبىمىزنى ئۇقتۇرغاندىن كېيىن، ما تۈەنجاڭ بىلەن لىۋ شەنجاڭ دېگەنلەر چىقىپ بىزنى قارشى ئالدى. ئۇلاردىن ماجۇڭيىڭنىڭ بۇ يەرگە ۋەكىل ئەۋەتمىگەنلىكىنى ئېلىپ، ئۈرۈمچىدىن كەلگەن ۋەكىللەرنى گۇچۇڭغا يولغا سېلىپ قويۇڭلار دەپ بۇيرۇق قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ داۋاملىق ئالغا ماڭدۇق.

سائەت 7 يېرىمدە گۇچۇڭغا يېتىپ باردۇق، شەھەر دەرۋازىسىدا بىر تۈەنجاڭ ماشىنىمىزغا چىقتى - دە، سىلىڭبۇ ئىشتاۋىغا باشلاپ بېرىپ بىزنى تەكشۈردى. بىز ئىككى قولنى ئېگىز كوتىرىپ تۇردۇق. تەكشۈرۈش تۈگىگەندىن كېيىن ئاندىن ما

سىجاڭنىڭ ئىشخانىسىغا ئېلىپ كىردى. ما سىجاڭ ئالدى بىلەن مېنى سورىدى. مەن ئۆزەمنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن ئولتۇرۇشقا ئىجازەت بەردى. ما سىجاڭ ئوچۇق پوزىتسىيىدە ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ: مەن بولسام ئىنقىلاۋىي ياش، غەربىي شىمالدا داڭقىم چىققان 23 ياشلىق ماجۇڭيىڭ دېگەن مەن بولىمەن. مېنى گەنسۇلۇقلار گاسىلىڭ دەپ ئاتايدۇ دېدى. بىز كېلىشىمىزدىكى سەۋەپنى ۋە ئالغاچ كەلگەن خەت - ئالاقىلارنى تاپشۇردۇق. ئۇ كىشى خەتنى ئېلىپ ئوقىدى. ئاندىن ئازراق سوز قىلىپلا، بىزنى مېھمان كۈتۈشكە بېرىپ ئارام ئېلىشقا تاپشۇرۇپ، قالغان سوزلەرنى ئەتىلىككە سوزلىشەيلى دەپ چىقىپ كەتتى. بىزنى ياڭ بۇچىڭ، يى جيەنۋېي ۋە ماپەمىلىلىك ئۈچ كىشىگە تاپشۇرۇپ قويدى. پاراڭلىشىش جەريانىدا ماجۇڭيىڭ ئۆزىنىڭ نەنجىڭدە شاۋجياڭ دەرىجىلىك ھەربى مۇشاۋىر بولغانلىقىنى، سەندۇڭ، خېنەن ئىككى ئۆلكىدە ھەربى قوماندان بولغانلىقىنى سوزلەپ بەردى. بۇ قېتىم گۇچۇڭغا ھۇجۇم قىلغاندا، ئورغۇنلىغان مىلتىق - ياراق غەنىمەت ئېلىپ تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتكەنلىكىنى سوزلەپ، ئۆلكە تەرەپ ھەربى قوماندانى لىخەيرۇ ئەسىر ئېلىنىدى، قوماندان لى رۇڭخۇا ئۇرۇشتا ئۆلتۈرۈلدى. ئۆلكە تەرەپ ئەسكەرلىرى پۈتۈنلەي قورالسىزلاندۇرۇلدى ۋە بىرنەچچە سائەتلىك ئۇرۇشتا ئۆلگەنلەر مىڭدىن ئېشىپ كەتتى ھەمدە ئۆز ئىنىسى ماجۇڭجې قەھرىمانلىق قىلىپ سېپىلغا ئېسىلىپ چىقىۋاتقاندا ئوق تېگىپ ئۆلدى دەپ سوزلەپ بەردى.

5 - كۈنى ياڭ جۈرېن 2 قېتىم كېلىپ ئۇزۇن سوزلەشتى.

قومۇللۇق يولۋاس لۈيجاڭ بىلەن مالۇيجاڭ دىگەنلەرمۇ كېلىپ بىز بىلەن كۆرۈشتى. يولۋاس شۈيجۇغا بېرىپ ماجۇڭيىڭنى تەكلىپ قىلىپ چىققان ئىدى. ئۇلار بىزنى مەشق مەيدانىغا بېرىشقا تەكلىپ قىلدى. ماجۇڭيىڭ مەيداندا بار ئىكەن. بىز بېرىشىمىز بىلەنلا ئەسكەرلىرىنى كورەكتىن ئۆتكۈزۈپ ئۆز كۈچىنى كورسەتمەكچى بولدى. بىردەمدىلا مىڭدىن ئارتۇق ئەسكەر توپلاپ، ئىنتايىن رەتلىك، تەرتىپلىك تىزىپ كورەكتىن ئۆتكۈزدى، ماھارەت كورسەتتى، قىلىچۋازلىقتا ئىنتايىن ماھىر ئىدى. ئەسكەرلەر خىل، 20 ياش ئەتراپىدىكى ياشلار ئىدى. ئەسكەرلىرىنىڭ ھەر ئون كىشىنىڭ ئىچىدە 6 - 7 سى خەنزۇلار بولۇپ يىڭجاڭ (باتالىيون كوماندىرى) دىن يۇقۇرى ئەمەلدارلار خۇيزۇلاردىن ئىدى. بۇ قېتىم گوچۇڭغا ئۈچ مىڭدەك ئەسكىرىي كۈچ توپلاپ ھۇجۇم قىلدى. گەرچە مىڭدىن ئارتۇق ئادەم چىقىم تارتقان بولسىمۇ، ئەمما 7 - 8 مىڭ تال قورال ئولجا ئېلىپ، ھەر ۋاقىتتا ئەسكەر تولۇقلاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولۇۋالغان ئىدى.

كەچ سائەت 8 لەردە ماجۇڭيىڭ بىز بىلەن سوزلەشكىلى كىردى، ئۇ ناھايىتى روھلۇق ئىدى، ئۇ ماڭا پات - پات قاراپ قوياتتى. مەنمۇ قاتتىق ئولتۇرۇپ ئۇ كىشىگە ھوكۇمەت ئەسكەرلىرى بىلەن توقۇنۇشۇپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭغا كېتىش پايدىلىق ئىكەنلىكىنى، جەنۇبىي شىنجاڭدا مۇسۇلمانلار كوپ بولۇپ، ماجۇڭيىڭنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى چۈشەندۈردۈم. سوھبەتلىشىش داۋامىدا ئۇ كىشى

ئويلىنىپ كورىدىغانلىقىنى ئېيتتى. سوھبەت 3 - 4 سائەتكە سوزۇلدى، ھېرىپ كەتكەن بولغاچقا ئۇيقۇم كېلىپ، تولاراق ھەپشىپ كەتتىم. بۇ ئىنقىلاۋىي ياش ماجۇڭيىڭ ناھايىتى جۇشقۇنلۇق بولۇپ، ئەلپازىدىن ھارغىنلىق كورۇنمەيتتى.

ۋەكىللىرىمىزدىن خۇسەيىن باي شىنجاڭ بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك باي سودىگەر ئىدى. ئۇنىڭ شىركىتى ۋە شۇبە شىركەتلىرى بار ئىدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ماجۇڭيىڭ بىزگە ھەربى كورەك قىلىپ بەرگەنلىكىگە جاۋابەن قوي، چاي، چاقماققەن قاتارلىق بۇيۇملارنى تەييارلاپ ئولكە خەلق بىرلەشمىلىرى نامىدىن سوغا قىلغان بولدۇق.

6 - كۈنى ماجۇڭيىڭ بىزگە زىياپەت بەردى. زىياپەتكە ئۇنىڭ پۈتۈن ھەربى باشلىقلىرى قاتناشقان ئىدى، ئۇنىڭ باش كاتىۋى جاڭ ياشاۋ بېيجىڭ داشۆيىسىدە ئوقۇش پۈتتۈرگەن، موسكۋاغا بارغان كىشى ئىدى، ماجۇڭيىڭ ياڭ بۇچىڭنى ئۈرۈمچىگە ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتمەكچى بولغانلىقىنى ئۇقتۇردى.

7 - كۈنى ئەتىگەن سائەت 7 دە بىز ياڭ بۇچىڭ بىلەن بىرلىكتە گوچۇڭدىن ئۈرۈمچىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. جىمىساردا يەنە بىزنى ماتۇەنجاڭ، لىيۇشەنجاڭلار قارشى ئالدى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە ئۈرۈمچى تەرەپتىن ئايروپىلان كېلىپ 2 دانە بومبا تاشلاپتۇ، بىرسى شەھەر ئىچىگە يەنە بىرسى شەھەرنىڭ سىرتىغا چۈشۈپ پارتلىغان بولسىمۇ بەختكە يارىشا ئادەم چىقىم بولماپتۇ، چۈشتىن كىيىن سائەت 2 لەردە زىمچۈەنزىگە كېلىپ خوجانىياز ھاجىنىڭ مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرى فۇكاڭ تەرەپكە

كېتىۋاتقانلىقىنى كوردۇق. ئۇلار ئەسلى تۇرغان يېرىدە ئوت-
چۇپ بولمىغاچقا فۇكاڭغا كېتىۋاتقان ئىكەن. بىز فۇكاڭغا يېتىپ
كېلىپ، باپپىڭگوت قوماندانلىقىدىكى ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى-
نى كوردۇق. خوجانىياز ھاجىنىڭ ئەسكەرلىرى بۇ تەرەپكە كې-
لىۋاتقانلىقىنى ئايرۇپىلاندىكىلەر خەۋەر قىلغاندىن كېيىن، بۇيى-
رۇق بويىچە باپپىڭگوت فۇكاڭنى قوغداش ئۈچۈن كەلگەن ئى-
كەن. ئۈرۈمچىدە رەئىس ليۇۋېنلۇڭ بىزنىڭ بۇ كەمگىچە قايت-
تىپ كەلمىگەنلىكىمىزدىن ئەنسىرەپ ئالدىمىزغا ماخۇڭشياڭ قا-
تارلىقلارنى ئەۋەتىپتۇ، بىز ئۇلار بىلەن يولدا ئۇچرىشىپ
بىرلىكتە ئۈرۈمچىگە كىرگەندىن كېيىن ئاخشىمى ليۇ، شېڭ ئىككىسىگە
ماجۇڭيىڭ بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ ئەھۋالىنى ۋە ماجۇڭيىڭنىڭ
جەنۇبىي شىنجاڭغا ئوتۇش پىكرىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى دوك-
لات قىلدۇق.

8 - كۈنى ئەتىگەن تەرەپتە، مەن بىلەن ياڭ بوچىڭ
ئىككىمىز رەئىس ليۇۋېنلۇڭ ۋە شېڭشىسەي بىلەن كورۇشتۇق.
كەچقۇرۇنلۇقى ئولكىلىك ھوكۇمەت تەرىپىدىن بىزگە كەچكى
زىياپەت بەردى. 9 - كۈنى ئامىۋى تەشكىلات ئويۇشمىلىرى
زىياپەت بەردى. بۇ زىياپەتتە مەن بىلەن ياڭ ئىككىمىز سوز لىدۇق،
ليۇۋېنلۇڭمۇ سوز قىلدى. شۇ ئاخشىمى ليۇۋېنلۇڭ بىلەن شېڭ
شىسەي ئىككىسى ماجۇڭيىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا ئوتسە ئۇنىڭغا
قانداق نام بېرىش توغرىسىدا ئۇزۇن مەسلىھەتلەشتى. لېكىن
شېڭشىسەينىڭ ئەندىشىسى، گۇمانى كوپلۈگىنى سېزىپ قالدىم. شۇ-
ڭا نام بېرىش، ئورۇن بېرىش مەسىلىلىرىدە بىر توختامغا كې-

لىشەلمىدى. بۇنداق ئەھۋالدا مەن ليۇۋېنلۇڭنىڭ ئۇستىلىدىن
بىر ۋاراق ئىش قەغىزىنى ئېلىپ: (1) ماجۇڭيىڭنى جەنۇبىي
شىنجاڭنى تېچلاندۇرۇش سىلىڭى قىلىش، نەنجىڭ ھوكۇمىتى تەس-
تىقلىغاندىن كېيىن ئېلان قىلىش، (2) ماجۇڭيىڭنىڭ قوشۇنلى-
رىنى يېڭىۋاشتىن يوقلىما قىلىپ رەسمىي يوسۇندا ئولكە قوشۇ-
نى قىلىش، (3) ئولكىلىك ھوكۇمەت مەسئۇل بولۇپ ئايمۇ-
ئاي مائاش بېرىش، (4) جەنۇبىي شىنجاڭدىكى شەنجاڭلارنى
ئولكىلىك ھوكۇمەت تەيىنلەشتىن ئىبارەت 4 ماددىلىق پىكىر
يازدىم. بۇنى ليۇۋېنلۇڭ كورۇپ "بولىدۇ، مۇۋاپىق" دىدى.
شېڭشىسەيمۇ لايىق تاپتى.

مەن بۇ ئىشلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، ھەش-پەش
دىگىچە بىر سىياسىي ئوزگىرىش بولىدىغانلىقىدىن خەۋەرسىز
قاپتىمەن. ئولكىلىك ھوكۇمەت باش كاتىۋى تاۋمىڭيۈې، دۇبەن
مەھكىمىسىدىكى باتالىيون مۇشاۋىرى چىڭجۇڭ، ئاۋىياتسىيە باش-
قارمىسىنىڭ باشلىقى لىشاۋتيەنلەر ئولكىلىك ھوكۇمەتتە جىددى
يىغىن چاقىرىۋاتقان پەيتتە، شېڭشىسەي بۇيرۇق بىلەن ئۇلار-
نى قولغا ئېلىپ، سوراق قىلمايلا ئېتىپ تاشلىدى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ياڭ بوچىڭ تېچلىق شەرتلىرىنى
ئېلىپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ گۇچۇڭغا ماڭماقچى بولۇۋاتقاندا مەر-
كەز ۋەكىلى خۇاڭ مۇسۇڭ ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كېلىپ
قالدى. ئۇنى ئايرودرومدا قارشى ئالىمىز دەپ ياڭ بوچىڭ
بىر كۈن كېچىكىپ ماڭدى. شېڭشىسەي ھەربىي ئىشلار ئالدىراش
بولغانلىقتىن خۇاڭ مۇسۇڭ بىلەن ئانچە - مۇنچە كورۇشۇپ قو-

يۇپلا قايتىپ كەتتى. ئۆلكە تەرەپ، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىنىڭ
سەنتەيگە ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ تۇراتتى. شۇڭا شىڭشى-
سەي بىلەن جىڭ رۇكچىڭ ئىككىسى فۇكاڭغا كەتتى، مەن خۇاڭ
مۇشۇڭغا بۇ قېتىم گۇچۇڭغا ۋەكىل بېرىپ ماجۇڭيىڭ بىلەن تىنچ-
لىق توغرىسىدا بولۇنغان سۆھبەت ئەھۋالىنى دوكلات قىلدىم.
ياڭ بۇچىڭمۇ ماجۇڭيىڭغا ۋەكىل بولۇپ كەلگەن ئەھۋالىنى دوك-
لات قىلدى.

ئۆلكە تەرەپ، ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىنىڭ زىمىچۇەنزە تە-
رەپكە ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىدىن، زىمىچۇەنزە بىلەن فۇكاڭنىڭ
ئارىلىقى پەقەتلا بىر مەنزىل يول بولۇپ، بۇنداق ئەھۋالدا
چوقۇم توقۇنۇش يۈز بېرىدىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ تۇراتتى.
ماجۇڭيىڭ تەرەپ ئىككى گۇرۇھ بولۇپ قالغان ئىدى. ئاخۇن-
لار تەرەپ تىنچلىقنى تەشەببۇس قىلسا، ھەربىي ئوفىتسېرلار ئۇ-
رۇش قىلىشنى تەشەببۇس قىلاتتى، مەن گۇچۇڭغا بارغان ۋاق-
تىمدا تىنچلىق كەيپىياتى ئۈستۈن ئىدى. مەن قايتىپ كەلگەن-
دىن كېيىن ئۇرۇش تەرەپدارلىرى ئۈستۈنلۈككە ئىگە بولۇۋال-
غانلىقتىن ھەربىي قوشۇنلار داۋاملىق ئىلگىرىلىگەن ئىكەن.
ئۆلكە تەرەپمۇ ئىككى خىل كوزقاراشتا ئىدى. لىيۇۋېنلۇڭ بى-
لەن مەن تىنچلىقنى تەشەببۇس قىلاتتۇق، گەنسۇلۇق ھەربىي ئە-
مەلدارلار بىلەن ئاق ئورۇس باشلىقلىرى ماجۇڭيىڭ بىلەن كې-
لىشىم قىلىش مۇمكىن ئەمەس دەپ ئىمكان قەدەر ئۇرۇشۇشنى
تەشەببۇس قىلاتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا ماجۇڭيىڭ گەنسۇ
ئۆلكىسىدە گومىنداڭ قوشۇنلىرى بىلەن ئىككى يىل ئۇرۇش

قىلىپ، گەنجۇ، لياڭجۇلارنى ئىشغال قىلغان، شەرقىي
جەنۇپتا خەنجۇڭچە، شەرقىي شىمالدا نىڭشياغىچە،
غەرپتە شىنىڭغىچە، غەربىي شىمالدا سۈيجۇغىچە داڭ چىقارغان،
كېيىن نىڭشيادا گومىنداڭ قوشۇنلىرى تەرىپىدىن مەغلۇپ
بولغاندا، نەنجىڭگە بېرىپ سەندۇڭ، خېنەنلەردە ئىچكى
ئۇرۇشقا قاتناشقان، كېيىن ئۆز مەيلىچە گەنسۇغا قايتىپ كېلىپ،
يەنە ئەسكەر توپلاپ، يىڭيۈيشياڭنىڭ ئارقا يولىغا زەربە بەر-
گەن. مىنگونىڭ 19 - يىلى يۈزلىگەن ئادەملىرىنى باشلاپ شىن-
جاڭغا چىقىپ قۇمۇلنى بىر نەچچە ئاي مۇھاسىرە قىلغان، ئۇرۇش-
تا پۇتىغا ئوق تېگىپ سۈيجۇغا قايتىپ كەتكەن ۋە ئەسكەر تەر-
بىيىلەش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ مۇۋاپىق ۋاقىت كۈتكەن
ئىدى. بۇ قېتىم گۇچۇڭغا كەلگەندە ئۇ ئىنتايىن كورەڭلىگەن ھال-
دا ئاغزىدا تىنچلىق دەپ ئەمەلىيەتتە دەم ئېلىۋېلىش ۋە ئەس-
كەر تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلاتتى.

ياڭ بۇچىڭ ئاينىڭ 12 - كۈنى چۈشتىن كېيىن يولغا
چىقالىدى. ئۇنىڭ بىلەن لۇلۇن بىرگە باردى، بۇلار گۇچۇڭغا
بېرىپ ماجۇڭيىڭ بىلەن ئۇچراشماقچى، ئەمما ياڭ بۇچىڭ ئۈرۈم-
چىدىن گۇچۇڭغا يولغا چىققاندا ئىككى تەرەپنىڭ ئەسكەرلىرى
زىمىچۇەنزىدە ئۇرۇش باشلىۋەتكەن ئىدى. شۇڭا ئۇ ئالدىنقى-
سەپكە بارغاندا، ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىشنىڭ ئىمكانىيىتى بول-
مىغانلىقتىن، كىيىملىرىنى ئۆزگەرتىپ شىڭشىسەينىڭ قول ئاستى-
دا ئىشلەشكە مەجبۇر بولدى.

ماجۇڭيىڭ 2 مىڭ ئاتلىق ئەسكەر، 3 مىڭ پىيادە ئەسكەر

بىلەن شىددەتلىك ئىلگىرىلىدى، ھۆكۈمەت تەرەپ قارشى تۇرۇپ زەربە بەردى، ئالدىنقى سەپتە ئولكە ئەسكەرلىرى جىلىڭ ئولكىسىدىن كەلگەن پىدائىيلار ۋە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى بولۇپ 2 مىڭدەك ئەسكەر بار ئىدى. بۇ يەردە بىر نەچچە سائەت جىددى ئۇرۇش بولدى، بۇ ئۇرۇشتا شىڭ شىسەي مۇھاسىرە ئىچىدە قېلىپ تىرىك قولغا چۈشكىلى قىل قالغان ئىدى (شىڭ شىسەينىڭ ئېيتىشىچە ئۆمرىدە ئەڭ خەتەرلىك بولغان ئىش مۇشۇ مۇھاسىرە بولغان ئىكەن). بەختكە يارىشا شەرقىي شىمال ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى ياردەمگە كېلىپ خەۋپتىن قۇتۇلۇپ قالغان. بۇ قېتىمقى ئۇرۇش ئىنتايىن شىددەتلىك بولدى. ئولكە تەرەپنىڭ ئالدىنقى سەپتە جىلىندىن كەلگەن پىدائىي قوشۇنلارنىڭ باشلىقى ليۇجىنباڭ ئون نەچچە ئەسكەر بىلەن قالغان بولسىمۇ قەھرىمانلىق قىلىپ دۈشمەندىن 300 تال قورال - ياراق غەنىمەت ئالدى. بۇ سوقۇشتا يامغۇر يېغىپ قاتتىق جۇدۇن بولدى، ئولكە تەرەپ ئەسكەرلەرگە پاختىلىق كىيىم تارقىتىپ بەرگەچكە ئانچە كوپ چىقىمغا ئۇچرىمىدى. ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى گۇچۇڭدىن چىققاندا بىر قۇر يالاڭ ئىشتان، كوينەك بىلەن چىققاچقا ئەتىدىن-كەچكىچە يامغۇردا چىلىقلاپ يۇرۇپ جەڭ مەيدانىدا توڭلاپ ئولگەنلەر كوپ بولدى. ئەگەر جۇدۇن بولمىغان شارائىتتا كىمنىڭ غالىپ بولۇشى، كىمنىڭ مەغلۇپ بولۇشىنى بەلگىلەش قىيىن ئىدى. ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەنلىكى ماجۇڭيىڭ مىڭدىن ئارتۇق ئاتلىق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ چېكىندى، پىيادە ئەسكەرلىرىنىڭ تولىسى مىلتىقنى تاشلاپ تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كەت-

تى، ئولكە تەرەپ مىڭدىن ئارتۇق مىلتىق، 4 دانە پىلىموتغەنىمەت ئالدى.

شىڭ شىسەي 15 - كۈنى جىمسارغا كەلگەندە ماجۇڭيىڭ گۇچۇڭنىڭ شەرقىي دەرۋازىسىدىن قالدۇق ئەسكەرلىرى بىلەن چېكىنىپ قاچتى، شىڭ شىسەي گۇچۇڭنى ئىشغال قىلدى، ماجۇڭيىڭ مىڭدىن ئارتۇق قالدۇق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئۈيغۇر، تۇڭگان بولۇپ 2 مىڭدەك ئادەم 3 مىڭدەك توگىگە مىلتىق - ياراق ۋە باشقا بايلىقلارنى يۈكلەپ موردىن قاچتى، ئەسىرگە چۈشكەنلى خەيرۇنىمۇ بىللە ئېلىپ ماڭدى (ئۇنى جەنۇبىي شىنجاڭغا بارغاندا ئېتىپ تاشلىدى). شىڭ شىسەي تەرەپ قوغلاپ زەربە بېرىش ئەترىتى تەشكىللەپ چىڭجۇڭ سەنمۇجاڭنى قوماندانلىققا بەلگىلىدى. ماجۇڭيىڭ تۇرپان، پىچانغا قاراپ كەتتى، چىڭجۇڭ قوغلاشماستىن گۇچۇڭغا كېلىۋالدى. شىڭ شىسەيمۇ قوغلاپ زەربە بېرىش پىلانىنى تاشلاپ ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەتتى.

ماجۇڭيىڭ چېكىنىپ ۋەزىيەت بىر ئاز پەسەيدى، ھال سوراش ۋەزىپەم تۈگىدى دىگەن خۇاڭمۇسۇڭ نەنجىڭگە قايتماقچى بولدى - دە 27 - كۈنى بىللە كەلگەن ئادەملىرىنى ئېلىپ، ئايروپىلان بىلەن نەنجىڭگە قايتتى. 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى نەنجىڭ ھوكۇمىتىدىن ليۇۋېنلۇڭ، شىڭ شىسەي، جاڭ پېيۋەنلەرنى شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۇمەت ئەزاسى، ليۇۋېنلۇڭ قوشۇمچە ئولكە رەئىسى، شىڭ قوشۇمچە دۇبەن، جاڭ قوشۇمچە بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش ئەلچىسى ھەم قايتا رەتلەپ تۈزۈلگەن 8-دىۋىزىيەنىڭ سىجاڭى بولغانلىقى توغرىسىدا تېلېگىرامما كەلدى.

ماجۇڭيىڭ تۇرپان، پىچانغا چېكىنگەندىن كېيىن، ئۇرۇمچى ئەنسەن ۋەزىيىتىدە بىر ۋەقە يۈز بەردى. ئەنسەندە تۇرۇشلۇق مادىشاڭ سىجاڭ بىلەن يەنە بىر ئىككى تۇەنجاڭلار (پولكوۋنىك) نىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ ئۇرۇمچى ھـوكۇمىتى بىلەن بىرلەشتى. ئاندىن بىر پولكوۋنىك بىرلەشكىلى قارشى چىققاندا، ماسىجاڭ ئۇنى ئېتىۋەتتى. بۇ ۋەقەنى قاراشەردە تۇرۇۋاتقان ماشىمىڭ ئاڭلاپ مەخسۇس ئادەم ئەۋەتىپ مەزكۇر سىجاڭ بىلەن ئىككى پولكوۋنىكنى ئېتىپ ئۆلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن ئەنسەندە تۇرۇشلۇق ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى يەنىلا ئۇرۇمچىگە قارشى تۇرۇش ۋەزىيىتىدە تۇردى. ئۇلكە تەرەپ شەرقىي شىمال ئارمىيەسى ۋە گەنسۇ ئارمىيەسى ھەمدە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرىنى ئەۋەتىپ، ئەنسەندە تازىلاش يۈرگۈزدى.

7 - ئاينىڭ 9 - كۈنى جىلىن پىدائىي قوشۇنلىرىنىڭ سىلىڭى ليۇجىنباڭنىڭ قوشۇنىغا ئوق تېگىپ ئۇرۇمچىگە قايتىپ كېلىپ بىر نەچچە سائەتتىن كېيىن ئۆلدى.

ئۇلكە تەرەپتىن ۋۇجاۋشۇن، لەنيەنشۇلارنى ۋەكىل قىلىپ ماجۇڭيىڭ، ماشىمىڭلار بىلەن كورۇشۇش ئۈچۈن تۇرپانغا ئەۋەتتى. بۇ قېتىمقى سوھبەتكە ماجۇڭيىڭنى قۇمۇل، بارىكول تەرەپكە چېكىنىشنى شەرت قىلدى. نەنجىڭ ھوكۇمىتىدىنمۇ ماجۇڭيىڭنى ئەسلى ئورنىغا چېكىنىش توغرىسىدا تېلېگىرامما كەلگەن ئىدى. تۇرپانغا بارغان ۋەكىللەر ئۇرۇمچىگە قايتقاندا ماجۇڭيىڭمۇ ئىككى ۋەكىل تەيىنلەپ قوشۇپ ئەۋەتتى. ئۇلارنىڭ شەرتى، قۇمۇلغا قايتىپ كېتىشنى قوبۇل قىلىش، ھوكۇمەت تە-

رەپنىڭ تەمىنات بېرىشىنى تەلەپ قىلىش بولدى. ليۇ بىلەن شىڭ ئىككىسى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا: (1) بىرلىشىپ باندىتلارنى تازىلاش، (2) يولنىڭ ئامانلىقىنى قوغداشنى ماجۇڭيىڭ ئۈستىگە ئېلىش، (3) ئاشلىق تەمىناتىنى ئولكە تەرەپ يەتكۈزۈپ بېرىشىنى شەرت قىلىپ يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار ئەۋەتمەكچى بولۇپ ليۇبىڭ سەنمۇجاڭنى تەيىنلىدى. ليۇبىڭ شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلۇقتا تۇرپانغا ماڭدى.

ئارىدىن نەچچە كۈن ئۆتكەندە ليۇبىڭ، ماجۇڭيىڭ ۋەكىلى جاڭياشاۋ، ياۋجىپىڭلار بىلەن مۇداپىئە مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە كەلدى. مەن شىڭشىسەيگە ئەگەر ھەقىقى بىرلەشمەكچى بولساق، ئوتتۇرىدىكى ئىشەنچسىزلىكنى تۈگىتىش ئۈچۈن، ئارىلىقتا ئۆزئارا مۇھىم خادىملارنى ئىشلىتىش لازىملىقىنى بىلدۈرۈپ تەكلىپ سۇندۇم، شىڭشىسەي ئۆز قولى بىلەن 10 ماددىلىق تېچلىق چارىسى تۈزۈپ ماجۇڭيىڭنى شەرقىي يولنىڭ گارنىزون سىلىڭى بولۇپ، پىچان، قۇمۇل، بارىكولدە تۇرىدىغان قىلدى. ماجۇڭيىڭ بۇنىڭغا ماقۇل كەلدى. ئۇلكە تەرەپ ۋۇياۋشۇنى تۇرپانغا، لەنيەنشۇنى پىچانغا شەنجاڭ قىلىپ ئەۋەتتى.

ماجۇڭيىڭ ئولكە تەرەپنىڭ بۇيرۇغىغا ئىتائەت قىلىپ، ۋەزىيەت بىر مەزگىل ئوڭشالغاندەك بولدى. خوجانىيازھاجى بىرنەچچە مىڭ ئەسكەر بىلەن توخسۇنغا بېرىپ ماشىمىڭ بىلەن ئۇرۇش قىلىپ يېڭىلىپ قاراشەر تەرەپكە چېكىندى. ماشىمىڭ قاراشەرگە يېقىنلاپ بارغاندا، خوجانىيازھاجى كۇچارغا

چېكىندى، ماجۇڭيىڭ بىلەن ماشىمىڭ بىرلەشكەندىن كېيىن بۇلار تۇرپان، پىچاندىن چىقىپ كېتىش خىيالىدىن ۋاز كەچتى.

8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئۆلكە ھۆكۈمىتى نەنجىڭ مەمۇرى پالاتاسىدىن خارجى ئىشلار مىنىستىرى لوۋېنگەننىڭ شىنجاڭنى كوزدىن كەچۈرۈشكە بارىدۇ دەيدىغان تېلېگرام ئالدى. 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى لوۋېنگەن ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلدى. 7 - كۈنى ليۇۋېنلۇڭ بىلەن شىڭشىسەينىڭ خىزمەت تاپشۇرۇۋېلىشىغا رىياسەتچىلىك قىلدى. لوۋېنگەننىڭ بۇ قېتىم كېلىش مەقسىدى ئىككى تەرەپنىڭ دۈشمەنلىشىش ۋەزىيىتىنى قانداق قىلىپ پەسەيتىش مەسىلىسى ئىدى. ماجۇڭيىڭنىڭ تۇرپاندا تۇرۇۋالغانلىقى كوزگە قادالغان مىختەك ئۆلكە تەرەپنى خاتىرجەم قىلمايتتى. ئوتتۇرىدىكى ئىشەنمەسلىك كەيپىيات ھامان مەۋجۇت ئىدى. ھەممە ئادەم لوۋېنگەندىن مەركەزدىن كەلگەن كاتتا ئەرباپلىق سالاھىيىتى بىلەن ياراشتۇرۇپ قويۇشنى ئۈمىت قىلاتتى. ماجۇڭيىڭ، جاڭ پېيىۋەنلەرمۇ لوۋېنگەننىڭ ئالدىغا ۋەكىل ئەۋەتكەن ئىدى. شۇڭا لوۋېنگەن ماجۇڭيىڭ بىلەن سۆزلىشىشنى خالاپ بىر مۇنچە ئادەملەرنى ئەگەشتۈرۈپ تۇرپانغا باردى. شىڭشىسەي ماجۇڭيىڭنى لوۋېنگەن بىلەن بىللە ئۈرۈمچىگە كەلسە ئوتتۇرىدىكى ئۇقۇشماسلىقلارنى تۈگىتىشكە پايدىلىق بولۇپلا قالماستىن، ھەقىقى بىرلەشكىلى بولىدۇ دەپ ھىساپلايتتى. شۇڭا 4 - ئىنىسى شىڭشىچى بىلەن سەنمۇجاڭ ليۇبىڭنى بىللە ئەۋەتتى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەرەپمۇ ئۈرۈمچى

ۋالىسى لى رۇڭنى ئەۋەتتى. مەخسەت ماجۇڭيىڭنى خاتىرجەملەندۈرۈپ ئۈرۈمچىگە كەلتۈرۈش ئىدى. ئۇلار 8 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ماشىنا بىلەن يولغا چىقتى.

9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى لوۋېنگەن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى. ماجۇڭيىڭ تەرەپتىن جاڭ ياشاۋ، ياۋجىۋپىڭ، بەي زىلىلەر بىرلىكتە كەلگەن ئىدى. ماجۇڭيىڭ بۇلارنى ئۆز ئىتىپ داۋانچىڭغىچە بىللە كېلىپ ئۆزى توختاپ قالدى. ليۇۋېنلۇڭ بىلەن شىڭشىسەيلەر ماجۇڭيىڭنىڭ كەلمىگەنلىكىگە قاراپ، ئۇنىڭدا سەممىيەت يوقلۇغىنى باھالىدى. شۇنىڭ بىلەن ھەرقايسى ھەربى باشلىقلار قىلمىچلىرىنى يالىڭاچلاپ ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىشتى. ئۈرۈمچى ۋەزىيىتى يەنە جىددىيلەشتى.

17 - كۈنى لوۋېنگەن تارباغاتاي، ئىلى تەرەپلەرنى كوزدىن كەچۈرۈشكە كەتتى، ليۇ، شىڭ ئىككىسى مەن بىلەن ماياۋخۇانى قوشۇپ ئەۋەتتى. ماجۇڭيىڭنىڭ ۋەكىللىرى جاڭ، ياۋ، بەيلەر ۋە ماخۇڭشىياڭلار دۇبەن مەھكىمىسى تەرەپتىن قاماپ قويۇلدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئەھۋالنى بىلمەيمەن.

لوۋېنگەن تارباغاتايدىن ئىلىغا باردى. 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئىلى كۈرەدە، ئىلى بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەلچىسى قوشۇمچە 8 - دىۋىزىيە باشلىقى ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى. شىڭ شىسەيدىن جاڭ پېيىۋەنگە ئاينىڭ 8 -، 9 - كۈنلىرى ئۇرۇش بولغانلىقى، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تەپرىقىچىلىقنىڭ كۈنساناپ ئۇلغايغانلىقى، جاڭ پېيىۋەننىڭ 11 - كۈنى ئەسكەر تارتىپ ئۈرۈمچى تەرەپكە يولغا چىقىشى توغرىسىدا تېلېگرامما كەلدى.

ماجۇڭيىڭ داۋانچىڭدىن ئۈرۈمچىگە يۈرۈش قىلىپ ھۇجۇم قىلغاندا، جاڭ پېيىۋەنمۇ ئەسكەر تارتىپ، شىخوغا كېلىپ ئۈرۈمچى ۋەزىيىتىنى ماراپ ياتتى. شۇنداقلا ئۈرۈمچى بىلەن تارباغاتاي يولىنى كېسىپ تاشلىدى. ماجۇڭيىڭ ئۈرۈمچىنى بىر ئاي قامال قىلىپ، شەھەر ئىچىدىكى ئاساسىي نۇقتىلارنى ئىگىللىۋالدى. ئۈرۈمچى ئىنتايىن خەۋپ ئىچىدە قالغان پەيتتە بەختكە يارىشا خوشنىمىز ياردەمگە ئەسكەر كىرگۈزدى. ماجۇڭيىڭ بەرداشلىق بېرەلمەي جەنۇبىي شىنجاڭغا چېكىندى.

يولۋاسنىڭ قومۇل گارنىزون سىلىڭلىغىنى قولغا كەلتۈرۈش جەريانى

لىيۇيىڭلىڭ

يولۋاسنىڭ تېگى قەشقەرلىق، ئەرجەنزە، ئۇنىڭ ئاتىسى خۇنەنلىك. چىڭ خاندانلىقى گۇاڭشۈي يىللىرىدا زوزۇڭتاڭنىڭ خۇنەنلىك ئارمىيىسىگە ئەگىشىپ، شىنجاڭغا كېلىپ قەشقەردە يەرلىشىپ بىر ئۇيغۇر ئايال بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ، شۇنىڭدىن يولۋاس تۇغۇلغان. يولۋاس بالىلىق دەۋرىدە كەپسىز، ئوكتەم ھەم تاز ئىدى. باشقىلار ئۇنى تاز دەپ ئاتايتتى. كۈنبويى مەھەللىدىكى كەپسىز بالىلار بىلەن يۈرۈپ ھېچقانداق تەربىيە كۆرمىگەن ئىدى. كېيىن قومۇلغا كېلىپ ۋاڭ ئوردىسىدا ئىشلىدى، ئۇ زېرەك بولغاچقا مەخسۇت ۋاڭ ياخشى كۆرۈپ تەدرىجىي ئۆستۈرۈپ، ۋاڭ ئوردىسىنىڭ دوغىلىغىغا ئۆستۈردى. شامەخسۇت بىلەن بېيجىڭغا بارغاندا يىخېتۇەندىن چەنباشچىلىقنى ئۆگەنگەن، بىر نەچچە ئېغىز ئەپسۇن بىلىۋالغان ئىدى. شۇڭا خەنزۇچە راۋان سۆزلەيتتى. خەنزۇلارنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرىدىنمۇ پىششىق بىلەتتى. ئىش باشقۇرۇشقا قابىلىيەتلىك، ئەمما گۇمانخور ئىدى. شامەخسۇت ئۆلۈپ ئوغلى نەزەر ۋاڭلىققا ئولتۇرغاندا يولۋاس يەنىلا ئوردىنىڭ دوغىسى

ھەم قۇمۇلدىكى قازاق، خەنزۇ قىسىملىرىنىڭ يېڭىجاگى بولۇپ ئىشلىدى.

1931-يىلى قۇمۇل تۆخۆلۇدا قوزغالغان ۋەقەدە ئىككى تەرەپنى جاڭجالغا سېلىپ قويۇپ ۋەقەنى كېڭەيتكەن يولۋاس، ئۆزىنى گەنسۇ، چىڭخەي، نىڭشيا بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ باش سىلىڭى دەپ ئاتىۋالغان، ماجۇڭيىڭ بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ ئۇنى شىنجاڭغا باشلاپ چىقتى. ماجۇڭيىڭ ئۇنىڭغا لۈيجاڭلىق ئەمەل بەردى.

يولۋاس لۈيجاڭ بولغاندىن كېيىن قارا نىيىتى ھەددىدىن ئېشىپ، شىڭشىسەي بىلەن ماجۇڭيىڭ ئوتتۇرىسىدىكى جاڭجالدىن نەپ ئېلىش ئۈچۈن ماجۇڭيىڭغا ئەقىل، پىلان كۆرسىتىشتە بارلىق كۈچىنى ئايىمىدى. 1933-يىلى قىشتا ماجۇڭيىڭ ئۈرۈمچىنى بىر ئايدىن كۆپرەك قورشاپ ھۇجۇم قىلغاندا، شىڭشىسەي چەتنىڭ ياردىمىنى تەلەپ قىلدى. ئاتالمىش "ئالتايىسكى" قوشۇن ئايروپىلان، توپ-زەمبىرەك بىلەن قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتتى. ماجۇڭيىڭ مەغلۇپ بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭغا قېچىپ، قەشقەردىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتتى. قالدۇق قوشۇنلىرى خوتەن تەرەپكە كەتتى. شىڭشىسەي ماجۇڭيىڭغا قوغلاپ زەربە بېرىش جەريانىدا ئايروپىلاندا تەشۋىق ۋەرەقىلىرى تارقىتىپ، ماجۇڭيىڭدىن مۇناسىۋەتنى ئۈزگۈچىلەرگە ئەسلىدىكى خىزمىتىدىن بىر دەرىجە ئۆستۈرۈپ ئىشلىتىدىغانلىقىنى تەشۋىق قىلغان ئىدى. يولۋاس قېچىپ كېتىۋېتىپ توخسۇن يولىدا تەشۋىق ۋەرەقىلىرىنى كۆرۈپ، ماجۇڭيىڭنىڭ يەر بىلەن يەكسان بولۇپ

كەتكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ خام خىيالى بىتچىت بولغانلىقىنى چۈشىنىپ، تۇرپانغا قايتىپ ئۈرۈمچىگە بېرىپ شىڭشىسەيگە ئەل بولۇشنى ئويلىغان بولسىمۇ، يەنىلا شۈبھىلىنىپ قۇمۇلغا قايتىپ كېتىش قارارىغا كەلدى. بىر تەرەپتىن شىڭشىسەيگە ئۆزىنىڭ جۇڭياڭ بىلەن ئالاقىسىنى ئۈزگەنلىكىنى مەلۇم قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن قالدۇق قىسىملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ شىڭشىسەيدىن يوشۇرۇن ھالدا يول يۈرۈپ 8-9 كۈنلۈك يولنى 4 كۈندە بېسىپ قۇمۇلغا بېرىۋالدى ۋە شىڭشىسەيگە ئۆزىنىڭ قۇمۇلدا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى مەلۇم قىلدى. شىڭشىسەينىڭ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىپ، ئۇنى لۈيجاڭلىقتىن دىۋىزىيە باشلىقلىقىغا ئۆستۈرۈشىنى كۈتتى. لېكىن شىڭشىسەي ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماي ئۇنىڭغا قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىق ۋەزىپىسىنى بەردى. قىسىملىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا ھېچقانداق گەپ-سۆز قىلمىدى. يولۋاس ئالدىن يوليورۇق سورىماي، ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن قۇمۇلغا قايتىپ كېلىپ يولسىزلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن ھاكىم بولۇشقا رازى بولغان بولسىمۇ لېكىن يۈرۈش-تۇرۇشىدا ئۆزىنى يەنىلا لۈيجاڭ دەپ قۇمۇل ھاكىملىقىنى قوشۇمچە ئۆتىدى. بۇ چاغدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇمۇلنى تاشلىۋەتكەنلىكىگە 3 يىلدىن ئاشقان ئىدى. يولۋاس باشقۇرىدىغان ئادەم يوق رايوندا ھەربى، مەمۇرى چوڭ ھوقۇقنى ئۆز ئالدىغا ئىگىلەپ، كورەڭلەپ خالىغىنىنى قىلىپ يۈردى.

1935-يىلى ئەتىيازدا شىڭشىسەي 12-ئاپرېل

بايرىمىنى خاتىرىلەشنى كېڭەيتىپ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن پۈتۈن ئۆلكىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا، ئۇرۇمچىگە ۋەكىل ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇشنى ئۇقتۇرۇش قىلغانىدا، يولۋاس قومۇلدىكى خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۇيغۇرلاردىن بىر قانچە كىشىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتناشتۇرۇشقا ئۇرۇمچىگە ئەۋەتتى. بۇ پۇرسەتتە ئۇ ھوكومەت قومۇلنى تاشلىۋەتكىلى نەچچە يىل بولدى. بالا ئانىسىدىن ئايرىلغاندەك پۇقرالار ئىگىسىز قالدى. بۇ خىل ئەھۋالنىڭ داۋاملىشۋەرمەسلىگى ئۈچۈن چوڭ ئەمەلدارلارنى ئەۋەتىپ قومۇلنى تەرتىپكە سېلىپ خەلقنىڭ كۆڭلىنى تىنچلاندۇرۇشنى مۇراجەت قىلدى. شىڭ شىسەي تەختكە چىققانلىقىغا ئەمدىلا بىر يىل بولغان كۈنلەردە قومۇلنى قايتۇرۇۋېلىشقا ئادەم ئەۋەتمەسلىكىنىڭ سەۋەبى بىرىنچىدىن چوڭ قالايمىقانچىلىق ئەمدىلا بېسىلىپ، يولۋاسنىڭ بۇيرۇغىغا بويسۇنۇش - سۇنماسلىقىغا گۇمانلانغان بولسا، ئىككىنچىدىن قومۇل بىلەن ئۇرۇمچىنىڭ ئارىلىقى 5 مىڭ يول بولغانلىقتىن ھەممىگە تەڭ ئېتىۋار قىلالىشى ھەقىقەتەنمۇ تەس ئىدى. لېكىن كۈچنى كېڭەيتىپ، شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئۇنىڭ ئارزۇسى بولغانلىقتىن، يولۋاسنىڭ ئادەم ئەۋەتىپ ھوكومەت باشلىقى تەيىنلەش تەلىۋىدىن پايدىلىنىپ بارىكولنى بىر ۋىلايەت قىلىپ بەلگىلەپ، مېنى قومۇل ۋالىي مەھكىمە باشلىقلىقىغا، شۈي يۈشىڭنى قومۇل شەھىرىنىڭ گارنىزون سىلىڭلىقىغا قوشۇمچە بىرىنچى پولكنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەپ قومۇلغا ئەۋەتتى. يولغا چىقىش ئالدىدا، شىڭ شىسەي شۈي يۈشىڭنى بىر

نەچچە كۈن كېچىكىپ ماڭغىن دەپ ئەپقالدى. مەن قومۇلغا كەلگەندە يولۋاس بىلەن بېشىر ۋاڭ باشلىق ھەر مىللەت، ھەر ساھەنىڭ قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇم. بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن قومۇل ۋالىي مەھكىمىسى قۇرۇلدى. مەن رەسمىي ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالدىم. يولۋاس قومۇل ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىق سۈپىتى بىلەن ھەممە ئىشنى مەندىن يولىيورۇق سوراپ، سەمىمىيەت كورسەتتى. شۈي يۈشىڭنىڭ قومۇلغا كەلمەيدىغانلىقىنى ئاڭلىغان يولۋاس بەكمۇ مەمنۇن بولدى. چۈنكى ئۇ قوشۇن باشلاپ قومۇلغا كەلسە، ئۆزىگە پايدىسىز بولىدىغانلىقىدىن ئەنسىرەيتتى.

يولۋاسنىڭ ئەسكىرىي كۈچى يۈزدىن ئارتۇق ئىدى. ئەڭ كوپ بولغاندىمۇ 200 دىن ئاشمايتتى. يولۋاس يەنە بارىكولدىكى قازاقلار بىلەن كەڭ تىل بىرىكتۈرگەن ئىدى. قازاقلارمۇ ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلايتتى. قومۇلنىڭ ئەتراپىدىكى مۇھىم يوللارغا چازا قۇرۇپ، ئادەم تەيىنلەپ، قاراۋۇل قوياتتى. ئازراق ئىش بولسىلا، قاراۋۇللار دەرھال دوكلات قىلاتتى. مەن خىزمەتنى تاپشۇرۇۋېلىپ بىرەر ئاي ئۆتكەندە بىر كۈنى يولۋاس ئۇشتۇمتۇت كېلىپ، شۈي سىلىڭ قوشۇن باشلاپ لياۋدۇڭغا كەپتۇ، ھازىر دەل سېرىقتال ۋاقتى، قوشۇننى بېقىش بىر مەسىلە، لېكىن ئۇلار كەلگەندىن كېيىن، بىز ئۇدۇللۇق پىشقاننى ئۇدۇللۇق ئورۇپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ، ئامال قىلىپ تەمىنلەش كېرەك، بۇنىڭدىن باشقا چارە يوق دېدى. مەن بۇ ئىشنىڭ ئۇشتۇمتۇت بولغانلىقىدىن ھەمدە شىڭ شىسەيدىن بۇ توغرىدا تېلېگرامما كەل-

مىگەن بولغاچقا ئىشەنمىدىم. يولۋاس بۇ ئىش راست دەپ
خۇددى ئۇرۇشقا ئاتلىنىدىغاندەك ئەلپازىنى بۇزۇپ مۇداپىئە ئو-
رۇنلاشتۇردى. مەن شىڭ شىسەيگە دەرھال تېلېگىرامما بەردىم،
يەنە بىر تەرەپتىن يولۋاس ئەۋەتكەن كىشىلەر بىلەن لياۋدۇڭغا
بېرىپ شۈي سىلىڭنىڭ ۋاقىتىنچە توختاپ تۇرۇشىنى، دۇبەننىڭ
يولىيورۇغىنى كۈتۈشىنى سورىدىم. شۈي سىلىڭ مەن بۇيرۇققا بى-
نائەن قوشۇن باشلاپ ھەم ئائىلەمنى بىرگە ئېلىپ كەلدىم. باشقا
ھېچقانداق مەقسەت يوق دىدى. مەن بەزى سۈركىلىشلەرنىڭ
بولۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قەتئىي توسىدىم. ۋەزىيەت ئازراق
پەسەيدى. كۈتۈلمىگەندە شۈي سىلىڭ يەنە بىر بېكەت ئالدىغا
مېڭىپ چىلان بۇلاق دىگەن يەرگە كەلدى. يولۋاس بۇ ھەر-
كەتنى شىڭ شىسەينىڭ پىلانى بويىچە بىرسى ئىچىدىن، بىرسى
سىرتىدىن ماسلىشىپ مېنى جايلىۋەتمەكچى بولسا كېرەك دەپ گۇ-
مان قىلىپ تېلېگىرام ئىدارىسىغا دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ، ئۇنىڭ
رۇخسىتىسىز ھەر قانداق كىشىنىڭ تېلېگىرامما يوللىشىغا يول
قويمىدى. لېكىن ماڭا كېلىدىغان تېلېگىراممىنىڭ مەخپىي نومۇ-
رىنى زادى تاپالمىدى. مەن شىڭ شىسەيگە ئارقىمۇ - ئارقا تې-
لېگىرامما بېرىپ ئەھۋالنى دوكلات قىلدىم. شىڭ شىسەي تېلې-
گىرامما يوللاپ يولۋاسنىڭ خاتا چۈشىنىپ قالماسلىقىنى ئۈمىت
قىلدى. ھوكۇمەت روزى ھاجى (ئۆلكىلىك مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ
باشلىقى) باشچىلىقىدا ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتىدۇ، كۈتۈپ تۇ-
رۇڭلار دەپ خەۋەر قىلدى، يەنە بىر تەرەپتىن شۈي يۈشىڭنى
ۋاقىتىنچە توختاپ تۇرۇشقا بۇيرۇق بەردى، بۇ چاغدا شۈي يۈشىڭ

يەنە بىر بېكەت ئىلگىرىلەپ ئىككى نەپەر ئادىمىنى ھەربىلەر
چۈشىدىغان ئورۇن ۋە ئوزۇق - تۈلۈك ئىشلىرى ئۈستىدە مەس-
لىھەتلەشكىلى قۇمۇلغا ئەۋەتكەن ئىدى. ئۇلار كېلىپ مەن بىلەن
كۆرۈشتى. مەن يولۋاسنىڭ خاتا چۈشىنىپ، قارشىلىق كۆرسىتىشكە
تەييارلىنىۋاتقان ئېغىر ئەھۋالنى تەپسىلى سۆزلەپ ئۇلارنىڭ
ۋاقىتىنچە ھەربىلەر چۈشىدىغان ئورۇن ۋە ئوزۇق - تۈلۈك
ئۈستىدە سۆزلەشمەستىن، قايتىپ كېتىپ شۈي سىلىڭنىڭ ئېھتىيات
قىلىشىنى ئېيتىپ قويۇشقا مەسلىھەت بەردىم. ئەمما بۇ ئىككىي-
لەن ماقۇل دەپ كېتىپ يولۋاس بىلەن كۆرۈشۈپ قىسىملار
كېلىۋاتىدۇ دەپ تۇرىدىغان جاينىڭ قەيەردە بولۇشى توغرىسىدا
سۆزلەشكەندە، يولۋاس يالغاندىن قارشى ئالغان بولۇپ: سىلىڭ-
بۇ مەن ئۆزەم تۇرغان بىنادا بولسۇن، قوشۇنلار شەھەر ئىچىگە
چۈشسۇن دىگەن. بۇ ئىككىيلەن خۇشال قايتىپ بېرىپ شۈي
يۈشىڭغا: يولۋاس ھاكىم بىزنىڭ شەھەرگە كىرىشىمىزنى قارشى
ئالدى. لېكىن مەمۇرى مەھكىمە باشلىقى ليۇ قارشى تۇرۇش
پوزىتسىيىسىدە بولدى، بىزنى قۇمۇلغا كەلمەڭلار دىدى، دەپ
دوكلات قىلغان. شۈي سىلىڭ بىردىنلا گۇمانلىنىپ، داۋاملىق
ئىلگىرىلىگەن. بىز ئىككىنچى قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ، ھەقىقى ئەھ-
ۋالنى تەپسىلى ئېيتقاندىن كېيىن ئاندىن توختىدى. لېكىن يول-
ۋاس قۇمۇلدا داۋراڭ سېلىپ: شۈي سىلىڭ داۋاملىق ئىلگىرى-
لەۋاتىدۇ، ئۇنىڭ مەقسىدى چۈشىنىشلىك، بۇنداق ئەھۋال ئاس-
تىدا مەن قۇمۇلدا تۇرالمايمەن. لېكىن كېتىش ئالدىدا نەچچە
كىشىنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ ئاندىن كېتىمەن. بولمىسا ھەرگىزمۇ

كوڭلۇم تىنمايدۇ، دەپ يۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا
قۇمۇل شەھەر ئىچى ۋە سىرتىدىكى كوچىلارغا مۇداپىئە پوسلىرى
قۇردى. پوس قۇرۇلمىغان بارلىق كوچا ئېغىزلىرىنى توساپ
ئادەم ماڭدۇرمىدى. يەنە ۋالى مەھكىمىنىڭ دەرۋازىسى ئالدى-
غا پوس قويۇپ، كىرىپ - چىققان كىشىلەرنى نازارەت قىلىپ
ۋەزىيەتنى ئادەتتىن تاشقىرى جىددىيلەشتۇرۇۋەتتى. مەن شىڭ
شىسەيگە يەنە بىر قېتىم تېلېگىرامما يوللاپ قۇمۇلغا چاقماق
تېزلىگىدە ئادەم ئەۋەتىپ چۇشەنچە بېرىش خىزمىتىنى
ئىشلەشنى سۇيلىدىم، لېكىن خەۋەر كەلمىدى. بىر مەزگىل ئوت-
كەندىن كېيىن، ئاندىن شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەن مەھكى-
مىسى سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىلەر ئومىگىنىڭ گېنېرال ما-
يور مەسلىھەتچىسى كودىياكىسكى باشچىلىغىدىكى جەمى 10 نەپچە
كىشىلىك ۋەكىللەر ئومىگى ئەۋەتىلدى دىگەن تېلېگىراممائالدىم.
ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر، تاتار، خۇيزۇ، ئوزبېكلەرمۇ بار ئىدى
(ئۇلارنىڭ ئىسىم - پەمىلىسى ئېسىمدە قالماپتۇ). ۋەكىللەرئومىگى
يېتىپ كەلگەندىن كېيىن يولۋاس ئۇلارنى ئۇدۇل ئوزى تۇرغان
بىناغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قارشى ئالدى ھەمدە ۋەكىللەر قۇمۇلنىڭ
ھەقىقى ئەھۋالىنى چۇشەنمەيدۇ، ۋاقىتىنچە دەم ئېلىپ ئەتە ھەر
ساھەگە بېرىپ كورۇشۇپ، ئەھۋالنى چۇشەنگەندىن كېيىن، ئان-
دىن سوزلىشەيلى دىگەن تەكلىپنى بەردى. لېكىن كودىياكىسكى
بۇ گەپلەرنى ئاڭلىماي گەپنىڭ ئوچۇغىنى ئېيتىپ، يولۋاستىن
قوشۇننى تاپشۇرۇشنىخالامسەن- يوق؟ دىدى. يولۋاس يالغاندىن
مەنمۇ دەل مۇشۇ قوشۇن ئوچۇن ئاۋارە بولۇپ يۇرەتتىم.ئورۇنلاش-

تۇرۇشقا ئامالىم يوق، دۇبەنمۇ بۇ توغرىدا يوليورۇق بەر-
مىدى. شۇڭا ۋاقىتىنچە ئۇلارنى سوراپ يۇرۇشكە مەجبۇر بول-
دۇم. مەسلىھەتچى بۇنى سوراپ قالدى، مەن دەرھال تاپشۇ-
رۇشقا رازىمەن. لېكىن كىمگە تاپشۇرۇش توغرىسىدا دۇبەن
تېلېگىرامما ئارقىلىق يوليورۇق بەرسە ئاندىن بولىدۇ دىدى.
كودىياكىسكى دۇبەن ماڭا ئېيتقان، سەن ماڭا تاپشۇرساڭ بو-
لىدۇ دىگەندە، يولۋاس بۇ چاغدا بىرنەچچە ئۇيغۇرلارنى چاقى-
رىپ كېلىپ كودىياكىسكىغا بۇ × × پولك باشلىغى، بۇ
× × باتالىيون باشلىغى، بۇ × × روتا باشلىغى، سىز ئۇ-
لارغا ھەممە ئىش ئۇستىدە يوليورۇق بەرسىڭىز بولىدۇ دەپ
بولۇپلا تېلېگىرام ئىدارىسىغا بېرىپ شىڭشىسەيگە قوشۇننى
كودىياكىسكىغا تاپشۇرۇپ بەرگەنلىگىنى دوكلات قىلىپ، تېلېگى-
رامما بېرىۋەتتى. كوچا ئېغىزلىرىدىكى پوسلارنى قايتىدىن
مەخپى ئورۇنلاشتۇرۇپ كېلىپ، يىغلاپ تۇرۇپ كودىياكىسكىغا:
دۇبەن سىلەرنى تېچلاندۇرۇشقا ئەۋەتتىمۇ ياكى ئوت ئۇستىگە
ياغ چېچىشقا ئەۋەتتىمۇ؟ ئەھۋالنى تەكشۇرمەي تۇرۇپ، مېنىڭ
قوشۇنۇمنى تاپشۇرۇۋېلىشقا جۇرئەت قىلدىڭ. سەن دىگەن سو-
ۋېت ئادىمى، بىزنىڭ ئىچكى ئىشلىرىمىزغا قانداق ئارىلىشالاي-
سەن؟ مەن شىڭشىسەينىڭ نىيىتى بۇزۇلغانلىغىنى بىلىمەن.
بىزنىڭ شىنجاڭنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا سېتىۋەتتى. ھازىر مەن
سېنى پولاتتەك پاكىت قىلىپ، سىلەر ئولتۇرۇپ كەلگەن ماشى-
نىغا بېسىپ نەنجىڭغا ئاپىرىپ، شىڭشىسەي ئۇستىدىن ئەرز قى-
لىمەن دەپ ۋاقىرىدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ قورالىق مۇھاپىزەت-

چىلىرى كودىياكىسكىنىڭ تاپانچىسى بىلەن بىر تال ئوزۇن ملا-
تىغىنى تارتىۋېلىپ قورالسىزلاندۇردى. ئەھۋال ئىنتايىن جىد-
دىلەشتى. كودىياكىسكى سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىلەر ئۆمىكى-
نىڭ مەسلىھەتچىسى بولغانلىقى ئۈچۈن، ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ
ئەزالىرى ئىچىدىن ھېچكىم بىر ئېغىز سوز قىلالمىدى. مەنمۇ شۇ
جايدا بار ئىدىم. ئۇيغۇر ۋەكىل ئابدۇراخمان مەخسۇم بىلەن
تاتار ۋەكىل تۇرسۇن بابا قاتارلىقلاردىن سىلەر ۋەكىل تۇرۇپ،
مۇشۇنداق جىددى ھالەت كېلىپ چىققىچە نىمىشقا سوزلىمەي-
سىلەر؟ دەپ سورىسام، ئۇلار مەسلىھەتچىنىڭ ئەمىلى چوڭ، بىز
سوزلەشكە جۇرئەت قىلالمايمىز. لېكىن بىزنىڭمۇ مەسئۇلىيىتىمىز
بار، ئىشنىڭ چوڭىيىپ كېتىشىگە يول قويماسلىغىمىز كېرەك. بۇ-
گۈن كېچە بىز يولۋاسقا نەسىھەت قىلايلى دېدى. ئۇلارنىڭ كې-
چىسى نىمە دېيىشكەنلىگى ماڭا نامەلۇم. يولۋاس بىلەن كودى-
ياكىسكى سوزلەشكەندە مەن بار ئىدىم. ۋەزىيەتنىڭ خەتەرلىكلى-
گىنى كورۇپ كودىياكىسكىغا تەكشۇرۇپ - تەتقىق قىلغاندىن كې-
يىن، سوھبەت ئوتكۈزۈشنى تەكلىپ قىلسام، ئۇ زادىلا قوبۇل
كورمەستىن بەلكى، سەن نىمىنى بىلىسەن؟ دېدى (بۇنى تەر-
جىمان لۇيىفۇ ماڭا تەرجىمە قىلىپ بەردى، ئۇ يەنە سەن ئەمە-
دى ئارتۇق سوزلىمە، سوزىڭنى ياقتۇرمايۋاتىدۇ دېدى). مەن
قايتا تەكلىپ بەرمىدىم. ئىش قىيىن ھالەتكە يەتكەندە، كودىيا-
كىسكى ۋالى مەھكىمىگە بېرىپ سوزلىشىشنى تەلەپ قىلدى. يول-
ۋاسنىڭ ساقچىلىرى نازارەت ئاستىدا ۋالى مەھكىمىسىگە ئېلىپ
باردى. ئۇ يەردە سوزلەشكەن بولساقمۇ مەسىلىنى ھەل قىلال-

ماي كېتىپ قېلىشتى. شۇ كېچىسى يولۋاس تۇرغان بىنادا يې-
تىپ ئەتىسى چۈشتىن ئاۋال كودىياكىسكى يولۋاستىن: سەن قو-
مۇلنىڭ گارنىزون سىلىكى بولۇشنى خالامسەن؟ ئەگەر خالىساڭ
ئۇنى ئوتكۈزۈۋالغىن دېدى. يولۋاس: سەن دېگەن بىلەن ھې-
ساپ ئەمەس، دۇبەن رەسمى تەيىنلىسە ئاندىن بولىدۇ دېدى.
كودىياكىسكى بۇ ناھايىتى ئاسان، مەن شىڭ دۇبەننىڭ تەيىن-
لىگەن رەسمىيىتىنى ئېلىپ بېرىمەن دېدى. شۇنىڭ بىلەن ھەم-
مىمىز تېلېگىرام ئىدارىسىغا بېرىپ شىڭشىسەينى سوزلىشىشكە
چاقىردۇق. شىڭشىسەي ئوزى كەلمەي مۇشاۋىرلار ئۆمىكىنىڭ
باشلىغى مالىكوك بىلەن سوزلىشىشنى ئورۇنلاشتۇردى. كودىيا-
كىسكى دوكلات قىلدى ھەمدە يولۋاسقا سىلىكىلىق ۋەزىپىسىنى
بېرىشنى تەلەپ قىلدى. مالىكوك شۇئان شىڭشىسەيگە ۋاكالى-
تەن ماقۇل بولۇپ، دۇبەن مەھكىمىسى تەرىپىدىن تەيىنلەش
بۇيرۇغى ئەۋەتمەكچى بولدى. يەنە شۇي يۇشىڭغا ۋەزىپىسىنى
يولۋاسقا تاپشۇرۇپ، ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىشكە بۇيرۇق قىل-
دى. شۇنىڭ بىلەن جىددى ۋەزىيەت پەسەيدى. كودىياكىسكى
ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەتمەكچى بولغاندا، يولۋاس: سىزلەر يىراق-
تىن قومۇلغا كېلىپ، جاپا - مۇشەققەت چەكتىڭىزلەر، بىز ئۈز-
تىش زىياپىتى بېرىپ كۈتۈۋالغاندىن كېيىن يولغا چىقسىڭىزلار
بولىدۇ دېدى. بۇ ئارىدا بارىكولدىن تەخمىنەن يۈزدىن ئار-
تۇق شىراقلىق مىلتىق كوتەرگەن قازاقلار كېلىپ كورۈنۈش
قىلدى. كودىياكىسكى باشچىلىغىدىكى ۋەكىللەر ئۆمىكى مېڭىش
ۋاقتىدا يولۋاسنىڭ قىسىملىرى، قازاقلار ۋە قومۇلدىكى ھەر

ساھە كىشىلىرى شەھەر سىرتىغىچە ئۇزىتىپ قويدى. ئۇزىتىش ئورنىدا ئەسكەرلەر بىلەن قازاقلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئاتلىغىنى نەچچە قەدەم قالدۇرۇپ تىزىپ ئۇزۇن سەپ ھاسىل قىلىپ، مىلتىقنى كوتىرىپ ئېھتىرام بىلدۈردى. كودىياكىسكى بۇنىڭ ئىچىدە ئويۇن بار، قۇتۇلغىلى بولماي قالامدىكىن دەپ قورقۇپ، ئۆزىنىڭ دۇربۇنىنى يولۋاسقا تەقدىم قىلدى. يولۋاس بۇنى قوبۇل قىلىپ خوشال - خورام ئۇزىتىپ قويدى. يول ئۈستىدە يولۋاسنىڭ يەنە بىرنەچچە جايدا چازىلىرى بارئىدى. ئۇيەرلەردىن قانداق ئۆتكەنلىگى ماڭا نامەلۇم. يولۋاس قۇمۇلنىڭ گارنىزون سېلىڭلىكىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن تېخىمۇ ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ، ئۇيغۇر سودىگەر ئادىل ھاجىنى قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىغىغا تەيىنلىدى. شۇنىڭدەك شىڭشىسەينىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش سىياسىتىگە ماسلىشىپ ئۆز ئوغلى ياقۇپنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى ئابلىسوۋ ۋە شىڭشىسەي قاتارلىقلارغا سوغا تەقدىم قىلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە ئەۋەتتى (ئات ۋە باشقا بۇيۇملار). بۇ ئارقىلىق ئۇلارنى ئۆزىگە تارتماقچى بولدى. ياقۇپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يولۋاسقا: ئابلىسوۋ سىزنى ئۈرۈمچىگە كېلىپ كۆرۈشۈپ كەتسۇن دىدى دىگەن سوزنى قىلغاندا، كاللىسى ئازراق ئىشلەيدىغان تۇنجى ئوغلى نىياز قەتئى قوشۇلمىغانلىقتىن يولۋاس ئۈرۈمچىگە بارمىدى.

تارىخىي پاكىتلار ئارقىلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر نەزەر

خېۋىر تۆمۈر

تارىخىي دەۋرلەردە ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار سىنىپىي مەنپەئەتىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئوتتۇرىسىدا مىللىي زىددىيەت، مىللىي ئۆچمەنلىك ۋە مىللىي قىرغىنچىلىقلارنى سۈنئىي يوسۇندا پەيدا قىلىپ، تۇپىلاڭدىن توغاچ ئوغرىلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئۆز ھۆكۈمرانلىغىنى يەنى سىنىپىي مەنپەئەتىنى بېقىپ كەلدى. شۇ سەۋەپتىن ئەزەلدىن ئىناق كېلىۋاتقان جۇڭخۇا مىللەتلىرى ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر ئۇقۇشماسلىقلار، قانداقتۇر ناچار گۇمانى كۆزقاراشلار پەيدا بولغان ئىدى. بۇ خىل ناچار گۇمانلىنىشلار تاكى ئازاتلىققا قەدەر ئېغىر ھالدا داۋام قىلىپ كەلدى. ئازاتلىقتىن كېيىن جۇڭگو گوڭچەنداڭنىڭ توغرا رەھبەرلىگىدە مىللەتلەر ئىتتىپاقى يېڭى باسقۇچقا — سوتسىيالىستىك ئىتتىپاقلىق باسقۇچىغا قەدەم قويدى. 50 - يىللاردا يەر ئىسلاھاتى قاتارلىق بىر قاتار ئىجتىمائىي ھەركەتلەردە ساغلام بولغان سوتسىيالىستىك مىللىي ئىتتىپاق ھەممىلا جەھەتتىن نامايەن بولغان ئىدى. لېكىن كېيىنكى يىللاردا بولۇپمۇ مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى مەزگىللىرىدە

مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر مۇنچە نۇقسان يەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن
تارىخىي دەۋرلەردىن قېپقالغان گۇمانىي كۆز قاراشلارنىڭ ساقىنـ
دىلىرى قايتىدىن باش كۆتىرىپ چىقتى. ھازىرقى تېچ بولۇش،
ئىتتىپاق بولۇشتىن ئىبارەت ياخشى ۋەزىيەتتە، ئىلگىرىكى ئۇ-
قۇشماسلىقلاردىن سىرقىپ كېلىۋاتقان گۇمانلار ئۈستىدە بىر ئاز
مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ بىر قەدەر توغرا چۈشەنچە ھاسىل قىلىش،
بۇندىن كېيىن تېخىمۇ ياخشى ئىتتىپاق ئۇتۇشىمىزگە پايدىلىق
بولار دىگەن مەقسەتتە، جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئەزەلدىن پاكىتقا
ھۆرمەت قىلىدىغان ئۇلۇغ ئەنئەنىسىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈپ
«تارىخىي پاكىتلار ئارقىلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بىر نەزەر» سەر-
لەۋھەسىدە ئۆز چۈشەنچەمنى تۆۋەندىكىدەك ئوتتۇرىغا قويماقچىـ
مەن. يېتەرسىز جايلىرىنى يولداشلارنىڭ تولۇقلىشىغا ھاۋالە
قىلىمەن.

مەن بۇ ماقالىنى مەملىكەت مىقياسىدا ئەمەس، شىنجاڭ
دائىرىسى بويىچە، يىراق تارىخىي دەۋرلەرنى ئەمەس بەلكى
ئۆزەم ياشىغان يېقىنقى دەۋرلەردىكى تارىخىي پاكىتلارنى كۆز
ئالدىمىزغا كەلتۈرۈپ، شىنجاڭدىكى مىللەتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئەزەل-
دىن ئىناق ئۆتكەنلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئەكسىيەتچى
سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار قايسى تەرىقىدە ئاياق ئاستى
قىلىپ بۇزغانلىقىنى پاكىتلار ئارقىلىق كۆرسىتىپ توغرا چۈشەن-
چىلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويماقچىمەن.

(1)

تارىخىي ئەكسىيەتچى سىنىپلار ئۆز سىنىپىي مەنپەئەتىنى
كۆزلەپ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا ھەر خىل زىددىيەتلەرنى سېلىپ

ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ كەلدى. مەسىلەن، ئۇيغۇرلاردىن چىققان
دىنىي مۇتەئەسسىپلەر بولۇپمۇ خەنزۇ مىللىتىنى ”كاپىر، زالىم“
دىگەندەك سۆزلەر بىلەن ئاتىغان بولسا، خەنزۇلاردىن چىققان
ئەكسىيەتچى مۇتەئەسسىپلەرمۇ، بىز ئۇيغۇرلارنى ”چەنتۇ، سىڭكۇ“
دىگەندەك سۆزلەر بىلەن ئاتاپ ئۆز ئارا ئۆچمەنلىك قىلىشتى.
”كاپىر“ سۆزى دىنىي مۇتەئەسسىپلەر ئوتتۇرىغا قويغان سۆز بو-
لۇپ مەنا جەھەتتە ”ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلمىغانلار، غەيرى
دىندىكىلەر“ دىگەندىن ئىبارەت. ”زالىم“ سۆزى تارىخىي دەۋر-
لەردىن شىنجاڭدا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان ئەمەلدارلارنىڭ
مۇتلەق كۆپ قىسمى خەنزۇلار بولغىنى ئۈچۈن شۇندالا بۇ
ئەمەلدارلار خەلققە ئىستىبداتلىق سىياسىتى يۈرگۈزۈپ زۇلۇم
قىلغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ زالىملارغا قارىتا ئېيتقان سۆزى
بولسىمۇ، مىللىي زىددىيەتلەر كەسكىنلەشكەن پەيتلەردە ئەكسى-
يەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچىلەر بۇ سۆزنى سۈيى ئىستىمال قىلىپ
پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىگە قارشى قويۇش قورالىغا ئايلانـ
دۇرۇۋالغان.

شۇنىڭدەك خەنزۇلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى ”چەنتۇ“ دىگەن
سۆزىمۇ مەنا جەھەتتە بېشىغا سەللە يوگەيدىغانلار دىگەن سۆز
بولۇپ، خەنزۇلار ئېتىقات قىلغان دىن نۇقتىسىدىن ئىسلام دىنىغا
ئېتىقات قىلغۇچى ئۇيغۇرلارغا قارىتا ئېيتىلغان سۆز بولسىمۇ، ئۇ-
قۇم جەھەتتە مەلۇم ھاقارەت خاراكتىرىگە ئىگە. ”سىڭكۇ“ دىگىنى
مەنا جەھەتتە ”ھايۋان“ دىگەن سۆز بولۇپ، تارىخىي دەۋر-
لەردىكى ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار ئۇيغۇر

خەلقىنى كۆزگە ئىلماي قىلغان ھاقارەتلىك سۆز. بۈگۈنكى كۈندە "چەنتۇ" سۆزى بىلەن "زالىم" سۆزى ئاساسىي جەھەتتىن ئۇنتۇلغان (تۈگىگەن) بولسىمۇ، "كاپىر" سۆزى بىلەن "سىڭكۇ" دېگەن سۆزلىرى تارىخىي گۇمانى كۆز قاراشلارنىڭ ساقىندىسى سۈپىتىدە ئازدۇر - كۆپتۇر مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا. شۇنى چۈشىنىش لازىمكى، مەيلى تارىخىي دەۋرلەردە ياكى ھازىرقى مەزگىللەردە بولسۇن، ئۇيغۇرلار پۈتكۈل خەنزۇ مىللىتىنى يۇقۇرقىدەك سۆزلەر بىلەن ھاقارەت قىلغىنى يوق، شۇنداقلا خەنزۇلارمۇ پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىنى يۇقۇرقى سۆزلەر بىلەن ھاقارەت قىلغىنى يوق. ئۇنداق قۇلاققا ياقمايدىغان سۆزلەرنى پەقەت ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار ئۆزى پەيدا قىلدى، ۋاقىت - شارائىتقا قاراپ يەنە سۈيى ئىستىمال قىلىپ مىللىي زىددىيەت ۋە مىللىي ئۆچمەنلىك تۇغدۇرۇشقا تۈترۈك ئوتۇن سۈپىتىدە پايدىلاندى.

ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئۇنىڭ گۇپپاڭچىلىرى كەلتۈرۈپ چىقارغان تارىخىي ئۇقۇشماسلىقلاردىن سىرقىپ كېلىۋاتقان گۇمانى كۆزقاراشلار تۈپەيلىدىن، خەنزۇلار بىلەن ئۇيغۇرلار ئوتتۇرىسىدا تارىختىن بۇيان شۇنداق بىر خاتا ئۇقۇم مەۋجۇت بولۇپ كەلدىكى: ئۇيغۇرلاردا ئىلگىرىكى يېغىلىقلاردا خەنزۇلار بىز ئۇيغۇرلارنى ئاق - قارا دېمەستىن قىرىپ تاشلىغانكەن دېسە؛ خەنزۇلاردىمۇ، بىرەر قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلسە ئۇيغۇرلار بىز خەنزۇلارنى بالا - چاقىلىرىمىزغىچە ئۇرۇپ - يوقىتىپ تاشلىغان

دەيدىغان ئۇقۇم بار بولۇپ كەلدى. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن 1946 - يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي ئارمىيىسى ماناس دەرياسى بويىغا يېتىپ كەلگەندە ئۈرۈمچىدىكى ئەكسىيەتچى ئەمەلدارلارنىڭ بالا - چاقىلىرى پۈتۈن روزىغارلىرىنى تاشلاپ قاچقانلىقى ھەرگىز تەسادىپىي ئەمەس. ھازىرمۇ بۇ خىل خاتا چۈشەنچىلەرنىڭ تەسىرىنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇيغۇرلاردىمۇ بىھۇدە ئەندىشىلەرنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. ئەپسۇسكى، كىشىنى خاتىرجەم قىلمايدىغان يۇقۇرقى خاتا چۈشەنچىلەرنى ئەكسىيەتچى سىنىپ پەيدا قىلغانلىقىنى، خەنزۇلار ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىلەر، بىر پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايدىغانلىقىنى؛ ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى ئەكسىيەتچىلەر بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلالمايدىغانلىقىنى بىزنىڭ كىشىلىرىمىز تولۇق پەرق ئەتمەي تولا ۋاقىتلاردا قايمۇقۇپ قالىدۇ. مۇنداق بولۇش بىزنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقىمىزغا زىيانلىق، ئىناق ئۆتۈشىمىزگە پايدىسىز. شۇنىڭ ئۈچۈن يۇقۇرقىدەك خاتا چۈشەنچە ۋە گۇمانى كۆزقاراشلىرىمىزنى تۈگىتىمىز دېسەك قۇرۇق سۆزنى قايرىپ قويۇپ تارىخىي پاكىتلارغا مۇراجەت قىلىپ كۆرەيلى:

1930 - يىللاردا خوجانىياز ھاجى باشچىلىقىدا قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭى كۆتۈرۈلدى. 1932 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا تۇرپان، پىچان، توخسۇن ناھىيىلىرىدە قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىغا ماسلىشىپ دېھقانلار قوزغالدى. قوزغىلاڭچى ئامما تاياق - توقماقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ چىقىپ شەھەر - يېزىلارنى ئىشغال

قىلدى. زالىم ئەمەلدارلارنى، جازانىخورلارنى، گوروكەش، ئەپـ
يۈنكەشلەرنى تۇتۇپ - سوقۇپ، بەزىلىرىنى ئۆلتۈردى. قوزغـ
لاڭ بولغان ئىكەن، تەرتىپ بۇزۇلىدۇ - ئەلۋەتتە. لېكىن قۇ-
مۇل، تۇرپان، پىچان، توخسۇنلاردا قوزغىلاڭچى ئاممىنى زادى
قانچىلىك ئادەم ئۆلتۈردى، بۇنىڭ تەخمىنەن سانى بار. مە-
سىلەن، مېنىڭ بىلىشىمچە توخسۇندىكى قوزغىلاڭچى ئامما تەرە-
پىدىن ئۆلتۈرۈلگەن ھەربى - مەمۇرى ئەمەلدار ۋە جازانى-
خور، گوروكەش خەنزۇلارنىڭ سانى 10 غا يەتمەيدۇ. تۇرپاندىكى
ئەھۋالمۇ ئوخشاش. تۇرپاندىكى قوزغىلاڭچى ئامما قۇمۇل،
پىچاندا قىرغىن يۈرگۈزۈپ قولى قان بىلەن بويالغان شۇن
فايۇ ۋە ئۇنىڭ كاتىۋىنى تۇرپان شەھىرى ئىچىدە سازايى قى-
لىپ تۇرۇپ ئۆلتۈرگەنلىكىنى ھېساپقا ئالمىغاندا يەنە قانچىلىك
خەنزۇنى ئۆلتۈرگەنلىكىدىن ھېچقانچە چوڭ سان يوق. دېمەك
قوزغىلاڭ كۆتەرگەن ئامما كۆرگەنلا خەنزۇلارنى تاكى
ئۇرۇق - ئەۋلادىغىچە يوق قىلىۋەتكەن دېگەن پاكىت تا-
رىختا يوق. خەلق ھەر قانداق ۋاقىتتا ئۆزىنى كۆزلەيدۇ،
ئالدى - كەينىنى ئويلايدۇ. ئىتتىپاقلىقنى، تىنچ ئۆتۈشنى كۆز-
لەيدۇ. شۇڭا خەلقنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك غەزىۋى ئورلى-
گەن. يەنى قوزغىلاڭ كۆتەرگەن پەيتلەردىمۇ، خەلقنىڭ
غەزىۋى ئورلەپ تاشقان زالىم ئەمەلدار، جازانىخور، گوروكەش-
لەرنى ئۆلتۈرگەندىن تاشقىرى ئادەتتىكى پۇقرالارغا زىيان
سالمايتتى، ئەل بولدۇم، مۇسۇلمان بولدۇم دېگەنلەرگە قوز-
غىلاڭچىلار رىئايە قىلاتتى. بەلكى چىقىش يولى بېرىپ، ئۇلارغا

"مومۇن ئاخۇن"، "ئىسلام ئاخۇن" دېگەندەك ئىسىملارنى قو-
يۇپ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. سەدىقە ئېھسان بىلەن بېقىپ كېتەتتى.
مۇنداق ئادەملەر ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلاتلىرى ھەرقايسى يۇرتلاردا
ھازىرقى كۈندە كۆپلەپ تېپىلىدۇ. 1933 - يىلى ئەتىيازدا
توخسۇن ناھىيىسىدە قوزغىلاڭ بولغاندا خەنزۇلار كۆپرەك
ئورۇنلاشقان ئىلانلىق رايونىدا زايىت قازى دېگەن ئادەم شۇ
رايوندىكى خەنزۇلارنى ئۆز ھويلىسىغا توپلاپ، ھەرقانداق خەۋپ-
خەتەرلەردىن ساقلاپ قالدى. تۇرپاندىكى قوزغىلاڭچى ئامما-
مۇ، مادا خەنزە بىلەن كېلىشىم ھاسىل قىلغاندىن كېيىن ھېچ-
قانداق زوراۋانلىق ھەركەتلەردە بولمىدى. دېمەك بۇ ئۈچ
ناھىيىدىكى قوزغىلاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى شۇنداق بولسىمۇ،
لېكىن شۇ ۋاقىتتىكى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمەت باشلىقى جىن شۇ-
رېن، شىڭ شىسەي، شۇن فايۇغا ئوخشاش جاللاتلار خەلقنى قان-
لىق باستۇرۇش تەدبىرى قوللىنىپ، مەزكۇر ئۈچ ناھىيىدە قان-
چە مىڭلىغان بىگۇناھ پۇقرالارنى قىرغىن قىلىۋەتتى. جىن شۇرېن
ھۆكۈمىتى ئۈچ ناھىيىنى باستۇرۇش ئۈچۈن شىڭ شىسەينىڭ قو-
ماندانلىقىدا 2 مىڭ كىشىلىك زور قوشۇن ئەۋەتتى. بۇ قوشۇن
پىچان، تۇرپان ناھىيىسىدىكى ئاھالىلارنى قىرغىن قىلغاندىن
كېيىن، توخسۇننىڭ ئۆزىدىلا ئۇدا 3 كۈن قىرغىن يۈرگۈزۈپ
مىڭلىغان پۇقرالارنى ئۆلتۈرۈپ پۈتۈن ناھىيىنى قان بىلەن بو-
ياپ تاشلىدى. قوزغىلاڭ قىلغان، قولىغا قورال ئالغانلارنى چىقىمىغا
ئۇچرىتىش، ئۇرۇش ئۈستىدە رۇخسەت قىلىنغان قانۇنىيەت. ئۇ-
رۇش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن تىنچ پۇقرالارنى قىرغىن قىلىش

ئىنسانىيەتسىزلىك ئەمەسمۇ؟ بۇ ئىنسانىيەتسىزلىكنى قىلغۇچىلار جىن شۇرېن، شىڭ شىسەيگە ئوخشاش ئەكسىيەتچىلەر ئەمەسمۇ؟ جىن شۇرېن بىلەن شىڭ شىسەي گەرچە خەنزۇ بولسىمۇ، ئەمما بىر پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىگە ھەرگىز ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ قوشۇنى خەنزۇلار، رۇسلار، موڭغۇللاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ ئۇلارنى پەقەتلا ئەكسىيەتچى، قىرغىنچى قوشۇن دېيىشكە بولىدۇ، بۇ قىرغىنچى قوشۇن پۈتۈن ناھىيىنىڭ بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىغىچە تارقىلىپ كورۇنگەنلا ئەركەكنى ئېتىپ - چېپىپ ئولتۇردى. ئالتۇن بارمۇ؟ كۈمۈش بارمۇ؟ دەپ ئويمۇ - ئوي ئاختۇرۇپ بۇلاڭچىلىق قىلىپ مەڭگۈ ئونتۇلغۇسىز تېرورلۇق يۈرگۈزدى. بۇ دەھشەتلىك قىرغىننىڭ مەسئۇلىيىتى زادى كىمدە؟ روشەنكى بۇ مەسئۇلىيەت بىر پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىنىڭ ئۈستىدە بولماستىن جىن شۇرېن ۋە شىڭ شىسەيدىن ئىبارەت ئەكسىيەتچى جاللاتلار ۋە ئۇلارنىڭ قىرغىنچى ئەسكەرلىرىنىڭ زىممىسىدە. ئەمەلىي پاكىت شۇنداق بولىدىكەن، ئۇنى ھەرگىزمۇ خەنزۇلارنىڭ ئۇيغۇرلارنى قىرغىن قىلغانلىقى دېگىلى بولمايدۇ. ئەگەر پاكىتتىن چەتنەپ ئۇنداق ياكى مۇنداق دەپ قارايدىغان بولساق چۈشەنچىدىكى زور خاتالىق ھېساپلىنىدۇ.

1947 - يىلى تۇرپان، توقسۇن، پىچان ناھىيىلىرىدە دېخانلار ئىنقىلاۋى بولدى. بۇ ئىنقىلاپنىڭمۇ سىياسىي، ئىجتىمائىي سەۋەپلىرى بار، ئەلۋەتتە. بىز بۇ يەردە ئىنقىلاپنىڭ قانداق پەيدا بولغانلىقىنى سوزلىمەستىن، شۇ ۋاقىتتىكى گومىن-

داڭنىڭ گارنىزون سىلىڭى سۇڭ شىليەن، تۇرپاندىكى تيەنزەمى (تيەن لۇيجاڭ) ۋە 5 - ئاتلىق كورپۇس قوماندانى ماچېڭشياڭلاردىن ئىبارەت بىر ئوچۇم ئەكسىيەتچىلەرنىڭ دېخانلار ئىنقىلاۋىنى قانداق باستۇرغانلىقىنىلا ئەسلەپ ئۆتسەك كۇپايە قىلىدۇ. ئۇ چاغدا گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىسى تېچ شارائىتتا قانات - قۇيرۇغىنى تەڭشىۋالغان، قورال - ياراق جەھەتتە خىل ئىدى. تۇرپان دېخانلار ئىنقىلاۋى بولسا يەنىلا پارتىزان شەكلىدە ئىدى. سىڭگىم ئېغىزىدىكى بولغان ئۇرۇشتا ئاز ساندىكى قوراللىقلاردىن تاشقىرى مىڭلىغان دېخانلار ئاممىسى تاياق - توقماق كوتىرىپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭغان ئىدى. بۇ ئەھۋالنى گومىنداڭ تەرەپ ياخشى بىلەتتى. ئۆزىنىڭ خىللانغان قوراللىق كۈچلىرىگە تايىنىپ بۇ ئىنقىلاپنى باستۇرۇپ تاشلاشقا كوزى يەتكەنلىكتىن، ئىنقىلاپچىلاردا 20 نەچچە تال ئېغىر - يېنىك پىلىموت،گىراناتلار بار دېگەندەك ئويدۇرما سوزلەرنى ياساپ چىقىپ، ئىنقىلاپنى قەتئىي باستۇرۇشقا سەۋەپ ھازىرلاپ قۇمۇل، قاراشەر، ئۈرۈمچى — ئۈچ تەرەپتىن زور تۈركۈمدە ياردەمچى قىسىملارنى چاقماق تېزلىكىدە يوتكەپ كېلىپ ئون باراۋەر ئۈستۈن كۈچ توپلاپ دېخانلار ئىنقىلاۋىنى باستۇرۇشقا كىرىشتى. سىڭگىم ئېغىزىدىكى ئۇرۇشتا قورچاق 5 - كورپۇسنىڭ ئاتلىقلىرى قورالسىز پىيادە ئاممىنى كەڭ سايدا قوغلاپ قانلىق قىلىچ ئوينىتىپ بىر پەللە دەھشەتلىك قىلىچۋازلىق قىلدى. بۇ ئۇرۇش ئەسەبىلىكى بىلەن ئاقايىن قىلىنغان قىلىچۋازلىق ئىدى. دېخانلارنىڭ ئاتلىق قوراللىقلىرى

چېكىنىپ ئالغۇي ئارقىلىق ئۈچ ۋىلايەت تەرەپكە ئۆتۈپ كەت-
كەندىن كېيىن تۇرپاندا لى خۇگيۇن باشچىلىقىدىكى ئىشپيون
گۇرۇپپىسى يۈزلىگەن گۇناسىز دېخانلارنى ئۆلتۈرۈپ بالا - چا-
قىلىرىنى خانىۋەيران قىلىۋەتتى. تۇرپان خەلقى لى خۇگيۇن بى-
لەن ئابدۇرېھىم-جاننىڭ، پىچان خەلقى ماشاڭفۇ بىلەن نوھە-
نىڭ قىلغان تېرورلۇقلىرىنى مەڭگۇ ئۇنتۇپ قالالمايدۇ. ئو-
مۇمەن ئۈچ ناھىيىدە دېخانلار ئىنقىلاۋى جەريانىدا 500 دىن
ئارتۇق بىگۇناھ خەلق ئۆلتۈرۈلدى. شۇ ۋاقىتتا سۇڭ شىلىيەن،
تيەن زىمى، ماچىڭشياڭ، لى خۇگيۇنگە ئوخشاش ئەكسىيەتچىلەر
بۇ قىرغىننى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى باش جىنايەتچى ئەمەسمى-
دى؟ بۇ قىرغىندا ئەكسىيەتچىلەرگە يانتاياق بولغۇچىلارمۇ يەنە
شۇ پىچاندىكى ماشاڭفۇ، نوھە، تۇرپاندىكى ئابدۇرېھىمجان،
جاپپار شياڭجاڭ، توقسۇندىكى تيەن پېيخۇا،
قورچاق جۇيجاڭ ئاۋامىسلىم قاتارلىق پومىششىك
زومىگەرلەر ئەمەسمىدى؟ دېمەك قىرغىننى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى-
لار ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچىلەر، مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرسا،
قانداقمۇ بىر پۈتۈن خەنزۇ مىللىتىگە يۈكلىگىلى بولسۇن!؟ سۇڭ
شىلىيەنگە ئوخشاش ئازساندىكى ئەكسىيەتچىلەر قانداقمۇ بىر پۈ-
تۈن خەنزۇ مىللىتىگە ۋەكىللىك قىلالىسۇن؟ دېمەك شۇ ۋاقىتتا
ئىشنى ئۇلغايتىپ قىرغىن قىلىشنى پىلانلىغۇچى ۋە ئەمەلىي ئىشلى-
گۈچىلەر ئەنە شۇ ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچىلەر، ئۆزلىرى ئىشلى-
گەن ۋەھشىلىك بىلەن قىرغىنچىلىقنى ئەيمەنمەستىن مىللىي قىر-
غىنچىلىق دەپ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا ئۆچمەنلىك سېلىش ئارقى-

لىق ئۆزلىرىنىڭ جىنايى مەسئۇلىيىتىنى يوققا چىقىرىشقا ئۇرۇن-
غانلارمۇ يەنە شۇ ئەكسىيەتچىلەردۇر. ئەگەر بىز ئاشۇ ئەكسىيەت-
چىلەرنىڭ ئېيتقانلىرى بويىچە مىللىي قىرغىنچىلىق دەپ چۈشىنى-
دىغان بولساق، ئاشۇ ئەكسىيەتچىلەر چالغان داپقا ئۇسسۇل ئويناپ
قالغان بولىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەمەلىي پاكىتلارنى توغرا چۈشى-
نىپ غەزەپ - نەپرەتلىرىمىزنى دەل شۇ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ
ئۆزىگە قارىتىشىمىز كېرەك.

1933 - يىلى كۇچاردىن قەشقەرگە قاراپ ماڭغان تۇمۇر
ئېلى ياقىرىقتا يېتىپ بارغاندا قەشقەردىن كەلگەن ياڭ چىڭمىن
تۇەنجاڭ (پولكوۋنىك) توساپ ئۇرۇش قىلغاندا، مەغلۇپ بول-
غان ياڭ تۇەنجاڭ قېچىپ كېتىۋېتىپ ئاقسۇ جامدا ئۆزلىرى
ئۈچۈن ئوتۇن - سامان ئېلىپ كەلگەن يۈزدىن ئارتۇق پۇقرا-
نى بىر دەڭگە (سارايغا) سولىۋېلىپ قىرىپ تاشلىغانلىقى دەل
شۇ ئەكسىيەتچى ياڭنىڭ ۋەھشىلىكى ئەمەسمۇ؟

1934 - يىلى جىن شۇرېن ھوكۇمىتى ئۇرۇمچى ئەتراپىدا
چاڭسەنزىدىكى خۇيزۇ دېخانلىرىنى قىرغىن قىلغانلىقىمۇ ئەكسى-
يەتچىلەرنىڭ ياۋۇز تەبىئىتىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ. ئەسلىدە
چاڭسەنزىدىكى خۇيزۇ دېخانلار جىن شۇرېنغا ۋەكىل ئەۋەتىپ:
"بىز ماجۇڭيىڭغا ئەگەشمەيمىز، تېچ دېخانچىلىقىمىزنى قىلىمىز!"
دېگەندە جىن شۇرېن چاڭسەنزىگە ۋەكىل ئەۋەتىپ بىر مەسچىت-
تە سۆھبەت ئۆتكۈزىدۇ. شۇچاغدا ئۇرۇمچىگە تەھدىت سېلىپ
ئەنسەندە تۇرۇۋاتقان ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى بۇ ئىشتىن خەۋەر
تېپىپ يوشۇرۇن ئادەم ئەۋەتىپ ئۇرۇمچىدىن ئەۋەتكەن ۋەكىل-

لەرنى قەستلەپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن. جىن شۈرىن ھوكۇمىتى بۇ
ئەھۋالنىڭ تېگى - تەكتىنى سۈرۈشتۈرمەستىن چاڭسەنزىدىكى
خۇيزۇ پۇقرالار ئەۋەتكەن ۋەكىللىرىنى ئۆلتۈرۈپ تاشلاپتۇ
دەپ كېچىلەپ ئەسكەر ئەۋەتىپ چاڭسەنزىدىكى قوراللىق خۇيزۇ
دىخانلىرىنى دەھشەتلىك قىرغىن قىلدى. دېمەك بۇ قىرغىننى
ماجۇڭيىڭ ئەكسىيەتچىلىرى سەۋەپ بولۇپ جىن شۈرىننىڭ قو-
لى بىلەن كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇنىڭدىن ئەكسىيەتچىلەرنىڭ
قىرغىنچىلىق پەيدا قىلىپ مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بۇزغۇنچىلىق
سېلىشتا نەقەدەر مەككار، نەقەدەر پۈرسەتپەرەست ئىكەنلىكىنى
كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

مۇنداق مىساللار تارىختا ناھايىتى كوپ. تارىختا پەيدا
بولغان ھەرقانداق خەلق قوزغىلاڭلىرىنىڭ سەۋەپچىسى ئەكسىيەت-
چىلەر بېلغىنىدەك، قوزغىلاڭ ئاخىرلاشقاندا خەلقنى قىرغىن
قىلغانلارمۇ يەنە شۇ ئەكسىيەتچىلەردۇر.

1934 - يىلىنىڭ ئەتىياز پەسلىدە ماجۇڭيىڭ ئۈرۈمچى
ئەتراپىدىن قوغلاندى بولۇپ قەشقەرگە يېتىپ بارغاندا، قەش-
قەر كونىشەردە بولغان بىر ئۇرۇشتا ئوڭۇشسىزلىقتا ئۇچراپ
چىقىمدار بولدى، بۇ چىقىم ئىككى تەرەپ قوراللىق قوشۇنلىرى-
نىڭ ئۇرۇش قىلىش جەريانىدا پەيدا بولغان چىقىم. ئەمما
ماجۇڭيىڭ ئۆز دەردىنى قەشقەر كونىشەردىكى تېچ ئاھالىدىن
ئالماقچى بولۇپ بىر قېتىم قانلىق قىرغىنچىلىق يۈرگۈزدى.
ئىگەللىگەن ماتېرىياللارغا قارىغاندا شۇ قېتىمقى قىرغىندا
4 مىڭدىن ئارتۇق قەشقەر ئاھالىسى ئۆلتۈرۈلگەن. بۇ پەقەتلا

ماجۇڭيىڭنىڭ تەلۋىلىگى، غالجىرلىغى، شۇنداقلا ئەكسىيەتچى
جاللاتلىق تەبىئىتى بولماي نىمە؟ بەزەنلەر ماجۇڭيىڭنىڭ قەش-
قەردە يۈرگۈزگەن قىرغىنچىلىقلىرىنى تىلغا ئالماي، ماجۇڭيىڭ
ئىلغار ئىدى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا كوممۇنىستلار بار ئىدى
دىگەندەك بىر نىمىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ماجۇڭيىڭنى ئاتايىن
پەدەزلەپ كورسىتىپ، كىشىنىڭ قۇۋۇرغىسىنى ئىگىدىغان سوزلەرنى
قىلىشقا باشلىدى. ئەگەر ئۇلار ئېيتقاندەك ماجۇڭيىڭ ئىلغار ئى-
دىيىلىك بولسا، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ يېقىن ئەتراپلىرىدا جوڭگو
كوممۇنىستلىرى بولسا، قەشقەردە 4 كېچە - كۈندۈز قىرغىن يۈر-
گۈزۈپ ياۋاغ دەرۋازىسىدىن قان ئاققۇزمىغان بولاتتى!

تارىختا ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلار
ئۆز ياۋۇزلۇغى بىلەن قىرغىنچىلىقلارنى پەيدا قىلىپ، يەنە ئۆز
ئاغزى بىلەن مىللى قىرغىنچىلىق دەپ تەشۋىقات يۈرگۈزىدۇ.
بۇنداق سوزلەر تارىخ ياكى يازما خاتىرە بولۇپ قالىدۇ - دە،
كېيىنكى ئەۋلاتلار كورۇپ شۇ پېتىچە چۈشىنىپ خاتا ھالدا مىل-
لەتلەر بىر بىرىنى ئوچ كورىدىغان ياكى گۇمانلىنىدىغان كوز
قاراشلارغا كېلىپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تارىخىي پاكىتلارنى
چوڭقۇر ئۆگىنىشىمىز، بولۇپمۇ توغرا چۈشەنچە ھاسىل قىلىشى-
مىز، ھەر قانداق ۋاقىتتا زىيانلىق ئەمەس.

ئۆز كىتاۋىمىزنىڭ ئۇيغۇرچە 3 - سانىدا بەزەن پاكىتلار-
نىڭ قويۇلۇشى ئەمىلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. بۇنداق خام ما-
تېرىيال تارىخچىلارغا ھەرگىز توغرا چۈشەنچە بەرمەيدۇ. مەسى-
لەن، شۇ ماتېرىيالدا: "تومۇر سىجاڭ ئاقسۇ كونىشەرگە كىردى.

بۇ يەردىكى خەنزۇلارنى تامامەن قىرىپ تاشلىدى. ئاقسۇ كو-
نىشەر بىلەن يېڭىشەرنىڭ ئارىلىقى گەرچە ئون نەچچە كىلومېتىر
بولسىمۇ، بولۇنغان ئەھۋال زور دەرىجىدە ئوخشاشمايدۇ، مارىك
باشچىلىقىدىكى تۇڭگانلار يېڭىشەردە قىرغىنچىلىق يۈرگۈزمىدى"
دەپ يېزىلغان. تومۇر سىجاڭ ئاقسۇ كونىشەرگە كىرىشتىن نەچچە
كۈن ئىلگىرى ياقىرىقتىكى ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان ياڭ چىڭمىن
تۇەنجاڭ قېچىپ كېتىۋېتىپ جامغا كەلگەندە ئوتتۇن - سامان ئې-
لىپ كەلگەن يۈزدىن ئارتۇق پۇقرانى دەنگە سولۇۋېلىپ قىرىپ
تاشلىغان پاكىتتىن سۆز ئاچماي، تومۇر سىجاڭ كونىشەردە قىر-
غىن قىلدى دەپ بىر تەرەپلىمىلىك كۆرسىتىش پاكىتقا ھۆرمەت
قىلمىغانلىق بولىدۇ. مەسىلىنى بۇنداق بىر تەرەپلىمىلىك قويۇش
سەلبىي چۈشەنچە، سەلبىي تەسىر پەيدا قىلىشتىن باشقا رول ئوي-
نىمايدۇ. جامدا قەتلى قىلىنغان گۇناسىز پۇقرالارنىڭ جەسەتلى-
رىنى تومۇر سىجاڭ ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى كۆرۈپ يىغا - زارە
قىلىپ دەپنە قىلدى. ئەتىسى ئاقسۇ كونىشەرگە كىرىپ كوچىدا
كېتىۋاتقاندا ئاقتۇر بىر گوروكەشنىڭ دۇكىنىدىن تومۇر سىجاڭنى
قەستلەپ ئوق ئېتىلدى. شۇنىڭ بىلەن كونىشەردە يوشۇرۇنغان دۈش-
مەن بار ئىكەن دەپ، ئۆيمۇ - ئۆي ئاقتۇرۇپ بىر مۇنچە دۈش-
مەن دەپ تونۇلغان ئەپيۇنكەش، جازانىخور، گوروكەشلەرنى ۋە بۇ-
زۇق - پاھىشە ئاياللارنى ئولتۇردى. تامامەن قىرىپ تاشلىدى
دېگەن سۆزمۇ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. ئاقسۇ كونىشەردە
تومۇر سىجاڭ ئۆزى 16 ياشلار چامىسىدىكى ئىككى نەپەر خەنزۇ
بالىسىنى بالا قىلىپ بىرىسىگە "مامۇت"، بىرسىگە "ئىسمايىل"

دەپ ئات قويدى. باشقىلارمۇ شۇنداق قىلدى. يەنە بىر ئادەم
ئاقسۇدىن بېقىۋالغان خەنزۇ بالىسى ھازىر تۇخسۇندا بالا-
چاقىلىق بولۇپ ياشاۋاتىماقتا. شۇنىڭدەك مۇسۇلمان بولدۇم
دېگەنلەرنى ئۆلتۈرمەي ھايات يولى بەردى.

يەنە شۇ ماتېرىيالدا تومۇر سىجاڭ قەشقەرگە بارغاندا
كونىشەردىكى خەنزۇ ئەمەلدارلارنى بىرنىمۇ قالدۇرماي قى-
رىپ تاشلىدى. ماشياۋۇ (مادوتەي) قورقۇپ قەشقەر يېڭىشەرگە
قېچىپ بېرىپ ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىدىن پانا تىلىگەن دەپ
كۆرسىتىلگەن. مەسىلىنىڭ قويۇلۇشى يەنىلا ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن
ئەمەس. قەشقەر كونىشەردە تومۇر سىجاڭ ھېچقانداق قىرغىن
قىلغىنى يوق، تومۇر سىجاڭ قەشقەرگە ئۇرۇشسىز كىردى. قەش-
قەرنى ئوسمان ئېلى ئىشغال قىلغان، ئۇ ھەم بىرەر خەنزۇنى
ئۆلتۈرگىنى يوق. مادوتەي قەشقەردە ھاكىمىيەتنى تومۇر سى-
جاڭغا تاپشۇرغاندىن كېيىن بالا - چاقىلىرى بىلەن كونىشەردە
ئىبراھىم لوزۇڭنىڭ بېغىدا ئارام ئېلىپ ياتتى.
پۈتىدىن يارىلانغان ياڭ چىڭمىن يېڭىشەردە داۋالىنىپ ياتتى،
شۇنىڭدەك دوتەي يامۇلىنىڭ باغ تەرەپكە تۇتاش بىر ھويلىدا
كونا خەنزۇ ئەمەلدارلار، چەتلەردىن قېچىپ كەلگەن ئەمەلدار-
لار بالا-چاقىلىرى بىلەن ئارام ئېلىپ ياتتى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەم-
مىسى تارىخىي پاكىت. ئەگەر مەسىلە ئەينەن ئوتتۇرىغا قويۇلماس-
تىن بىر تەرەپلىمىلىك ھالدا پۈتۈنلەي قىرىپ تاشلىدى دەپ
دەھشەتلىك كۆرسىتىلىدىغان بولسا، ئۇنداق ماتېرىيالنىڭ ھېچ-
قانداق ئىجابىي رولى بولماستىن بەلكى قانداقتۇر سەلبىي تەس-

رى يەنى دەھشەتلىك سېسىق پۇس پەيدا قىلىدۇ. بۇ بىزنىڭ تارىخىي ئىتتىپاقلىقىمىزغا نۇخسان يەتكۈزىدۇ - خالاس. شۇنىڭ ئۈچۈن تارىخىي پاكىتلارنى ئەينەن ئوتتۇرىغا قويۇپ توغرا چۈشەنچە بېرىش، ئەۋلادلىرىمىزنى توغرا تونۇشقا كەلتۈرۈپلا قالماستىن مىللەتلەر ئىتتىپاقىغىمۇ غايەت زور پايدىلىق.

جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئىتتىپاقى قىسقا مۇددەتلىك ئىش بولماستىن، بەلكى ئۇزۇن تارىخىي دەۋرلەردىن بۇيانقى ئىتتىپاقلىقتىن بۈگۈنكى جۇڭخۇا دۆلىتى شەكىللەنگەن. جۇڭگونىڭ 2 مىڭ يىللىق تارىخىغا نەزەر سالساقمۇ بۈگۈنكى جۇڭخۇانى شەكىللەندۈرۈشتە ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىقى، ئورتاق مەسئۇلىيىتى، ئورتاق باشقۇرۇشى، يىغىپ ئېيتقاندا بىرلىك ئىتتىپاقى ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ بىرلىك ئىتتىپاقىغا ئالىي ھۆرمەت بىلدۈرۈشىمىز ۋە ئۇنى قەدىرلىشىمىز كېرەك. ھۆرمەت قىلىدىكەنمىز، تارىخنى ۋە تارىخىي پاكىتلارنى توغرا ئوتتۇرىغا قويۇپ توغرا چۈشەنچە بېرىشىمىز كېرەك. كىمنىڭ قولىغا قەلەم ئالدىدا چىقسا، ئۆز خاھىشىغا ياتقۇزۇپ پاكىتلارنى بۇرمىلاپ كۆرسىتىش، تېگى- تەكتىدىن ئېيتقاندا مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا پايدىسىز.

تارىختىكى كۆپلىگەن ۋەقەلەرنىڭ تۇغۇلۇشىغا تولاراق ناتوغرا چۈشەنچە ۋە گۇمانى كۆز قاراشلار سەۋەپ بولغاندەك تەسادىپى پەيدا بولغان ۋەقەلەرنى ئادىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلالماسلىقمۇ بەزەن تەبىرىقچىلىقلارغا سەۋەپ بولغان. دىمەك تېچ بولۇش، ئىتتىپاق بولۇشتىن ئىبارەت ياخشى ۋەزىيەتنى

مەڭگۈ مۇستەھكەملەش ئۈچۈن تارىخىي پاكىتلارغا ھۆرمەت قىلىپ توغرى تونۇش ھاسىل قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا ئۇشتۇمتۇت تۇغۇلغان ھەرقانداق ۋەقەلەرنى توغرا ۋە ئادىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىش كېرەك.

ئازادلىقتىن بۇيان مىللەتلەر مەسىلىسى زور دەرىجىدە توغرا بىر تەرەپ قىلىنىپ، زور دەرىجىدە ئىتتىپاقلاشقان، ئىناقلاشقان بولساقمۇ، لېكىن يېقىنقى يىللاردا بايان قىلغىنىمىزدەك تارىخىي پاكىتلارنىڭ بۇرمىلانغان نۇسخىلىرى، يەنى ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارنىڭ مىللەتلەر ئوتتۇرىسىغا داۋاملىق زىددىيەت پەيدا قىلىشى تۈپەيلىدىن قىسمەن گۇمانلىنىشلار بۈگۈنكى كۈندىمۇ ئازدۇر - كۆپتۇر ساقلىنىپ كەلمەكتە. بۇنداق بولۇشقا ئەكسىيەتچى "4 كىشىلىك گۇرۇھ" ۋە ئۇنىڭ گۇماشتىلىرى سەۋەپ بولدى. ئۇلارنىڭ مۇرتلىرى مىللەتلەر مەسىلىسىدە تولىمۇ ئالدىراقسانلىق قىلدى. بەزەن مەسىلىلەرنى تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىپ توغرا ھەل قىلىشنىڭ ئورنىغا يەنى بىر كېچە ئۇخلاپ قوپسا تۈزۈپ كېتىدىغان ئاچچىقنىڭ ئورنىغا ئالدىراقسانلىق ۋە ئەسەبىيلىك بىلەن باستۇرۇپ تاشلاش تەدبىرلىرىنى قوللاندى. ئاز كۈن ئۆتمەيلا چوڭ پۇشمان قىلىشتى. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن باستۇرۇلغانلارنىڭ ياخشى ئادەملەر ئىكەنلىگى تولۇق ئىسپاتلانمىغان بولسىمۇ، لېكىن جۇڭگو ئادەملىرى — ئۆز قېرىنداشلىرىمىز ئىكەنلىگى چۈشىنىشلىك بولۇپ چىقتىغۇ!؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مىللى مەسىلىدىن ئىبارەت ئىچكى ئىشلىرىمىزنى بىر تەرەپ قىلغاندا بىرىنچىدىن ئادىل بولۇش، ئىككىنچىدىن سوغاق قانلىق بولۇش تېخىمۇ زۆرۈر.

قورچاق ئاتلىق 5 - دىۋىزىيىنىڭ ھەقىقەتكە قايتىش جەريانى توغرىسىدا ئازغىنە ئەسلىمە

خەن يۈۋېن

1945 - يىلى شىنجاڭغا كىرىپ گۇچۇڭ، فۇكاڭ، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشقان ئاتلىق 5 - كورپۇس يەنى ئاتالمىش خۇيزۇ قوشۇنى گەنسۇ، چىڭخەيدىكى خۇيزۇلارنى ئاساس قىلغان، ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان سالامىللىتىنى تايانچ كۈچ قىلغان قوشۇن ئىدى. سالامىللىتى گەرچە نەچچە ئونمىڭ ئاھالىگە ئىگە ئارقىدا قالغان ئازسانلىق مىللەت بولسىمۇ، لېكىن جاسارەتلىك، قەيسەر، كۆڭلى تۈز مىللەت. يەرلىك مىلىتارىستلار ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىغا سادىقلىقىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈن ساداقەتلىك بىلەن ئىشلەپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان ھالدا ھەر بىر پولك، باتالىيونلارغا مەخسۇس ئىشتاتلىق ئاخۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئىسلام قائىدىلىرىنى ئىجرا قىلىپ، 5 ۋاق ناماز ئوقۇش، روزى تۇتۇش ئىشلىرىنى يولغا قويۇپ، دىننى پۈتۈن قوشۇنغا سىڭدۈردى، قورچاق ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى گوچۈەنلياڭ ۋە 8 چوڭ باشقارمىنىڭ قىسمەن ئەمەلدارلىرىنى ھىساپقا

ئالمىغاندا، ئىززۋوت، روتىدىن يۇقۇرى پولك، بىرىگادا، دىۋىزىيە كوماندىرلىرىنىڭ مۇتلەق كوپ ساندىكىلىرى ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلغۇچىلار ئىدى. بۇ قوشۇن جياڭ جيېشى گورۇھىغا قاراشلىق بولماستىن مابۇفاڭ مىلىتارىست گورۇھىغا قاراشلىق ”يەرلىك“ قوشۇن ئىدى، بۇ قوشۇنغا ئەسلىدە گەنسۇ خېشىدە تۇرۇشلۇق يەرلىك مىلىتارىست مابۇچىڭ قوماندانلىق قىلاتتى، كېيىن ئۇنىڭ ئىنىسى مابۇفاڭ ئۆزىگە قوشۇۋالغان.

1945 - يىلى 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىي قوشۇنلىرى بارغانسېرى ئىلگىرىلەۋاتقان، گومىنداڭ قوشۇنلىرى مەغلوپ بولۇپ ھەدەپ چېكىنىۋاتقان جىددى پەيتتە 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنى توساپ زەربە بېرىش ئۈچۈن، جياڭ جيېشىنىڭ رۇخسىتى بىلەن بۇ قوشۇننى چىڭخەيدىن شىنجاڭغا يوتكەپ كەلدى.

شىنجاڭغا كىرىشتىن بۇرۇن 1 - كورپۇس دەپ نام بېرىلگەن بۇ قوشۇننىڭ ئەمىلىي ”ئەسكىرى سانى 10 مىڭغا، ھەربى ئەمەلدارى مىڭغا يەتمەيتتى“ شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن جەنۇپتا تۇرپان، پىچان، توخسۇننى، شىمالدا گۇچۇڭ، فۇكاڭ، مورىلارنى بۇ قوشۇننىڭ مودابىئە رايونى قىلىپ بەلگىلەپ بەردى. باش ئىشتاپ ئۈرۈمچىدە قۇرۇلدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، 1947 - يىلى گومىنداڭ ئوز قىسىملىرىنى قايتىدىن رەتلىگەندە ئەسلىدىكى ئاتلىق 5 - كورپۇس ئارمىيىسىنى 1 - دىۋىزىيىگە ئوزگەرتتى. ئەسلىدىكى 5 - كورپۇسنى 6 - بىرىگادىغا، ئەسلىدىكى 1 - دىۋىزىيىنى 7 - بىرىگادىغا ئوزگەرتىپ، ئاتلىق 1 - كورپۇسنىڭ قارمىقىغا

ئۆتكۈزۈپ بەردى. ماچىڭشياڭ كورپۇس كوماندىرلىقىغا، خەنرۇڭفۇ 6 - بىرىگادا كوماندىرلىقىغا، مەن 7 - بىرىگادا كوماندىرلىقىغا تەيىنلەندۇق. شۇچاغدا بىز گەرچە سۇڭ شىلىيەننىڭ باشقۇرۇشىدا بولساقمۇ، لېكىن ھەربىي ئەمەلدارلار ۋە ئەسكەرلەرنىڭ كۆڭلىدە يەقەتلا مابۇفاڭغا ئېتىقات قىلىشتەك يەرلىك ئايرىلىپ تۇرۇش ئىدىيىسى بار ئىدى.

1948 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا قوشۇن ئىچىدە شەرقىي گەنسۇغا بېرىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىشقا تەييارلىق خىزمىتى ئىشلەندى. كەم ئاتلارنى تولۇقلاش ئۈچۈن گۇچۇڭ، فۇكاڭ، مورىلاردىن مىڭغا يېقىن، قاراشەردىن مىڭدىن ئارتۇق ئات سېتىۋالدۇق. 1949 - يىلى 6 - ئايدا بىز مابۇفاڭنىڭ خېتىگە بىنائەن ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ غەربكە قاراپ ئىلگىرىلەش يولىنى توساپ زەربە بېرىش، لۇشۇرىننىڭ 179 - بىرىگادىسىنى بىرگە ئېلىپ مېڭىش توغرىسىدىكى رەسمىي بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالدۇق. قوشۇننىڭ تەييارلىقى ھازىرلىنىپ بولدى. 6 - ئايدا ئائىلە تەۋەلەرنى پۈتۈنلەي يۇرتقا قايتۇردۇق. 7 - ئايدا ئارقا سەپ تەمىنات قىسىملىرى يولغا چىقتى. ئالدىنقى قىسىم گۇچۇڭغا يېتىپ بارغان ئىدى. بۇ چاغدا شەرقىي گەنسۇدىكى ئۇرۇشلاردا مابۇفاڭ قوشۇنلىرى ئارقا-ئارقىدىن مەغلۇپ بولۇپ چېكىنگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كېلىشكە باشلىدى. شۇنىڭدەك مابۇفاڭنىڭ كونا ئۇۋىسى چىڭخەيگە قېچىپ كېتىپ پۈتۈن سەپ بويىچە بىتچىت بولۇپ كېتىش ۋەزىيىتى شەكىللەنگەن ئىدى. شۇڭا قوشۇنغا جىددىي بۇيرۇق بېرىپ

ئەسلى تۇرۇۋاتقان جايلىرىغا قايتۇردۇق. ئازاتلىق ئارمىيە پۈتۈن مەملىكەتكە قاراپ يۈرۈش قىلىۋاتقان غەلىبە خەۋەرلىرى ئارقا-ئارقىدىن يېتىپ كېلىۋاتقان، جياڭ جيېشى خانلىقى ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ئەجەللىك توشۇپ ھالاكىتى مۇقەررەرلىشىپ قالغان، پۈتۈن مەملىكەت ئازات بولۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان ۋەزىيەت ئاستىدا ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ نەگە بېرىپ نەدە تۇرۇشى جىددىي ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە بولۇپ قالغان ئىدى. لېكىن تاۋسىيۇ باشچىلىقىدىكى ھەقىقەتكە قايتىش تەرەپدارلىرى بىلەن ماچىڭشياڭ، يې چىڭ، لۇشۇرىنلار باشچىلىقىدىكى ئۇرۇشپەرەسلەر ئوتتۇرىسىدا كۈرەش جىددىي بولدى. ئارقا-ئارقىدىن يىغىن ئېچىلىپ ئىككى تەرەپنىڭ تالاش-تارتىشى ناھايىتى كەسكىنلەشتى، ۋەزىيەتنىڭ قىستىشى بىلەن ماچىڭشياڭ ئۆز ئۆيىگە مۇئاۋىن دىۋىزىيە كوماندىرى گوچۈەنلياڭ، سەنمۇجاڭ جاڭ ۋۇمىي، 6-بىرىگادا كوماندىرى خەنرۇڭفۇ ۋە 7- بىرىگادىدىن مېنى چۈشلۈك تاماققا تەكلىپ قىلىپ بىزنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشقا تۇتقان پوزىتسىيىمىزنى سىناپ كۆرمەكچى ۋە ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇش مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلماقچى بولدى. شۇكۈنلەردە مەن قايتا-قايتا ئويلانساممۇ ئەكسىيەتچى تەشۋىقاتلار تۈپەيلىدىن گۇڭچەنداڭ سىياسىتىنى زادىلا چۈشەنمەيتتىم، ھەقىقەتكە قايتقاندىن كېيىن نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇش مەسىلىسىدە قايغۇراتتىم. ئەمما ۋەزىيەت تەرەققىياتىغا قاراپ پۈتۈن مەملىكەت مۇقەررەر ئازات بولۇشقا يۈزلەنگەن تارىخ ئېقىمىنى توسۇۋالغىلى بولمايدىغانلىقىنى

ئۇچۇق چۈشىنەتتىم. بىز بىرقانچە يىلدىن شىنجاڭدا تۇرۇپ شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئاش-تۈزىنى يىدۇق. ناۋادا ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى چىقىرىلدىغان بولساق گۇناسىز پۇقرالارنى بالايى-ئاپەتكە سورەپ كىرىدىغانلىقىمىزنىمۇ بىلەتتىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەسكەرلەرنىڭ تولىسى چىڭخەي، گەنسۇلۇق قېرىنداشلار بولۇپ بىر قانچە يىلدىن بۇيان ئۆيلىرىدىن ئايرىلغانلار ئىدى، ناۋادا ئۇرۇش قىلىدىغان بولساق ئۇلارنىڭ جەسەتلىرى چولدە قالمامدۇ؟ قاراپ تۇرۇپ شۇنداق ئەھۋالغا گىرىپتار قىلىدىغان بولساق ۋىژدانسىزلىق بولمامدۇ؟! بىزنىڭ ئالدىمىزدا پەقەتلا ھەقىقەتكە قايتىشتىن ئىبارەت داغدام يوللا بار ئىدى. كەڭ ئەسكەرلەرنى باشلاپ ئىنقىلاۋىي فورونتقا ئاتلىنىپ باي، مۇنبەت شىنجاڭنى قايتىدىن ئۇرۇش پاراكەندىچىلىكى ئىچىگە سېلىپ قويماسلىق، خەلقنىڭ ئارزۇسىغا ۋە تارىخىي ئېقىمغا ئۇيغۇن ئىدى. شۇڭا مەن ھەقىقەتكە قايتىش تەشەببۇسىنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويدۇم، كوپچىلىك بۇنىڭغا باشقىچە پىكىردە بولمىدى. ماچېڭشياڭمۇ بىر نەچچە ئېغىز چىرايلىق سوزلەرنى قىلىپلا بىزنى ئۈزىتىپ قويدى. 9-ئاينىڭ 14-كۈنى ماچېڭشياڭ پولكتىن يۇقۇرى كادىرلار يىغىنىنى ئېچىپ يىغىندا ئوزىنىڭ ئارمىيىنى تاشلاپ قېچىپ كېتىدىغانلىقىنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويۇپ كوپچىلىككە مۇۋەققەت دۇۋزىيە كوماندىرى سايلاپ چىقىشنى ئېيتتى. كوپچىلىك قارىشىپ تۇرۇپ قالدۇق، قائىدە بويىچە ئېيتقاندا مۇئاۋىن دۇۋزىيە كوماندىرى ھوقۇقنى تاپشۇرۇۋېلىش

لازىم ئىدى. لېكىن گوچۇەنلياڭنى كورسەتكەندە ئۇ دەرھال رەت قىلىپ ئۆزىنى چەتكە تارتتى، گوچۇەنلياڭ دەرھال خەن رۇڭفۇنى كورسەتتى، خەن رۇڭفۇ ئالاقزادە بولدى. چۈنكى ئۇنىڭ ئۈچۈن قۇربان بولۇشنى ھېچكىم خالىمايتتى. ئاندىن مېنى كورسەتتى، گوچۇەنلياڭ ۋە خەن رۇڭفۇلار ئۆزىنى بىر چەتكە ئېلىش ئۈچۈن مېنى جېنىنىڭ بېرىچە پۈيلەپ كوككە كوتەردى. بۇ دەل ماچېڭشياڭنىڭ كوڭلىدىكىدەك بولغانلىقتىن ماقۇل كەلدى. شۇ چاغدا مەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ ۋە كەڭ ئەسكەرلەرنىڭ ئامانلىقى ۋە خەۋپسىزلىگىنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، شىنجاڭ ۋە ئارمىيىنى تېچ ئامان خەلق قويىنىغا تاپشۇرۇپ، ئازاتلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئازدۇر-كوپتۇر ھەسسە قوشۇش يولىدا، ھەر قانداق خېيىم-خەتەر بولسىمۇ ئوز ئۈستۈمگە ئالسام ئولسەممۇ ئارمىنىم يوق دىگەننى ئويلاپ دەرھاللا ئارمىيىنى باشلاپ ھەقىقەتكە قايتىشتەك ئېغىر يۈكنى ئۈستۈمگە ئالدىم. 23-كۈنى ماچېڭشياڭ قاچتى. مەن دەرھال تاۋسىيۇنى ئىزلەپ ھەقىقەتكە قايتىش يونۇلۇشىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم (چۈنكى ھەقىقەتكە قايتىشتا تاۋسىيۇنىڭ بىردىن بىر غېمى ئاتلىق 5-كورپۇس ئىدى). پۈتۈن ئارمىيىنى ھەقىقەتكە قايتىشقا سەپەرۋەر قىلىش ئۈچۈن تاۋسىيۇنى قوشۇنىمىزنىڭ ئىزۋوتتىن يۇقۇرى كادىرلىرىغا ۋەزىيەت توغرىسىدا دوكلات بېرىشنى تەكلىپ قىلدىم. بۇ يىغىن لومەنچىڭدىكى باش ئىشتاپ زالىدا ئوتكۈزۈلدى. 179-بىرىگادىنىڭ كادىرلىرىمۇ قاتناشتى، دوكلات بىر كۈن داۋام قىلدى. گېنېرال تاۋسىيۇ جانلىق ۋە

كىشىنى تەسىرلەندۈرەرلىك سۆزلەر بىلەن نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىپ بىردىن بىر يولىمىز ھەقىقەتكە قايتىش ئىكەنلىگىنى ئوچۇق كۆرسەتتى. يىغىن ناھايىتى ياخشى ئېچىلدى. مۇتلەق كۆپ ساندىكى كادىرلارنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشتىكى غەم-ئەندىشىسى تۈگەپ توغرا تونۇشقا كېلىپ ھەقىقەتكە قايتىش قەدىمى تېزلەشتى. ئاخىرىدا 1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى بىز پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا تېلېگرامما يوللاپ ھەقىقەتكە قايتىدىغانلىقىمىزنى رەسمىي جاكالاپ ئىنقىلاۋىي سەپكە قوشۇلدۇق. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، ماۋجۇشى، باش قوماندان جۇدېلار جاۋاپ تېلېگرام يوللاپ ئىنقىلاۋىي ھەركىتىمىزنى تەقدىرلىدى ھەمدە بىزگە ئۆتكەننى سۈرۈشتۈرمەسلىك سىياسىتىنى تاپشۇرۇپ خەلق ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلىشىمىزغا رىغبەتلەندۈردى. بۇ جاۋاپ تېلېگرامما بىزگە ئىنتايىن زور ئىلھام بولدى. بىزنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئەگىشىپ مېڭىش ئىرادىمىزنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىدى.

ھەقىقەتكە قايتقاندىن كېيىن كۆرەش ئاخىرلاشمىغان ئىدى. ئۇرۇشپەرەسلەرگەرچە قېچىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي ھەرخىل ۋاستىلار ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ تېچ ئازات بولۇشىغا توسقۇنلۇق قىلدى. ئىشپىيون باشلىغى ليۇخەندۇڭ راۋتېشەنلەر قېچىش ئالدىدا ھەقىقەتكە قايتقاندىن كېيىنكى تېچلىق ۋەزىيەتكە بۇزغۇنچىلىق قىلىشنى مەقسەت قىلىپ، ئىككى قوللۇق ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۈرۈمچى شەھرىگە ئوت قويۇپ بېرىشنى پىلانلىدى، ئازساندىكى بۇزۇقلار، ئىشپىيونلار

ھەقىقەتكە قايتقان قوشۇنلار ئىچىدىكى تەرسالار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ جەمئىيەت ئامانلىقىنى بۇزماقچى بولدى. بۇچاغدا ۋەزىيەت قالايمىقان، مۇرەككەپ بولۇپ ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى. بۇچاغدا تاۋسىيۇ، تاۋجىڭچۇ، ليۇمىڭچۇنلەر مېنى چاقىرىپ مۇزاكىرە قىلىپ، گومىنداڭنىڭ بىردىن بىر جەڭ قىلالايدىغان ئاتلىق 5 - كورپۇسىنى مۇشۇ پەيتتە خىزمەت كۆرسىتىشكە، چوڭ ۋەزىيەتنى تېچلاندۇرۇپ ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى قارشى ئېلىشقا دەۋەت قىلدى. لۇشۇرېننىڭ 179 - بىرىگادىسى گەرچە ئۈرۈمچى شەھەرنى قوغدىغۇچى قىسىم بولسىمۇ، لېكىن ۋەزىيەتنى كونتۇرول قىلالمايتتى ھەم ئىشەنچلىك ئەمەس ئىدى. مەن بۇچاغدا خىزمەت كۆرسىتىپ جىنايىتىمىزنى يۇيۇشنىڭ پۇرسىتى ھەمراست ھەقىقەتكە قايتىش بىلەن يالغان ھەقىقەتكە قايتىشنى ئايرىيدىغان كۈچلۈك دەلىل بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىمدە بىر ئېغىزدىن قوبۇل قىلدىم. بىرپولك، بىرباتالىيون ئەسكەرنى شۇئانلا ئۈرۈمچىگە يوتكىدىم، 14 - پولكنى لومەنچىڭغا، ئېغىر قوراللار بىلەن قوراللانغان بىر باتالىيوننى ئۈرۈمچى شەھەر ئىچىگە ئورۇنلاشتۇردۇم. قىسىملارنىڭ بىر قىسمى تيانشان مىھمانخانىسىدا، يەنە بىر قىسمى نەنگۇەندە تۇردى. كۈندۈزى نەنمىگىدىن سەنشىخاڭزا ئارىلىقىدىكى يولنى ياسىدى. كېچىسى شەھەرنى كۆزەت قىلدى. شۇچاغدا قاراشەر، قۇمۇلدا ئوت قويۇپ بانكىنى بۇلاپ كەتكەن خەۋەرلەر يېتىپ كەلدى. ئۈرۈمچى شەھرى تېخىمۇ قالايمىقانلىشىپ، ئىشپىيونلار ئاخشىمى ئوق ئېتىپ خەلقنى تېچ ھايات

كەچۈرەلمەيدىغان ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويدى. تاۋجىڭچۇ، لىيۇ-
مىڭچۈن مېنى يەنە چاقىرىپ، ئەنسىرىگەن ھالدا ئۈرۈمچىنىڭ
ئامانلىقىنى ساقلاشقا كۆزىڭىز يېتەمدۇ؟ دەپ سورىدى. مەن
قەتئىي ھالدا: خاتىرجەم بولۇڭ، قاراشەھەر، قۇمۇل
ۋەقەسىنىڭ ئۈرۈمچىدە يۈز بېرىشىگە ھەرگىز يول
قويمايمىز دېدىم، قايتىپ كېلىپ كۆزەتكۈچىلەرنى كۈچەيتىپ قو-
شۇنغا ھوشيارلىقنى ئاشۇرۇپ، بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئې-
لىشنى قايتا - قايتا جېكىلىدىم. ئۈرۈمچىنىڭ ئارقا كوچىلىرى-
دا ئەسكەرلىرىمىزنىڭ قوراللىرىنى بۇلاپ كېتىشتەك ۋەقەلەر
يۈز بەرگەن بولسىمۇ، ۋەقەنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىنى ناھايىتى چاپ-
سان تىزگىنلىدۇق. مەن يەنە لۇشۇرېن قىسمىنى مۇۋەققەت
باشقۇرۇۋاتقان لورۇجىڭ بىلەن كۆرۈشتۈم. گەرچە 179 - بىرى-
گادىدا ئەسكەرلەر كوپ بولسىمۇ، لېكىن كوپساندىكىلىرى ياخ-
شى ئادەملەر ئىدى. بىز كېڭىشىپ ئۆزئارا ماسلىشىپ ئېھتىيات-
چانلىقنى كۈچەيتىپ ئاخىرى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئامانلىقىنى
قوغداش ۋەزىپىسىنى غەلىبىلىك ئورۇنلىدۇق.

ئۇزۇن ئۆتمەي قۇتۇبىدا تۇرۇشلۇق بىر باتالىيون ئەسكەر
توپىلاڭ كۆتەردى، تاۋسىيۇ يەنە مېنى چاقىرىپ ئەسكەر ئە-
ۋەتىپ توپىلاڭنى تىنجىتىشنى ئېيتتى. مەن ئىشتاپقا قايتىپ
كېلىپ دەرھال پولك كوماندىرى ماشىجېننى توپىلاڭ كۆتەر-
گەنلەرنى تىنجىتىشقا ئەۋەتتىم. قىسقىغىنە 2 - 3 كۈن ئىچىدە
مىچۈەن رايونىنى قولغا كىرگۈزۈپ توپىلاڭ چىقارغۇچىلارغا
كۈچلۈك زەربە بېرىلدى، ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئۈرۈمچى شەھىرىگە

ئوت قويۇشتەك شىرىن خىياللىرى كوپۈككە ئايلاندى.

جەمئىيەت ئامانلىقى قەدەممۇ - قەدەم ياخشىلاندى.
ئازاتلىق ئارمىيە ئوڭۇشلۇق كېلىپ ئۈرۈمچىگە ئورۇنلىشىپ شىنجاڭ-
نىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن ياخشى ئاساس يارىتىلدى. بۇنىڭ بىلەن
گۈزەل باي شىنجاڭ ئاخىرقى ھىساپتا تېنچ ئامان خەلقنىڭ
قوينىغا قايتىپ كەلدى.

1980 - يىلى 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى

شىنجاڭ ھەقىقەتكە ئۆتۈشىدىن ئاۋالقى «شىنجاڭ گېزىتى»

چىڭ چۈەنچۇ

شىنجاڭ ھەقىقەتكە ئۆتۈشنىڭ ئالدىدا، كونا شىنجاڭ گېزىتى، گېنېرال جاڭ جىجۇڭ تەشەببۇس قىلغان تىنچ سوھبەتلىشىش مەيدانىدا چىڭ تۇرۇپ، گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ "شىنجاڭ تىنچلىقىنى قوغداش"نى مەركەز قىلغان تەشۋىقات فاڭجېنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلغانلىقتىن، شىنجاڭدىكى ھەربى ۋە مەمۇرىلارنىڭ ھەقىقەتكە ئۆتۈشى ئۈچۈن، بىر قاتار جامائەت پىكرى تەييارلىدى. مەن 1948 - يىلدىن باشلاپ، شىنجاڭ "25 - سېنتەبىر" ھەقىقەتكە ئۆتكەنگە قەدەر شىنجاڭ گېزىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قوشۇمچە باش تەھرىرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن ئىدىم. مەن بۇ ماقالامدا ئۆزەمنىڭ باشتىن كەچۈرگەنلىرىم بويىچە شىنجاڭ گېزىتىنىڭ ئازات بولۇشتىن ئاۋالقى بىر يىلدىن ئارتۇغراق ۋاقىت ئىچىدىكى ئۆزگىرىش جەريانىنى بايان قىلماقچىمەن.

1. گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ تەشۋىقات فاڭجېنىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن

1944 - يىلى ئىلى، چۆچەك، ئالتايدا 3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋى پارتلىدى. 1945 - يىلى گېنېرال جاڭجىجۇڭ گومىنداڭ-

نىڭ غەربىي شىمال مەمۇرى مەھكىمىسىگە مەسئۇل بولۇپ كېلىپ، ئۆزى ئىلىغا بېرىپ، 3 ۋىلايەت رەھبەرلىرى بىلەن سوھبەت ئۆتكۈزۈپ تىنچلىق شەرتنامىسى ئىمزالىدى ۋە گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ قوشۇمچە ئۆلكە رەئىسلىكى، 3 ۋىلايەتنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىدە شىنجاڭ ئۆلكىلىك دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شۇ ۋاقىتتىن خېلى بۇرۇنلا، گېنېرال جاڭ جىجۇڭ شىنجاڭ گېزىتىگە 3 نۇقتىلىق تەشۋىقات فاڭجېنى كۆرسەتكەن ئىكەن. ئومۇمى مەزمۇنى: 1. دۆلەت ئىچىدىكى مەسىلىلەردە تىنچلىق سوھبىتىنى تەشەببۇس قىلىش، گېزىتتە كوممۇنىزمغا قارشى تەشۋىقات يۈرگۈزمەسلىك، 2. خارجى مۇناسىۋەتلەردە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستلۇقنى تەشەببۇس قىلىش، گېزىتتە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تەشۋىقات يۈرگۈزمەسلىك، 3. ئۆلكە مەسىلىسىدە شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىنى قوغداشتا، شىنجاڭ دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنى قوغداشتا چىڭ تۇرۇپ، ئىچكى ئۇرۇش خەۋەرلىرىنى باسماسلىق ئىدى.

كېيىن گېنېرال جاڭ جىجۇڭ خىزمەت سەۋەبىدىن نەنجىڭگە قايتىپ كەتتى. جاڭ ئەپەندى شىنجاڭدىن ئايرىلغاندىن كېيىنكى بىر مەزگىل ئىچىدە ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، بەختكە قارشى شىنجاڭدا "تۇرپان، پىچان، توخسۇن ۋەقەسى" پەيدا بولغانلىقتىن شىنجاڭنى تىنچ بىرلىككە كەلتۈرۈش ۋەزىپىسى تەسىرگە ئۇچراپ، قۇرۇلغان دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلىنىپ كەتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئەينى چاغدىكى شۇ

خىل ئەھۋال ئاستىدا، شىنجاڭ گېزىتى جاڭ جىجوڭ بېكىتكەن 3 نۇقتىلىق تەشۋىقات فاڭجېنىنى ئىجرا قىلىشى يېتەرلىك بولمىدى.

1947 - يىلى قىشتا سابىق گومىنداڭ غەربىي شىمال مەمۇرى مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىۋى قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ باش كاتىۋى ليۇ مىڭچۈن ئەپەندى نەنجىڭگە بېرىپ، گېنېرال جاڭ جىجوڭغا شىنجاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرى خىزمەتلەر ئۈستىدىن دوكلات قىلىش ۋە يوليورۇق سوراشقا ماڭغاندا، ”شىنجاڭ گېزىتىنى قانداق قىلىپ كۈچەيتىش كېرەك؟“ دېگەن مەسىلىنىمۇ ئوز ئىچىگە ئالغان ئىدى. ھەربىي ۋە مەمۇرى مەسىلىلەر، بۇ ماقالىمىزنىڭ دائىرىسىگە كىرمەيدۇ. شىنجاڭ گېزىتى توغرۇلۇق، شۇ چاغدا جاڭ جىجوڭنىڭ ماقۇللۇغى بويىچە، گېزىتنىڭ باشلىغىنى ۋە تەھرىر باشلىقلىرىنى ئالماشتۇرماقچى بولدى. ۋاڭ تىيېچىڭنى گېزىتخانا باشلىقلىغىغا، چېڭ چۈەنچۈنى مۇئاۋىن باشلىق قوشۇمچە باش تەھرىرلىككە تەيىنلەشنى قارار قىلدى. ليۇ مىڭچۈننىڭ بۇ ئىككى كىشىنى تاللاپ گېزىتخانىغا قويۇشى، ئاساسىي جەھەتتىن بۇ ئىككىسىنىڭ دولەت ئىچى - تاشقى ۋەزىيەتلىرىگە بولغان كوز قارىشى گېنېرال جاڭ جىجوڭ ئەپەندىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بىردەك بولغانلىقى ئۈچۈن ئىدى. ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىق كورسىتىشى بىلەن جاڭ جىجوڭنىڭ شىنجاڭ گېزىتىگە كورسىتىپ بەرگەن تەشۋىقات فاڭجېنىنىڭ ئىزچىللىشىشىنى ئۈمىت قىلدى.

2. بىر ”شىنجاڭچە“ بىرلەشمە تەھرىر كوللېگىيىسى

1948 - يىلى ۋاڭ تىيېچىڭ شىنجاڭ گېزىتىنىڭ باشلىغى، چېڭ

چۈەنچۈ مۇئاۋىن باشلىق قوشۇمچە باش تەھرىر بولۇپ تەيىنلەنگەندىن كېيىن تەھرىرلەرنى كەڭ كولەمدە يوتكەپ رەتلىدى.

رەتلەشتىن ئاۋال تەھرىرلەر، مۇخبىرلار دېگەندەكلا سەنمىنجۇيىلىق ياشلار ئۆمىگىدىن ئىدى. سابىق مۇئاۋىن باشلىق قوشۇمچە باش تەھرىر ليۇ باگيۇەن شىنجاڭغا كېلىشتىن ئاۋال جياڭ جىڭگو تەسىس قىلغان سەنمىنجۇيىلىق كادىر تەربىيىلەش سىنىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپىسىنى ئوتىگەن بولۇپ، ئۇ شىنجاڭ گېزىتىگە كەلگەندە تەھرىرلەر، مۇخبىرلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىدى.

ليۇ باگيۇەن خىزمەتتىن ئايرىلىش ۋاقتىدا كوپ ساندىكى تەھرىرلەر، مۇخبىرلار ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولمىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. چېڭ چۈەنچۈ نەنجىڭدىن يالغۇز ئوزىلا شىنجاڭغا كەلگەندە ۋاڭ تىيېچىڭ تېخى لەنجۇدا ئىدى. كوپ ساندىكى تەھرىرلەر ۋە مۇخبىرلارنى خىزمەتتىن بوشىتىشتەك ئېغىر قىيىنچىلىق ئالدىدا باش كاتىپ ليۇ مىڭچۈن ئوزى ئوتتۇرىغا چىقىپ، ۋاقىتلىق مۇۋەققەت گېزىتخانا باشلىغى بولۇپ، بىر نەچچە دوستلىرىنى تەكلىپ قىلىپ كەلدى. بۇلار مەدەنىيەت، ئىلىم - پەن ساھەسىدىكى پېشقەدەملەردىن شياۋ يىخەي، جاڭ زىگېي، لى فەنچۈن قاتارلىقلار، بۇلار ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا گېزىتخانا تەھرىر بولۇمىگە كېلىپ ياردەم قىلدى. ۋاڭ تىيېچىڭ لەنجۇدا ھەر تەرەپكە خەت - تېلېگىرامما ئەۋەتىپ ئادەم تەكلىپ قىلدى. بىر ئايدىن كوپرەك تىرىشچانلىق كورسىتىش ئارقىلىق ئىچكىرى-

دىن تەكلىپ قىلغان تەھرىر خادىملىرى ئىلگىرى - كېيىن بو-
لۇپ ئۈرۈمچىگە يېتىپ كېلىپ، يېڭى تەھرىر كوللېگىيىسىنى
تەشكىللىدى. كەلگەن تەھرىرلەر ئىچىدە سابىق لەنجۇ گومىن-
داڭ «تېچلىق» گېزىتخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باش تەھرىرى
يى شۈجى، سابىق غەربىي شىمال مەدەنىيەت جەمئىيىتىدە ئىشلى-
گەن فۇتۇ سۇرەت مۇخبىرى سۇن زىيىڭ، «دۇنيا بىلىملىرى»
ژورنىلىنىڭ ئاتاقلىق خەلقارا مەسىلىلەر ماقالىچىسى يۈجىڭۋۇ،
ۋۇخەندە چىقىدىغان سەنئەت ژورنىلى «ئىبول» غا ماقالا يازىدى-
غان يازغۇچى ياڭ بودا قاتارلىقلار بار ئىدى.

بۇ تەھرىر كوللېگىيىسى ئوخشاش بولمىغان سىياسىي خاھىش
ۋە ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتى بار كىشىلەرنى
ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بۇ يەردە تەكىتلەشكە ئەرزىيدىغان بىر مە-
سىلە شۇ ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدە «كۈرەش جەمئىيىتى» ناملىق يەر ئاس-
تى ئىلغار تەشكىلات بولۇپ، مەخپىي تۈردە، يەر ئاستى ژورنىلى
«كۈرەش» نى بېسىپ تارقىتاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ تەشكىلاتنىڭ
3 ۋىلايەت ئىنقىلاۋىدىن كېيىنكى 3 ۋىلايەت بىلەن مەلۇم ئالاقى-
سى بار ئىدى. كېيىن بىلدۇقكى، 1948 - يىلىدىن بۇرۇنلا شىن-
جاڭ گېزىتىنىڭ مۇھىم تەھرىرلىرىدىن تولىسى بۇ كۈرەش جەمى-
يىتىگە ئىشتىراك قىلغان.

بۇ «شىنجاڭچە» بىرلەشمە تەھرىر كوللېگىيىسىدە، جاڭ
جىجۇڭنىڭ سىياسىي تەشەببۇسلىرىنى ھىمايە قىلىدىغان گومىنداڭ
ئەزالىرى، 3 ۋىلايەت بىلەن ئالاقىلىشىدىغان كۈرەش جەمئىيىتى-
نىڭ ئەزالىرى، شۇنىڭدەك پارتىيىسىز گۇرۇھتىكىلەر بار ئىدى.

باش تەھرىر چېڭ چۈەنچۇ، 1949 - يىلى سوۋېت كونسۇلىنىڭ
جۇڭگو - سوۋېت مەدەنىيەت جەمئىيىتى ئارقىلىق، شىنجاڭ گېزى-
تىگە ئەۋەتكەن ماقالىلىرىدىن پايدىلىنىش ئۈچۈن ئاشكارا سالاھى-
يەت بىلەن، جۇڭگو - سوۋېت مەدەنىيەت جەمئىيىتىنىڭ مەدەنى-
يەت گەنسىسى، كۈرەش جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرى بولغان
لوجىژ بىلەن كوپ ئۇچرىشاتتى (لوجىژ 1949 - يىلى سېنتەبىر ئاي-
لىرىدا ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق 5 نەپەر يولداش بىلەن
بېيجىڭدىكى بىرىنچى نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش يىغىنىغا كېتى-
ۋاتقاندا، ئايروپىلان سوۋېت چېگرىسى ئىچىدە ھادىسىگە ئۇچراپ،
بەختكە قارشى قۇربان بولغان).

1949 - يىلى فېۋرال، مارت ئايلىرىدا ۋاڭ تېيىچىڭ شەخ-
سى سەۋەپتىن، شىنجاڭ گېزىتخانىسىدىكى خىزمىتىدىن ئىستىپا
بەردى. لىيۇ مىڭچۇنىڭ يېقىن خىزمەتدىشى تەن ۋېيشى
گېزىتخانىغا مۇدىر بولۇپ كەلدى.

بۇ بىرلەشمە تەھرىر كوللېگىيىسى 1948 - يىلىدىن كېيىن
ئۆكۈشلۈق ھالدا جاڭ جىجۇڭ بېكىتىپ بەرگەن 3 نۇقتىلىق
تەشۋىقات فاڭجېنىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ تېچ بولۇشىنى
قوغداشتا گېزىتنىڭ ئوتەشكە تېگىشلىك تەشۋىقات رولىنى جارى
قىلدى.

3. گېزىت سەھىپىسىدىكى «تېچلىق»

تەھرىرلىكتىكى ئەمەلىي خىزمەتلەردە، جاڭ جىجۇڭنىڭ
تەشۋىقات فاڭجېنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش ئۈچۈن، بىز يەنە بىر

قاتار تەدبىرلەرنى قوللاندۇق.

شۇ چاغدا، بولۇپمۇ 1948 - يىلى ھۆكۈمەت باشقۇرۇۋاتقان بۇ گېزىتنى ئىشلەشتە، بىز ئىككى چوڭ چەكلىمىگە ئۇچرايتتۇق. 1 - ھۆكۈمەت تەرىپىدىن باشقۇرۇلغاچقا، دۆلەتنىڭ ئىچكى-تاشقى خەۋەرلىرىنى باسقاندا، پەقەت گومىنداڭ مەركىزىي ئاخبارات ئورگىنىنىڭ تېلېگراممىسىنى ئىشلىتىش بىلەنلا چەكلىنەتتى. 2 - يىراق چېگرىدا مەدەنىيىتى قالاق بولغانلىقتىن بۇ گېزىتكە مەخسۇس ماقالا تەشكىللەش ئىمكانىيىتى جەھەتتە چەكلىنەتتى. بولۇپمۇ دۆلەتنىڭ ئىچكى - تاشقى مەسىلىلىرىگە ئائىت بولغان مەخسۇس ماقالىلاردا ئىمكان قەدەر بۇ ئىككى چەكلىمىنى يېڭىش ئۈچۈن، مېنىڭ قوللانغان تەدبىرىم: (1) قەتئىي تۈردە جاڭ جىجۇڭ تەستىقلىغان قاتتىق بەلگىلىمىنى ئىجرا قىلىپ، دۆلەت ئىچىدىكى ئۇرۇش خەۋىرى توغرۇلۇق بىر خەتمۇ باسماسلىق، (2) گومىنداڭ مەركىزىي ئاخباراتى تارقاتقان ئىچكى - تاشقى خەۋەرلەرنى قاتتىق تاسقاپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى كوممۇنىزمغا، سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى بولغانلىرىنى تازىلاپ چىقىرىش، (3) شىنجاڭدىكى بىردىن بىر گېزىتنىڭ ئالاھىدىلىكىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، بىگۇنا ئەيىپلەنگەن ئىلغار گېزىت - ژورناللاردىكى ئومۇمىي خەۋەر ۋە مەخسۇس ماقالىلارنى كۆپلەپ ئېلىپ تارقىتىش.

1949 - يىلى سوۋېت كونسۇلىنىڭ ماقالا بىلەن تەمىنلەش مەنبەئى ئېچىلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ دۆلەت ئىچىدىكى گېزىت - ژورناللارنى تاپشۇرۇۋالمىغان ئەھۋال ئاستىدا (1949 -

يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىم يىلى) بىز ئۈزلۈكسىز تۈردە خەلقارا خەۋەرلەر جەھەتتىن تاس ئاگېنتلىقىنىڭ تېلېگراممىسى خەۋەرلىرى ۋە سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تەرىپىدىن تەمىنلەنگەن خەلقارا مەسىلىلەرگە ئائىت مەخسۇس ماقالىلارنى كۆپەيتتۇق.

جاڭ جىجۇڭنىڭ تەشۋىقات فاڭجېنىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۆلكىمىزدىكى مەسىلىلەر جەھەتتە، بىز ماناس دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى تىركىشىشتەك ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەتكە نىسبەتەن سۈكۈت قىلغاندىن تاشقىرى، ئۆلكە، شەھەرلەردىكى سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش فاڭجېنىنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلدۇق.

تەشۋىقاتنىڭ ئۈنۈمىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، بىز يەنە زور كۈچ بىلەن ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىق قوشۇمچە ژورنال نەشر قىلىپ، دۆلەتنىڭ ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەتلىرىنى تونۇشتۇرۇش ۋە ھەر خىل ئىلمىي مەخسۇس ژورنال ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت بەتلىرىنى چىقىرىپ، ئىچكى - تاشقى يېڭى خەۋەر كەمبەغەللىكتىن ئىبارەت ئاجىزلىقىمىزنى توشقۇزدۇق. مەخسۇس قوشۇمچە بەتلەردە بېسىلغان ئەسەرلەر ئىچىدە، قىسمەن خەلقنى، ئىنقىلابنى مەدھىيىلەيدىغان، ئىستىبدات ھاكىم مۇتلەقلىقنى قامچىلايدىغان چىرىك، قاراڭغۇلۇقنى پاش قىلىدىغان ماقالىلار ھەقىقەتەنمۇ بار ئىدى. گەرچە شەرت - شارائىتنىڭ قىستىشى تۈپەيلىدىن، ئىپادىلەش ئانچە ئوچۇق بولمىسىمۇ، قانداقلا بولمىسۇن خەلقنى يورۇقلۇققا باشلاپ ماڭدى. بەزەن ئىلىمگە ئائىت ماقالىلارنىڭ بېسىلىشىمۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالقى-

شىغا ئېرىشكەن ئىدى.

تەشۋىقات ئۈنۈمىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن، بىز يەنە شىنـ-
جاڭ بويىچە نەچچە يۈزلىگەن گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىلىرى قۇر-
دۇق، بۇنىڭ ئىچىدە تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلار، ھۆكۈمەت
ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچىلەر، ئوقۇغۇچىلار بار ئىدى. گېزىت
ئوقۇش گۇرۇپپىلىرىغا ئېتىۋار بېرىپ، گېزىت باھاسىنى چۈشۈ-
رۈپ ساتتۇق. گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىلىرى گېزىت ئوقۇش
مۇزاكىرە خاتىرىلىرىنى گېزىتخانا تەھرىر بۆلۈمىگە ئەۋەتىپ بېرەت-
تى. تەھرىر بۆلۈمىمىز مۇشتەرىلارنىڭ مۇزاكىرە خاتىرىلىرىدىن
تاللاپ گېزىتلەردە ئېلان قىلاتتى. ئەۋەتىلگەن ماقالىغا قەلەم ھەققى
بېرىپ، ئېلان قىلىنمىغانلىرىغا بىر بىردىن خەت يازاتتى. مۇ-
شۇنداق قىلىپ زور دەرىجىدە گېزىت بىلەن مۇشتەرىلار ئوتتۇرىسىدىكى
مۇناسىۋەتنى كۈچەيتتۇق.

يۇقۇرقى تەدبىرلەر ئارقىلىق، بىز 1948 - يىلى جاڭ جىژ-
جۇڭ بېكىتكەن تەشۋىقات فاكچېنلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاش-
تۇردۇق. 1948 - يىلى مەملىكەت مىقياسىدا ئىنقىلاۋىي ۋەزى-
يەت زور تەرەققى قىلغان بىر يىل. خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى
ئارقىمۇ - ئارقا غەربىي شىمالدا غەلىبە قازانغاندىن كېيىن،
كەينى - كەينىدىن لياۋشېن، خۇەيخەي، پىڭجىن 3 چوڭ ئۇ-
رۇشتا غەلىبە قىلدى. ئەمما، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى شىنـ-
جاڭ گېزىتى "سۈكۈت" قىلىپ، ھېچقانداق خەۋەر تارقاتمىدى.
لېكىن سىياسىي كۈرەش ئىستىراتېگىيىسى جەھەتتىن قارىغاندا،
بۇ گېزىت ھەقىقەتەنمۇ «تۈزلەڭلىكتىكى پارتىزانلار» فىلىمىدى-

كى ھېلىقى جىسەكچى بوۋاينىڭ "ئەل ئامان!" دەپ توۋلىغى-
نىغا ئوخشاش دۈشمەننى بىخوتلاشتۇرۇپ، دۈشمەن ئارمىيىسى-
دىكى ئوفىتسېر، جەڭچىلەرنىڭ كۈرەش غەيرىتىنى بوشىتىش
رولىنى ئوينايتتى. شىنجاڭنىڭ ئەينى زاماندىكى كونكرېت
شەرت - شارائىتى بويىچە قارىغاندا، شىنجاڭ 3 ۋىلايەت ئىنقى-
لاۋى ۋاقتىدا، تىنچلىق سۆھبىتى ئارقىلىق، تىنچلىققا ئېرىشكەن
ئىدى. بۇ "تىنچلىق" پۈتۈن شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىنى مۇقىملاشتۇ-
رۇپلا قالماستىن، ماناس دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى مىل-
تىق ئاۋازىنى توختىتىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىخەتەرلىكىگە
كاپالەتلىك قىلىش رولىنى ئوينىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا
گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە قارىتا ئەكسىلئىنقىلاۋىي ئۇرۇش تەربى-
يىسى ئېلىپ بېرىشنى توساش رولىنىمۇ ئوينىدى. شۇنىڭدەك
دەل مۇشۇ "تىنچلىق" شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئۆتۈشىگە يوشۇرۇن
شەرت - شارائىت ھازىرلاپ بەردى. ئەلۋەتتە، مۇبادا گېزىتى-
مىز شۇ چاغدا شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ تېلېگراممىا خەۋەرلىرى
بىلەن ئازاتلىق ئۇرۇشىنىڭ غەلىبە خەۋەرلىرىنى ئېلان قىلال-
غان بولسا، ئۇنىڭدا باشقىچە بولاتتى. شۇ چاغدىكى شىنجاڭ
گېزىتى بۇنداق قىلالمايتتى، بۇ رېئال ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت.
ئەمما بۇ خىزمەتنى بەزى كىشىلەر ئىنتايىن قىيىن شارائىتتا
ئىشلەيتتى. ئۇ بولسىمۇ يەر ئاستى ئىلغار تەشكىلاتنىڭ كۈرەش
جەمىيىتى ۋە ئۇلار بېسىپ تارقاتقان يەر ئاستى ژورنال —
«كۈرەش» ئىدى.

1949 - يىلغا كەلگەندە، شىنجاڭ گېزىتى مەخسۇس ئادەم

تەيىنلەپ شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ يېڭى خەۋەرلىرىنى خاتىرىلەپ رەھبەرلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇناتتى. يەنە بىر نۇسخا كۆچۈرۈپ، يەر ئاستى يوللىرى بىلەن كۆرەش جەمئىيىتىگە يەتكۈزۈپ بېرەتتى. بۇ ئىش ئېلېگىرامما ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇلى جاڭجيەنخاۋ تەرىپىدىن سېزىلىپ قېلىپ، مەخپىي تۇردە شۇ چاغدىكى شىنجاڭ گېزىتخانا رەھبەرلىكىگە دوكلات قىلغان.

4. شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئۆتۈشى ئۈچۈن جامائەت پىكرى تەييارلاش

دۆلەت ئىچىدىكى ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭ گېزىتى باش كاتىپ ليۇمىڭچۈننىڭ يوليورۇقى بىلەن جاڭجىجۇڭنىڭ بۇرۇنلا كۆرسەتكەن 3 نۇقتىلىق فاڭچېنىنى بويلاپ، بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا، شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئۆتۈشى ئۈچۈن، جامائەت پىكرى تەييارلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى.

1949 - يىلى تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ مۇقەددىمىسى ئېچىپ تاشلاندى. جاڭجىجۇڭ باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ تىنچلىق سۆھبەت ۋەكىللەر ئۆمىكى بېيجىڭغا بېرىپ، بىر نەچچە ئايلىق سۆھبەتتىن كېيىن، دۆلەت ئىچىدىكى تىنچلىق شەرتنامىسىنى ئىمزالىدى. كېيىن نەنجىڭ گومىنداڭ دائىرىلىرى بۇ شەرتنامىنى رەت قىلدى. ئەمما شىنجاڭ گېزىتى بۇ تىنچلىق شەرتنامىسىنى پۈتۈن تېكىستى بويىچە ئېلان قىلدى. گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق رايونىدىكى بىر گېزىت بولغانلىق ئۈستىگە، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈ-

مەتنىڭ ئورگان گېزىتى بولغاچقا، جۇڭگو كومپارتىيىسى قوشۇلغان، گومىنداڭ رەت قىلغان ئىچكى تىنچلىق شەرتنامىسىنى پۈتۈن تېكىستى بويىچە ئېلان قىلىشى بىر چوڭ ئىش ئىدى. بۇ پەقەت گېزىت ئۆزىنىڭ تاللىۋالغان مەيدانىنى ئاشكارىلاپلا قالماستىن، بەلكى پۈتۈن شىنجاڭدىكى مۇشتىرىلارغا بىر خەۋەرنى— يەنى ”شىنجاڭ چوقۇم سۆھبەتلىشىش يولىدا، كېيىن چوقۇم ھەقىقەتكە ئۆتۈش يولىدا ماڭىدۇ“ دېگەننى ئوچۇق ئېيتالىدى.

تىنچلىق سۆھبىتىنى تەشۋىق قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، گېزىت سەھىپىسىدە سوۋېت ئىتتىپاقىنى تونۇشتۇرىدىغان مەخسۇس بەت ئاچتى. بۇ مەخسۇس بەت ليۇمىڭچۈننىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن بولغان. تەن ۋېيشى ۋە چېڭچۈەنچۈلار مۇشۇ ئىش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇللىنى زىيارەت قىلىپ، سوۋېت كونسۇللىنىڭ جۇڭگو - سوۋېت مەدەنىيەت جەمئىيىتى ئارقىلىق گېزىتخانىمىزغا ماقالا يېزىشنى مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتتى. بۇ ھەركەت، ئەلۋەتتە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت دائىرىلىرىدىنىڭ ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوستلۇقنى تېخىمۇ كۈچەيتىشنىڭ ئېھتىياجى بولغانلىقتىن، گېزىت تەشۋىقاتىنىڭ ئۆزىدىن قارىغاندا، ”سوۋېت ئىتتىپاقىنى تونۇشتۇرۇش“ سەرلەۋھىلىك بۇ مەخسۇس بەت ھەقىقەتكە ئۆتۈش ئۈچۈن جامائەت پىكرى تەييارلاشتەك بۇ بىر مەركىزىي ۋەزىپىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. نەنجىڭ ئازات بولغاندىن كېيىن، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئەمىلىيەتتە مەۋجۇت ئەمەس ئىدى. ئەمما شىنجاڭدا تۇرىۋاتقان يۈز مىڭ كىشىلىك گومىنداڭ ئارمىيىسى شىنجاڭنىڭ

شەرقىي چېگرىسىدا تۇرۇۋاتقان بىر جاھىل كۆچىنىڭ تۇسقۇنلۇقى ئاستىدا، دەرھاللا بايرىقىنى ئالماشتۇرۇشقا بولماي، يەنە جاپالىق خىزمەتلەرنى ئىشلەشكە توغرا كېلەتتى. شۇنىڭدەك بىز گەرچە شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ يېڭى خەۋەرلىرىنى كۆچۈرۈۋالغان بولساقمۇ، ئەمما بۇ ئارقىلىق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ پۈتۈن مەملىكەتكە يۈرۈش قىلغان غەلىبە خەۋەرلىرىنى بېسىشقا بولمايتتى. پەقەت يەنىلا 1948 - يىلدىكى „تېچلىق“تىن ئىبارەت كونا ئۇسۇلنى ئىشلىتىش مۇۋاپىق ئىدى. بۇ ۋاقىتتا گېزىت يۈزىدە كۆرۈلگەن يېڭى ئەھۋال، گومىنداڭ مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى تارقاتقان دۆلەتنىڭ ئىچكى سىياسىي خەۋەرلىرىنى ئىمكان قەدەر ئاز ئىشلىتىش ياكى ئىشلەتمەسلىك ئىدى. ئىيولدىن باشلاپ ئىچكى يېڭى خەۋەرلەر بېتى ئېلىپ تاشلاندى.

5. گېزىتنى مەركەز قىلغان ھەقىقەتكە ئۇتۇش ۋە قارشى تۇرۇش كۈرىشى

شىنجاڭ گېزىتى ئازاتلىقتىن ئاۋال، شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە ئۇتۇشى ئۈچۈن جامائەت پىكرى ھازىرلىغان بولسىمۇ، يەنىلا كەم بولۇپ بايرىقى روشەن ئەمەس، گەپلەردە ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ تۇراتتى. ئەمما ھەقىقەتكە ئۇتۇشقا قارشىلىق قىلغۇچىلار بۇنىڭغا جان - جەھلى بىلەن ئۆچمەنلىك قىلاتتى. بۇ يەردە بىر نەچچە ۋەقەلەرنى ئەسلەپ ئۆتسەك زىيىنى بولماس.

بۇنىڭ بىرسى، 1949 - يىلىنىڭ ئاپرېل،

ماي ئايلىرىدا گومىنداڭ ئۆلكىلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىجاڭى ياڭ تەشۋىقات يىغىنىنى چاقىرىش ئارقىلىق، شىنجاڭ گېزىتىنى قورشاپ يوقىتىشنى قەستلىدى. يىغىندىن ئاۋال تېلېفون بىلەن تەنۋىيشى بىلەن چىڭچۈەنچۈلارنىڭ قاتنىشىشىنى خەۋەر قىلدى. بۇ قېتىمقى يىغىنغا قىسىملاردىكى سىياسىي خىزمەت مەسئۇللىرى، مائارىپ ساھەسىدىكى رەھبەرلەردىن بولۇپ جەمئىي 30 دەك كىشى قاتناشقان ئىدى. يىغىندا ئۆلكىلىك پىرقىنىڭ ھەيئەتى لى فەنچۈن، گومىنداڭنىڭ فېۋرالدا تارقاتقان („ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىنى جازالاش“قا قارشى ئالاھىدە تەشۋىق يوليورۇقى)نى ۋە ئاپرېل ئىچىدە تارقاتقان، ئەڭ ئاخىرىدا سوھبەتنى بۇزۇپ، داۋاملىق جاھىللىقنى تەرغىپ قىلىدىغان „تەشۋىق پىروگراممىسى“نى ئوقۇپ ئۆتتى. ئۇلار ئەسلىدە نەنجىڭ رەت قىلىۋەتكەن „ئىچكى تېچلىق شەرتنامىسى“نى ئىشلەتكەن، جاڭ جىجوڭنىڭ بېيجىڭدا قېپقالغان پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، مەركىزىي تەشۋىقات مىنىستىرلىكىدىن ئىبارەت بۇ سىپسىق ماركىغا تايىنىپ، كۆپچىلىكنى گېزىتنىڭ ئالدىنقى بىر قىسمىنى مۇلاھىزە قىلىش ۋە پىكىر بېرىشكە ھەركەتلەندۈرۈپ، گېزىتخانىنى خاتالىقنى تونۇشقا ھەمدە بۇندىن كېيىن قورچاق تەشۋىقات مىنىستىرلىكىنىڭ „تەشۋىقات پىروگراممىسى“نى ئىجرا قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. يەنە ئالدىنقى بىر كۈنى تەنۋىيشىغا تېلېفون بەرگەن ۋاقىتتا، يەنە: „نۇرغۇن ئاغىينىلارنىڭ گېزىتكە پىكرى بار“ دېگەن. لېكىن راستىنلا يىغىندا يۈز كۆرۈشكەندە ئۆلكىلىك پىرقىدە داۋراڭ سالغان پىكىر قىلغۇچىلار

كۆپ بولمىدى.

بۇنىڭ ئىككىنچىسى: ھەقىقەتكە ئۇتۇشنى پىلانلاۋاتقان پەردە ئارقىسىدىكى ھەرىكەت راسا جىددىي ئېلىپ بېرىلىۋاتقان شۇ كۈنلەردە، ئىنتايىن ئاز ساندىكى ھەقىقەتكە ئۇتۇشكە قارشىلىق قىلغۇچى جاھىللار بەزى كىشىلەرنى جەدەل چىقىرىشقا قۇترىتماقچى بولۇپ، مەلۇم قىسىمدىكى بەزى كىشىلەر «پالانچىنى ئولتۇرىمىز» دېگەننى ئۈزلۈكسىز تەشۋىق قىلدى. (ھەقىقەتكە ئۇتۇشنى پىلانلىغۇچىلارنىڭ ئىسمىنى ئاتىغان) بەزەنلەر ئادەم توپلاپ «كېچىسى كېلىپ گېزىتخانىنى چاقىمىز» دېگەن ئىغۋالارنى تارقاتتى. بۇ خىل ئىغۋالارنىڭ ھۇجۇمى ئالدىدا شىنجاڭ گېزىتى تەھرىر بۆلۈمىدىكى مۇتلەق كۆپ ساندىكى كەسپداشلار ۋە باسما زاۋۇتىدىكى ئىشچىلار پەقەت تەۋرەنمەي، ئادەتتىكىدەك كېچە-كۈندۈز ئۆز ئىشلىرىدا ئىشلەۋەردى. گېزىت نورمال چىقىپ تۇردى. بۇ پەقەت ئاز ساندىكى ئايرىم كىشىلەر، سۇبيېكتىپ جەھەتتىن شىنجاڭنىڭ چوقۇم تېنچ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە ئىشەنچى كەم بولغانلىقتىن، بۇ خىل ئىغۋالارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدى. شىنجاڭدا قىپقىلىشنىڭ خەتەر يولۇشىدىن ئەنسىرەپ، ئازات بولۇشتىن ئاۋال ئىچكىرىگە قېچىپ كەتكەنلەرمۇ بولدى. ئىككى نەپەر تەھرىر لەنجۇغا قېچىپ بارغاندىن كېيىن، جاھىللار تەرىپىدىن ئولتۇرۇلدى.

بۇنىڭ ئۈچىنچىسى: 27-سېنتەبىر، گېزىتخانىدىكى بەزى كىشىلەر، ئەتىنىڭ گېزىتىدە، شىنجاڭنىڭ تېلېگىراممىسى بىلەن ھەقىقەتكە ئۇتكەنلىكىنى ئېلان قىلىدىغانلىقىنى ئۇققان. بەختكە يارىشا، بۇ

كۈنى كەچتە تەھرىر بۆلۈمى ۋە ھەرپ تىزىش ئۆيى كېچىلىك ئىسمېنىغا چىققاندا تۇيۇقسىز توك توختاپ قالدى. بۇرۇنمۇ دائىم ۋاقىتلىق توك توختاش ۋەقەلىرى بولۇپ تۇراتتى. شۇڭا گېزىتخانا، باسمازاۋۇدىنىڭ بىر تۈزۈمىدە گاز لامپىلىرىنى تەييارلاپ ناۋادا كېچىسى توك توختاپ قالسا گاز لامپىلىرىنى ياندۇرۇپ ئىشلەشكە كاپالەتلىك قىلاتتى. ئەپسۇسكى دەل مۇشۇ كېچىسى گاز لامپىلىرىغا ماي قۇيۇلمايلا قالماستىن، بەلكى زاۋۇت باشلىقى لى شىڭخۇاني ۋە ئامبارچىنىمۇ ئىزلەپ تاپقىلى بولمىدى. 28-چېسلادىكى گېزىتنىڭ بېسىلىپ چىقىش ۋاقتى چوڭ تەسىرگە ئۇچرايدىغانلىقى كۆزىمىزگە كۆرۈنۈپ ئىشچىلار بەكمۇ تاقەتسىزلەندى. تەھرىر بۆلۈمىدىكى رەھبەرلەرگە ئامبارنىڭ ئىشىكىنى بۇزۇپ، كىرسىننى ئېلىپ چىقىپ، گاز لامپىلىرىنى يېقىپ ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى. گەرچە بىر سائەتتىن كۆپرەك ۋاقىت كېچىككەن بولسىمۇ، ئىشچىلارنىڭ جىددىي ئىشلىشى بىلەن زىيانغا ئۇچرىغان ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرۈپ، تېلېگىرامما بىلەن ھەقىقەتكە ئۇتكەنلىك خەۋىرى بىلەن «ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى قارشى ئالىمىز!» سەرلەۋھىلىك باشماقالىنى ئېلان قىلىپ، ۋاقتىدا مۇشتەرىلارنىڭ قولىغا يەتكۈزۈپ بېرىپ شىنجاڭنىڭ تېنچ ئازات بولۇشىنى كۈتۈۋالدى.

شىنجاڭ كان ئىشلىرىغا ئائىت ئىككى ئىش توغرىسىدا ئەسلىمە

پەن زوخۇەن

تۆمۈركان توغرىسىدا

شۇ يىللاردا دەسلەپكى تەكشۈرۈشلەرگە قارىغاندا شىنجاڭنىڭ تۆمۈركانلىرى قەشقەر، يېڭىشەھەر، يېڭىسار، ئاقسۇ، كونىشەھەر، باي ۋە تۇرپان قاتارلىق جايلارغا، شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئۈرۈمچى ئەتراپى، سانجى، تۇدۇڭخابا، جىمىسارنىڭ شۈيشىگۇ، ئىلى ۋە چۆچەك قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشقان، بۇنىڭ ئىچىدە شۇ يىللاردا جىمىسار ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىدىكى شۈيشىگۇ تۆمۈركانىنىڭ نامى ئەڭ مەشھۇر ئىدى. 19 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدا چيەنلۇڭ خانى جۇڭغارىيە ۋە ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن بۇ جاينىڭ تۆمۈركانى ئېچىلىشقا باشلىنىپ، تۆمۈر تاۋلاش ئىشلىرى بىر مەھەل تەرەققىي تاپقان ئىدى. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، كان ئىشچىلىرى نەچچە مىڭغا يەتكەن. 1845 - يىلى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر چىڭ خاندانلىقىغا قارشى قايتا ئىسيان كۆتۈرۈپ، ھەممىلا يەر تەپرىقچىلىق بولغاندا ئىشچىلار قېچىپ تارقاپ كەتكەنلىكتىن

تۆمۈر زاۋۇتى تاقىلىپ قالغان، كېيىن گەرچە بۇ زاۋۇتلار قايتا ئېچىلغان بولسىمۇ، لېكىن تۆمۈر تاۋلاش ئىشلىرى يەرلىك ئۇسۇلدا بولغاچقا تۆمۈرنىڭ سۈپىتى ياخشى بولمىغانلىقى، شۇنىڭدەك چار رۇسىيەنىڭ تۈرلۈك تۆمۈر بۇيۇملىرى ۋە تۆمۈر ماتېرىياللىرى كەينى - كەينىدىن شىنجاڭغا كىرگۈزۈلگەنلىكى سەۋەبىدىن يەرلىك تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرىنى بېسىپ كېتىپ شۈيشىگۇ تۆمۈركانىنى سۈرۈشتۈرىدىغان ئادەم چىقماي قالغان.

1920 - يىلدىن كېيىن رۇسىيەدە ئەكسىلئىنقىلاۋىي كۈچلەر مەغلۇپ بولۇپ بەزەن رۇس ئاقسۆڭەكلىرى ۋە زىيالىيلىرى ئارقىمۇ - ئارقا شىنجاڭغا قېچىپ ئۆتتى. بۇنىڭ ئىچىدە گېرمانىيىدە ئوقۇپ رۇسىيەدە ئورالدىكى پولات زاۋۇتىدا ئىنژېنېر بولغان ۋاسىلىيېۋمۇ بار ئىدى. ئۇ نېمىسچە، ئېنگلىزچە، فرانسۇزچە تىللارنى ياخشى بىلەتتى. شۇ چاغدىكى جۇڭگو - رۇسىيە داۋشېڭ بانكىسىنىڭ مۇدىرى سوۋوروۋ بۇ ئادەمنى شىنجاڭدا قالدۇرۇپ ئىشلىتىش بۇ رايوننىڭ سانائەت كان ئىشلىرىنى قۇرۇشقا پايدىلىق دەپ ئۇنى سودا - سانائەت نازىرى يەن يۈيشەنگە تونۇشتۇردى. مەن ئۇ چاغدا داۋشېڭ بانكىسىدا ئىشلەيتتىم. ئېنگلىز تىلىنى بىلگەنلىكىم ئۈچۈن تەرجىمان بولۇپ سۆھبەتكە قاتناشقان ئىدىم. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن بىر مەزگىل رۇسىيەدىن كېلىدىغان تۆمۈر مەنبەئى ئۈزۈلۈپ قالغان ئىدى. شۇڭا سودا - سانائەت نازارىتى پاي توپلاپ مانجۇرىيىلىك گۈي يۈي بىلەن ۋاسىلىيېۋنى شۈيشىگۇ تۆمۈر كانىنى سىناق

تەرەققىسىدە ئېچىشنى بەلگىلىدى. گوي يوي چىك خاندانلىقى
دەۋرىدە بېيجىڭ تەرجىمانلىق مەكتىۋىدە رۇس پاكولتېتىنى
پۈتتۈرۈپ گۋاڭشۈي يىللىرىدا شىنجاڭ ئالاقە باغلاش ئىدارىسى-
نىڭ ئىشلىرىنى بېجىرىشكە مەسئۇل بولغان ۋە ۋاسىيوۋنىڭ
خىزمىتىگە ناھايىتى زور قولايلىقلارنى كەلتۈرۈپ بەرگەن ئىدى.
ۋاسىيوۋنىڭ شۈيشىگۈغا بېرىپ سىناق قىلغاندىن كېيىن
نازارەتكە دوكلات بېرىپ شۇ جايدىكى ئوتقا چىدامىلىق توپراق
بىلەن خىش كۆيدۈرۈپ، كىچىك تىپتىكى رودا كۆيدۈرۈش
ئوچىقى ياساپ چىققاندىن كېيىن سىناق قىلىساق يۇقۇرى
هارارەتكە چىداشلىق بېرەلمەي رودىنىڭ بېرىمى ئېرىگەندە
خىش بېرىلىپ كېتىپ رودا ئېرىتمىسى خىش ئارىلىقىغا كىرىپ
كەتكەن ۋە داشقالغا ئايلىنىپ زايا بولغان ئەھۋالنى مەلۇم
قىلغان. ئەگەر شۇ جايدا تۆمۈر تاۋلايدىغان بولساق ئالدى
بىلەن ئىككى مىڭ گىرادۇسلۇق هارارەتكە بەرداشلىق بېرەلەيدى-
غان توپا بولغاندىلا بۇ خىزمەتنى يۈرگۈزگىلى بولىدۇ، دەپ
پىكىر سۇنغاندا نازارەت ھەرقايسى ناھىيىلەرگە ئوتقا چىدامى-
لىق توپا ئىزدەشكە بۇيرۇق چۈشۈردى. مەلۇم بىر ئورۇن(يەر
ئىسمىدە يوق)ئوتقا چىدامىلىق توپىنىڭ نۇسخىسىنى ئەۋەتىپ
بەرگەندە ۋاسىيوۋنىڭ هارارەتنى ئولچەيدىغان ئەسۋاپلىرى
بولمىغاچقا پەقەت ئاددى ئۇسۇلدا نەيچە بىلەن ئوتنى پۈلەش
ئارقىلىق سىناق قىلىپ پەقەت مىڭ گىرادۇسلۇق
هارارەتكە چىدايدىغانلىقىنى مۆلچەرلىدى ۋە شۇ توپا
بىلەن خىش كۆيدۈرۈپ كىچىك تىپتىكى ئوچاق

ياساپ رودا كۆيدۈردى. بۇ قېتىم گەرچە ئالدىنقى قېتىمقىدىن
ياخشىراق بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا بېرىلىپ كېتىش ئەھۋالى
يۈز بەرگەنلىكتىن تۆمۈرنىڭ سۈپىتى ساپ بولمىدى. بۇ خىل
تۆمۈردە سوققان تاقا ۋە باشقا ئەسۋاپلار چۈرۈك ھەم بوش
بولۇپ ئوڭايلا سۇنۇپ كېتەتتى. سۈپەت جەھەتتە روسىيىدىن
ئىمپورت قىلىنغان تۆمۈرگە يەتمەيتتى. شۇڭا بۇ زاۋۇتنىڭ
مەھسۇلاتى سېتىلماي چىقىمىنى قامدىيالمىغانلىقتىن زاۋۇت
تاقىلىپ قالدى.

گۋاڭشۈي يىللىرىدا شىنجاڭغا ئىككى قېتىم ساياھەتكە
كەلگەن شىۋېتسارىيىلىك سىۋېن ھېدىن 1928-يىلى
جوڭگو پەن ئالىملىرىدىن تەركىب تاپقان غەربىي شىمال
تەكشۈرۈش ئومىگى بىلەن بىرگە شىنجاڭغا كېلىپ
تەكشۈرۈش يۈرگۈزدى. بۇ ئومەكنىڭ تەركىۋىدە ئەسلى چىڭخۇا
ئونىۋېرسىتېتىنى پۈتتۈرگەن گېولوگىك پىروفېسسور يۈەن شيۈەن
بار ئىدى. ئۇ گۈچۈڭ، جىمىسار ئەتراپىدا تەكشۈرۈش يۈرگۈزۈپ
ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان تاشقا ئايلانغان كۆكلۈك (دىنو
زاۋارى — قەدىمقى دەۋرلەردىكى ئومىلىگۈچى ھايۋان)نى تاپ-
قان. ئۇنىڭ تۆمۈركان توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتىغا قارىغاندا
رودا چىقىدىغان ئورۇن يۇرا دەۋرىدىكى كۆمۈر قاتلىمى بولۇپ
توپا ئارىلاش رودا ئىدى. جىمىسار ناھىيىسىدىكى مەشھۇر رودا
چىقىدىغان شۈيشىگۇدا تۆمۈر تاۋلاشقا لايىق كوكس چىقاتتى.
كوكسنى فۇكاڭدىن يۆتكەپ كېلىدىغان بولسا خىراجەت بەكمۇ
قىممەت چۈشەتتى. يەرلىك ئۇسۇل بىلەن تاۋلانسا رودىنىڭ

يېرىمى زايا بولاتتى. ئەگەر ئۇ تۇتقا چىداملىق ماتېرىيال بىلەن ياسالغان پەننى ئاساستىكى پېچ بولمىسا 100 جىڭ رۇددىن ئەسلىدە 30 جىڭ تۆمۈر ئىشلەپچىقارغىلى بولسىمۇ بىزنىڭ تاۋلىشىمىزدا ئارانلا 15 جىڭ تۆمۈر ئىشلەپچىقارغىلى بولاتتى. قاتناش - ترانسپورت ۋە ئوتقا چىداملىق ماتېرىيال جەھەتتە چەكلىمىگە ئۇچرىغانلىقتىن ۋاسلىيوۋنىڭ شۈيشىڭگۇدىكى تۆمۈركان سىنىقى مەغلۇپ بولدى.

نېفىت كانى توغرىسىدا

چىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە مەملىكەت بويىچە مەكتەپلەر ئېچىلىش دولقۇنىغا ئەگىشىپ ئۈرۈمچىدە شىنجاڭ ئالىي مەكتىپى قۇرۇلدى. مەن شۇ مەكتەپتە ئوقۇۋېتىپ، لياڭ چىچاۋنىڭ «يىڭ بىڭ ئەدىبىي ئەسەرلەر توپلىمى» ۋە «شىنمىن گېزىتى» قاتارلىقلارنى ئوقۇپ يۇرۇپ ئىدىيىۋى ئۆزگىرىش ھاسىل قىلدىم. 1840 - يىلدىكى ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن چىڭ خاندانلىقى ھەربىي ۋە خارجى جەھەتلەردە مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. كۈچلۈك دۆلەتلەر بىلەن كۆپ قېتىم تەڭسىز شەرتنامىلار تۈزۈپ جايلارنى بۆلۈپ قەرزتولىدى. ئىجارىگە (كانسېسسىيە) يەربەردى ھەمدە زېمىن سىرتى ھوقۇقىنىمۇ بەردى. جۇڭگونى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن دۆلەتنى باي ۋە كۈچلۈك قىلىشنىڭ لازىملىقىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن مەملىكىتىمىزنىڭ مول كان بايلىقلىرىنى ئېچىش ۋە سودا ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تونۇدۇم. شۇچاغدا شىنجاڭدا نېفىت چىقىدىغان ئورۇننىڭ كۆپلۈكى مەلۇم

ئىدى. نېفىت شۇ چاغدىكى سانائەتتە ئىنتايىن زور رول ئوينايتتى. ئەگەر پۇرسەت بولۇپ شۇجايىنىڭ نېفىت كانىنى ئاچىدىغان بولسام، دۆلەتكە پايدىسى بولغاندىن تاشقىرى ئۆزەمگىمۇپايدا ئېگىدىغانلىقىنى بىلەتتىم. بىلىشىمچە، شۇچاغدا نېفىت چىقىدىغان ئورۇنلار شىخودىكى مايتاغ، كۈچار، يەركەن، قەشقەر، ئاقسۇ كونىشەر، ئۈرۈمچى، چۆچەك، ساۋەن، ئالتاي، ماناس قاتارلىق جايلار ئىدى. 32 بۇلىقى بار مايتاغ ھەممىدىن مەشھۇر ئىدى. شۇچاغلاردا 15 جايدىكى ماي كۆزىدە ماي ئۆزلۈكىدىن ئېتىلىپ چىقاتتى. مايىنىڭ رەڭگى قېنىق يېشىل ياكى سۇس قىزىل ئىدى.

1906 - يىلى شىنجاڭ ھۆكۈمىتى چاررۇسىيە بىلەن دوگوۋورلىشىپ كىچىك تىپتىكى نېفىت ئايرىش قازانلىرىنى سېتىۋالدى ۋە ئىككى نەپەر رۇس تېخنىك خادىمىنى تەكلىپ قىلدى. لېكىن تەكلىپ قىلىنغان تېخنىك خادىملار مۇتەخەسسىس بولمىغانلىقتىن ماشىنا ئۈسكۈنىلىرىنى قۇراشتۇرۇشنىلا بىلەتتى. مايتاغنىڭ يەرتۈزۈلۈشىنى، نېفىت تەركىۋىنى ئايرىش ۋە نېفىت قۇدۇقلىرىنى قانداق بۇرغىلاشنى بىلمەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن مايتاغ نېفىتلىكى تولۇق ئېچىلالماي قالدى. تولۇقسىز مەلۇماتلارغا قارىغاندا، رۇسىيە بىلەن شىنجاڭ قىسمەن سودا - ئالاقە شەرتنامىسى ئىمزالىغاندىن كېيىن شىنجاڭغا ئېكسپورت قىلىغان كىرسىننىڭ ئەڭ يۇقىرى يىللىق مىقدارى بىرمىليون جىڭغا يەتكەن ئىدى. بىرجىڭ كىرسىن ئىككى مىسقال كۆمۈشكە سېتىلاتتى، ھۆكۈمەت مايتاغدا نېفىت ئايرىشنى يولغا قويغان بولسىمۇ

مەھسۇلات مىقدارى ئانچە كۆپ بولمىدى. ئۇنىڭ تەننەرقىمۇ ناھايىتى يۇقۇرى بولغاچقا رۇسىيىدىن كىرگۈزۈلگەن كىروسىن بىلەن رىقابەتلىشەلمەسلىكى تەبىئى. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ھۆكۈمەت باشقۇرماقچى بولغان ماشىنا ـ سايمانلار رەسمى ئىشقا سېلىنماي ئىسكىلاتتا بېسىلىپ قالغان ئىدى. مىڭگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا شەنشىنىڭ يەنچاڭدا نېفىت ئىشلەپچىقىرىلـ دى. سوۋېت ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن كېيىن رۇسىيىدىن كىرگۈزۈلـ ىدىغان كىروسىن ئۈزۈلۈپ قالدى. ياڭ زېڭشىن خۇنەنلىك ياڭ پەيمىللىك بىر كىشىنى شەنشىگە نېفىت ئايرىش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى. ئۇ كىشى بىر يىلدىن كۆپرەك ئۆگىنىش قىلىپ قايتىپ كەلدى. مايتاغدىكى قايناپ چىققان ماينى ئېلىپ كېلىپ كونا كىچىك پار قازىنى بىلەن كىروسىن ئىشلەپچىقتى. ئۇ چاغدا كىروسىن بەكمۇ قىس ئىدى، بۇ ئادەم ئايرىغان مايىنىڭ مىقدارى بەك ئاز بولغانلىقتىن، ئېھتىياجنى قاندۇرالمايتتى. قەشقەر، ئاقسۇ كونىشەھەر، ساۋەن قاتارلىق جايلاردىكى نېفىتلىكـ لەردە نېفىت چىقىرىشنى سىناق قىلغان بولسىمۇ، نېفىت ئايرىش ماشىنىلىرى ۋە مەخسۇس تېخنىك خادىملار بولمىغانلىقتىن ئۈنۈم بەرمىگەچكە ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ توختىتىپقويۇلدى. مەكتەپتىكى چېغىمدىلا نېفىتنىڭ دۆلەت ۋە شەخسكە چوڭ پايدىسى بارلىقىنى بىلەتتىم، ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن كېيىن رۇسىيىدىن كىرگۈزۈلىدىغان كىروسىن ئۈزۈلۈپ قېلىپ شىنجاڭـ دا كىروسىن قىس بولۇپ باھاسى ئۆرلەپ كەتتى. ۋاسىلىيوۋئىنـ ژېنېرنىڭ تومۇركان ئېچىش سىنىقى ۋۇجۇتقا چىقمىغانلىقتىن

مەن ئۇنى نېفىتلىك ئېچىشقا تەكلىپ قىلدىم. شۇ چاغدا ئۈرۈمـ چىنىڭ غەربىدە 15 كىلومېتىر كېلىدىغان چوڭ يولنىڭ بويىدا بىر بۇلاق بارلىقىنى بىلەتتىم. يەرلىكلەر بۇنى ماي بۇلاق دەپ ئاتايتتى. بۇلاقتىكى سۇنىڭ ئۈستىدە بىر قەۋەت بىغىرەڭ ماي دائىم لەيلەپ تۇراتتى. نېفىت پۇرىقى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. بۇ يەردىن ئۆتكەن هارۋىكەشلەر بۇ ماي بىلەن هارۋا چاقىنى مايلايتتى. شۇڭا مەن بۇ يەردە جەزمەن نېفىت بار دېدىمدە ئىنژېنېر ۋاسىلىيوۋنى تەكشۈرۈش يۈرگۈزۈشكە تەكلىپ قىلدىم. بۇلاقنىڭ ئورنى ئويمان يەردە ئىدى. ۋاسىلىيوۋ بۇ يەرنى كۆرۈپ، بۇرغىلاپ قۇدۇق قېزىپ نېفىت مەنبەئىنى تاپماقچى بولدى. ئۇ چاغلاردا بۇرغىلاش ماشىنىسى يوق ئىدى. بىز تېلېگىراپ ئىدارىسىنىڭ تۆۋرۈك تىككەندە ئىشلىتىدىغان بۇرغىسىنى ئۆتنە ئالدۇق. 1920 ـ يىلى كۈزدە ئىنژېنېر ۋاسىلىيوۋ ئىككى ئادەم ياللاپ بۇرغا بىلەن قۇدۇق قازدۇردى. ئىككى جاڭ قازغاندىن كېيىن قۇمساز گىرانىت قاتلىمىغا دۇچكېلىپ قالدى. گىولوگىيە ئىلمىگە ئاساسلانغاندا، نېفىت قاتلىمى كۆپىنچە قۇمسازگىرانىت قاتلىمىدا بولاتتى. دېمەك بۇ ئەتراپتا نېفىت قاتلىمىنىڭ بارـ لىقى ئىسپاتلاندى. لېكىن ئاردىيەت ئالغان بۇرغا بىلەن تاش قاتلىمىنى تېشىشكە ئامال بولمىدى. قۇدۇقتىن چىققان تۇپراقـ تا نېفىت پۇرىقى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. بىر سىقىم تۇپراقنى ئالقانغا ئېلىپ كۈچەپ سىققاندا بارماق ئارىلىقىدىن ماي سىرـ غىپ چۈشەتتى. تۇپراقتىن پار ئارقىلىق ماي ئايرىشنى ئويلىدـ غان بولساقمۇ لېكىن ياڭ زېڭشىن ئىسكىلاتتىكى پار قازانىنى

دۇبەن مەھكىمىسى پار بىلەن تەمىنلەش ئىشىغا ئىشلىتىۋالغان ئىدى. ۋاسلىيوۋ مەسلىھەتلىشىپ، پار ئارقىلىق ماي ئاجرىتىپ 20 جىڭ ئەتراپىدا ماي ئالدۇق. بۇنىڭ 15 جىڭى كىرسىن، قالغىنى ھەر خىل ماي ئىدى. ئىنژېنېر بۇ سىناقتىن مەمنۇن بولدى. مەن ياڭ زېڭشىنغا دوكلات يېزىپ ئىسكىلاتتا تاشلىنىپ ياتقان ئىككى كاتولنى ۋە باشقا كېرەكلىك سايمانلارنى ئىشلىتىشكە ئارىيەت بېرىشنى ۋە ھۆكۈمەتتىن مەبلەغ ئاجرىتىپ شىركەتلىشىپ باشقۇرۇشنى مۇراجەت قىلدىم. بىزگە 30 مىڭ سەر قەرز بېرىشنى تەستىقلىدى. مەن ئۆلكە پۇلىدىن 8 مىڭ سەرنى سەرمايە قىلىپ زاۋۇت قۇرۇلۇشىنىڭ تەييارلىقىنى ئىشلىدىم. 1921 - يىلى ئەتىيازدا ماي بۇلاقنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ۋاڭ جاگۇدا بىر كىچىك ئۆستەڭ بولۇپ مۇزلىتىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش مۇمكىنلىكىنى تەكشۈرۈپ بىلدىم. ئىنژېنېر بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ ھەر ئېيىغا 200 سەر ئۆلكە پۇلى ئىش ھەققى بېرىدىغان بولدۇم. پايدىنى ئۇنىڭغا ئايرىم بېرىدىغان بولدۇم. (ئېنىق سان ئېسىمدە يوق) ئىنژېنېر ۋە ئىشچىلار ئۈچۈن بىر كورپۇس ياتاق سېلىنىپ مۇۋاپىق جايغا زاۋۇت بىناسى قۇرۇپ چىقتىم. ئارىيەتكە ئېلىنغان ئىككى پار قازاننى ئورنىتىپ ماي ئاجرىتىش ئىشىنى يولغا قويدۇم. ئىنژېنېر رۇس تېخنىك ئىشچىدىن بىرنى ياللاپ ئالدى. ئۇنىڭ مائاشىغا 100 سەر بەلگىلەندى. بۇندىن باشقا يەنە ئون ئىشچى ياللىۋالدۇق. بۇلارنىڭ مائاشى 15 سەردىن 20 سەر ئەتراپىدا بولدى. ماي بۇلاقتىن چىققان كۆلرەك ماي تۇپراقنى يوتكەش ئۈچۈن ھارۋا ئورۇنلاشتۇردۇق.

شۇ يىلى ياز ئايلىرىدىن باشلاپ ماي ئاجرىتىشقا باشلىدۇق. كۈنلۈك ئىشلەپچىقارغان ماي 100 جىڭ ئەتراپىدا بولۇپ بۇنىڭ ئىچىدە قىزغۇچ رەڭلىك كىرسىن 50 جىڭ ئەتراپىدا، قالغان قىسمى تىكىش ماشىنىسىنى ياغلايدىغان ماي، ئوتۇك مېيى قاتارلىقلار ئىدى. شۇ چاغدا بازاردا كىرسىن قىس بولغانلىقتىن بىزنىڭ ئىشلەپچىقارغان مېيىمىزنىڭ سۈپىتى ناچار بولسىمۇ لېكىن بىر جىڭ ماي 7 مىسقال باھاسىدا سېتىلدى. تەننەرقىنى ھېسابلىغاندا ئانچە كوپ پايدا بەرمىدى. 1923- يىللىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرسىن ئىمپورت قىلىندى. ھەر جىڭ كىرسىننىڭ باھاسى ئۆلكە پۇلىغا 3 مىسقال ئەتراپىدا بولدى. شۇنىڭ بىلەن كىرسىن ئىشلەپچىقىرىدىغان زاۋۇدىمىز توختاپ قالدى.

شىنجاڭدا قۇرۇلغان فۇمىن توقۇمىچىلىق شىركىتىنىڭ جەريانى

پەن زوخۇەن

1925 - يىلى (مىنگو 14 - يىل) شىنجاڭ توقۇمىچىلىق شىركىتى قۇرۇش تەييارلىقى باشلاندى. بۇندىن بۇرۇن شىنجاڭدا توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى. توقۇمىچىلىق بۇيۇملىرىنىڭ كۆپ قىسمى رۇسىيەدىن ئىمپورت قىلىناتتى. شىنجاڭدا ئىشلەپچىقىرىلغان پاختىنىڭ كۆپ قىسمى (ھەر يىلى 5300 توننا) رۇسىيەگە چىقىرىلاتتى. رۇس سودىگەرلىرى شىنجاڭدا باج تۆلىمەسلىكتەك ئالاھىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇپ ئومۇمەن شىنجاڭنىڭ سودا ئىشلىرىنى مونوپول قىلغان ئىدى. سوتسىيالىستىك ئىنقىلاپتىن كېيىن، ئىلگىرىكى رۇس سودىگەرلىرىنىڭ شىنجاڭدىكى سودا ئىشلىرى زاۋاللىققا يۈز تۇتۇشقا باشلىدى. شىنجاڭغا ئېھتىياجلىق بولغان رەختلەرنى ئىچكى ئۆلكىلەردىن يۆتكەشكە توغرا كەلدى. ئەمما يول يىراق، قاتناش قولايسىز بولغانلىقتىن، شىنجاڭ پاختىسىنى ئىچكىرىگە توشۇشقا ئامال بولماي سېتىلىش يولى ئۈزۈلۈپ قالدى. رەخت قىس، پاختا سېتىلماسلىقتەك ئەھۋال ئاستىدا ياڭ زېڭشىن توقۇمىچىلىق سانائىتى قۇرۇپ دېھقانلار ئىشلەپچىقارغان پاختىنى سېتىۋېلىپ

ئاھالىنىڭ كىيىم - كېچەك مەسىلىسىنى ھەل قىلماقچى بولدى.

شىركەتنىڭ پاي سوممىسى ئۆلكە پۇلىغا بىر مىليون سەر بولدى (بۇ، پۇل 400 مىڭ سەر كۈمۈشكە باراۋەر ئىدى). ھۆكۈمەت تەرەپ 500 مىڭ سەر پاي قوشتى، قالغان قىسمى شەخسلەردىن توپلاندى. پاي چەكلىرىنى سودا - سانائەت نازارىتى بېسىپ تارقاتتى. ھەربىر پاي 10 سەر ئۆلكە پۇلى قىلىپ بېكىتىلدى.

ھۆكۈمەتنىڭ بېجىرىۋاتقان ئىشلىرىغا ئامما ئىشەنچ قىلالمىغانلىقتىن شەخسلەر ئانچە قىزغىن ئالمىدى. نەتىجىدە ھەرقايسى ناھىيە ھاكىملىرىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، پاي چەكلىرىنى چەت ناھىيىلەردە ساتتى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەر ھەرقايسى شاڭيۇلارغا بۇيرۇق قىلدى. شاڭيۇلار پاي چەكلىرىنى خەلققە ئالۋاڭ تەرىقىسىدە ساتتى. بىرنەچچە ياكى 20 دەك ئادەم بىر پاي چەك سېتىۋالغان ئىشلارمۇ كۆرۈلدى. شاڭيۇلار زومۇ - زو خەلققە تېڭىپ قاقتى - سوقتى قىلىش، كۆپ يىغىپ ئازمەلۇم قىلىش ئارقىلىق پايدا كوردى. خەلققە كۆڭۈلسىزلىك پەيدا قىلغان بۇخىل ئەھۋالنى ياڭ زېڭشىن ئاڭلىغاندىن كېيىن يىغىۋېلىنغان پاي سوممىلارنى خەلققە قايتۇرۇشقا بۇيرۇق چۈشۈردى، لېكىن چەك بىر ئادەمنىڭ قولىدا بولغاچقا قايتۇرۇلغان پۇل قولىدا چەك بار ئادەمگە تېگىپ پۇل يىغىش قىلغاندا قوشۇلغان ئادەملەرگە پۇل تەگمەيدىغان ئەھۋاللار يۈز بەردى. شەھەردىن يىراق يېزىلاردىكى خەلق ھۆكۈمەت

ئورۇنلىرىغا كېلىپ پۇلنى قايتۇرۇۋېلىشقا كەتكەن چىقىم ئەينى ۋاقىتتا چەك سېتىۋېلىش ئۈچۈن قوشقان پۇلدىن ئېشىپ كېتەتتى. شۇ سەۋەبتىن كوپ ئادەملەر بۇ پۇلنى ئېلىشتىن ۋازكەچتى. باش - ئايىغى يوق ھېساۋات شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتى. خەلق "فۇمىن" دىن مەنپەئەت ئالالمايتتى، ئەكسىچە جاپاسىنى تارتتى.

زاۋۇت قۇرۇلۇشىنىڭ تەييارلىق مەزگىلىدە ياڭزېشىن شىنجاڭنىڭ گوخۇي ئەزاسى بولۇپ بېيجىڭدا تۇرۇۋاتقان ۋەكىلى جى فۇغا كىچىك تىپتىكى توقۇمىچىلىق ماشىنىسى سېتىۋېلىشنى تاپشۇردى. شۇ چاغدىكى ئەھۋالدا ياۋروپا - ئامېرىكا ئەللىرىنىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى ناھايىتى تەرەققى قىلغان بولۇپ، نەچچە ئون مىڭ ئۇرچۇقلۇق توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىراتتى. باھاسىمۇ ناھايىتى قىممەت ئىدى، شىنجاڭدا توپلانغان پۇل چوڭ تىپتىكى ماشىنا سېتىۋېلىشقا ئازلىق قىلاتتى. بىر ئىككى مىڭ ئۇرچۇقلۇق ماشىنىلارنى ئادەتتە توقۇمىچىلىقنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ياسالغان بولغاچقا سانى ئاز بولغانلىقتىن، سېتىۋېلىش تەس ئىدى. نۇرغۇن تەكشۈرۈش ۋە ياڭزېشىننىڭ كوپ قېتىم تېلېگىرامما يوللىشى بىلەن كېڭىشىش ئارقىلىق ئەڭ ئاخىرىدا ئامېرىكا ۋېردىن زاۋۇدىدا ئىشلەتكەن ئىككى مىڭ ئۇرچۇقلۇق بىر يۈرۈش رەخت توقۇش ماشىنا ئۈسكۈنىلەرنى سېتىۋالدى. ئەسلىدىكى شىنجاڭ پاسما زاۋۇدىنىڭ تېخنىك ئىشچىسى چېن شىرۇڭ (فۇمىن توقۇمىچىلىق شىركىتىنىڭ تېخنىكى بولغان) نىڭ ئېيتىشىچە ماشىنا ئۈسكۈنىلەرنى

1927-يىلى قۇراشتۇرۇلغاندا 240 ئۇرچۇقلۇقتىن 5 دانە يىپ ئېگىرىش ماشىنىسى توقۇش دەستىگاسى 30، يىپ يۇيۇش ماشىنىسى 5، پاختا تازىلاش ماشىنىسى 1، پاختا تاراش ماشىنىسى 5، يىرىك پىلتە قىلىش ماشىنىسى 10، ئىنچىكە پىلتە ئىشلەش ماشىنىسى 2، يىرىك يىپ ئېگىرىش ماشىنىسى 3، يىپ يوگەش ماشىنىسى 1، ئىنچىكە يىپ ئېگىرىش ماشىنىسى 1، يىپ پەتلەش ماشىنىسى 1، 50 ئات كۈچىگە ئىگە چاتما شەكىللىك پار قازىنى 1، تىك شەكىللىك 25 ئات كۈچىگە ئىگە پار قازىنى 1، بۇ ماشىنىلارنىڭ تەننەرقى 200 مىڭ سەر تەڭگە بولۇپ، ئۇمۇمى پاي سوممىسىنىڭ يېرىمىدىن كوپرەكىنى ئىگىلىگەن، يوتكەش ھەققى 120 مىڭ سەر تەڭگە ئەتراپىدا بولغان. يوقالغان ۋە بۇزۇلغان زاپچاسلارنى تولۇقلاش ئۈچۈن ۋاقىت كەتكەنلىكتىن ئىش باشلاش كېچىكىپ، چىقىم كوپىيىپ ئەسلىدىكى پاي سوممىسى يەتمەي پۇل قوشۇشقا توغرا كەلگەن ئىدى.

ياڭزېشىن بېيجىڭدە تۇرۇۋاتقان گوخۇي ئەزالىرىنىڭ شىنجاڭغا قايتىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ ئۇلارغا ماشىنىلارنى شىنجاڭغا يوتكەپ كېلىشنى تاپشۇرغان.

بىرىنچى قېتىمدا ئىلى شاۋلىنىنىڭ بازىرىدىن ئاستىدا پار قازانلىرىنى يوتكەپ كەلدى. 1925-يىلى كۈزدە يولغا چىقىپ نىڭشيادىن ئوتكەندە فىڭ يۈيشياڭ قىسىملىرىدىن شىيۈسەن لۈيجاڭ توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى پىلىموت ياسايدىغان ماشىنا دەپ تونۇپ زورلۇق بىلەن تۇساپ لىيۇشاۋلىنى نەزەربەنت قىلىپ قويغان، ياڭ

زېڭشىن فىلك يۇيشياڭغا ۋە شۇچاغدىكى ئىنگشيا ئەمىرى ماخۇڭكۇيگە تېلېگرامما يوللىغاندا شى يۇسەن يەنە ئىنشەنىڭ ئاخىرى ساندۇقلارنى بۇزۇپ تەكشۈرگەندىن كېيىن ئاندىن ماشىنىلارنى ئۆتكۈزۈشكە رۇخسەت قىلغان، شۇ سەۋەپتىن بىر يىلدەك يول يۈرۈپ، 1926 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى.

ئىككىنچى قېتىمدا يۆتكىگەنلىرى يىپىنىڭ ماشىنا زاپچاسلىرى بولۇپ، بۇنى پارلامېنت ئەزاسى جاڭرۇي نازارەت قىلىپ توشىغان. ياڭ زېڭشىن ئۈرۈمچىدە قوراشتۇرماقچى بولغان ئېلېكتىر ئۈسكۈنىلىرى ئۈچۈن سېتىۋالغان لامپۇچكىلارنى پارلامېنت ئەزاسى لى ماۋسىنىڭ نازارەت قىلىپ توشىغان. بۇ ئىككىيلەن تومۇريول ئارقىلىق كوكخوتقا يۆتكەپ كېلىپ 90 دانە تۆگىگە يالاپ 5 ئايدىن كۆپرەك يول يۈرۈپ شىنجاڭغا يېتىپ كەلدى.

ئۈچىنچى قېتىمدا يۆتكىگەنلىرى بىر قىسىم ماشىنا زاپچاسلار ئىدى. بۇنەرسىلەر سىبىرىيە تومۇريولى ئارقىلىق چۆچەككە يەتكۈزۈلگەندىن كېيىن ھارۋا كىرا قىلىپ ئۈرۈمچىگە كەلتۈرۈلدى.

تەكلىپ قىلىنغان ئىنژېنېر ياڭ چۈەنجىن، خاۋرۇيچياۋلار خۇنەنلىك بولۇپ توقۇمىچىلىق مەكتىۋىنى پۈتتۈرگەنلەر ئىدى. ئىنژېنېر ياڭنىڭ ئېيتىشىچە توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرى رەسمىي ئىشقا چۈشكەندىن كېيىن 2000 توپ رەخت ئىشلەپچىقارغىلى بولىدىكەن. ئۇچاغدىكى رەختنىڭ قىسلىقىدا چوقۇم سېتىلىپ بولاتتى. خام ماتېرىيال ۋە ئىش ھەققى قاتارلىق تۈرلۈك چىقىمنى ھېساپقا

ئالمىغاندا كارخانا ئۆزىنى ئۆزى پۈتۈنلەي قامداپ كېتەلەيتتى.

ئۈرۈمچىنىڭ غەربىي يېنى ھازىرقى "خەلق باغچىسى" ئەتراپىدا 1926 - يىلى قۇرۇلۇش باشلاپ 1928 - يىلىنىڭ باشلىرىدا پۈتكۈزۈپ چىقتى. زاۋۇتنىڭ تەشكىلىدە بىر نەپەر دىرېكتور ۋە ئورۇنباسار دىرېكتور بار ئىدى. ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئون كىشىلىك ئىش بېجىرىش باشقارمىسى خوجۇلۇق، بوغالتىرلىق ۋە تىجارەت كەسپلىرىنى قىلاتتى. مەمۇرىي جەھەتتە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى يەن يۇشەن رەھبەرلىك قىلاتتى. زاۋۇتتا يەنە كىچىك رېمونت بۆلۈمى قۇرۇلۇپ بۇنىڭدا 8 سۈكلۈق رەندىلەش ئىستانوكىدىن بىر دانە، 6 چىلىق كىچىك ئىستانوكتىن بىر دانە ۋە باشقا چوڭ - كىچىك سايمانلار بولۇپ بىر نەپەر ئىش باشقۇرغۇچى بىلەن ئىككى نەپەر شاگىرت رېمونت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيتتى. لېكىن ئۇلار چوڭ رېمونت قىلالمايتتى. زاۋۇت قۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن شاگىرتلىققا ۋە پاختا يىغىشقا 10 نەچچە ئەر - ئايال ئىشچىلارنى قوبۇل قىلىپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. شىنجاڭنىڭ ھاۋا كىلىماتى قۇرغاقچىلىق بولغاچقا پاختىنى ماشىنىغا سالغاندىن كېيىن ئوڭاي ئۈزۈلۈپ كېتەتتى. پاختىنى ئەملىلەشتۈرۈپ ئىشلەش ئۈچۈن سۇ پۈركۈش ئۈسكۈنىسىگە مۇھتاج بولدى. بۇخىل ئۈسكۈنىلەر بىلەن باشقا ئورنىتىلىدىغان زاپچاسلار بىرىنچى قېتىم كەلتۈرۈلگەندەك يۇسەن قىسىملىرى ساندۇقنى ئېچىپ تەكشۈرگەندە بەزەن ئۈسكۈنىلەر يوقىلىپ

كەتكەن ھەمدە ساندۇقنى قاچىلاشتا ياخشى قاچىلانمىغانلىقتىن بەزى سايمانلارنى دات بېسىپ كېرەكتىن چىققان. شۇ سەۋەپتىن كەم زاپچاسلارنى قايتا دوگوۋورلىشىپ ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن ئاندىن رەسمىي ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكىلى بولدى، 30 دانە رەخت توقۇش ماشىنىسىدىن ھەركۈنى ئارانلا 20 دانىسى كېرەككە كەلدى. ئىككى ئىسمېنا بولۇپ ئىشلىگەن شارائىتتا 30 توپ ئاق رەخت، 200 جىڭ (كونا جىڭدا) يىپ ئىشلەپچىقارغىلى بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىلغان رەختە-لەردە ھەربى كىيىم تىكەتتى. ئازقىسمى سودىگەرلەرگە سېتىلاتتى. ئاز ساندىكى يالاڭ قەۋەت يىپنى شارپا توقۇيدىغان قولھۈنەرۋەنلەرگە سې-تىپ بېرەتتى، بىر توپ رەختنىڭ باھاسى 30 سەر، بىر جىڭ تولانغان يىپنىڭ باھاسى 15 سەر ئىدى. ئېيىغا ئىشلەپچىقارغان رەخت 1000 توپقا يەتمەيتتى، پاختا ۋە باشقا خىراجەتنى ھېساپقا ئالمىغاندا 200 دەك ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئايلىق ما-ئاشى ئۈچۈنلا 600 سەر تەڭگە كېتەتتى. شۇ چاغلاردا كىرىم ئارانلا ئۆزىنى قامداپ ھېچقانداق پايدا چىقمىدى.

1933 - يىلى ماجۇڭيىڭ ئىككىنچى قېتىم شىنجاڭغا كېلىپ ئۈرۈمچىنى مۇھاسىرە قىلغاندا فۇمىن توقۇمىچىلىق فابرىكىسىغا ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتتى. بىر قىسىم ماشىنىلارنى ئېلىپ كەتتى. شىڭ شىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن ئىنژېنېر ياڭ چۇڭ-جىننى تەمىرات نازىرى قىلىپ زاۋۇتتىكى قېپقالغان ماشىنىلارنى شىمىگو ھەربى قورال زاۋۇدىغا يۆتكەپ پايدىلاندى، كۆپ قېتىم ئاپەتكە ئۇچرىغان بۇ زاۋۇت 4 يىللا ئۆمۈر كۆرۈپ ئەنە شۇنداق ۋەيران بولدى.

شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى

(6)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتاپخانىسى تارقاتتى
شىنجاڭ 7220 - باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1981 - يىل 12 - ئاي 1 - نەشرى
1982 - يىل 1 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاپ نومۇرى: M11098·93
باھاسى 0.54 يۈەن

(ئىچكى جەھەتتە تارقىتىلىدۇ)

新疆文史资料选辑（6）（维吾尔文）
中国人民政治协商会议新疆维吾尔自治区
委员会文史资料研究委员会编
新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放路306号）
新疆新华书店发行　新疆7220印刷厂印刷
787×1092毫米 32开本9.5印张
1981年12月第1版　1982年1月第1次印刷
印数：1——8 000
统一书号：M11098·93　定价：0.54元
（内部发行）

统一书号：M11098·93
定　　价：　　0.54元